

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
SOCIĀLO PĒTĪJUMU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2013*”
materiāli
(2013. gada 10.–12. oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2013*”
(10th–12th October, 2013)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES ~
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2014

Apstiprināts DU SZF Sociālo pētījumu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2014. gada 3. martā, protokols Nr. 2.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2013" materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saulē", 2014. 274 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Asoc. prof., Dr. oec. **E. Jermolajeva** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. habil. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Asoc. prof., Dr. iur. **A. Baikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Doc., Dr. oec. **J. Stašāne** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. psych. **D. Beresnevičiene** (Viļņas Universitāte, Lietuva)
Prof., Dr. oec. **G. Gavtadze** (Akakija Ceretelli Valsts Universitāte, Gruzija)
Dr. psych. **M. Nesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **M.J. Schouten** (Koviljas Universitāte, Portugāle)
Prof., Dr. sc. soc. **G. Sokolova** (Socioloģijas institūts, Nacionālā Zinātņu akadēmija, Baltkrievija)

Recenzenti:

Asoc. prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. iur., Dr. psych. **V. Justickas** (Mikolo Romerio Universitāte, Viļņa, Lietuva)
Prof., Dr. habil. AP. **J. Zelinski** (Akadēmija Podlaska, Siedlce, Polija)
Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautiskās zinātniskās konferences (2013. gada 10.–12. oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātniskie raksti tiesību nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzēs: / Included in the databases: / Включён в базы данных:

GESIS SocioGuide <http://sowiport.gesis.org/nc/en/search/search-form>

Electronic Journals Library of University of Regensburg

http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/searchres.phtml?bibid=AAAAA&colors=7&lang=en&jq_type1=QS&jq_term1=2255-8853

ISSN 2255-8853

ISBN 978-9984-14-688-1

© Daugavpils Universitāte, 2014

SATURS

<i>A. Baikovs, I. Leikuma</i> (Latvija)	
Civiltiesību pamatidejas	5
<i>A. Baikovs, A. Ruskule</i> (Latvija)	
Starptautiskā investīciju darbība: tiesiskā regulējuma teorētiskā problemātika	25
<i>I. Boluža</i> (Latvija)	
Policijas darbs likumpārkāpumu prevencijā kā sabiedrības drošības garants	46
<i>R. Fila</i> (Latvija)	
Eiropas Savienības salīdzinājuma teorētiskie un praktiskie aspekti	54
<i>I. Čepāne</i> (Latvija)	
Pašvaldības teritorijas plānošanas tiesiskā regulējuma aktuāli jautājumi	62
<i>Дж. Б. Абылқасымұлы</i> (Республика Казахстан)	
Проблемы реализации прав ребенка	70
<i>I. Gvelesiani</i> (Georgia)	
Recent Development of “Testate Succession” in Some European Countries (Terminological Peculiarities)	76
<i>D. Ose</i> (Latvija)	
Ar lietas vešanu saistīto izdevumu atlīdzināšanas procesuālās īpatnības rakstveida pierādījumiem	82
<i>M. Stivrenieks</i> (Latvija)	
Soda izpildes režīma prasību nodrošināšana daļēji slēgtajos cietumos	89
<i>M. Stivrenieks</i> (Latvija)	
Brīvības atņemšanas soda izpildes režīma īpatnības attiecībā uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums)	96
<i>A. Kipāne</i> (Latvija)	
Dzimumnoziedzumu novēršanas kriminoloģiskais aspekts	103
<i>V. Brigmanis</i> (Latvija)	
Valsts garantētās kompensācijas problemātika attiecībā pret kriminālprocesā cietušajiem	119
<i>T. Jurkeviča</i> (Latvija)	
Elektronisko pierādīšanas līdzekļu nodrošināšanas jautājumi civilprocesā	126
<i>V. Brigmanis</i> (Latvija)	
Morālā kaitējuma apmēra tiesiskā regulējuma problemātika valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanā	140
<i>I. Adijāne</i> (Latvija)	
Patvēruma procedūras un ar to saistīto jēdzienu izpratne mūsdienās	147

J. Radionovs (Latvija)	
Advokāta darba atalgojuma (honorāra) tiesiskais regulējums Latvijas Republikā	156
I. Zariņš (Latvija)	
Civiltiesiskā atbildība komerciesībās – attiecības starp civiltiesībām un komerciesībām	163
M. Eglītis (Latvija)	
Ievēšana valdījumā – mīti un realitāte	169
I. Gvelesiani (Georgia)	
Development of Trust-Like Mechanisms in Some Post-Soviet Countries (Terminological “Coincidences”)	178
M. Сумбарова (Латвия)	
Теоретические и практические положения об обстановке совершения преступления	185
В. Мукуцкий (Латвия)	
Защита работников от несправедливого увольнения в трудовом праве Европейского союза	191
J. Neimanis (Latvija)	
Likumdošanas tehnika <i>euro</i> ieviešanā	199
A. Pešudovs (Latvija)	
Saistību bezstrīdus piespiedu izpildes nozīme un loma civiltiesiskās apgrozības procesos	204
M. Krūmiņš (Latvija)	
Piekritība datubāžu civiltiesiskai aizsardzībai tiesā	212
A. Zīle (Latvija)	
Tiesu ekspertu pielietojamo izpētes metožu tiesiskais regulējums Latvijā	221
A. Zīle (Latvija)	
Joda tvaiku metode un tās pielietošanas iespējas papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanā uz cilvēka ādas	228
J. Teivāns-Treinovskis (Latvija)	
Nozieguma un noziedzīguma jēdziena saturs	236
E. Šincāns (Latvija)	
Elektroenerģijas nelikumīga lietošana	240
E. Stankeviča (Latvija)	
Daudzdzīvokļu namu kopīpašnieku kā siltumenerģijas lietotāju tiesības izvēlēties izdevīgāko siltumapgādes veidu un ar to saistītā problemātika	255
I. Sokolovska (Latvija)	
Kriminālmeklēšanas pasākumu loma kriminālprocesā	261
Ziņas par autoriem	267

CIVILTIESĪBU PAMATIDEJAS

Rakstā tiek apskatītas civiltiesību pamatidejas, kas veido civiltiesību principu pamatu, bet caur tiem – civiltiesību regulēšanas saturu, struktūru un arhitektoniku. Civiltiesību ideju pētīšana teorētiski tiesiskā līmenī ļauj izšķirt civiltiesisko mantisko un nemantisko attiecību regulējuma politikas galvenos pamatvirzienus un attiecīgi tiesību jaunrades virzienus, striktāk noteikt optimālākās privāto un publisko tiesību attiecības, un nodrošināt to efektīvāku mijiedarbību, valsts iejaušanās mērus privāto interešu sfērā, bet filozofiskā līmenī – atklāt civiltiesību jēgu un mērķi sabiedrības, un atsevišķu indivīdu dzīvē, izdalīt metajuridisku regulatoru lomu ekonomiskajā aprītē.

Ideju ideālā daba, kas eksistē tiesiskās apziņas līmenī, gūst savu tālāko attīstību un iemiesojumu civiltiesību normās šīs tiesību nozares tiesību principu veidā. Katrs atsevišķi ņemts princips un visi principi kopā izsaka tādas civiltiesību idejas kā īpašuma ideju, brīvības ideju, vienlīdzības ideju, līguma ideju, labas ticības un subjektīvo tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizlieguma ideju.

Zīmīgu lomu darbā ieņem minēto civiltiesību ideju satura analīze un to pakāpenisks pildījums ar arvien dziļāku saturu.

Analizējamo ideju sistēmiskais raksturs, to savstarpējā saikne, mijiedarbība un savstarpējā saplūšana sniedz pietiekošu pamatu, lai formulētu Latvijas civiltiesību vienotu principu sistēmu. Tā kā civiltiesību ideju transformācijas procesa laikā par šīs nozares tiesību principiem notiek to diferenciācija, darbā norādīto civiltiesību principu sistēma neveido slēgtu sistēmu.

Atslēgas vārdi: civiltiesību idejas, civiltiesību principi, brīvības ideja, vienlīdzības ideja, īpašuma ideja, līguma ideja, labas ticības un subjektīvo tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizlieguma ideja.

Būtiski nepieciešams precīzi nodalīt kategoriju “tiesību ideja” no kategorijas “tiesību principi” (Gongalo 2004: 94). Nereti tiesību principi tiek noteikti kā civiltiesību pamatidejas, attēlojot to jēgu (Schennikova 2002: 45), kas tiek atspoguļots neprecīzi. Doma par tiesību principu raksturošanas nepieļaujāmību kā tiesību ideju tika izteikta jau vairākkārtīgi daudzu gadu garumā. Līdzās ar likumos nostiprinātajiem tiesību principiem izdala lokalizētus tiesību apziņas tiesību principus, kuru identifikācija ar tiesību idejām ir tikpat nepamatota.

Tiesību idejas, kas darbojas kā savdabīgi tiesību principu vēstnieki, kā civiltiesību mantisko un nemantisko attiecību regulējuma politikas pamatvirzieni, nepieciešams skatīt augstākā filozofiskā līmenī, acimredzot

aksioloģiskā līmenī, kas raksturotu tiesību jēgu un mērķi sabiedrībā, un atsevišķu cilvēku dzīvē. Gala rezultātā tiesību principi ir ārējā noformējuma un tiesību ideju pastāvēšanas līdzeklis, kas nosaka to dabu, kā sociāla regulatora īpatnības, tiesību arhitektoniku, visbeidzot, darbības robežas citās sociālo regulatoru sistēmās.

Privāttiesību idejas, kuru dominējošā daļa ir civiltiesības, ir to mūžīgās, nemainīgās vērtības. Pirmo reizi tiesību vēsturē civiltiesību idejas tika formulētas Romiešu privāttiesībās. Pēc I. Pereterska apgalvojuma “... Romiešu privāttiesības ir brīvo slāņu iedzīvotājiem piemītoša izteikta individuālisma izpausme un lielāka brīvība juridiskai pašnoteikšanai” (Rimskoe chastnoe pravo 2004: 7). Citiem vārdiem sakot, ekonomiskās apgrozības prasības Senajā Romā noveda pie nepieciešamības nostiprināt un izteikt tiesību veidā īpašuma ideju kā ekonomiskas attiecības, romiešu pilsoņu brīvības un līdztiesības idejas, tas ir, ierobežotam cilvēku lokam.

Svarīgi uzsvērt: vērsšanās pie Senās Romas ekonomiskās apgrozības idejiskajiem pamatiem nav nejauša un nav daļa no tradīcijas. Lieta tāda, ka gadsimtu garumā tirgus ekonomikas idejiskajos pamatos nekas nav mainījies. Civiltiesību ideju problemātika piesaistīja pētniekus jau izsenis. Šajā sakarā var apelēt uz interesantu J. Kantoroviča darbu, kurš publicēts Harjkovā 1928. gadā (Kantorovich 1928). Arī mūsdienās nav zudusi interese pētīt privāttiesību, tajā skaitā civiltiesību, pamatidejas. Turklāt, ņemot vērā nepieciešamību modernizēt Civillikumu, pamatojoties uz starptautiski tiesiskiem standartiem, privāttiesību kodifikācijas aktiem, kas pieņemti pēdējos gados, vai modernizētiem kodificētiem normatīviem aktiem, ideju un ar to saistīto civiltiesību principu problēmas aktualitāte nepārtraukti pieaug.

Pēdējos gados pie civiltiesības attīstošajām idejām attiecina arī līguma ideju. Lai gan dotais ideju uzskaitījums nav izsmeljošs, tomēr tieši tas savā veidā veido civiltiesību bāzi; to normatīvā realizācija, pilnvērtīga realizācija tiesībpiemērošanas jomā īpaši spilgti un secīgi raksturo privāttiesību stāvokli kopumā un civiltiesību regulēšanu, īpaši visos sabiedrības un valsts ekonomiskās un politiskās organizācijas vēsturiskajos etapos, valdošo ideoloģiju. Ne velti vēl XX gadsimta sākumā, raksturojot sociālisma juridisko dabu, izcils civiltiesību zinātnieks I. Pokrovskis rakstīja, ka “... jautājums par mūsdienu privāttiesību organizāciju sociālistiskās organizācijas saimniecību nav tikai ekonomisks jautājums. Tas saduras ar jautājumu par valsts varu pār individu, par senu strīdu starp personību un valsti par pirmo “neatņemamu tiesību” atzišanu un par to garantijām” (Pokrovskiy 1998: 38). Privāttiesību noliegšanai, līdz ar ko arī personības

brīvības noliegšanai, sociālisma apstākļos, kas daļēji parādijās vispirms saimnieciskuma un vēlāk komercietisību koncepcijās, saskatāma sava loģika saistīta ar sociālistiskās valsts vēlmi pārspilēt kolektīva lomu, noniecinot personības lomu, sašaurinot indivīda neatņemamās tiesības līdz formāla deklaratīva stāvokļa līmenim, bezsaturīgiem politiskiem lozungiem, līdz ar mērķi “... apvienot visus cilvēkus vienā milzīga mehānisma masā...” (Agarkov 2002: 105), jo “civiltiesības... privātpersonām sniedz lielu vaļu” (Hvosnov 1996: 22) un tieši tie “... tiek uzskatīti par pašu gribas un pašu iniciatīvas nesējiem, un tieši tiem tiek sniegta savstarpējo attiecību regulēšana savā starpā... valsts vara sargās tās attiecības, kuras nodibinātas ar privātu gribu” (Pokrovskij 1998: 39).

Izteiktā loģiskas sekas ir privātpersonu autonomijas kā pirmsākuma civiltiesību raksturojuma būtības apstiprinājums. Attiecīgi valsts pienākums ir sargāt šo personu noteiktās attiecības un nepieļaut to brīvības ierobežošanu. Valsti šāda loma parasti neapmierina.

Juridiskajā literatūrā tradicionāli tiek apstiprināta nepieciešamība (bet dažkārt arī faktiskā esība) pēc privāto un publisko interešu balansa. Saprotoams, ka runa iet par savdabīgu ideālu, par attīstības mērķi. Tāda privāto un publisko interešu attiecība reālā dzīvē pēc būtības nepastāv, un diez vai šāds spekulatīvs mērķis sasniedzams praksē. Precīzāka to attiecība atspoguļojas kā vienotība un pretstatu cīņa. Turklāt saredzama prioritāte, izteiktās publisko tiesību publiskās intereses, kuru nēsātājs ir valsts, dominante, kurai raksturīga tendence nepārtraukti paplašināt publiski tiesiskos pamatus. Privāttiesības, tas ir, atsevišķu indivīdu tiesības, kuras izsaka to brīvību, šajā sakarā izjūt sava veida spiedienu no publisko tiesību puses un atrodas aizsardzības stāvoklī, aizstāvot savas pozīcijas.

Pieņemts uzskatīt, ka publiskās tiesības, kuras izsaka sabiedrības intereses, vienlaicīgi izsaka atsevišķu indivīdu intereses. Sākumā rodas uzskats, ka publiski tiesisko pamatu pārsvars nāk par labu visiem. Bet tas nenozīmē, ka pie šādas pieejas visiem indivīdiem kļūst labi.

Tiesību attīstība paredz divu sfēru: privāto un publisko tiesību sinhronizētu attīstību. Šajā sakarā nevar nepieņemt S. Aleksejevam, ka “... šo attiecību trūkumi un vēl vairāk atkāpes no kādas no sfērām (piemēram, privāttiesību) noved, papildus visam citam, pie visas valsts tiesību sistēmas deformācijas, tās vienpusīguma, nepilnvērtības, līdz ar to – pie kļūdām, pārkāpumiem, dažkārt diezgan nozīmīgiem un dramatiskiem visas sabiedrības dzīvē, tās attīstības perspektīvās” (Aleksejev 2002: 138 – 139).

Tā kā tiesības ir virsbūves parādība, tiesību idejas bez šaubām atkarīgas no pastāvošā ekonomiskā stāvokļa un nevar tam neatbilst. Attiecīgi

to jēgas saturs tiek noteikts likumsakarīgi sabiedrības attīstībai. Savukārt, par jebkura principa saturu kļūst noteikta ideja. Bez tā jebkurš princips kļūst par bezjēdzīgu abstrakciju, kurai nav nekādas lomas tiesību regulēšanas procesā.

Tiesību idejas ir intelektuāls, garīgs stāvoklis, kurš iekļūst pašā tiesību būtībā, noteiktā veidā objektivizējas tiesību pamatu, tiesību principu veidā, un izpaužas kā tiesību matērijas centrālais punkts. Tiesību ideju izzināšana iespējama pētot tās kā pozitīvās tiesības (normatīvais materiāls), kura normās atrod tiesību principu un attiecīgi tiesību ideju atspoguļojumu, tā arī dabiski tiesiskās pieejas mērķtiecīgas izmantošanas procesā, pētot tiesību parādības, kuras būtu jāizmanto harmoniskā vienotībā, papildinot vienam otru. Pēdējā aizmiršana vai vēl bīstamāk ignorēšana nav pieļaujama, tā kā neizbēgami “iedzen” pētnieku pozitīvisma prokrusta gultā, izslēdzot no analīzes priekšmeta metajuridiskas, ārpustiesību parādības, kas pamatos veido un līdz zināmam līmenim nosaka tiesību saturu. Tikai piemērojot pozitīvisma pieeju, kurai nosliecās padomju tiesības un prakse, ar “principiem tika saprastas ne tikai tiesību, bet lielākoties politiskās idejas, kurām tika veltīta tikai savdabīga orientiera loma priekš likumdevēja un tiesību politikas. Piemērojot tikai tiesību pozitīvisma pieeju, principiem netika pievērsta uzmanība kā tiesību patstāvīgiem avotiem, tie tika izsecināti no likuma normām, un jau šīs izpratnes pamatā tie nevarēja būt kā kritērijs šo normu vērtēšanai, tā principā netika pieļauta arī paša šī vērtēšana” (Kononov 2001: 82). Tiesību principi netika skatīti kā tikai tiesību parādība, kas veicina tiesību akta veidošanu. Mūsdienu juridiskajā literatūrā arī ir izplatītas idejas par tiesību principiem, kas tendēti uz pozitivismu. No vienas puses, jāatzīmē, ka tiesību principi ir kopējas normas, kuras darbojas visās tiesību regulēšanas sfērās, atspoguļojot tiesību sistēmu attīstības likumsakarības, no otras puses, tiek norādīts, ka tiesību principi izriet no likumu kopējās nozīmes (Klimova 2005: 54). Vienīgās iespējamās sekas iepriekšteiktajam var būt tikai atzīšana, ka tiesību principi raksturo ne tikai tiesības, bet arī likumu, un loģiskāk būtu runāt par likumu principiem, bet ne par tiesību principiem. Savukārt dabiski tiesiskā pieeja nosaka tiesības ne caur to ārējās izpausmes formu, bet gan caur to saturu. Šīs tiesību izpratnes rāmjos, tiesību saturs atklājas caur vērsanos pie ārpustiesību jēdzieniem un parādībām. Piemēram, M. Baitins raksturo tiesību principus kā “sākotnējās, nosakošās idejas, stāvoklis, noteikumi, kuri veido ētisko un organizatorisko tiesību rašanās, attīstības un funkcionēšanas pamatu” (Baitin 2005: 148). Pēc V. Vedjahina uzskatiem, tiesību principu veidošanas faktori paredz tiesību

un ārpustiesību dalījumu. Pie pēdējiem autors attiecina ekonomiskās, sociālās, politiskās attiecības, morāli, sabiedrības un pilsoņu psiholoģiju u.t.t. (Vedjahn 2005: 30–31). Uz nepieciešamību rast optimālus iespējamo kombināciju tiesību formu ietekmes variantus ar citām sociālu normu regulatīvām iespējām, pievērsa uzmanību, iespējams spilgtākais libertatīvo tiesību pārstāvis, V. Nersesjancs, kurš atzina tiesību patstāvību un to principiālo nošķiršanu no morāles un ētikas (Problemi obschey teorii prava i gosudarstva 2002: 179).

Pēc D. Dimitrijeva domām, katrs atsevišķi ņemts princips un visi principi kopā izsaka tādas civiltiesību idejas kā īpašuma ideju, brīvības ideju un vienlīdzības ideju (Dmitrijev: <http://www.jurclub.ru/docs/civil/article223.html>). Minēto ideju uzskaitījumu ir attaisnojoši papildināt ar tādām idejām kā līguma ideja un labas ticības subjektīvo civiltiesību realizācijas, un pienākumu izpildes ideja. Protams, arī šis uzskaitījums var tikt papildināts.

Acīmredzama saistība starp brīvību un īpašumu, vienlīdzību un brīvību, brīvību un līgumu, vienlīdzību, brīvību un labu ticību.

Tiesību ideju transformācijas procesa laikā par tiesību principiem notiek ideju diferencēšana. Noteiktā tiesību principā par dominējošo kļūst noteikta ideja, bet pārējās idejas ieņem otršķirīgu, pakārtotu stāvokli. Citiem vārdiem sakot, katrs tiesību princips lielākoties atspoguļo kādu vienu ideju, kas neizslēdz, bet gan ietver savstarpēji saistītu un savstarpēji papildinošu ideju atspoguļošanu.

Zinātniskajā literatūrā eksistējošā diskusija attiecībā uz civiltiesību principu sistēmas un to nosaukumu uzskaitījumu bez tiesību ideju izziņāšanas un izpētīšanas ir bezjēdzīga. Verifikācijas līdzeklis, viena vai cita principa nosacītai iekļaušanai civiltiesību principu sistēmā, kļūst šajā kontekstā pamatnoteicošā jautājuma noskaidrošana: vai tas izteic visas civiltiesību idejas sakarā ar dominējošo nozīmi kādai no tām. Šajā sakarā, lai izziņātu tiesību būtību, nav principiāli būtisks izdalīto principu skaits, principiāli svarīgi ir izdalīt un izpētīt civiltiesību ideju būtību raksturojumus, to attīstības likumsakarības kā tiesību dziļa līmeņa izziņāšana.

Nereti zinātniskajā literatūrā tiek norādīts, ka princips un ideja ir vienvērtīgi jēdzieni, kas kļūst par izšķirošo momentu vienā vai otrā koncepcijā, noteiktā zināšanu sistēmā (Vasiljev 1976: 222).

Bieži princips tiek noteikts caur ideju un otrādi. Bet pie šādas pieejas – tas nav princips vārda tiešā nozīmē, bet gan vispārināta to būtības izpausme, kam ir filozofisks saturs. Parasti ideja nevar būt izteikta īsas formulas veidā, kas ir raksturīgs principam. Idejas un principa funkcionālā

loma arī ir atšķirīga. Ideja plašāk un abstraktāk atspoguļo pētāmās realitātes fundamentālās īpašības un var kalpot kā pamats kāda attiecīga principa veidošanai, kurš ne tikai spējīgs apvienot visas teorijas sastāvdaļas, bet arī kļūst par tās konstruēšanas metodi.

Tomēr princips nav brīvas domāšanas koncepcija, bet gan kategorija, kura atspoguļo reālās īstenības likumsakarīgās attiecības. Filosofijā un civiltiesību literatūrā princips bieži tiek skatīts kā likums. Piemēram, S. Bratus ar principu saprata dzinējspēku vai likumu (Bratus 1963: 136). Tādējādi, tiesību princips ir konkrēta idejas izpausme. Tas kļūst par tiesību dogmas izpausmi gan kopumā, gan atsevišķu nozaru līmenī. Pēc būtības, tiesību dogma nosacīti var tikt stādīta priekšā kā juridisko principu sistēma. Tās, kā tiesību aksiomas zināmas jau sen, kopš romiešu tiesību laikiem (Aleksejev 1999: 293). Tādas tiesību aksiomas dažās nozarēs izpaužas principu veidā, nostiprinās likumos. Bet nepieciešams atzīmēt, ka principi un aksiomas ir dažādas parādības, tā kā aksiomas raksturo ne katru principu, bet tikai dažus. Turklāt, ne katra aksioma var raksturot noteiktu principu pilnā apjomā, jo tā izsaka tikai principa iezīmes un īpašības. Principi izsaka tiesību pamatus, savukārt aksiomas nav uz to spējīgas. Vēl G. Šeršenevičs atzīmēja apgalvojumu, kuram piemīt aksiomas raksturs: “neviens nevar nodot otram vairāk tiesību, nekā viņam pašam ir”, ko nevar attiecināt pie juridisku principu kategorijas (Shershenevich 1995: 15).

Tiek uzskatīts, ka tiesību principu pamatā ir sekojošas idejas (1) īpašuma ideja; (2) brīvības ideja; (3) vienlīdzības ideja; (4) līguma ideja; (5) labas ticības un subjektīvo tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizlieguma ideja.

Īpašuma ideja. “Brīvības pirmā izpausme apkārtējā pasaulē ir īpašums”, – rakstīja B. Čičerins (Chicherin 1998: 120). Romiešu klasiskā jurisprudences apskatīja īpašumu kā neierobežotu un ekskluzīvu personas varu pār lietu, kā likums, brīvu no ierobežojumiem un absolūtu pēc savas aizsardzības. “Romiešu juristu principiālais skats uz privātpašuma tiesībām ir tāds, ka īpašniekam ir tiesības ar savu lietu darīt visu, kas viņam tieši nav aizliegts”. Toties, kā atzīmēja I. Novickis “ņemot vērā īpašuma tiesību plašumu, tās tomēr nešķiet neierobežotas. No seniem laikiem tika noteikta virkne likumīgu īpašumu ierobežojumu, lielākoties attiecībā uz nekustamo īpašumu. Piemēram, pēc XII tabulu likumiem zemes īpašniekam bija pienākums ļaut kaimiņam nākt uz viņa zemesgabalu, lai salasītu augļus, kuri nokrita no blakus kaimiņa zemesgabala” (Novickij 1994: 93).

Acīmredzama ir savstarpēja saistība dabiskās tiesību skolas priekšstatā par īpašuma un brīvības jēdzienu. Vara, suverenitāte pār īpašumu tika skatīta kā visiedarbīgākais šķērslis valsts visvarai (Mattei, Suhanov 1999: 3). Neskatoties uz to, ka vairāku iemeslu dēļ (nespēja iegūt pilnīgu suverenitāti, īpašnieka pretošanās ne tikai valstij, bet arī citām personām, valsts nevēlēšanās samierināties ar privātpersonas suverenitāti) šai idejai nevarēja tikt piešķirta juridiska forma, īpašuma tiesības visur tiek sauktas “pilnīgas varas tiesība pār lietu” (Civillikuma (turpmāk – CL) 927. pants), neierobežotām tiesībām, svētām un neaizskaramām, izņēmuma u.tml., un vispārīgi bauda izņēmuma cieņu un prioritāti. “Pat tāda civiltiesību sabiedrība, kura nenovērtē savu locekļu tiesības, tomēr pasludina īpašuma tiesību neaizskaramību” (Meijer 1997: 3).

Interesanti ir tas, ka civiltiesību klasiķi, atklājot īpašuma tiesību saturu, pievērsa uzmanību tam, ka “... nekur nav neierobežotu īpašumtiesību” (Meijer 1997: 4), “... īpašumtiesības, tāpat kā citas tiesības, vienmēr ir ierobežotas... visi likumi nosaka īpašnieka gribas robežas” (Shershenevich 1995: 166), īpašuma tiesības paredz “aprobežojumus, kuri izriet no sabiedrības un civiltiesiskās dzīves noteikumiem” (Pobedonoscev 1896: 125), “... īpašuma tiesības nekad neizpaužas neierobežotas rīcības brīvībā pār lietu. Apsvērumi par personu vajadzībām, kuri ielenc īpašnieku, un par visas valsts un kopienas interesēm, pie kurām pieder īpašnieks, vienmēr liek tiesībām īpašnieka brīvību likt zināmās robežās” (Hvostov 1996: 230) un rūpīgi šos ierobežojumus analizē.

Lai gan tas neliekas savādi, bet privātīpašuma neaizskaramības ideja cariskajā Krievijā plašu izplatību neieguva. Tā G.Šeršenevičs, runājot par ekspropriāciju, atzīmēja: “Jautājums par vispārnodēriģu ekspropriācijas mērķa esību katrā atsevišķā gadījumā ir ne juridisks, bet politisks jautājums” (Shershenevich 1995: 209). I. Pokrovskis šajā sakarā norāda: “Īpašuma tiesību principā atzīstot pilnīgu varu pār lietu, valsts tajā pašā laikā rezervē sev tiesības uzlikt tai vienus vai otrs ierobežojumus, kādus tā uzskatīs par nepieciešamiem, līdz pat pilnīgai ekspropriācijai par labu kopējam labumam” (Pokrovskiy 1998: 202).

Padomju periodā rūpīgi tika analizēti īpašuma tiesību, valsts tiesību un privātīpašuma tiesību satura un aizstāvības jautājumi, lai gan pienācīgu uzmanību īpašuma ideja tā arī neieguva. Tomēr joprojām aktuāli skan A. Venediktova vārdi par īpašnieka īpašuma izmantošanu pēc savas varas un savās interesēs (Venediktov 1948). Bezierunu atbalstu pelna arī J. Tolstova doma, kurš, noliedzot kategoriju “vara” un “intereses”, un balstoties uz zināmām īpašuma tiesību pilnvarām, pievērsa uzmanību

tam, ka īpašnieks valda un lieto, un izmanto īpašumu “... pilnīgi brīvi pēc sava ieskata, ar mērķi apmierināt savas intereses” (Tolstoy 1955).

Saprotams, ka ideoloģisko un politisko iemeslu dēļ, vērtīgas izstrādes nevarēja iegūt savu iemiesojumu likumos un palika tikai kā civiltiesību doktrīnas mantojums. Protams, padomju periodā nevarēja runāt par īpašuma tiesību neaizskaramību.

Latvijas Republikas Satversmes 105. pants paredz, ka īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.

Ņemot to vērā, protams, nepieciešams nošķirt īpašuma tiesību robežas un ierobežojumus. Lai gan kā vienā, tā otrā gadījumā runa iet par īpašuma tiesību robežām, šo robežu dabu, kas pēc P. Krašeņinkova piezīmes, ir atšķirīga (Krashennikov 2000: 17). Īpašuma tiesību robežas paredzētas ar likumu. Ar likumu noteiktajos rāmjos īpašniekam ir tiesības ar tam piederošo īpašumu veikt jebkāda veida darbības, kas nav pretrunā ar likumu, nepārkāpjot citu likumīgās tiesības un intereses. Tā kā īpašuma tiesību robežas noteiktas ar likumu, tad tās ir objektīvas un neatkarīgas no īpašnieka un citu personu gribas.

Īpašuma neaizskaramība tiek nodrošināta ar juridiska mehānisma darbībām, pie kuru veidojošām daļām (elementiem) pieskaita: (1) tiesību aktu noteikumus, kas vērsti uz īpašuma neaizskaramības nodrošināšanu, ieskaitot līguma brīvību, nepieņemamību patvaļīgi iejaukties privātās lietās; (2) prasību sistēmas eksistēšanu, ar kuras palīdzību tiek nodrošināta pārkāpto īpašuma tiesību atjaunošana; (3) slēgto pamatu uzskaitījumu īpašuma tiesību piespiedu pārtraukšanai.

Atklāt īpašuma ideju saturu bez īpašuma tiesību ierobežojumu jautājuma izskatīšanas nav iespējams. CL tiek paredzēti kā ierobežojumi, kas attiecas uz īpašumu visā tā apjomā (CL 1067–1075. p.), tā arī ierobežojumi, kas attiecas uz atsevišķiem pilnvarojumiem (CL 1076–1129. p.).

Īpašuma tiesību ierobežojumi pēc būtības ir subjektīvi. Tie tiek noteikti ar likumpamatotu subjektu vai tiesas institūciju gribu (Krashe-nnikov 2000: 17).

Īpašuma ideja ieguva savu saturu visu īpašuma veidu un formu vienāda svarīguma un vienādas aizstāvības principā.

Brīvības ideja. Tiesības ir brīvības mērauklas izteiksme. Civiltiesības, kurām raksturīgs ir civilo tiesību regulēšanas atļaujošais raksturs, kā neviena cita tiesību nozare sniedz mantisko attiecību dalībniekiem, ar kuras normām tā tiek regulēta, darbojoties savās interesēs, brīvi izteikt

savu gribu. Civiltiesības raksturojošas metodes iezīme ir dispozitivitāte (Jakovlev 1972), atklājot iespēju, ar likumu noteiktā uzvedības modeli izvēlēties un īstenot pēc iespējas izdevīgāko pilnvarotās personas interesēm atbilstošo uzvedības variantu. Pilnīgi pretēja situācija ir publisko tiesību nozarēs, subjektu brīvība tiek panākta uz noteiktu uzvedības modeļu aizliegumu un ierobežojumu rēķina.

Ideju, eksistējošu apziņas līmenī, ideālā daba gūst savu tālāko attīstību un iemiesojumu civiltiesību likumu normās šīs nozares principu veidā.

Cilvēks, būdams sabiedriska būtne, eksistē un iepazīst apkārtējo pasauli kā noteiktu attiecību sistēmu, kur tā stāvokli fiksē ar dialektisku brīvības un nepieciešamības vienotību. Brīvība (brīva griba kā konkrēta tās izpausme noteiktos sociālās organizācijas apstākļos) sastāv no dabas un sabiedrības likumu izzināšanas, sniedzot iespēju mērķtiecīgi tos izmantot praktiskā pielietojumā, spējā pieņemt lēmumus.

Brīvība tiek noteikta un vērtēta (no tās līmeņa redzespunkta) caur nepieciešamību. Nepieciešamība, kura darbojas kā būtības attīstības tendence, veido likumsakarību, objektīvi noteikta tā cēloņu un sekū attiecību attīstības ķēdē, vēl vērtīgāku attiecību parādības. Ar to (nepieciešamību) ir saistīta ne tikai pati darbība, bet arī iespēju spektrs, kas tiek piedāvāts konkrētā situācijā. Gala rezultātā, ar nepieciešamību tiek noteikta tās vai citas uzvedības izvēles brīvība. Kopā ar to nepieciešams ņemt vērā, ka brīvība nav pasīvs īstenības atspoguļojums, kas attēlo cilvēku saturisko attieksmi pret notiekošo, pretēji, brīvība rada personību pašnoteikšanos, to izzinošo aktivitāti, apbruņojot ar objektīvo nepieciešamību darbības subjektus, nodrošinot tos ar nepieciešamajiem (atkarībā no to stāvokļa sabiedrisko attiecību, darbības vajadzību un mērķu struktūrā) līdzekļiem, lai izmantotu iegūtās zināšanas savā priekšmetiski realizējamā darbībā. Citiem vārdiem, ja teorētiski intelektuālā līmenī brīvība veido apkārtējās pasaules izzināšanas iespējas un sava turpinājuma lomā konkretizējas apzinīgas izvēles brīvībā, tad praktiskā līmenī – darbībā (esot klāt nepieciešamiem līdzekļiem), kura realizē šīs zināšanas, ņemot vērā subjekta noteiktos mērķus, kuru uzdevums – noteiktu vajadzību apzināšanas rezultāts. Tādā veidā brīvība sevī satur nepieciešamību “noņemamā” veidā.

Brīvības un nepieciešamības kategoriju kopsakars var tikt stādīts kā šo divu pretstatu dialektiska vienotība (atkarība, no vienas puses, un attiecinoša neatkarība – no otras puses, citai no citas). Tāpēc, ja pareizi teikt, ka subjekta darbība ir determinēta ar objektīvu nepieciešamību, tad tikpat pareizi ir apgalvot arī to, ka ne mazākā mērā tā tiek noteikta

ar tās apziņu un gribu. Diktējama ar personīgām vajadzībām, apzināti mērķtiecīga cilvēku darbība, neatceļot (un neaizstājot apziņā) attīstības objektīvās likumsakarības (nepieciešamības), zināmās robežās var izmantot tos maksimālā objektīvā veidā, izvēloties optimālākos ceļus konkrētajā situācijā un to priekšā izveidojošos problēmu risināšanas veidus, t.i., valdīt pār nepieciešamību un pār sevi. Tikai šajā gadījumā cilvēciska darbība nes brīvu, ne tikai nepieciešamu raksturu.

Jebkurā sabiedrībā objektīva nepieciešamība tiek izteikta speciālu uzvedības noteikumu veidā, akumulējot uzkrāto sociālās saskarsmes pieredzi, ņemot vērā konkrētus noteikumus normālai cilvēka un sabiedrības dzīvei. Mainot šos noteikumus un, atbilstoši tiem, uzvedības noteikumus, sabiedrība gūst iespēju nepieciešamības apzinātām izmaiņām caur jaunu nepieciešamību radīšanu, citas kārtības nepieciešamības.

Nepieciešamības pārtapšana par brīvību notiek riņķveida kustības procesa laikā, izdalot divus etapus: pirmkārt, pārveidojot “lietas sevi” par “lieta mums”, t.i., nepieciešamības kā objektīvās kategorijas transformācija apziņas elementā vai citādi, subjektīvā kategorijā, kas veido domāšanas modeli praktiskai darbībai, tādā veidā nosakot tā saturu un attīstības virzienu, un, otrkārt, dotās ideāli subjektīvās substances atgriešanu objektīvā kategorijā, t.i., minētā uzvedības modeļa materializācija konkrētā darbībā. Mezgla punkti šajā procesā ir: nepieciešamība – vajadzība – intereses – interešu apzināšanās – prakse – brīvība.

Brīvība ir jēdziens, objekts, kuru nosaka vairāki konkrētas sabiedrības vēsturiskās attīstības faktori. Tieši šajā sakarā runā par sasniegtās brīvības līmeni, saprotot ar to spēju veikt apzinātu izvēli, uz apziņas pamata un saskaņā ar objektīvu nepieciešamību. Šīs izvēles novērtēšana ir atbildība. Tādā veidā brīvība kļūst par atbildības priekšnoteikumu. Jāpiebilst, ka literatūrā tika izteikti arī pilnīgi pretēji viedokļi.

Dialektiskais brīvības un nepieciešamības attiecību raksturs savu konkrēto izpausmi gūst atbildības attiecībās. Atbildība ir objektīva personības attieksme pret sabiedrību (kolektīvu), tā arī sabiedrības (kolektīva) attieksme pret personību – tā atspoguļojas tās apziņas saturā, kā arī sabiedrības apziņas saturā, un attiecīgi kļūst par subjektīvu īpašību, personīgas/sabiedriskas (kolektīvas, grupveida) apziņas elementu. Tieši ar apziņu ir saistīta personības spēja novērtēt tās veikto darbību nozīmi un sekas, atbildības esība kā iekšējs stimuls sabiedriskai lietderīgai darbībai, raksturotu ar aktivitātes un iniciatīvas līmeni iespējamā un pienācīgā īstenošanā.

Brīvības ideja īpaši spilgti izpaužas līgumu brīvības principos; civilo tiesību regulēšanas pieļaujošā virzība; civiltiesību īstenošanas brīvības saskaņā ar to sociālo mērķi un labas ticības civilo tiesību un pienākumu izpildes īstenošana; iekaušanās nepieļaušana privātpersonu lietās; atjaunošana un pārkāpto tiesību tiesas aizstāvība; preču, finanšu un pakalpojumu brīvu, bez šķēršļu pārvietošanās pa visu Latvijas Republikas teritoriju.

Brīvības ideja atrod savu praktisko iemiesojumu juridiskā līguma brīvības un vienpusēju darījumu brīvības konstrukcijās.

Civiltiesību pamatprincips, atspoguļojot brīvības ideju, bez šaubām, ir līguma brīvības princips. Šī principa saturā tradicionāli izdala tādas elementus kā: tiesības noslēgt vai nenoslēgt tādu vai citādu līgumu, kurš noteikts ar spēkā esošiem likumiem, tā arī pušu konstruēts to brīvu ieskatu rezultātā, tiesības izvēlēties līguma kontrahentu, tiesības noteikt līguma noteikumus (Basin 2003: 37).

Brīvības ideja ieguva savu iemiesojumu daudzās civiltiesību normās. Tā CL 1440. pantā iet runa par gribas brīvu izpaušmi kā līguma spēkā esības nepieciešamu priekšnoteikumu. Bet tiesisks darījums, kas noslēgts spaidu dēļ, saskaņā ar CL 1467. pantu, nav spēkā esošs.

Vienlīdzības ideja. Vienlīdzības ideja civiltiesību normās īstenojas civiltiesību subjektu vienlīdzības principā. Juridiskajā literatūrā bieži tiek runāts par civiltiesisko attiecību dalībnieku vienlīdzību. Nereti šīs kategorijas tiek identificētas. Domājams, ka šī un cita pieeja ir nosodāmas. Lai gan civiltiesību subjekti ir vienlīdzīgi likuma priekšā, tomēr ne pilnīgi visā, bet vienlīdzības kā tādas nav, jo ar likumu tiem ir dotas dažādas tiesības. Uzmanību uz sevi vērš būtiska tiesību subjektivitātes atšķirība starp fiziskām un juridiskām personām. Ne mazāk izteiktas atšķirības ir starp civilo tiesību subjektu attiecībām.

Cita lieta ir civiltiesību subjektu vienlīdzība. Turklāt, atceroties par atšķirībām, kas pastāv starp subjektiem dzīves sociālās un ekonomiskās sfērās, par katrai personai piemītošām psihofiziskām īpatnībām, runa iet par juridisko (formālo) vienlīdzību, ko nosaka likums, ar mērķi novērst faktisko nevienlīdzību, kas radies virknes objektīvo un subjektīvo faktoru rezultātā. Civiltiesības izriet no stāvokļa par attiecību nepieļaujāmību starp varu un pakļautībā esošiem subjektiem. Pēc V. Jakovļeva domām tāda pieeja, lai atklātu subjektu juridisko vienlīdzību kā civiltiesiskā regulējuma metodes iezīmes, “ne visai attaisnojoša... Lai gan varas pamatu neesība un pakļautība tik tiešām raksturīga civiltiesiskām attiecībām, tāda civiltiesību metodes raksturošana ir negatīva un nevar pilnā mērā izteikt

tās īpatnības... Ja atklāt subjektu juridisku vienlīdzību dotajā nozarē tās pozitīvā saturā, tad izrādās, ka tā paredz vienu no civiltiesību būtības atļautajām pusēm...” (Jakovlev 1972: 103).

Kā viens no sava veida tiesību postulātiem ir G. Hēgeļa noformulētā maksima: esi persona un cieni citus kā personas (Hēgel 1990: 98).

Subjektu vienlīdzība – viens no vadošajiem civiltiesību likumu pamatiem un sabiedrisko civiltiesību attiecību priekšmetā ietilpstošā iezīme. Tomēr šo attiecību bezkaislīga analīze rāda, ka vienlīdzība starp sabiedrisko attiecību subjektiem (dalībniekiem), veidojot kopā civiltiesību priekšmetu, ne tikai nav, bet arī pēc būtības nevar būt. Savukārt, ekonomiskas aprītes intereses prasa, lai tiesības izrietētu no pušu vienlīdzības atzīšanas. Tieši tāpēc bieži vien runā par juridisku vai formālu vienlīdzību. Piemēram, J. Kalmikovs norādīja, ka vienlīdzība var būt kā loma: (1) civiltiesību principam; (2) civilo tiesību regulēšanas metodei; (3) zīmei, kas raksturīga civiltiesībām kopumā (Kalmikov 1998: 48).

Vai vienlīdzības idejas īstenojas regulatīvās normās? Esošo likumu analīze liecina par to, ka tas notiek ne vienmēr. Tā saskaņā ar CL 1587. pantu ne darījuma sevišķais smagums, ne arī vēlāk radušās izpildīšanas grūtības, nedod vienai pusei tiesības atkāpties no līguma, kaut arī atlīdzinot otrai zaudējumus. Bet saskaņā ar CL 1588. pantu viena puse vienpusējā kārtā (t.i., bez otras piekrišanas) nevar atkāpties no līguma pat tad, ja pēdējā to neizpilda, un tādēļ, ka viņa to neizpilda. Vienpusēja atkāpšanās no līguma ir pieļaujama tikai tad, kad tā pamatota ar paša līguma raksturu, vai kad to zināmos apstākļos atļauj likums, vai arī kad tāda tiesība bijusi noteikti pielīgta (CL 1589. pants), līgums tiek laužts, un līgumslēdzējam neatliek nekas cits kā samierināties ar to. Droši vien vienlīdzības šajā gadījumā nav.

Ilgu laiku doktrīna un likumi nemanīja objektīvi esošu civiltiesisko attiecību subjektu nevienlīdzību. Nav juridiskas vienlīdzības attiecībās, kuras veidojas ar patērētāju līdzdalību, piemēram, starp pircēju un pārdevēju, uzņēmēju un pasūtītāju, īpaši starp pakalpojuma sniedzēju un pasūtītāju. Tieši ar mērķi novērst šo nevienlīdzību bija pieņemti daudzveidīgi ES akti un Latvijas normatīvi tiesiskie akti, kas vērsti uz patērētāju tiesību aizsardzības pārsvaru, piemēram, 1999. gada 18. marta Patērētāju tiesību aizsardzības likums, 2004. gada 7. aprīļa Preču un pakalpojumu drošuma likums.

Spilgts piemērs juridiskas vienlīdzības neesībai ir publiskie līgumi, piemēram, dažāda veida pirkuma līgumi, uzņēmuma līgumi (vietējie pasūtījumi), fiziskai personai piederošu lietu glabāšana pārvadātāju uzglabā-

šanas kamerās, lombardos, personīgā apdrošināšana u.t.t. Tas pieder un plaši tiek izmantots pārvadātāju, siltuma un elektroenerģijas piegādātāju praksē, tā arī citos blakus līgumos.

Kopā ar to, tādu attiecību esība, kurās civiltiesību subjekti nav vienādi, nevar tikt skatīta kā vienlīdzības ideja.

Līguma ideja. Līgums ir viens no darījumu veidiem. Bet principiāli svarīgi atzīmēt, ka līgums "... pēc savas būtības ir attiecību regulēšanas veids starp privātpersonām atbilstoši to individuālām interesēm un vajadzībām" (Pokrovskiy 1998: 245).

Zinātniskajā literatūrā, pirmkārt, uzmanība tiek pievērsta, acīmredzot iegūstot pirmatnējo nozīmi tirgus ekonomikas apstākļos, līguma brīvības principam. "Kopā ar privātpašuma pamatiem šis princips kalpo par vienu no visu mūsdienu civiltiesību uzbūves stūrakmeņiem" (Pashukanis 1980: 113). Šajā sakarā ir attaisnota paaugstinātas uzmanības veltīšana līgumu tiesībām kopumā kā brīvības izpausmes sfērai. Vienlaicīgi nevar neņemt vērā, ka "... līgums ir viens no centrālajiem jēdzieniem tiesībās. Retoriski izsakoties, tas veido tiesību idejas daļu... Ārpus līguma subjekta un gribas jēdzieni juridiskajā jomā eksistē tikai kā bezdzīvīgas abstrakcijas" (Pashukanis 1980: 113).

Ar zināmu nosacītību var apgalvot, ka privāttiesību sfērā, ja ne viss, tad gandrīz viss notiek uz līguma pamata.

Labas ticības ideja un subjektīvo tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizliegums. Neskatoties uz to, ka laba ticība ir viens no klasisko tiesību atslēgēdzieniem, nostiprinātiem jau CL 1. pantā, likumdevējs neatklāj to saturu, kas maz vai iespējams pat doktrinārā līmenī. Doktrinā, dogmā un tiesību piemērošanas praksē labas ticības jēdziens tiek izmantots dažādās nozīmēs, dažkārt ļoti plašās, ne vienmēr ar juridiskām sekām.

Labas ticības kategorija civiltiesību realizēšanā un pienākumu izpildē, esot pēc būtības ārpus tiesību regulators, noteiktā mērā metajuridisks fenomens, kas satuvina pozitīvās civiltiesības ar dabiski tiesiskām teorijām, raksturo to ne tikai tā, kāds tas ir, bet arī tādu, kādam tam ir jābūt, zināmā mērā sniedz civiltiesībām, un ne tikai tām, humānu jēgu un virzību.

Laba ticība darbojas pamatideju, civiltiesiskās apgrozības dalībnieku kopējā, ģenerālnoteikuma veidā, un šajā sakarā uzliek visiem civilo tiesību attiecību dalībniekiem kopējus pamatpienākumus, piesauc tos pie prātīgu tiesību realizācijas saskaņā ar to uzdevumiem un mērķiem, pienācīgu pienākumu izpildi, sava kontrahenta cieņu, nodibinot ar to uzticīgas attiecības, caurstrāvojas ar taisnīgumu, sadarbību, savstarpēju palīdzību, redzot kontrahentu līdzvērtīgu sev, atzīstot to par tādu, t.i., veidojot

normālas ekonomiskās attiecības, bet neatkāpjoties no tām, un rezultātā noved pie pastāvīgu tiesību atveides vispirms elementārā, bet gala rezultātā – vispārīgā, universālā līmenī. Tāda tiesību izpratne bija raksturīga G. Hēgelim, kurš “Tiesību filosofijā” rakstīja par to, ka “... man pieder īpašums jau ne tikai pēc lietas dabas un manis paša gribas, bet arī pēc citas gribas un secīgi pēc nez kādas kopējas gribas... Līgums paredz, ka tie, kuri stājas līguma attiecībās, atzīst cits citu par personām un īpašniekiem... atzīšanas brīdis tajā jau tiek saturēts un paredzēts” (Hēgel 1990: 128). G. Hēgeļa idejas attīsta D. Doždevs: “Atzīstot cita gribu, cieņa pret kontrahenta autonomiju izrādās viena no privātās autonomijas izpausmes formām, paziņojums par pašas personības sociālo vērtību. Ievērojot nodibinātās uzvedības noteikumus, subjekts nodrošina savas gribas izpausmes darbību, aizsardzību un stingrumu tai vai citai tā radītai sociālai saiknei... Individuālo uzvedības noteikumu un vērtīgo orientāciju līmenī tāda taisnīguma principu konformācija izpauž labas ticības izpratnē. Šis psiholoģiskais tiesību uzvedības aspekts, esot tiesību principu produkta formālas vienlīdzības un proporcionalitātes maiņas attiecībās, atspoguļo nepieciešamo tiesību subjektu saskarsmes līdzdalību tiesību uzdevumu un principu veidošanā un uzturēšanā” (Doždev 2000: 96–97). Turklāt tā tiek apskatīta kā viena no civiltiesību idejām un principiem, kā civilo tiesību prezumpcija.

Labā ticība civilo tiesību realizācijā un pienākumu izpildīšanā izslēdz to ļaunprātīgu izmantošanu. Ņemot vērā ne tikai labas ticības juridiskas definīcijas kā objektīvas mērauklas neesību tiesību izmantošanas un pienākumu izpildīšanas jomā, šo pēc savas dabas vērtējošo jēdzienu “labā ticība”, kas ir sava veida antonīms jēdzienam “ļaunprātīga tiesību izmantošana” vai “ļauna ticība”, nepieciešams precizēt un iespējams formalizēt, kas izrādās vairāk nekā neparasts uzdevums. Šajā sakarā nevar neatzīmēt krievu civilistikas klasiķa I.A. Pokrovska kritisku attieksmi pret šo kategoriju, tā kā tā nav noteikta un likumā nav nekādu kritēriju tās jēgas noskaidrošanai. (Pokrovskiy 1998: 116, 259–262). Tāpēc iespējamo labas ticības pārkāpumu nostiprināšana likumdošanas līmenī, ko pamatoti piedāvāja N.L. Lutovs (Ljutov 2001: 136–138), acīmredzami veicinātu, pirmkārt, iespējamo tiesību ļaunprātīgas izmantošanas formu samazināšanos, otrkārt, tiesību realizācijas robežu vispārējo noteikumu nostiprināšanu, interešu apmierināšanu.

Latvijas civilistikā laba ticība tiesību izmantošanā un pienākumu izpildē tiek analizēta sākot jau ar 20. gs. 30 gadiem (Krons 1937: 270–301).

Lai gan laba ticība vēsturiskā attīstības procesā pakāpeniski tiek izskausta aiz subjektīvo tiesību robežām, zināmā mērā izmainās tās funkcijas, tā joprojām saglabā savu sākotnējo kvalitāti, kuras skaitā ir: balsts uz vispārtiesiskām vērtībām, bez šaubām, esošs labas ticības raksturošanai noteicošais – spēja pretoties stingrām tiesībām. Interesantu domu šajā sakarā izteica L. Enekcerus, kurš rakstīja, ka “puse, kura noslēgusi darījumu ar personu, tikai pēc skata pilnvarotu, ir aizsargāta ne tikai, ka tai pieder attiecīgas tiesības, bet neskatoties uz tādu tiesību neesību” (Enekcerus 1949: 436).

Labā ticība, lielā mērā izpaužas lietu tiesiskajās attiecībās (piemēram, labticīgs valdījums, ieguvuma laiks (CL 910., 959. p.), lietas labticīgas iegūšanas prezumpcija (CL 918. p.), valdījuma aizsardzība (CL 911., 913. p.), tā tiek prezumēta iegūstot nekustamo īpašumu, un ir viena no tās reģistrācijas funkcijām zemesgrāmatā lietu tiesību publiskā principa kontekstā (Reze 2005: 269; Breht, Berger 2000: 22), un tāpat kā daudzos citos gadījumos, atrunātos CL 867. panta trešajā daļā), tiek piemērots arī piespiedu kārtā (piemēram, cesija – CL 1793.–1810. p.), ģimenes tiesībās (CL 255. pantā, kurā tiek minēti apzinīgi vecāki), mantojuma tiesībās (CL 681. p.), komercietībās (Komerclikuma 169. panta pirmā daļa, kas nosaka, ka valdes un padomes loceklim savi pienākumi jāpilda kā krietnam un rūpīgam saimniekam), darba tiesībās (Darba likuma 50. panta pirmā daļa nosaka, ka darbiniekam ir pienākums veikt darbu ar tādu rūpību, kāda atbilstoši darba raksturam un darba veikšanai nepieciešamajām darbinieka spējām un piemērotībai būtu taisnīgi no viņa sagaidāma)) un paliek viens no vadošajiem ne tikai privāttiesību, bet arī vispārtiesiskiem principiem, savdabīgs sociāls ideāls, ētisks pamats darījumu saskarsmē, atklājošs iespēju katrā konkrētā situācijā noteikt, kas ir pareizi. Visbeidzot nedrīkst nepieminēt juridiskajā literatūrā atbalstīto (Sklovskiy 2010) labas ticības vispārtiesisko prezumpciju tiesu praksē, kas, no vienas puses, ir spilgts piemērs tam, ka tā ir kļuvusi par tiesību telpas nozīmīgu faktoru, bet, no citas puses, – par sava veida tieksmi atrisināt ne juridiska lauka problēmas. Turklāt, terminoloģiska labas ticības ideja likumos nereti tiek izteikta citā verbālā formā (piemēram, “rūpes”, “rūpīgs saimnieks”) (CL 312. p.).

Domājams, ka augstāk izskatītās idejas dod pamatu noformulēt principu sistēmu, kuras nostiprināšana likumos nepieciešama ievada modernizācijas priekšvakarā, bet perspektīvā – visā Civillikumā nobrieda un kļūst par vienu no prioritāriem normu jaunrades uzdevumiem.

Bibliogrāfija

- 13.04.2000. likums “Komerclikums” // Latvijas Vēstnesis, 158/160 (2069/2071), 04.05.2000., Ziņotājs, 11, 01.06.2000. [stājas spēkā 01.01.2002.] ar grozījumiem.
- 20.06.2001. likums “Darba likums” // Latvijas Vēstnesis, 105 (2492), 06.07.2001., Ziņotājs, 15, 09.08.2001. [stājas spēkā 01.06. 2002.] ar grozījumiem.
- 18.03.1999. likums “Patērētāju tiesību aizsardzības likums” // Latvijas Vēstnesis, 104/105 (1564/1565), 01.04. 1999.; Ziņotājs, 9, 06.05.1999. [stājas spēkā 15.04.1999.] ar grozījumiem.
- 07.04. 2004. likums “Preču un pakalpojumu drošuma likums” // Latvijas Vēstnesis, 66 (3014), 28.04.2004.; Ziņotājs, 10, 29.04.2004. [stājas spēkā 01.05.2004.] ar grozījumiem.
- Agarkov Ģ.Ģ. (2002) “Cennost chastnogo prava” In: Agarkov Ģ.Ģ. *Izbrannie trudi po grazdanskomu pravu. V 2-h t. T. 1.* Moskva: AO «Centr JurInfoR», 42. – 105. lpp. (In Russian).
- Aleksejev S.S. (1999) *Pravo: Azbuka – teorija – filozofija: Opit kompleksnogo issledovanija.* Moskva: Statut (In Russian).
- Aleksejev S.S. (2002) *Voshozdenie k pravu. Poiski i reshenija. 2-e izd. Pererabotannoe i dopolnennoe.* Moskva: (In Russian).
- Basin J.G. (2003) *Izbrannie trudi po grazdanskomu pravu.* Sankt-Peterburg: Juridicheskij centr press.
- Baitin M.I. (2005) *Sushnost prava (Sovremennoe normativnoe ponimanie na grani dvuh vekov).* Izdanie 2-e, dopolnennoe. Moskva: OOO ID “Pravo i gosudarstvo” (In Russian).
- Breht W., Berger C. (2000) *Sachenrecht,* Mohr.
- Bratus S.N. (1963) *Predmet i sistēma sovetskogo grazdanskogo prava.* Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo juridicheskoy literaturi (In Russian).
- Vasiljev A.M. (1976) *Pravovije kategorii. Metodologicheskie aspekti razrabotki sistemi kategoriy teorii prava.* Moskva: Juridicheskaja literatūra (In Russian).
- Vedjahn V.M. (2005) *Faktori formirovanija i realizacii principov prava.* Samara: Izdatelstvo Samarskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii. (In Russian).
- Venediktov A.V. (1948) *Gosudarstvennaja socialisticheskaja sobstvennost.* Moskva; Leningrad: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR (In Russian).
- Gegel G.V.F. (1990) *Filosofija prava.* Per. s nem. / sostav. D.A. Kerimov i V.S. Nersesjanc; Avtor vstupitelnoy statji i primechanij V.S. Nersesjanc. Moskva: Misl (In Russian).
- Gongalo B.M. (2004) “Idei chastnogo prava: dolznoe i sushee”. In: *Civilisticheskie zapiski: Mezvuzovskiy sbornik nauchnih trudov.* Vipusk 3. K 80-letiju S.S. Aleksejeva. Moskva: “Statut”; Ekaterinburg: Institut chastnogo prava. 74.–97. lpp. (In Russian).

- Dimitrijev D.A. *K voprosu ob osnovnih idejah rossiyskogo grazhdanskogo prava.* (In Russian) Pieejams: <http://www.jurclub.ru/docs/civil/article223.html>
- Dozdev D.V. (2000) Дождев Д.В. Dobrososestnost (bona fides) kak pravovoy princip In: *Politiko-pravovie cennosti: istorija i sovremenost* / Pod red. Nersesjanc V.S. Moskva: Editorial URSS. 96.–128. lpp.
- Kalmikov J.H. (1998) O znechenii obshih polozeniy grazhdanskogo zakonodatelstva. In: *Grazhdanskiy kodeks Rossii. Problemi. Teorija. Praktika: Sbornik pamjati S.A. Hohlova* / Otv. red. A.L. Makovskij. Moskva: Izdatelstvo Mezhdunarodnogo centra finansovo-ekonomicheskogo razvitiya, 43.–57. lpp. (In Russian).
- Klimova A.N. (2005) *Principi grazhdanskogo prava.* Dissertacija ... kand. jurid. nauk. Moskva (In Russian).
- Kononov A.L. (2001) Ob obshchih principah prava vo francuzskoy i belgiyskoy sudebnoj praktike po administrativnim delam. *Gosudarstvo i pravo*, Nr. 3. 82.–86. lpp. (In Russian).
- Krashennnikov P.V. (2000) *Pravo sobstvennosti i inie veshnie prava na zilie pomeshenija.* Moskva: Statut (In Russian).
- Krons M. (1937) Civillikuma pirmais pants (Laba ticiba ka tiesiskās rīcības kritērijs). *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis.* Nr. 2, 270.–301. lpp.
- Ljutov N.L. (2001) Princip dobrosovestnosti pri vedenii kolektivnih peregovorov i razreshenii kolektivnih sporov. *Trud za ruzdom*, № 2, 136.–138. lpp.
- Mattei U., Suhanov E.A. (1999) *Osnovnie polozenija prava sobstvennosti.* Moskva: Jurist (In Russian).
- Meijer D.I. (1997) *Russkoe grazhdanskoe pravo (v 2-h chastyah. Chast 2).* Po ispravlennomu i dopolnennomu 8-mu izd., 1902. Moskva: Statut (In Russian).
- Novickiy I.B. (1994) *Rimskoe pravo: ushebnyk;* Moskovskiy gos. universitet, Centr obshchestvennykh nauk. Moskva: Gumanitarnoe znanie (In Russian).
- Pashukanis E.B. (1980) *Izbrannie proizvedeniya po obshey teorii prava i gosudarstva.* Moskva: Izdatelstvo “Nauka” (In Russian).
- Pobedonoscev K.P. (1896) Kurs grazhdanskogo prava. Pervaya chast. Sankt-Peterburg: Sinodalnaya tipografiya (In Russian).
- Pokrovskiy I.A. (1998) *Osnovnie problemi grazhdanskogo prava.* Moskva: Statut (In Russian).
- Problemi obschey teorii prava i gosudarstva: Uchebnyk dlja vuzov* (2002) / Pod obschey redakcijey V.S. Nersesjanca. Moskva: Izdatelstvo NORMA (Izdatelskaja grupa NORMA – INFRA-M). (In Russian).
- Reze A.G. (2005) K voprosu ob opredelenii principov veshnogo prava. In: *Aktualnie problemi grazhdanskogo prava: Sbornik statey. Vip. 9* / Pod red. O.J. Shilohvosta. Moskva: Norma, 243.–297. lpp. (In Russian).
- Rimskoe chastnoe pravo. Uchebnyk* (2004) / Pod red. I.B. Novickogo, I.S. Perekterskogo. Moskva: Jurist (In Russian).
- Sklvovskiy (2010).

- Tolstoy J.K. (1955) *Soderzanie I grazdansko-pravovaja zashita prava sobstvenosti v SSSR* / Otv. red. O.S. Ioffe. Leningrad: Izdatelstvo LGU (In Russian).
- Hvostov V.M. (1996) *Sistema rimskogo prava: Uchebnik*. Moskva: Spark (In Russian).
- Chicherin B.N. (1998) *Filosofija prava*. Sankt-Peterburg: Nauka. S-Peterburgskaja izdatelskaja firma (In Russian).
- Shershenevich G. F. (1995) *Uchebnik russkogo grazdanskogo prava*. Moskva: Spark (In Russian).
- Shennikova L.V. (2002) "Principi grazdanskogo prava: dostizenija civilistiki i zakonodatelniy effekt". In: *Civilisticheskie zapiski. Vezvuzovskiy sbornik nauchnih trudov*. Vip. 2. Moskva: "Statut" – Ekaterinburg: Institut chastnogo prava. 41.–59. lpp. (In Russian).
- Enckercus L. (1949) *Kurs germanskogo grazdanskogo prava T. 1, polutom 1 / per. s nem. I.B. Novickogo, G.N. Poljanskogo, V.A. Altshullera; pod red. D.M. Genkina, I.B. Novickogo*. Moskva: Inostrannaja literatura (In Russian).
- Jakovlev V.F. (1972) *Grazdansko-pravovoy metod regulirovaniya obshestvennih otnosheniy*. Uchebnoe posobie / Nauch. red. G.I. Petrisheva. Sverdlovsk (In Russian).

The Ideological Basis of the Civil Law

Summary

The fundamental ideas of the civil law includes: (1) the idea of property; (2) the idea of freedom; (3) the idea of equality; (4) the idea of agreement; (5) the idea of good faith and prohibition of abuse of subjective civil rights.

In the process of transformation of ideas of the civil law into the principles of this sphere of law there occurs their differentiation; the system of the mentioned above civil-legal principles does not represent a closed system.

The content of any principle of the civil law is a definite idea or a complex of ideas with one of them dominating over others.

The list of ideas presented in the article is not exhaustive; nonetheless exactly these ideas form the ideological basis of the civil law.

The realization of property idea in the legislation insists on considering the differences of property limits and limits of property rights.

The civil law, having a permissible nature of the civil-legal regulation, more than other law spheres, allows participants of property relationships regulated by its norms to express freely their will acting in their own interests. The characteristic feature of the civil law method is optionality.

The idea of freedom is vividly manifested in principles of freedom of contracts, permissible focus of civil-legal regulation, freedom of realization of civil rights in accordance with their social function and integrity in realization of civil rights and fulfilment of obligations, inadmissibility of interference into persons' private affairs, recovery and judicial protection of violated rights, free and unhindered

movement of goods, finances and services on the entire territory of the Republic of Latvia. The idea of freedom finds its practical application in juridical constructions of the freedom of contract and freedom of concluding unilateral contracts.

The analysis of the active legislation testifies that the idea of equality in regulative norms is not always realized. At the same time, the presence of such relationships, in which civil law subjects are not equal, cannot be considered as infringement of the idea of equality.

It can be said, though conventionally, that in the private-law sphere almost everything if not everything occurs on the basis of contract regulation.

The good faith acts as a fundamental idea of common general rule of behaviour for participants of private-law turnover and thereupon imposes common underlying responsibilities on participants of civil legal relationships, called on them to reasonably realize their rights in accordance with their predestination and aim, to properly fulfil their obligations, to respect their counteragent, to establish confident relationships with the latter permeated through and through with the spirit of justice, cooperation, mutual assistance, to see the counteragent as equal, to acknowledge the latter as such, i.e. calls on the participants to form normal economical relationships, but not to stray away from them; and as a result, the good faith leads to a constant reproduction of the law initially at the elementary, but finally – at the general, universal level.

Key words: ideas of the civil law, principles of the civil law, idea of freedom, idea of equality, idea of property, idea of agreement, idea of good faith and prohibition of abuse of subjective rights.

Идейные основы гражданского права

Резюме

К числу основополагающих идей гражданского права следует отнести: (1) идею собственности; (2) идею свободы; (3) идею равенства; (4) идею договора; (5) идею доброй совести и запрета злоупотребления субъективными гражданскими правами.

В процессе трансформации идей гражданского права в принципы данной отрасли права происходит их дифференциация, система указанных в работе гражданско-правовых принципов не представляет собой закрытой системы.

Содержанием любого принципа гражданского права является определенная идея или комплекс идей, при доминирующей роли одной из них.

Предлагаемому статье перечень идей не является исчерпывающим, тем не менее, именно они образуют своеобразный идеологический базис гражданского права.

Реализация в законодательстве идеи собственности настоятельно требует учета различий пределов собственности и ограничений права собственности.

Гражданское право, для которого присущ дозволильный характер гражданско-правового регулирования, как никакая другая отрасль права предоставляет участникам имущественных отношений, регулируемых его нормами, действуя в своем интересе, свободно выражать свою волю. Характерной чертой метода гражданского права является диспозитивность.

Идея свободы наиболее ярко проявляется в принципах свободы договора; дозволильной направленности гражданско-правового регулирования; свободы осуществления гражданских прав в соответствии с их социальным назначением и добросовестность в осуществлении гражданских прав и исполнении обязанностей; недопустимости вмешательства в частные дела лиц; восстановления и судебной защиты нарушенных прав; свободного, беспрепятственного перемещения по всей территории Латвийской Республики товаров, финансов и услуг. Идея свободы находит свое практическое воплощение в юридических конструкциях свободы договора и свободы совершения односторонних сделок.

Анализ действующего законодательства свидетельствует о том, что идея равенства в регулятивных нормах реализуется далеко не всегда. Вместе с тем, наличие таких отношений, в которых субъекты гражданского права не равны, не может рассматриваться как посягательство на идею равенства.

Можно утверждать, хотя и с определенной долей условности, что в сфере частноправовой сфере, если не все, то почти все происходит на основании договорного регулирования.

Добрая совесть выступает в виде основополагающей идеи, общего, генерального правила поведения участников частноправового оборота и в этой связи налагает на всех участников гражданских правоотношений общие, основополагающие обязанности, призывает их к разумному осуществлению прав в соответствии с их предназначением и целью, надлежащему исполнению обязанностей, уважению своего контрагента, установлению с ним доверительных отношений, проникнутых духом справедливости, сотрудничества, взаимной помощи, видящего в контрагенте равного себе, признающего его таковым, т.е. формированию нормальных экономических отношений, а не к отступлению от них, и в результате приводит к постоянному воспроизведению права первоначально на элементарном, а в конечном счете, — на всеобщем, универсальном уровне.

Ключевые слова: идеи гражданского права, принципы гражданского права, идея свободы, идея равенства, идея собственности, идея договора, идея доброй совести и запрета злоупотребления субъективными правами.

STARPTAUTISKĀ INVESTĪCIJU DARBĪBA: TIESISKĀ REGULĒJUMA TEORĒTISKĀ PROBLEMĀTIKA

Starptautisko investīciju darbība tiek attiecināta pie maz pētītām problēmām. Diskusijas aptvēra virkni praktisku un teorētisku jautājumu, sākot ar jēdzienu “investīcijas”, “investīciju darbība,” investīciju darbības modeļi un beidzot ar investīciju tiesisko attiecību un juridiskā fakta dabu, kas ir to rašanās pamatā.

Pētījuma mērķis – atklāt starptautisko investīciju un starptautisko investīciju darbības tiesiskā regulējuma mehānisma raksturu.

Mērķa sasniegšanai tika izvirzīti sekojoši uzdevumi: (1) atklāt jēdzienu “investīcijas” un “investīciju darbība” saturu; (2) izdalīt investīciju veidus un investīciju darbības formas; (3) noteikt investīciju tiesību vietu un juridisko dabu; (4) izanalizēt investīciju tiesību avotu raksturu; (5) izpētīt esošos likumdošanas modeļus, kas nosaka ārvalstu investīciju tiesisko režīmu; (6) investoru tiesību aizsardzības pamatmodeļus; (7) izskatīt polemisku jautājumu par investīciju vienošanos un izpētīt galvenās koncesijas līgumu iezīmes; (8) sniegt priekšmetisku raksturojumu publiskai kārtībai starptautisko investīciju darbības jomā.

Pētījuma inovācija ir tāda, ka tas ir pirmais, kompleksais pētījums Latvijā par sarežģītu, daudzpusīgu problēmu tiesiskā regulējuma investīciju un investīciju darbības jomā.

Atslēgas vārdi: investīcijas, starptautiskās investīcijas, investīciju darbība, ārvalstu investīciju tiesiskais režīms, ieguldījumu process, investīciju tiesības, investīciju līgumi, brīvās ekonomiskās zonas (BEZ).

1. Vispārīgais starptautisko investīciju tiesiskā regulējuma raksturojums

Jēdziens investīciju darbība un investīcijas. Normālai, efektīvai ekonomikas darbībai kopumā un tās atsevišķu savstarpēji saistītu un strādājošu tirgu mijiedarbai: preču, finanšu, darba, utt. valstī ir nepieciešams radīt atbilstošus apstākļus un priekšnosacījumus un, pats galvenais, nodrošināt tos ar nepieciešamajiem resursiem un kapitālu.

Jēdzienus “investīcijas” un “investīciju darbība” pielieto gan ekonomikas, gan tiesību zinātnēs, t.i., tiem piemīt ekonomiskā un juridiskā būtība. Tāpēc literatūrā sastopamais definējums par investīciju darbības ekonomisko būtību, kura rodas starp īpašniekiem par īpašuma attiecībām (Bogaturjev 1992: 12), visticamāk netiks pieņemts. Tas ir saistīts ar to, ka izmantojot, juridisko jēdzienu ārpus tiesiskās matērijas, nav iespējams

aprakstīt un paust ekonomisko parādību būtību. Šajā sakarā jēdziens īpašums, un īpašnieks saistībā ar investīciju un investīciju darbību raksturošanu ekonomiskajā aspektā nav iespējama. Tādējādi, nosakot šo jēdzienu definējumu ekonomiskajā aspektā, jautājumam par īpašumtiesībām nav būtiskas lomas.

Joprojām ir aktuāla PTO (1997. gads) izteikta ziņojuma ideja, ka “zemais tirdzniecības attīstības līmenis un ārvalstu tiešo investīciju plūsma drīzāk ir simptomi, nevis nozēlojamā stāvokļa cēloņi ekonomiski mazāk attīstītajām valstīm. Bez būtiskām investīciju iepludināšanām un ārējās tirdzniecības līmeņa paaugstināšanas ir neiespējami panākt tautsaimniecības atveseļošanos. Papildus kapitālam un jaunākajām tehnoloģijām, ārvalstu tiešās investīcijas nodrošina piekļuvi nemateriāliem resursiem, tai skaitā organizatoriskiem, vadības un tirgus” (Labin 2008: V).

Var piekrist tiem, kuri uzskata, ka ekonomiskā investīciju būtība ietver sevī pieprasījumu pēc ekonomikas kopumā un atsevišķām tās daļām attiecībā uz kapitālu. Saistībā ar to, tiek dots skaidrojums ekonomikā par investīcijām un investīciju darbību: investīcijas – tas ir kapitāls, bet investīciju darbība – kapitāla sadalīšanas process. Ekonomikas attiecības, kas rodas tā rezultātā, tiek raksturotas kā ekonomiskas investīciju attiecības (Kommercheskoe pravo. Uchebnik. Chast II. 1998: 114).

Juridiskajā aspektā, ņemot vērā īpašuma tiesības, terminam “investīcijas” ir cita nozīme. Šajā aspektā ar jēdzienu “investīcijas” saprot finanšu līdzekļus, ieguldījumus, akcijas un citus vērtspapīrus, tehnoloģijas, mašīnas, aprīkojumu, licences, kredītus, jebkurus cita veida īpašumus vai īpašumtiesības, intelektuālas vērtības, kas ieguldītas komerciālās un cita veida darbībās, ar peļņas vai cita sociālā labuma gūšanās mērķi. Tātad, ar investīciju darbību saprot iepriekš minēto līdzekļu (investīciju) ieguldīšanu, kā arī investīciju realizācijas darbību kopumā.

Ekonomikas literatūrā jēdziens “investīcijas” tiek saprasts kā “ražošanas izmaksas un ražošanas līdzekļu uzkrāšana, un materiālo krājumu pieaugums” (Makkonel, Brju 1992: 388). Tomēr tik plašs definējums nevar tikt izmantots tiesiskajā regulējumā. Starptautisko attiecību un starptautisko privāto tiesību doktrīnā, nepastāv vispārpieņemtas starptautisko (ārvalstu) investīciju definīcijas. Tā, piemēram, daži autori definē ārvalstu investīcijas, kā vienas valsts piederīgajām juridiskām un fiziskām personām piederošās materiālās un nemateriālās vērtības, kas atrodas citas valsts teritorijā ar mērķi gūt peļņu (Mezdunardnoe chastnoe pravo 2004: 279). Savukārt citi autori saprot to kā “kapitāla vai citu materiālu vērtību pārvedumu no vienas valsts (kapitāla eksportētājs) uz citu (valsts,

kas saņem investīcijas), apmaiņā pret tiešu vai netiešu dalību uzņēmuma peļņas gūšanā”. Bez tam diskusijas izraisa ne tikai termins “investīcijas” bet arī termins “starptautiskās” (Karro, Zuyar P. 2002: 332).

Investīciju klasifikācija un investīciju darbības formas. Investēšanas procesa tiesiskā regulējuma praksē jēdziens “investīcijas”, atkarībā no normatīvā akta mērķa, katru reizi tiek noteikts atšķirīgi. Ņemot vērā šādu mērķu izklieidēšanu, nav neparasti, ka pastāv tik daudz šī jēdziena juridisko modeļu. Šī iemesla dēļ visās investīciju divpusējās vienošanās preambulās ir ietverts plašs jēdzienu “investīcijas” un “kapitālieguldījumi” skaidrojums.

Atstājot diskusijas par ārvalstu investīciju klasifikācijas kritērijiem, norādīsim svarīgākos no tiem. Tātad starptautisko investīciju veidi:

- 1) atkarībā no investīciju rakstura iedala nemantiskās un mantiskās investīcijas. Pie pirmajām tiek attiecinātas autortiesības uz izgudrojumiem, rūpnieciskie paraugi, integrālo shēmu topoloģija, tehnoloģiskā kompetence (know-how), konfidenciāla informācija, preču zīmes, pakalpojumu zīmes, preču modeļi u.c., t.i., viss, kas ietver jēdzienu “intelektuālais īpašums”;
- 2) atkarībā no investora piedalīšanās/nepiedalīšanās investīciju objekta pārvaldīšanā, var izdalīt tiešās un netiešās (portfeļu) investīcijas. Tiešās investīcijas tiek veiktas kopuzņēmumu izveides formai, kas uz 100% pieder ārvalstu investoriem. Šajā gadījumā ārvalstu investori tieši piedalās investīciju objekta (uzņēmuma, kompānijas) pārvaldīšanā. Attiecīgi netiešās investīcijas, neparedz tiešu piedalīšanos investīciju objekta pārvaldīšanā, bet paredz tikai ārvalstu investoriem saņemt dividendes vai citus investīciju objekta emitētus vērtspapirus, kas viņiem pieder, t.i., neieguldīto dotajā uzņēmumā (kompānijā) finanšu kapitālu;
- 3) atkarībā no finansējuma avota investīcijas var iedalīt valsts investīcijās, kas tiek īstenotas aizdevumu un kredītu veidā, kuras nodrošina valsts un starptautiskās organizācijas (SVF, Pasaules Banka, u.c.), un privātajā investīcijās, kuras īsteno ārvalstu juridiskās un fiziskās personas.

Jāatzīmē arī vispārārtzīta investīciju darbības klasifikācija. Starp šiem klasifikācijas veidiem izdala:

- 1) produkcijas eksportu;
- 2) investīcijas kā esoši vai no jauna veidoti ārvalstu ražošanas objekti;
- 3) ārvalstu vērtspapīru pirkuma darījumus (pirmkārt akcijas);
- 4) koncesiju iegāde, patentu firmas zīmju un citu nemateriālu tiesību iegāde ārvalstīs.

Gan ekonomiskās, gan juridiskās nozares literatūrā tiek piedāvāta arī cita investīciju klasifikācija, kas diezgan līdzīga augstākminētajām. Tā, piemēram, atkarībā no investīciju darbības objekta (investīcijas realizējamie aktīvi), tiek iedalītas materiālās (tostarp finanšu un lietiskās) un nemateriālās investīcijās (Popondopulo 2003: 433; Investīcijas 2003: 392).

Neskatoties uz atšķirīgām pieejām, jēdziena “investīcijas” izpratnē, viens no būtiskajiem tiesiskā regulējuma kritērijiem ir Starptautiskā valūtu fonda (SVF) rekomendācijas. SVF, atkarībā no uzņēmuma kontroles pakāpes, no investora puses rekomendē izdalīt tiešās un portfeļu investīcijas. Dotā vispārīga rekomendācija kalpo par pamatu investīciju tiesiskai analīzei, kuras rezultātā pie tiešajām investīcijām attiecināti akciju ieguldījumi, kas dot kontroles paketi konkrētajam komersantam. Savukārt pie portfeļakcijām – investīcijas, kuras pilnu kontroli nedod (Vocke 1997: 4). Tai skaitā, Starptautiskā Valūtas fonda (SVF) Maksājumu bilances rokasgrāmatas, 1980, 408 paragrāfā, tiešās investīcijas tiek raksturotas kā “investīcijas, kuras ir veiktas, lai iegūtu ilgstošu kontroli uzņēmumā, kas veic atšķirīgu saimniecisko darbību, no investora pamata saimnieciskās darbības, ar mērķi gūt kontroli pār uzņēmumu”. Turklāt, gan tiešo, gan portfeļinvestīciju ekonomiskā būtība ir vienāda: “abi investīciju veidi ir kapitāla aprīte kā pastāvīgi pieaugoša vērtība” (Doronina, Seljutina 2003: 37).

Šī klasifikācija ir tiesiskā regulējuma pamats starptautiskajā un nacionālajā līmenī. Papildus kritērijs investīciju klasifikācijai tiešajās un portfeļinvestīcijās ir subjektīvs faktors – vai persona vēlas vadīt uzņēmumu (tiešās investīcijas), vai arī personai ir mērķis tikai gūt peļņu no ieguldītajām investīcijām uzņēmuma darbībā (portfeļu investīcijas). Tā, piemēram, Francijas tiesību aktos ir skaidri noteikts, ka par tiešām investīcijām tiek atzītas tās, kuras dod tiešu kontroli par uzņēmuma darbību. Līdz ar to, kā norādīts literatūrā, tieši kontroles kritērijs ļauj atšķirt tiešās un netiešās (portfeļa) investīcijas (Karro, Zuyar 2002: 343). Tajā pašā laikā jāmin, ka dotais kritērijs attiecībā uz tiesiskā regulējuma mērķiem, ir diezgan neskaidrs un prasa detalizētāku kritēriju ieviešanu.

Nevar arī neatzīmēt, ka ekonomiskajā aspektā investīcijas var izpausties aizdevuma kapitāla formā, kas definēts kā “aizdevumu sniegšana skaidrā naudā vai preču formā ar mērķi gūt peļņu no aizdevuma procentiem” (Shumilov 2001: 226). Aizdevuma kapitāla tiesiskās investēšanas formas var būt aizdevuma līgums un kredīta piešķiršana.

Vienots priekšstats par investīcijām negatīvi ietekmē starptautisko tiesību sistēmu. Pat vienā no svarīgākajiem starptautiskajiem aktiem – 1965. gada Vašingtonas konvencijā par strīdu izšķiršanas kārtību starp

valstīm un ārvalstniekiem, jēdziens “investīcijas” nav minēts. Ir skaidrs, ka šāda situācija neveicina stabilitāti un vienotu telpu attiecībā uz investīcijām, jo katra valsts savos nacionālajos tiesību aktos nosaka individuālus starptautisko investīciju kritērijus, kas nereti ir diametrāli atšķirīgi viens no otra. Rezultātā dažādās valstīs izveidojas nevienlīdzīgi ārvalstu investīciju tiesiskie režīmi.

Starptautisko investīciju attiecību tiesiskais regulējums. Starptautisko investīciju attiecību tiesiskajam regulējumam ir vairākas svarīgas komponentes. Starp investīciju tiesību avotiem var izdalīt:

- 1) starptautiski – tiesisku aktu raksturu;
- 2) nacionālos investīciju tiesību aktus (tiesību akti, kurus pieņem katra valsts individuāli par investīciju jautājumiem).

Šajā sakarā var runāt par divu līmeņu investīciju tiesisko attiecību regulējumu:

- 1) starptautiski – tiesiskais līmenis, kas veidojas uz noslēgtu starptautisko līgumu pamata;
- 2) nacionālais līmenis veidojas ar investīciju ekonomisko attiecību reglamentāciju un sakārtošanu ar likuma normu palīdzību investīciju jomā.

Runājot par normatīvajiem aktiem investīciju jomā, pirmkārt, jāpievērš uzmanība jēdzienam “Investīciju likums”. Investīciju tiesības nav pastāvīga tiesību nozare, jo nav iespējams izdalīt atsevišķu tiesiskā regulējuma priekšmetu un metodi. Tiesiskā regulējuma priekšmets ir sabiedriskās attiecību nozares, kam piemīt atšķirīgs nozares raksturs. Tāpēc runa iet tikai par lielu un specifisku likumdošanas un normatīvo tiesību aktu masīvu, kas attiecas uz dažādām tiesību nozarēm. Šajā kontekstā ir grūti piekrist tiem, kas izvērtē investīciju tiesības kā:

- 1) speciālu nacionālās tiesību sistēmas nozari, bet starptautiskās investīciju tiesības kā starptautisko publisko tiesību institūtu (Bogatirjev, 1992: 55);
- 2) starptautisko ekonomisko tiesību apakšnozari (Mezdunarodnoe publichnoe Pravo 1999: 397; Shumilov 2001: 125–126);
- 3) nacionālo tiesību sistēmas kompleksās tiesības (Farhutdinov, Trapeznikov 2006: 13 – 15);
- 4) pastāvīgu sistēmu, kas sevī ietver harmonisku starptautisko un nacionālo tiesību normu, kas regulē investīciju darbību un nodrošina ārvalstu investīciju aizsardzību, kombināciju (Farhutdinov 2005: 58).

Nepiekrītot idejai par kompleksu tiesību nozaru izdalīšanu, pamatota ir pieeja pie starptautiskajām investīciju tiesībām kā pie nedalāma, pēc

savas dabas kompleksa, normatīvi tiesiska veidojuma, kas ir starptautisko komercietību institūts.

Starp starptautisko investīciju regulējošiem starptautiskiem normatīviem aktiem var minēt daudzpusējas starptautiskās konvencijas, divpusējus investīciju līgumus, līgumus par izvairīšanos no dubultās nodokļu uzlikšanas, līgumi par brīvo tirdzniecību, ekonomisko sadarbību un integrāciju, līgumiem par investīciju savstarpēju aizsardzību un veicināšanu, piemēram, līgumi, kas noslēgti starp Latvijas, Kazahstānas un Slovākijas valdībām, par to īstenošanu un savstarpēju investīciju aizsardzību, starptautiskajām paražām, kā arī rezolūciju, ko pieņēmusi starptautiskā organizācija. Ar noteiktām atrunām pie šīs starptautisko investīciju tiesību avotu grupas, var pieskaitīt starptautiskos likumprojektus, kuru mērķis ir regulēt investīcijas, kas nodrošina “unificēšanas” efektu uz citiem normatīvajiem tiesību aktiem, tai skaitā uz nacionālajiem tiesību aktiem.

No praktiska viedokļa, būtisku lomu nosaka divpusēju investīciju līgumi, kas noslēgti starp atsevišķām valstīm. Tie nodrošina virkni normatīvo aktu regulēšanas masīvu pamatu, starptautisko investīciju regulēšanai.

Starptautiskie investīciju normatīvie akti un nacionālie normatīvie akti viens uz otru nosaka noteiktu iedarbību, kā rezultātā investīciju attiecību reglamentācija tiecas pie unifikācijas. Tomēr apgalvot, ka šos procesus ir iespējams unificēt pilnībā, ņemot vērā investēšanas jautājumu risināšanu atšķirīgu pieeju industriāli attīstītajām valstīm un valstīm ar jaunu tirgus ekonomiku, ir pārāgri.

Starptautiskie akti kā investēšanas procesu regulēšanas avots. Starptautisko normatīvo aktu, kas regulē investīcijas, ir mazāk kā nacionālo tiesību aktu. Pie svarīgākajiem daudzpusējiem investīciju normatīvajiem aktiem ir jāmin 1965. gada 18. marta Vašingtonas konvenciju par institūcijas strīdu regulēšanu starp valstīm un fiziskām vai juridiskām citu valstu personām. Saskaņā ar šo konvenciju tika radīts Starptautiskais centrs investīcijas strīdu izšķiršanai (SCISI). Šīs struktūras izveidošana bija saistīta ar vairākiem apstākļiem: (1) investīciju strīdu izšķiršana ne pilnībā ir ietverta nacionālo tiesu un starptautisko komercietību kompetencē; (2) investīciju strīdu izšķiršanai nebija pietiekama normatīvi – tiesiskā materiāla; (3) netika nodrošināta efektīva aizsardzība no investīciju saņēmējvalsts, kas ir vadošā puse investīciju strīdā.

SCISI, saskaņā ar Vašingtonas konvenciju par strīdu izšķiršanu starp valstīm un ārvalstu investoriem 25. pantu, paredz atrisināt strīdus “saskaņā ar tiesām investīcijām starp līgumslēdzējvalstīm un personām no citām valstīm” (Mezhdunarodnoe chastnoe Pravo. Sbornik dokumentov 1997).

SCISI īpatnība izpaužas tā lēmumu izpildīšanā. Vašingtonas konvenciju par strīdu izšķiršanu starp valstīm un ārvalstu investoriem 54. pantā ir teikts, ka “katra līgumslēdzējvalsts atzīst šķīrējtiesas lēmumu saskaņā ar konvenciju, nodrošina finanšu līdzekļu saistību izpildīšanu, ko uzliek šķīrējtiesas teritorijas robežās, kā pēdējās instances tiesas lēmumu”. Strīdi, kas rodas starp investīciju saņēmējvalstīm un ārvalstu investoriem tiek risināti pielietojot izlīgumu (Konvencijas III nodaļa) vai šķīrējtiesā. Šajā pat kategorijā atrodas tādi starptautiski akti kā: Līgumi par ārvalstu investīciju tirdzniecības aspektiem, kas noslēgti Pasaules Tirdzniecības organizācijas (PTO) ietvaros; 1947. gada Valstu ekonomikas tiesību un pienākumu harta; Eiropas līgums pie enerģētikas hartas; Vienots kodekss par ārvalstu kapitāla un preču zīmju režīmu, patentiem, licencēm, kas pieņemti Andu (Katagēnu) grupas ietvaros (Vienots investīciju kodekss); u.c.

Valstu juridiskā daba tiek raksturota, radot labvēlīgu vidi un garantijas investoriem, kā arī radot adekvātas organizatoriski tiesiskas investēšanas formas. Ārvalstu investīciju tiesiskās formas tiek nostiprinātas, pirmkārt, nacionālajos tiesību aktos, kā arī vispārīgajās (civiltiesību, komerciesību, muitas, u.c.) tiesību normās. Tajās harmoniskā vienotībā strādā starptautiskie investīciju tiesību akti, kas ir sava veida standarta orientieris nacionālajiem likumiem.

Likumdošanas modeļi, kas nosaka ārvalstu investīciju tiesisko režīmu. Pasaules praksē ir izstrādāti divi likumdošanas modeļi, kas nosaka ārvalstu investīciju tiesisko režīmu. Tika radīts nozīmīgāks, efektīvāks mehānisms ārvalstu investīciju aizsardzībai – apdrošināšana, lai uzlabotu ekonomiskās sadarbības formu. Šajā sakarā jānosauc vēl viens nozīmīgs starptautiskais tiesiskais akts – 1985. gada Seulas konvencija par Daudzpusēju garantiju un investīciju aģentūru (DIGA). Šis aģentūras pamatmērķis ir piešķirts ārvalstu investoriem finanšu garantijas no nekomerciāliem riskiem, apdrošinot investīcijas līdz ar to stimulējot ārvalstu investīciju iepludināšanu ekonomiski mazākatīstītajās valstīs, samazinot riskus. DIGA šajā gadījumā kļūst par garantu, ka pienākumi pret ārvalstu investoriem tiks izpildīti. Augstāk minēto mērķu sasniegšanai DIGA: (1) nodrošina garantijas, ieskaitot apdrošināšanu un atkārtotu apdrošināšanu pret nekomerciāliem riskiem attiecībā uz investīcijām jebkurā no dalībvalstīm (punkts “a” 2. lpp.); (2) uzņemas papildus pasākumus, lai veicinātu investīciju plūsmu uz jaunattīstības valstīm, kā arī starp tām (punkts “b” 2. lpp.); (3) izmanto citas papildus pilnvaras, kuras var būt noderīgas izvērīto mērķu sasniegšanai (punkts “c” 2. lpp.).

Atkarībā no nekomerciāla rakstura riskiem, kurus sedz DIGA, jāatzīmē šādi Konvencijā minētie apdrošināšanas veidi:

- 1) valūtas pārskaitījums ar kuru palīdzību investors tiek aizsargāts no zaudējumiem, kas saistīti ar neiespējamību konvertēt finanšu līdzekļus vietējā valūtā (ienākumi, procenti, izmaksātā parāda summa, kapitāls un citi maksājumi), lai tos izvestu no valsts. Izņemot gadījumus, kad devalvācija vietējā valūtā nav iekļauta šīs apdrošināšanas veidā, ārvalstu investoram tiek garantēta valūtas maiņa; apstākļu pasliktināšanās, kas rada nelabvēlīgu iedarbību uz ārvalstu valūtas maiņu un eksportu uz ārvalstīm; kā arī kavējumus, kas saistīti ar konvertējamās valūtas saņemšanu, kas radīti ar dotās valsts valdības rīcību;
- 2) jebkuras likumdošanas vai administratīvās (izpildvaras, ne tiesu) iestādes eksportēšana vai cits tāda paša veida pasākums. Dotais apdrošināšanas veids saskaņā ar Konvencijas 11. pantu neaptver vispārpiemērojamus nediskriminācijas pasākumus attiecībā uz normatīvajos aktos noteikto nodokļu politiku, darba un vides aizsardzību, lai nodrošinātu sabiedrisko kārtību. Apdrošināšana attiecas ne tikai uz nepilnu, bet arī uz pilnīgu ekspropriāciju;
- 3) karš un pilsoņu nemieri. Ar doto apdrošināšanas veidu ārvalstu investors tiek aizsargāts no pamata fondu bojājumiem vai iznīcināšanas, kara vai pilsoņu nemieru dēļ. Šis apdrošināšanas veids ietver revolūciju, apvērsumus, sacelšanos un citus tāda veida aktus, kas netiek regulēti no investīciju saņēmējvalsts puses. Tie neattiecas uz teroristiskiem aktiem, kas vērsti pret garantiju īpašniekiem;
- 4) līguma laušana. Šajā gadījumā ārvalstu investoriem tiek garantēta aizsardzība pret zaudējumiem, kas rodas pārkāpumu vai vienpusējas līguma laušanas, no investīciju saņēmējvalsts puses dēļ. Svarīgi atzīmēt, ka kompensācija tiek izsniegta tikai gadījumos kad:
 - (a) nepastāv iestāde, kurā ārvalstu investors varētu vērsties ar prasību pret investīciju saņēmējvalsti;
 - (b) tiek nepamatoti kavēta vērsšanās iestādē, saskaņā ar līgumu par garantijām;
 - (c) pēc labvēlīga lēmuma paziņošanas ārvalstu investoram, tiek kavēta tā izpilde. DIGA izmaksā kompensāciju jebkurā no augstākminētajiem gadījumiem.

Attīstītajās valstīs (ASV, Vācija, Francija, Lielbritānija, u.c.) investori netiek dalīti ārējos (ārvalstu) un iekšējos. Investoru tiesiskais režīms ir vienots neatkarīgi no investora nacionālās piederības.

Cits investoru darbības regulēšanas modelis, kas raksturīgs attīstības vai pārejas ekonomikai, skaidri nosaka investoru sadalījumu grupās, atkarībā no to nacionālās piederības. Šajās valstīs tiek pieņemta specializēta likumdošana, kas regulē ārvalstu investīcijas, kuru tiesiskais režīms tiek pakļauts stingrākām prasībām. No vienas puses, jaunattīstības valstis ir ieinteresētas ārvalstu investīciju piesaistīšanā un šajā sakarā ārvalstu investoriem tiek paredzēti atvieglojumi, investīciju aizsardzības garantijas, iespējas saņemt līdzvērtīgu atlīdzību zaudētajam īpašumam, u.c., tas ir, tiek paredzēti ārvalstu investoru stimulēšanas mēri. Vienlaikus šis valstis nosaka mērus, kas novirzīti uz nacionālās drošības aizsardzību, kas tiek pakļauta ekonomikas ekspansijai.

Investoru tiesību aizsardzība. Juridisko garantiju izveide ārvalstu investoriem ir viens no nozīmīgākajiem investīciju darbību tiesiskās regulēšanas jautājumiem. Pirmkārt, tas skar investīciju strīdu izšķiršanu, ar investoru piedalīšanos tiesās un šķīrējtiesās.

Vēl viens virziens juridisko garantiju izveidē ārvalstu investoriem ir valsts atteikšanās no principa izskatīt investīciju strīdus tikai valsts tiesās. Starp valstīm noslēgtajos divpusējos investīciju līgumos, parasti tiek iekļauts punkts, ka gadījumos, ja rodas strīds starp dažādu valstu investoriem, šie strīdi tiks risināti starptautiskās komercšķīrējtiesu institūcijās.

2. Starptautisko investīciju darbības līgumi

Investīciju darbības pamatā ir valsts interese gan piesaistīt ārvalstu investīcijas, gan investēt citās valstīs.

Investīciju procesu regulēšanas avoti ir: (1) daudzpusējas konvencijas un līgumi; (2) divpusēji investīciju līgumi.

Ir jānošķir starpvalstu investīciju līgumi, kas ir investīciju tiesiskā regulējuma avots un investīciju līgumi, tiesību akti, kas regulē investēšanas procesu. Pirmajā gadījumā, investīciju līgumam piemīt normatīva akta raksturs, un otrajā – investīciju līgumi ir individuāla rakstura akti, ar kuriem tiek noteiktas investēšanas procesa tiesības un pienākumi, ar mērķi piesaistīt un ieguldīt noteiktu investīciju skaitu. Investīciju līgumi (kā individuāli nenormatīvi tiesību akti) parasti tiek noslēgti saskaņā ar starpvalstu investīciju līgumiem (normatīvajiem tiesību aktiem).

Juridiskajā literatūrā nepastāv vienota viedokļa par investīciju vienošanās tiesisko dabu. Diskusiju procesā tika izdalīti trīs viedokļi. Investīciju vienošanās juridiskā daba tiek izskatīta kā:

(1) civiltiesiskā (dominējošā pozīcija) (Bogatirjev, 1992: 67; Sosna 1995: 66; Mezdunarodnoe chastnoe Pravo 2000: 187; Voznesenskaja 2001: 158–159; Popondopulo 2003: 438); (2) publiski – tiesiskā (administratīvi tiesiskā) (Mozolin 1974: 98); (3) jaukta rakstura (Kulagin 1975: 52; Asoskov 2003: 152).

Analizējot diskusijās izteiktos viedokļus, jāatzīmē, ka: (1) investīciju līguma subjektu vienlīdzība tiek sakombinēta ar publisko ierobežojumu raksturu; (2) normatīvi – tiesiskā regulējuma veidu neskaidrības dažādu valstu investēšanas procesos; (3) investīciju procesa dalībnieku atšķirīgais tiesiskais statuss.

Atkarībā no dalībnieku loka var izdalīt šādus investīciju attiecību veidus: “valsts – valsts” un “valsts – investors”. Investēšanas attiecību tips “valsts – valsts” atrodas privāttiesiskā plaknē, tā kā veidojas uz līguma pamata, kuram ir civiltiesiskais raksturs. Šo subjektu attiecības ir vienlīdzīgas. Tādu līgumu noslēgšana ir pakārtota esošajiem investīciju režīmiem, kas noteikts ar starptautiskiem investīciju līgumiem un nacionālo likumdošanu. Vienlaikus, lai radītu ārvalstu investoriem garantijas, iekšējā investīciju likumdošanas praksē izstrādāts, tā sauktā stabilizācijas rakstura noteikums, kas ieguvis nosaukumu “vectēva klauzula”. Šis atrunas būtība ir apstākli, ka gadījumā, ja valsts pārkāpj investīciju darbības noteikumus, tad tādi noteikumi tiek iesaldēti uz ilgu laika posmu attiecībā uz tiem investoriem, kas ieguldīja savus līdzekļus līdz doto normatīvo aktu grozījumiem.

Savukārt, sistēma “valsts – investors” prasa ārvalstu investoru rīcības paredzēšanu. Ārvalstu investoru savstarpējo attiecību juridiskais pamats tiek noteikts līgumos, kas tiek noslēgti starp valsti un investoru. Zīmīgi, ka Starptautiskās likumības pastāvīgās palātas praksē ir noformulēts noteikums par to, ka “līgumi starp valsti un privātpersonu, nav starptautiski līgumi, lai gan atsevišķos gadījumos var būt attiecināti pie jaunas starptautisko tiesību nozares – starptautiskajām līgumtiesībām” (Karro, Zuyar 2002: 397).

Savstarpējās attiecības “valsts – investors” vēsturiski tiek noformēti koncesijas līguma veidā. Koncesijas attiecības paredz, ka koncesionāram pieder priekšrocības salīdzinājumā ar citiem dalībniekiem tirdzniecības apgrozījumu noteiktās darbībās (piemēram, darba sfērā). Koncesijas līguma saturs paredz civiltiesisko attiecību raksturu, tā kā paredz virkni savstarpēji saistītu tiesību un pienākumu, kuru realizācija noteikta ar atbilstošu juridisko mehānismu starpniecību. Tajā pašā laikā, koncesijas attiecības nevar tikt realizētas bez virknes administratīvi – tiesisko aktu (licencēšana,

atļaujas, u.c.). Faktiski nevienlīdzības pastāvēšana starp valsti un investoru noslēdzot koncesijas līgumu, noveda pie tā, ka bieži valsts nepamatoti lauza noslēgtos līgumus, bet investoriem nebija pietiekamu līdzekļu savu tiesību aizsardzībai. Tādēļ koncesijas attiecībām ir sarežģīts juridiskais raksturs un tās neiekļaujas noteiktos tiesiskos parametros, kas ļautu skaidri noteikt to juridisko dabu.

Pastāv arī citas juridiskās formas, kuras paredz valsts un investoru savstarpējās attiecības. Piemēram, līgumi par ārvalstu investīciju garantijām tāpat kā jebkuri citi līgumi starp investoru un investīciju saņēmējvalsti, nosaka specifisku darbību institūciju juridisko režīmu investīciju saņēmējvalsts teritorijā (Asoskov 2003: 143–144).

No formāli juridiskā viedokļa investīciju vienošanās ir vairākas civiltiesiskās formas: pirkuma – pārdevuma, līzings, biedrību līgumi un vienošanās par produkcijas pārdali; darījumi, kas saistīti ar vērtspapīru nodalīšanu; koncesijas un franšīzes līgumi; licenču līgumi, utt.

Koncesijas līgumi. Koncesijas līgums pats par sevi paredz, ka viena valsts, saukta koncedents, uzņemas pienākumu sniegt koncesijas resursus pagaidu lietošanā otrai pusei, saukts koncesionārs, kas no savas puses uzņemas pienākumu tās pieņemt un veikt noteiktos maksājumus valsts un pašvaldības budžetā, un pēc līguma termiņa notecējuma atgriezt tās noteiktajā kārtībā.

Koncesijas līgums ir divpusējs, kompensējams un koncesuāls.

Līguma puses:

- 1) koncedents – valsts, kuru pārstāv pilnvarota LR MK ministrija vai pašvaldība;
- 2) koncesionārs – Latvijā vai ārvalstīs reģistrēta juridiska persona.

Koncesijas līguma priekšmets – tiesības uz pakalpojumu sniegšanu vai ekskluzīvas tiesības izmantot koncesijas resursus noteiktā laika periodā.

Koncesijas līguma forma – rakstiska. Saskaņā ar spēku zaudējošiem LR MK 2002. gada 27. decembra noteikumiem Nr. 598 “Koncesijas līgumu reģistrācijas, uzskaites un kontroles kārtība”, koncesijas līgumus reģistrēja speciālā koncesijas līgumu reģistrā, kuru uzturēja LR Uzņēmumu reģistrs.

Koncesijas līgums ir publisks, tā kā pirms līguma noslēgšanas, tiek rīkots konkurss vai izsole, ar kur uzvarētāju tiek slēgts līgums. Šiem noteikumiem pēc vispārējiem nosacījumiem jāsaturo sekojoša informācija:

- 1) par koncesijas resursiem un to atrašanās vietu;
- 2) par darbībām, kuras koncesionārs ir tiesīgs veikt un par tiesību apjomu;

- 3) par paredzēto koncesijas līguma termiņu un gadījumiem, kad pieļaujama tā pirmstermiņa laušana;
- 4) par koncesijas noteikumu juridiskiem un finanšu noteikumiem, tai skaitā par ieguldījumu minimālo apjomu un par apmaksas saņemšanas noteikumiem no koncesionāra;
- 5) par papildus noteikumiem attiecībā uz vides aizsardzību un kultūras mantojumu un, ja tādi paredzēti – sanitārās normas;
- 6) par maksājumiem valsts budžetā vai pašvaldības budžetā, par sniegtajām koncesijām (ja tādi paredzēti);
- 7) par iespējamo rīkojumu maksājuma saņemšanai;
- 8) par koncesijas resursu atgriešanas kārtību koncendentam, līguma pārtraukšanas vai izbeigšanas termiņu;
- 9) par koncidenta tiesībām līguma darbības laikā veikt tādas darbības objektos, kas izvietoti citā vietā un kuri nes tādas pašas funkcijas kā analogiski koncesijas resursus (ja tādi paredzēti);
- 10) par koncidenta garantijām koncesionāram attiecībā pret finanšu un komercriskiem (ja tādi paredzēti);
- 11) par koncesijas noteikumu periodiskumu, pieņemamajām robežām pārskatīšanu (ja tādi paredzēti);
- 12) par termiņu kurā pēc konkursa vai izsoles rezultātu noteikumiem ir jābūt noslēgtam gala līgumam ar koncesijas pircēju par koncesiju.

Koncesijas līgums tiek slēgts uz laiku, ne ilgāku par 30 gadiem.

Līguma saturs.

Koncesionāra tiesības un pienākumi:

- 1) bez koncidenta piekrišanas nenodod tiesības un pienākumus, kas izriet no koncesijas līguma;
- 2) neatsavināt, nedāvināt un citādi nenodot īpašumu lietošanā trešajām personām, ieķīlāt vai citādi apgrūtināt, kā arī veikt ieguldījumus citu komercsabiedrību pamatkapitālā;
- 3) savlaicīgi veikt maksājumus par koncesija resursu izmantošanu valsts vai pašvaldības budžetā;
- 4) līdz ar līguma termiņa iztecējumu atgriezt koncendentam koncesijas resursus;
- 5) uz koncesijas līguma darbības laiku koncesionārs var nostiprināt zemesgrāmatā koncesijas līgumu un atsevišķus no tā izrietošus apgrūtinājumus;
- 6) atteikties no līguma līdz tā darbības beigām gadījumā, ja netiek pildīti līguma pienākumi un radīto zaudējumu atlīdzināšana.

Koncidenta tiesības un pienākumi:

- 1) saskaņā ar koncesijas līgumu nodot koncedentam koncesijas resursus laikā, saskaņā ar līguma noteikumiem;
- 2) pieprasīt apmaksu par tiesībām izmantot koncesijas resursus valsts vai pašvaldības budžetā;
- 3) atteikties no līguma līdz tā termiņa beigām gadījumā, ja netiek pildīti līguma pienākumi un radīto zaudējumu atlīdzināšana.

Līguma laušana. Koncesijas līgums tiek laužts:

- 1) līdz ar tā termiņa izbeigšanos;
- 2) pēc pušu vienošanās;
- 3) koncedenta vai koncesionāra vienpusējā kārtā, ja kontraģents neizpilda līguma noteikumus;
- 4) koncesionāra likvidācijas gadījumā;
- 5) ar tiesas lēmumu (šķīrējtiesas).

3. Brīvās ekonomiskās zonas

Saskaņā ar esošo likumdošanu nepastāv legāla jēdziena “brīvās ekonomiskās zonas” (BEZ) skaidrojuma. Tomēr saskaņā ar spēkā esošo likumdošanu un BEZ funkcionēšanas pasaules prakses analīzē jākonstatē, ka šī jēdziena saturā jābūt iekļautiem šādiem punktiem:

- (1) ārzemju kapitāla, mūsdienīgas ārvalstu tehnikas un tehnoloģijas piesaiste, eksporta iespēju piesaiste valstī, pakalpojumi un preču ražošana, jaunu darbavietu radīšana;
- (2) atvieglojumu tiesiskā režīma noteikšana BEZ ārvalstu investoriem un uzņēmumiem ar ārvalstu investīcijām salīdzinājumā ar kopējo nacionālo režīmu;
- (3) priekšrocību virknes nodrošināšana BEZ teritorijā esošajiem komercuzņēmumiem, starp kuriem jāmin:
 - a) zemes gabala īpašumtiesību nodošana, ja investējamā summa nav mazāka par 100000 latu;
 - b) muitas, akcīzes un PVN nodokļu atvieglojumi;
 - c) 80 % atlaide no nekustamā īpašuma nodokļa un zemes nodokļa, bez tam, pašvaldība ir tiesīga samazināt jau esošo atlaidi vēl par 20%);
 - d) 80 % atlaide no uzņēmumu ienākuma nodokļa;
 - e) iespēja izmantot 100 % amortizācijas likmi, aprēķinot ienākuma nodokli;

- f) ienākuma nodokļa samazinājums saistībā ar ieguldījumiem infrastruktūrā un sociālajā jomā;
- g) zaudējumu rašanās gadījumā, to kompensācija hronoloģiskā secībā par 10 gadu taksācijas periodu no ienākuma nodokļa.

Ņemot vērā augstāk minēto, BEZ var raksturot kā noteiktu teritoriju, kurā darbojas atvieglots ekonomiskais režīms un, pirmkārt, nodokļu režīms, kas noteikts nacionālajiem un ārvalstu investoriem. Pasaules praksē pastāv šādi BEZ veidi, kas atšķiras viens no otra pēc to saimnieciskās specializācijas:

- 1) brīvās tirdzniecības zonas, brīvostas, atsevišķas beznodokļu un muitas zonas, tranzīta zonās;
- 2) eksporta rūpniecības zonas;
- 3) banku un apdrošināšanas zonas ar atvieglojumu režīmu atbilstošu operāciju izpildei;
- 4) rūpniecības vai tehnoloģiju attīstības zonas: tehnopolises, tehnoloģiskie parki;
- 5) zonas: brīvās vai "atvērtās" pilsētas speciālo rajonu zonās;
- 6) ofšora zonas.

Ofšora zonā tiek paredzēti nodokļu vai citu veidu atvieglojumi nerezidentiem, kuriem noteiktā ofšora zonā reģistrē uzņēmumu, bet visu komercdarbību organizē ārpus tās robežām. Atšķirībā no ofšora zonām, "nodokļu ostās" nodokļu atvieglojumi tiek piešķirti kā nerezidentiem tā vietējiem uzņēmumiem (Avdokuchin 1997: 82–86).

Saskaņā ar dažādu avotu informāciju, šobrīd pasaulē darbojas no 400 līdz 800 BEZ.

Latvija ir izveidojušās četras BEZ, kas darbojas saskaņā ar šādiem normatīviem tiesību aktiem:

- 1) Ventspilī – 1996. gada 19. decembra Latvijas Republikas likums "Par Ventspils brīvostas portu";
- 2) Rīgā – 2000. gada 9. marta Latvijas Republikas likums "Par Rīgas brīvostu";
- 3) Liepājā – 1997. gada 17. februāra Latvijas Republikas likums "Par Liepājas speciālo ekonomisko zonu";
- 4) Rēzeknē – 1997. gada 1. oktobra Latvijas Republikas likums "Par Rēzeknes speciālo ekonomisko zonu".

BEZ izveidošanas mērķi iedalās pēc:

- 1) nepieciešamības veicināt starptautisko tirdzniecību;
- 2) orientēšanās uz reģionālās attīstības veicināšanu.

4. Publiskā kārtība starptautisko investīciju darbības sfērā

Investīciju procesa unifikācija ir sabiedrības primārais uzdevums. Investēšanas sfērā kārtība ir noteikta pamatojoties uz valsts pašierobežošanu, kas notiek saskaņā ar starptautiskiem un nacionāliem tiesību aktiem. Ja vienošanās tiek slēgta starp valstīm, tai ir normatīvs raksturs, tā kā tiek noteikts, ka investori ir tiesīgi citas valsts teritorijā ieguldīt līdzekļus savā darbībā. Šobrīd ir izplatīti šādi investīciju režīmu modeļi: (1) antidiskriminācijas režīms; (2) nacionālais režīms; (3) veicināšanas režīms; (4) preferenciālais režīms.

Antidiskriminācijas režīma būtību nosaka tas, ka atbilstošs tiesiskais regulējums paredz diskriminācijas nepieļaušanu attiecībā pret ārvalstu investoriem (Boguslavskiy 1997: 29).

Nacionālajam režīmam raksturīgs tas, ka ārvalstu investoram ir tādas pašas tiesības kā investīciju saņēmējvalsts subjektiem.

Veicināšanas režīmam raksturīgs tas, ka investīciju saņēmējvalsts teritorijā, visiem ārvalstu investoriem tiek noteiktas identiskas tiesības.

Preferenciālais režīms tiek noteikts ar mērķi katrai ārvalstu investoru noteiktai kategorijai paredzēt atvieglojumus un priekšrocības kādā no investēšanas jomām.

Liela praktiskā nozīme starptautisko publisko tiesību investēšanas sfēras veidošanā ir tiesību aktiem, kuri pēc būtības nav obligāti. Tādas, piemēram, ir Pasaules Bankas darbības pamatnostādnes, kas nosaka ārvalstu investīciju režīmu (1992. gads), Daudzpusēja līguma par investīcijām projekts.

Augstākminēto tiesību aktu pamatprincipi ir:

- 1) ārvalstu investīciju taisnīga un vienlīdzīga režīma princips;
- 2) ārvalstu investīciju nacionālā režīma princips;
- 3) princips par valsts pienākumu nedalīt ārvalstu investorus pēc to nacionālās piederības;
- 4) princips par ārvalstu investoru juridiskās aizsardzības mehānismu.

Ārvalstu investīciju saņēmējvalsts pamatierobežojumi ir garantiju noteikšana ārvalstu investoriem, kā arī strīdu izskatīšanas veidu, kas var veidoties starp investoriem un investīciju saņēmējvalsti, fiksācija.

Papildus valstu ierobežošana tiek noteikta arī ar jurisdikciju starpvalstu investīcijās, kas tiek veidotas saskaņā ar daudzpusējām konvencijām un divpusējiem investīciju līgumiem. Viena no vadošajām dotās problēmas risināšanas institūcijām ir Starptautiskais centrs investīcijas strīdu izšķiršanai (SCISI), kurš tika radīts saskaņā ar 1965. gada Vašingtonas kon-

venciju par institūcijas strīdu regulēšanu starp valstīm un fiziskām vai juridiskām citu valstu personām. Šo Konvenciju uz 2001. gadu bija parakstījušas 149 valstis.

Līdz SCISI izveidei investīciju strīdi tika izšķirti nacionālajās tirdzniecības šķīrējtiesās. SCISI “ir neierobežota jurisdikcija attiecībā uz investīciju strīdu, atkarībā no strīda rašanās pamata un prasībām, juridisku izšķiršanu. SCISI ir kompetenta izšķirt visa veida juridiskos strīdus neatkarīgi no to prasību rakstura un strīdu rašanās pamata” (Krupko 2002: 108).

SCISI darbībai investīciju strīdu izšķiršanā ir precedenta raksturs, kas nodrošina publisku kārtību investīciju sfērā un ietekmē starptautisko investīciju procesu unifikāciju, kā arī iedarbojas uz valstu likumdošanas praksi, tai skaitā, starptautisko praksi investīciju jomā.

Vēl viens svarīgs akts, kas nodrošina starptautiskās publiskās kārtības veidošanos investīciju jomā ir 1985. gada Seulas konvencija par Daudzpusējas investīciju garantiju aģentūras izveidi (DIGA). DIGA ir juridiskās personas pazīmes un tā ir tiesībspējīga starptautiskā organizācija.

Liela nozīme starptautiskās publiskās kārtības izveidē ir reģionāliem organizāciju aktiem. Aktīvas darbības vienota investīciju tiesiskā režīma izveidei veic ES.

Nozīmīga loma un Starptautisko publisko tiesību unifikācijas kārtība investēšanas sfērā pieder Pasaules Tirdzniecības organizācijai (PTO). PTO loma investīciju darbības problemātikā, tiek regulēta ar trim speciāliem aktiem – līgumu par pasākumiem tirdzniecības investīciju jomā, Vispārējo vienošanos par pakalpojumu tirdzniecību (VVTP) un līgumu par ar tirdzniecību saistītiem intelektuālā īpašuma jautājumiem (TRIPS).

Ar šo līgumu starpniecību tika izstrādāta virkne specifisku investēšanas noteikumu, kuru bāzi veido brīvās tirdzniecības principi. Juridiskie mehānismi, kas nodrošina šo principu saglabāšanos ir:

- 1) vienotu investēšanas noteikumus izveide;
- 2) diskriminējošu noteikumu atcelšana;
- 3) nosacījumu radīšana ārvalstu investoru pielaišanai nacionālajam tirgum;
- 4) investoru tiesību aizsardzībai, tiesu un šķīrējtiesu mehānismu radīšana, u.c.

Īpaši svarīga nozīme ir iepriekš minētajām vienošanām par pasākumiem tirdzniecības investīciju jomā (TRIPS). Ar šo dokumentu tiek aizliegta 5 veidu tirdzniecības politikas mēru izmantošana, kas rada negatīvu ietekmi uz ārvalstu investīcijām. Runa iet ne tikai par mēriem, ko pielieto valstis, bet arī federatīviem valstu subjektiem. Tai pašā laikā nav būtiski vai šis mērs izriet no likuma vai likumpamatota akta un vai tas ir

virzīts pret personu grupu vai atsevišķu personu, būtiski ir, lai tas ir obligāts (Zenkin 2003: 103).

PTO juridiskais pamats investēšanas strīdu izšķiršanā ir “PTO vienošanās par tiesībām un kārtību strīdu izšķiršanā”. Šī dokumenta mērķis ir, ka dalībniekam, kura tiesības ir pārkāptas, ir tiesības vērsties pēc konsultācijām ar savu kontraģentu. Gadījumā, ja rezultāts netiek sasniegts, dalībniekam ir tiesības lūgt “ad hoc” veidošanu no PTO ekspertu sastāva, kas risinās radušos strīdus.

Bibliogrāfija

- 18.03.1965. “Konvencija par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem” // Latvijas Vēstnesis, 175 /177 (890/692), 08.07.1997. [stājas spēkā 08.09.1997.].
- 18.03.1965. “Konvencija par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem” // Latvijas Vēstnesis, 175/177 (890/892), 08.07.1997. [stājas spēkā 08.09.1997.].
- 08.10.2004. starptautisks dokuments “Latvijas Republikas valdības un Kazahstānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību” // Latvijas Vēstnesis, 167 (2235), 20.10.2005. [stājas spēkā 21.04.2006.].
- 09.04.1998. starptautisks dokuments “Latvijas Republikas valdības un Slovačijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību” // Latvijas Vēstnesis, 184/185 (1245/1246), 20.06.1998. [stājas spēkā 30.10.1998.].
- 13.09.1995. likums “Par Eiropas enerģētiskas hartas nolīgumu” // Latvijas Vēstnesis, 150 (433), 30.09.1995.; Ziņotājs, 3, 08.02.1996. [stājas spēkā 30.09.1995.].
- 19.12.1996. likums “Ventspils brīvostas likums” // Latvijas Vēstnesis, 1/2 (716/717), 03.01.1997.; Ziņotājs, 3, 13.02.1997. [stājas spēkā 01.01.1997.] ar grozījumiem.
- 09.03.2000. likums “Rīgas brīvostas likums” // Latvijas Vēstnesis, 111/112 (2022/2023), 28.03.2000.; Ziņotājs, 8, 20.04.2000. [stājas spēkā 11.04.2000.] ar grozījumiem.
- 7.02.1997. likums “Liepājas speciālās ekonomiskās zona likums” // Latvijas Vēstnesis, 63/64 (778/779), 04.03.1997.; Ziņotājs, 6, 27.03.1997. [stājas spēkā 18.03.1997.] ar grozījumiem.
- 01.10.1997. likums “Rēzeknes speciālās ekonomiskās zona likums” // Latvijas Vēstnesis, 274/276 (989/991), 21.10.1997.; Ziņotājs, 22, 27.11.1997. [stājas spēkā 04.11.1997.] ar grozījumiem.
- 27.12.2002. MK noteikumi Nr. 598 “Koncesijas līgumu reģistrācijas, uzskaites un kontroles kārtība” // Latvijas Vēstnesis, 190 (2765), 30.12.2002. [stājas spēkā 31.12.2002.; zaudējis spēku 08.02.2004.].

- Avdokushin E.F. (1997) *Mezhdunarodnie ekonomicheskie otnosheniya*. Uchebnoe posobie Moskva Marketing (In Russian).
- Asoskov A.V. (2003) *Pravovie formi uchastija juridicheskib lic v mezhdunarodnom kommercheskom oborote*. Moskva: Statut (In Russian).
- Bogatirjev A.G. (1992) *Investicionnoe pravo*. Moskva: Izdatelstvo "Rossijskoe pravo" (In Russian).
- Bogislavskiy M.M. (1996) *Inostrannie investicii: pravovoe regulirovanie*. Moskva: BEK (In Russian).
- Voznesenskaja N.N. (2001) *Inostrannie investicii: Rossija i mirovoy opit (sravnitelno-pravovoy kommentariy)*. Moskva: Infra-M (In Russian).
- Doronina N.G., Semiljutina N.G. (2003) *Gosudarstvo i regulirovanie investiciy*. Moskva: Gorodec (In Russian).
- Zenkin I.V. (2003) *Pravo Vsemirnoy trgovoy organizacii*. Moskva: Mezhdunarodnie otnosheniya (In Russian).
- Investicii* (2003) / Pod red. V.V. Kovaleva, V.V. Ivanova, V.A. Ljalina. Moskva: OOO "TK Velbi" (In Russian).
- Karro D., Zuyar P. (2002) *Mezhdunarodnoe ekonomicheskoe pravo*. Moskva: Mezhdunarodnie otnosheniya (In Russian).
- Kommercheskoe pravo: Uchebnik. Chast II.* / Pod red. V.F. Popondopulo, V.F. Jakovlevo. Sankt-Peterburg, 1998 (In Russian).
- Krupko S. (2002) *Mezhdunarodnie centr po uregulirovaniju sporov. Hozjaistvo i pravo*. Nr. 6, 106. – 118. lpp. (In Russian).
- Kulagin M.I. (1975) *Pravovaja priroda investicionnih coglasheniy, zakluhaemih razvivajushimisja stranami* In: *Politicheskie i pravovie sistemi stran Azii, Afriki i Latinskoy Ameriki*. Moskva (In Russian).
- Labin D.K. (2008) *Mezhdunarodnoe pravo po zashite i pooshreniju inostrannih investiciy*. Moskva: Volters Kluver (In Russian).
- Makkonel K.R., Brju S.L. (1992) *Ekonomiks*. Moskva: Izdatelstvo INFRA-M. (In Russian).
- Mezhdunarodnoe publichnoe pravo* (1999) / Pod red. K.A. Bjakisheva. Moskva: Izdatelstvo "Prospekt" (In Russian).
- Mezhdunarodnoe chastnoe pravo. Sbornir dokumentov (1997)* / Sostavit. K.A. Bjakishev, A.G. Hodakov. Moskva: Izdatelstvo "BEK" (In Russian).
- Mozolin V.P. (1974) *Pravo SSHA i ekspansija amerikanskih korporacij* Moskva: Izdatelstvo MGU (In Russian).
- Popondopulo V.F. (2003) *Kommercheskoe (predprinimatelskoe) pravo*. Moskva: Jurist (In Russian).
- Sosna S.A. (1995) *Koncessionnie dogovori s inostrannimi investorami*. In: *Pravovoe regulirovanie inostrannih investiciy v Rossii*. Moskva: RAN, Institut gosudarstva i prava (In Russian).
- Farhutdinov I.Z., Trapeznikov V.A. (2006) *Investicionnoe pravo: uchebno-prakticheskoe posobie*. Moskva: Volters Kluver (In Russian).

- Farhutdinov I.Z. (2005) *Mezhdunarodnoe investicionnoe pravo: teorija i praktika primenenija*. Moskva: Volters Kluver (In Russian).
- Shumilov V.M. (2001) *Mezhdunarodnoe publichnoe ekonomicheskoe pravo*. Uchebnoe posobie. Moskva: NIMP (In Russian).
- Vocke M. (1997) *Investment Implication of Selected WTO Agreements and the Proposed Multilateral Agreement on Investment*. IMF. Geneva. May.

International Investment Activity: Theoretical Problems of Legal Regulation

Summary

In the legal aspect of the rights of ownership under the investment should be understood money, special bank deposits, shares, stocks and other securities, technology, machinery, equipment, licenses, loans, any other kind of property or property rights, intellectual values invested in commercial and other activities for profit and other positive social effect. According under the investment activities of the embedding of the above assets (investments) as well as a set of actions for the implementation of investment.

For a variety of reasons international investment can be divided into (1) economic and moral, and (2) direct and portfolio, and (3) public and private.

We believe that the investment law is a special, specific array of legislative and regulatory legal acts relating to the different branches of law. International investment law – a holistic by nature a complex regulatory and legal education, which the Institute of International Commercial Law.

Legal forms of foreign investments secured primarily by national law, not only in the special investment but also in general (civil, commercial, banking, customs, etc.) legislation. With them in the harmonious unity of the “work of international investment legal acts, playing for the national legislation of the role of a guide a kind of standard”.

At the present stage the most more effective mechanisms for the protection of foreign investment is an insurance activities in this part of MIGA.

It is equally important area of strengthening legal safeguards for foreign investors is the rejection of the principle of state investment disputes exclusively by state courts and transfer it to the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID)

Taking into account the absence of a national law legal definition of “free economic zone” (SEZ), and on the basis of the selected constitutive provisions of SEZ can be defined as a territory in which the preferential economic and, above all, the tax regime established for national and for foreign businessmen.

Key words: investment, international investment, investment activity, the legal regime of foreign investment, investment process, investment law, investment treaties, free economic zones (SEZ).

Международная инвестиционная деятельность: теоретические проблемы правового регулирования

Резюме

В юридическом аспекте, учитывающем право собственности, под инвестициями в следует понимать денежные средства, целевые банковские вклады, доли, акции и другие ценные бумаги, технологии, машины, оборудование, лицензии, кредиты, любое иного рода имущество или имущественные права, интеллектуальные ценности, вкладываемые в объекты коммерческой и других видов деятельности, в целях получения прибыли и иного позитивного социального эффекта. Соответственно, под инвестиционной деятельностью понимается вложение вышеперечисленных средств (инвестиций), а также совокупность действий по реализации инвестиций.

По ряду оснований международные инвестиции могут быть подразделены на (1) имущественные и неимущественные; (2) прямые и портфельные; (3) государственные и частные.

Полагаем, что инвестиционное право представляет собой особый, специфический массив законодательных и подзаконных нормативно-правовых актов, относящихся к разным отраслям законодательства. Международное инвестиционное права — это целостное по своей природе комплексное нормативно-правовое образование, являющееся институтом международного коммерческого права.

Правовые формы иностранных инвестиций закрепляются, прежде всего, национальным правом не только в специальном инвестиционном, но и в общем (гражданском, коммерческом, банковском, таможенном и др.) законодательстве. С ними в гармоничном единстве «работают» международно-правовые инвестиционные акты, играющие для национального законодательства роль ориентира, своеобразного стандарта.

На современном этапе наиболее более эффективным механизмов защиты иностранных инвестиций является страхование и деятельность в этой части МАГИ.

Не менее значимым направлением укрепления юридических гарантий для иностранных инвесторов является отказ государства от принципа рассмотрения инвестиционных споров исключительно государственными судами и передача его Международному центру по урегулированию инвестиционных споров (МЦУИС)

Принимая во внимание отсутствие в национальном законодательстве легального определения понятия «свободная экономическая зона (СЭЗ)», и исходя из выделенных конститутивных положений, СЭЗ можно определить как определенную территорию, на которой действует льготный экономический и, прежде всего, налоговый режим, установленный и для национальных, и для иностранных коммерсантов.

Ключевые слова: инвестиция, международная инвестиция, инвестиционная деятельность, правовой режим иностранных инвестиций, инвестиционный процесс, инвестиционное право, инвестиционные договоры, свободные экономические зоны (СЭЗ).

POLICIJAS DARBS LIKUMPĀRKĀPUMU PREVENCIJĀ KĀ SABIEDRĪBAS DROŠĪBAS GARANTS

Raksta mērķis: izpētīt policijas darba īpatnības likumpārkāpumu preventijā, garantējot sabiedrības drošību.

Uzdevumi:

- 1) izpētīt preventijas jēdziena definējumu normatīvajos aktos;
- 2) raksturot preventīvo darbu kā nozīmīgu uz sabiedrību vērsta policijas darba sastāvdaļu;
- 3) analizēt būtiskākās problēmas preventīvā darba veikšanā.

Pētījuma problēma: normatīvā regulējuma trūkums organizējot policijas darbu likumpārkāpumu preventijā.

Secinājumi:

Ir jāsaprot, ka realizējot likumpārkāpumu preventiju, notiek resursu ekonomija.

Preventijas jēdziens ir jāietver likumā “Par policiju” un policijas iekšējos normatīvajos aktos.

Izstrādājot preventīvo reidu veikšanas noteikumus, un norādot tajos šo reidu veikšanas tiesisko pamatu, nepieciešamību, mērķus, uzdevumus, kā arī rezultātu apkopošanu un analīzi, būtiski tiktu palielināta arī policijas darbinieku palīgu kapacitāte preventijas jomā.

Ir jādomā par jaunu Valsts policijas attīstības koncepciju, jo pagaidām policijas struktūrvienību apvienošana reģionālajās pārvaldēs, nav nesusi cerētos rezultātus preventijas jomā, garantējot sabiedrības drošību.

Atslēgas vārdi: preventija, sabiedrība, sadarbība, drošība, viktimizācija, iecirkņa inspektors, problēmas.

1. Preventijas jēdziena izpratne

Latvijas nacionālajos tiesību aktos un policijas iekšējos normatīvajos aktos nav sniegts jēdziena “preventija” definējums. Nav noteikti arī konkrēti preventīvā darba subjekti.

Pētot tiesību aktus, autore konstatēja, ka Darba aizsardzības likuma 1. panta sešpadsmitajā daļā ir noteikts jēdziena “preventīvie pasākumi” definējums: rīcība vai pasākumi, ko uzņēmumā veic vai plāno visos darba posmos, lai novērstu vai mazinātu darba vides risku. Kas ir preventīvie pasākumi policijas kompetences ietvaros, normatīvajos aktos nav atrunāts. Likumā “Par policiju” 3. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka viens

no policijas uzdevumiem ir atklāt noziedzīgus nodarījumus, meklēt personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus. Likumā “Par policiju” 10. panta septītajā daļā ir noteikts, ka policijas darbinieka viens no pamatpienākumiem ir savu pilnvaru ietvaros atklāt noziedzīgu nodarījumu un administratīvo pārkāpumu cēloņus un tos veicinošos apstākļus, un veikt pasākumus to novēršanai; piedalīties personu tiesiskajā audzināšanā.

Likumā “Par policiju” 12. panta divdesmit astotajā daļā noteikts, ka policijas darbinieka vispārējās tiesībās ietilpst arī tiesība bez atlīdzības izmantot valsts un pašvaldību masu informācijas līdzekļus, lai noskaidrotu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļus un personas, kas to izdarījušas, meklētu noziedzniekus un bez vēsts pazudušos, kā arī, lai veiktu likumpārkāpumu profilaksi. Šeit redzams, ka nonākam divu jēdzienu pret-runā, jo mūsdienās tiek uzskatīts, ka “profilakse” ir medicīnas termins, bet jēdziens “prevencija” – atbilst jurispudencei.

1998. gadā izdotā “Juridiskā terminu vārdnīca” vēsta, ka noziedzīgo nodarījumu prevencija ir valsts realizētu pasākumu kopums, kas vērsti uz to, lai kavētu noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu valstī vai kādā tās reģionā (Krastiņš 1998: 214).

Šajā pašā vārdnīcā ir sniegts arī noziedzīgo nodarījumu upuru prevencijas definējums: “Noziedzīgo nodarījumu upuru prevencija ir valsts varas un pārvaldes institūciju noteikto darbību un pasākumu kopums, kas vērsti uz viktimizāciju nosakošo un veicinošo apstākļu ietekmes mazināšanu un ierobežošanu” (Krastiņš 1998: 208).

Autore secina, ka efektīvākam policijas darbam ir jāizstrādā precīzs jēdziena “prevencija” definējums, un jāiekļauj šis definējums gan likumā “Par policiju”, gan policijas iekšējos normatīvajos aktos.

2. Preventīvais darbs kā nozīmīga uz sabiedrību vērsta policijas darba sastāvdaļa

Primārais noziedzīgo nodarījumu prevencijas veicējs ir policijas iecirkņa inspektors, kurš darbojas saskaņā ar likumu “Par policiju” un citiem Latvijas Republikas likumiem. Noziedzīgo nodarījumu prevencijas pienākums ir iestrādāts katra iecirkņa inspektora amata aprakstā.

Lai noziedzīgo nodarījumu prevencija noritētu veiksmīgi, ir jāsaprot, ka viktimizācija iedzīvotāju vidū izplatās nevienmērīgi. Risks kļūt par izvarošanas vai laupīšanas upuri ir mazāks, nekā viktimizācijas risks uz zādzībām. Noziedzīgo nodarījumu upuru un potenciālo noziedzīgo nodarījumu upuru aizsardzības pamatā ir vispusīgas prevencijas veikšana.

Autore piekrīt šim uzskatam, jo domā, ka savlaicīga brīdināšana par viktimizācijas iespējām liek indivīdam veikt personiskās drošības pasākumus.

Kāpēc jārunā par preventīvo darbu? Lai mazinātu noziedzīgo nodarījumu skaitu un, līdz ar to, vairotu sabiedrības uzticību policijai.

Noziedzīgo nodarījumu prevencijas veikšanā var izšķirt trīs stadijas:

- 1) brīdināšana par noziedzīgu situāciju izcelšanās iespēju,
- 2) prognozēšanas un realizēšanas pasākumi, kas neļautu izveidoties nelabvēlīgai situācijai un dotu iespēju potenciālajam noziedzīgā nodarījuma upurim izvairīties no saskarsmes ar potenciālo noziedzīgā nodarījuma izdarītāju,
- 3) potenciālā noziedzīgā nodarījuma upura atbilstoša uzvedība noziedzīgā situācijā (Rivman, Ustinov 2000: 103).

Autore, pētot preventīvā darba problēmas konstatēja, ka Valsts policijā svarīgāko darbu noziedzīgo nodarījumu prevencijā veic tieši Kārtības policijas iecirkņa inspektori, un pētot Kārtības policijas inspektoru darbību šajā jomā, ir jāatzīst, ka pastāv daudzas problēmas ne tikai preventīvā darba izpildē, bet arī pašā dienestā.

Kārtības policijas iecirkņa inspektoru galvenie darbības virzieni ir trīs:

- 1) sabiedriskās kārtības nodrošināšana un prevencija;
- 2) administratīvā prakse;
- 3) darbs kriminālprocesa ietvaros.

Autore vairākus gadus, piedaloties dažādās atskaites sanāksmēs un, analizējot policijas struktūrvienību darba pārskatus, ir nonākusi pie šāda secinājuma: darba slodze ir jāreģina par tām darba dienām, kuras iecirkņa inspektors reāli strādā, nevis ir aizņemts dežūrās vai masu pasākumu kārtības uzturēšanā. Lūk, pārdomām daži skaitļi. Šie dati ir ņemti no npublicēta materiāla – Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Kārtības policijas biroja 2011. gada darbības rezultātu pārskata.

Gadā ir 12 mēneši, un vienā mēnesī ir apmēram 21 darba diena. Tas nozīmē, ka gadā sanāk 252 darba dienas.

Vidēji katram iecirkņa inspektoram ir 8 dežūras mēneši, tātad tiešajiem darba pienākumiem paliek 13 dienas. Attiecīgi viena dežūra katram iecirkņa inspektoram parasti ir jādežurē brīvdienā (sestdien vai svētdien), līdz ar to darbiniekam pienākas viena atpūtas diena. Atliek 12 darba dienas. Tas nozīmē, ka gadā reāli paliek 144 darba dienas, kurās iecirkņa inspektors pilnībā var nodoties savu tiešo pienākumu veikšanai (apmek-

lētāju pieņemšana, iesniegumu izskatīšana, kriminālprocesu izmeklēšana u.c.), un tas it kā nav maz. Atvaļinājuma ilgums tagad ir vidēji 33 dienas, respektīvi, vienam iecirkņa inspektoram paliek 111 darba dienas. Tātad, 111 darba dienās policijas iecirkņa inspektori (autore šajā gadījumā runā par pilsētu iecirkņiem, kur ir daudz lielāka darba slodze) tiek galā ar milzu slodzi: 1210 materiāli par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, 450 kriminālprocesu izmeklēšana, 470 administratīvo pārkāpumu protokolu sastādīšana. Piemēram, Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Daugavpils iecirkņa 3. kategorijas policijas iecirknī “Centrs” ir 15 darbinieku, tātad slodze uz katru iecirkņa inspektoru 1 darba dienā (no 111 darba dienām) ir: 10,9 materiāli par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu; 4 kriminālprocesu izmeklēšana; 4,2 administratīvo pārkāpumu protokolu sastādīšana. Protams, tie ir vidējie rādītāji, bet ir arī citi pienākumi, piemēram, šaujamo ierociņu īpašnieku telpu apsekošana, papildsoda – policijas kontrole īstenošana u.c. Rodas jautājums: vai Kriminālpolicijas dienests strādā tik vispusīgi kā Kārtības policijas iecirkņa inspektoru dienests? Šis jautājums nav tāpēc, lai noskaidrotu, kurš dienests ir prestižāks. Šis ir jautājums par to, ka Valsts policijā ir jānostiprina sadarbība dienestu vidū, nevis sacensība. Policijai ir jābūt kvalitatīvai pakalpojuma sniedzējai, kur pirmajā saskarsmē, kas izriet arī no analizētās statistikas, galvenā loma Valsts policijā ir Kārtības policijas iecirkņa inspektoram. Piemēram, Valsts policijā iecirkņa inspektoriem patiešām ir nācies un joprojām nākas saskarties ar uzskatiem par to, ka atšķirībā no Kriminālpolicijas darba, iecirkņa inspektora veiktais darbs prevencijas jomā ir ļoti viegls vai pat maznozīmīgs. Tomēr valstīs un dienestos, kur darbam ar sabiedrību ir galvenā nozīme, iecirkņa inspektora darbs apkalpojamās teritorijas izziņāšanā un kriminogēnās situācijas izpētē tiek vērtēts ļoti augsti. Piemēram, Nīderlandē Amstellandas apkaimē, iecirkņa inspektoru dienestam, nodrošinot veiksmīgu informācijas apmaiņu starp dienestiem, izdevās panākt, ka pakāpeniski viņu darbu novērtēja arī Kriminālpolicijas darbinieki, jo iecirkņa inspektori, kas labi pārzināja apkaimi un tās iedzīvotājus, sniedza kriminālpolicijai vērtīgu informāciju, kas palīdzēja noziedzīgo nodarījumu atklāšanā (Bērziņa-Ruķere, Avota, Grūbis, Tošovskis 2012: 17).

Runājot par to, ka Latvijā iecirkņa inspektori kriminogēnās situācijas izpētē nenovērtē kriminoloģisko formulu ietekmi, jāatzīst, ka, piemēram, Čehijā tā ir obligāta prasība. Čehijas Ostravas apkaimes policijā regulāri tiek aprēķināts noziedzības līmenis attiecībā pret iedzīvotāju skaitu (uz 1000 iedzīvotājiem), lai zinātu, kurās vietās un kādā veidā nodrošināt papildus preventīvo līdzekļu darbību (Bērziņa-Ruķere, Avota, Grūbis,

Tošovskis 2012: 17). Autore uzskata, ka noziedzības līmeņa aprēķināšana uz 1000 iedzīvotājiem ir piemērojama arī Latvijas situācijai.

Čehijā tiek uzskatīts, ka iecirkņa inspektoriem, kas ir atbildīgi par attiecīgo teritoriju, 50 % darba laika ir jāpavada, tiekoties ar iedzīvotājiem. Pozitīvs aspekts ir tas, ka policijas datu bāzē ir atsevišķi izdalīta kategorija – darbs ar sabiedrību, kas ļauj ierindas policijas darbiniekam piefiksēt un sīkāk paskaidrot paveikto šajā jomā (Bērziņa-Ručere, Avota, Grūbis, Tošovskis 2012: 17).

Šajā kontekstā ir jārunā par policijas darbinieku palīgu iesaistīšanu iecirkņa inspektora darbā. Likumā “Par policiju” 8.² pantā ir tiesiski nostiprināta sabiedrības iesaistīšana uz brīvprātības principa palīdzības sniegšanai policijas darbiniekiem viņu pienākumu izpildē, kur noteikts, ka par policijas darbinieka palīgiem var būt Latvijas Republikas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 20 līdz 65 gadiem, kuri, ņemot vērā viņu personiskās īpašības, ir spējīgi brīvprātīgi palīdzēt policijas darbiniekiem. Arī policijas darbinieka palīga institūts ir izdzīvojis dažādas peripētijas. Reāli praksē šādu personu palīdzību izmanto tikai nedaudzi policijas inspektori. Tas izskaidrojams ar to, ka šādu personu atlasei ir vajadzīgs samērā ilgs laiks. Ir gadījumi, kad šādas personas iegūstot policijas darbinieka palīga statusu, slēpj savus vai citu personu izdarītos likumpārkāpumus. Policijas darbinieka palīgu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas kārtību, viņu tiesības un pienākumus nosaka Ministru kabineta noteikumi Nr. 812 “Policijas darbinieka palīgu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas noteikumi”.

Reāli ir jāatzīst, ka iecirkņa inspektora darbs bez palīgiem ir grūti iedomājams. Palīgs strādājot ar iecirkņa inspektoru var veikt vairākas funkcijas:

1. Palīgs var noskaidrot personas, kuras nepieciešams ņemt preventīvajā uzskaitē.
2. Kopīgi ar iecirkņa inspektoru vai viņa uzdevumā pārbaudīt uzskaitē esošās personas dzīves, darba vietas un veikt ar tām pārrunas.
3. Noskaidrot personas, kuras iesaista nepilngadīgos alkohola, toksisko vai narkotisko vielu lietošanā, vai likumpārkāpumu izdarīšanā.
4. Noskaidrot personas, kuras nodarbojas ar nelikumīgām medībām un zveju.
5. Kopīgi ar iecirkņa inspektoru piedalīties patruļēšanas veikšanā apkalpojamajā teritorijā.
6. Piedalīties iedzīvotāju pieņemšanā pie iecirkņa inspektora.

No augstāk minētā policijas iecirkņa inspektora policijas palīga funkciju uzskaitījuma izriet, ka policijas palīgs sniedz lielu, bet bieži pat iecirkņa inspektoram vienam nepaveicamu dienesta pienākumu izpildi. Taču jāatzīmē tas, ka palīgs atbilstoši iepriekš minētajam normatīvajam aktam, savus pienākumus parasti pilda no darba brīvajā laikā.

Policijas darbinieka palīgu izmantošana policijas iecirkņa inspektoriem ir liels atbalsts savu funkciju veikšanā, tomēr šis institūts tiesiski ir samērā vāji nostiprināts, un tas ir galvenais klupšanas akmens. Būtībā Ministru Kabineta noteikumi Nr. 812 "Policijas darbinieka palīgu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas noteikumi" ir pārstrādāts padomju laiku variants. Reāli policijas darbinieku palīgi tikpat kā nestrādā, jo iecirkņa inspektori tos neiesaista savā darbā, nereti tāpēc vien, ka nav vēlēšanās rakstīt atskaites par policijas darbinieku palīgu darbu. Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldē ir tikai 26 policijas darbinieku palīgi.

Policijas darbinieku palīgu iesaistīšanu preventīvajos reidos kavē arī preventīvo reidu veikšanu regulējošo normatīvo aktu trūkums, un šīs problēmas tiks iztīrītas nākamajā nodaļā.

3. Problēmas preventīvā darba veikšanā

Preventīvo reidu veikšanas nosacījumi nav nostiprināti nevienā normatīvajā aktā, līdz ar to iecirkņa inspektoram nereti reida laikā jāpaļaujas uz savu izdomu un atjautību. Autore uzskata, ka ir jāizstrādā preventīvo reidu veikšanas noteikumi, kas būtiski uzlabotu iecirkņa inspektoru darbu. Šajos preventīvo reidu noteikumos būtu jānorāda: to veikšanas tiesiskais pamats, nepieciešamība, mērķi, uzdevumi, kā arī rezultātu apkopošana un analīze.

Nav vairs nepilngadīgo lietu inspektoru, kas nodarbotos ar nepilngadīgo personu izdarītajiem likumpārkāpējiem un veiktu to prevenciju. Šie darbinieki ir integrēti Valsts policijas reģiona pārvalžu Kārtības policijas biroja iecirkņa inspektoru dienestā. Tas nozīmē, ka iecirkņa inspektors tagad ir universāls, respektīvi, nodarbojas gan ar nelikumīgo tirdzniecības vietu kontroli, gan ar nepilngadīgo personu likumpārkāpumu novēršanu un atklāšanu.

Ir jāsaprot arī tas, ka noziedzība Latvijā mazinājusies emigrācijas rezultātā. Tikai emigrācija Latvijai noziedzības ziņā ir pagaidu risinājums.

Nobeigums

Ir jāsaprot, ka realizējot likumpārkāpumu prevenciju, notiek resursu ekonomija. Prevencijas jēdziens ir jāietver likumā “Par policiju” un policijas iekšējos normatīvajos aktos.

Izstrādājot preventīvo reidu veikšanas noteikumus, un norādot tajos šo reidu veikšanas tiesisko pamatu, nepieciešamību, mērķus, uzdevumus, kā arī rezultātu apkopošanu un analīzi, būtiski tiktu palielināta arī policijas darbinieku palīgu kapacitāte prevencijas jomā.

Ir jādomā par jaunu Valsts policijas attīstības koncepciju, jo pagaidām policijas struktūrvienību apvienošana reģionālajās pārvaldēs nav nesusi cerētos rezultātus prevencijas jomā, garantējot sabiedrības drošību.

Bibliogrāfija

- Bērziņa-Ručere, I., Avota, I., Grūbis N., Tosovskis, M. (2012) Uz sabiedrību vērstu policijas darbs Latvijā 2009. – 2012. Pieredze un nākamie soļi. Rīga: Valsts policija.
- Darba aizsardzības likums. 20.06.2001. likums (“LV”, 105 (2492), 06.07.2001., Ziņotājs, 15, 09.08.2001.) [stājas spēkā 01.01.2002.] ar grozījumiem: 25.03.2010. likums (“LV”, 59 (4251), 14.04.2010.) [stājas spēkā ar 28.04.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=26020> (skat. 08.11.2012).
- Juridisko terminu vārdnīca (1998). Autoru kolektīvs. Krastiņš, I. (Atb. red). Rīga: Nordik.
- Likums “Par policiju”. 04.06.1991. likums (Ziņotājs, 37, 24.09.1992.) [stājas spēkā 04.06.1991.] ar grozījumiem: 21.07.2011. likums (“LV”, 120 (4518), 03.08.2011.) [stājas spēkā ar 17.08.2011.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=67957> (skat. 10.11.2012).
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 812 “Policijas darbinieka palīgu darba organizācijas un pienākumu pildīšanas noteikumi”. (“LV”, 193 (3769), 30.11.2007.) [stājas spēkā 01.12.2007.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=167196> (skat. 07.11.2012).
- Rivman, D.V, Ustinov, V.S (2000) *Viktimologija*. Sankt-Peterburg: Juridiceskij centr. Press (In Russian).
- Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Kārtības policijas biroja 2011. gada darbības rezultātu pārskats. Pieejams Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Kārtības policijas biroja Prevencijas nodaļā.
- Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Personāla sastāva uzskaites atskaite par 2012. gada 6 mēnešiem. Nepublicēts materiāls. Pieejama Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Personālsastāva nodaļā.

Police Work in Prevention of Violations as Quarantee of Community Safety

Summary

The title of article is “Police work in prevention of offences as guarantee of society safety.

The autonomy granted to the police to formulate and carry out these policies, laws and regulations covering crime prevention activities, the degree to which such activities are scientifically evaluated for effectiveness, priorities found currently in crime prevention work, and the organization of crime prevention duties. In general, it was found that nearly all police departments engage in some crime prevention activity other than routine law enforcement. Most of this activity is limited to dissemination of information and advice to potential victims or the general public, social work, juvenile delinquency prevention measures, police-community relations, and analysis of crime trends to formulate policy. Our country has not laws, which regulating crime prevention activities. It is very actual problem and we need solving of this problem.

Key words: prevention, society, cooperation, safety, victimization, district inspector, problems.

EIROPAS SAVIENĪBAS SALĪDZINĀJUMA TEORĒTISKIE UN PRAKTISKIE ASPEKTI

Eiropas Savienības kā starptautisko publisko tiesību subjektu raksturojošas pazīmes ir iespējams identificēt, izmantojot salīdzinājuma metodi, vienlaikus salīdzinot līdzvērtīgus eksistējošus objektus vai to raksturojošas pazīmes. Diskusijai tiek izvirzīts jautājums par pastāvošām metodoloģiskām problēmām iepriekš norādītā salīdzinājuma izpildē, jo, tikai izvairoties no universālisma problēmām un atrodot kvalitatīvi atbilstīgus salīdzinājuma objektus, ir iespējams sniegt juridisko novērtējumu konkurējošiem nosacījumiem valstu izvēlei pievienoties Eiropas Savienībai līdzvērtīgai ekonomiski politiskai starptautiskai organizācijai Eirāzijas kontinentā.

Atslēgas vārdi: Eiropas Savienība, starptautiskas organizācijas, salīdzināšanas metode, salīdzināmie objekti.

Pētot jautājumu par Eiropas Savienības (turpmāk – ES) attīstību, kas būtu balstīta uz “labākās prakses” pārņemšanu vai piemērošanu, primāri salīdzinājuma objektos būtu nepieciešams identificēt atbilstīgas, bet salīdzinoši *jaunas un nozīmīgas* prioritātes, kā arī noteikt robežas, kuru ietvaros salīdzināšanas metodi sasaistē ar citām metodēm ir iespējams īstenot pēc iespējas *precīzāk* un efektīvāk.

Vēsturiskie fakti pierāda, ka tradicionālais lēmumu pieņemšanas process starpvaldību struktūrās ir ilglaicīgs un var būt nerezultatīvs, ja netiek panākta kaut vienas dalībvalsts piekrišana (Niccol 1984; Teasdale 1993). Vērtējot ES lēmumu pieņemšanas procesu, ir iespējams konstatēt, ka kopējās politikas jautājumi, kuros mazāk aktīvi darbojas dalībvalstis, tiek īstenoti daudz ātrāk un rezultatīvāk. Šādas lēmumu pieņemšanas sistēmas izveide ir funkcionāli nepieciešama attīstot starptautisko ekonomisko pārvaldību. Tomēr pārnacionālas ekonomiskās regulēšanas formas būtu vērtējamas kā efektīvākas, bet ar nosacījumu, lai kopīgie, starptautiskajā līgumā noteiktie un akceptētie mehānismi ir samērīgi un dalībvalstu objektīvi nepieciešamais pienākums piekrist suverenitātes ierobežojumam ir sasaistāms ar piešķirtajām faktiski īstenojamajām (ne deklaratīvām) tiesībām kontrolēt pārnacionālu institūciju darbību ierobežotās suverenitātes jomā.

Neskatoties uz efektivitātes izvērtējuma papildu kritērijiem, starptautiski tiesisko attiecību attīstība ir veicinājusi reģionālo politiski ekonomisku organizāciju izveidi ne tikai Eiropā, bet arī pasaulē, t.sk. tādu

starptautisku organizāciju izveidi, kuru mērķis ir atrisināt tikai *atsevišķus* starpreģionālos politiskos, ekonomiskos un finanšu jautājumus. Tātad *sinhronās* salīdzināmās pazīmes ir konstatējamas Arābu valstu līgai, Islama sadarbības organizācijai, Naftas eksportētājvalstu organizācijai, NVS, Dienvidamerikas nāciju savienībai, Šanhajas sadarbības organizācijai u.tml.

Līdz ar to, jautājums par ekonomisko starptautisko organizāciju attīstības, t.sk., paplašināšanās tendencēm vairāk saistīts ar to, kāpēc pastāvot pārnacionālas pārvaldības pazīmēm citās starptautiskās organizācijās, netiek norādīts uz to līdzību ar federālas pārvaldības sistēmu?

Lai arī saskaņā ar Dž. Pridhema viedokli lielākā analītiskā problēma ir tieši saistīta ar to, ka *piemērotība* noteiktos gadījumos korelē ar politiskām aktivitātēm starptautiskajā vidē (Pridham 2007), autore uzskata, ka konkrētā salīdzinājuma, t.sk. piemērotības, problemātika vairāk saistīta ar integrācijas procesu dinamiku starptautiskajās organizācijās un šīs integrācijas piemērojāmību potenciālo kandidātvalstu *iekšējās* pārvaldības procesiem. Piemēram, ņemot vērā kopējo NVS iedzīvotāju skaitu un NVS dalībvalstu teritoriju, ir pietiekami pamatoti uzskatīt, ka cilvēkresursu skaits ir pietiekams, lai attīstītu kopējo tirgu. Tomēr šīs starptautiskās organizācijas formāts, kura izveidi raksturo gan politiski, gan vēsturiski aspekti, tiesiski nav pielāgots, lai esošā līguma ietvaros noteiktu citu, ne tikai politisko sadarbības formu.

Salīdzinot starptautiskas organizācijas kā noteikta *veida un mērķa* sistēmas, būtiski ir ievērot arī ģeogrāfiskas, kultūrvides, ekonomiskos u.tml. apstākļus, kuru esamība ir vērtējama kā pamatojums salīdzināmo objektu *viendabīgumam* pēc tiem raksturīgiem kritērijiem, kas nodrošina iespēju pārbaudīt kopsakarības, piemēram, pēc neatkarīgu uzraudzības struktūru veidošanās un darbības veida kā sistēmas iekšējās pārvaldības esamības kritērija. Turklāt, starptautisku organizāciju salīdzinājumos lielākā problēma ir saistīta ar to, ka par starptautiskām organizācijām vai atsevišķi par to dalībvalstīm salīdzinājumam nav pieejama ekonomiskā un, būtiskākais, sociāli politiskā salīdzinošā statistika, līdz ar to, vienkāršojot pieejamos datus, secinājumi būs vispārināti.

Faktiski salīdzinošās kvantitatīvās metodes šobrīd aizstāj interpretācijas metodes, kuru rezultātā saturiski ir iespējas ļoti daudzveidīgi tulkot vienu un to pašu nosacījumu kopumu, politisku fenomenu, t.sk. starptautiskas organizācijas pārvaldības formu. Tiek atzīts, ka, izvēloties hipotēzi jeb sākotnējos konceptus un mainīgos kvantitatīvajos pētījumos, interpretācijas metode raksturo pētnieka vērtējumu par konkrēto parādību

(Marsh, Stoker 2010). Līdz ar to, piemēram, ekonomiskā izaugsme vai integrācija kā *juridiska procesa* konstrukcija dažādās sabiedrības grupās var iegūt atšķirīgu saturisku interpretāciju.

Ņemot vērā to, ka virkni juridisku procesu iespējams pamatot ar funkcionālisma teorijas atziņām, kā viena no metodēm, kuru ir iespējams izmantot salīdzināšanas procesā, ir funkcionālais salīdzinājums. Tas nozīmē, ka salīdzinājums izriet nevis no tiesību normas attiecībā pret sociālo faktu, bet otrādi, no sociālā fakta – kā rezultāts vai perspektīva tā tiesiskajam noregulējumam. Atbilstoši šādai salīdzināšanas metodei ir iespējams konstatēt izmantoto tiesisko līdzekļu kopumu, apzināt tiesību normu pārņemšanu vai attīstības virzienu paralelitāti, kad *dažādās tiesību sistēmās* neatkarīgi vienai no otras, *līdzīgi* sociālie apstākļi veido salīdzinošas tiesību normas un institūtus. Turklāt, jāņem vērā, ka vienas un tās pašas sociālās problēmas risinājumam *atšķirīgās tiesību sistēmās* var būt dažādi tiesisko kombināciju veidi. Ja *ar analogu* salīdzināmajā sistēmā nav tieša vai līdzvērtīga regulējuma, tas nenozīmē, ka konkrētā situācija nav noregulēta – parasti tai ir piemērots cits risinājums (Edward 2009), kuru tiešā salīdzinājuma veidā nav iespējams identificēt, un tādējādi tā var būt novērtēta kā norāde uz iespējamo labāko risinājumu kādai konkrētai problēmai. Faktiski funkcionālā salīdzinājuma loģika, vairāk ir piemērota tam, lai veiktu starptautisku organizāciju kā tiesību juridiski tehnisko sistēmu salīdzinājumu, jo jebkurai tiesību normai ir jābūt sasaistē ar reālo sabiedrisko vidi, kurā tā funkcionē.

Ņemot vērā iepriekš norādīto, ir iespējams identificēt, ka vienojošie priekšnosacījumi, t.sk., lai nodrošinātu katras minētās starptautiskās organizācijas *ekonomisko integrāciju*, ir gan organizācijas dalībvalstu starptautiskā atpazīstamība, spēja veidot kopējo patēriņa *tirgu*, kopējo robežu esamība un dalībvalstu ģeogrāfiskais izvietojums, politiskā stabilitāte, kopējā vienotā tirgus infrastruktūras esamība, pietiekami līdzvērtīgi sociāl-ekonomiskie apstākļi, kā arī pietiekami elastīgas un efektīvas nacionālās tiesību sistēmas esamība. Izvērtējot minētos sadarbības priekšnosacījumus, turpmākās vienošanās ir atkarīgas no tā, vai vienotajā ekonomiskajā telpā ir iespējams nodrošināt dalībvalstu nacionālo ražošanas procesu sasaisti, *vienoties* par to, kādas tiesības jāpiešķir dalībvalstīm un to iedzīvotājiem, lai nodrošinātu šo ražošanas procesu sasaisti, *vienoties* par integrācijas procesu nodrošināšanai nepieciešamās institucionālās struktūras izveidi, kas koordinētu to, lai dalībvalstis efektīvi papildinātu viena otras ekonomiku, tādā veidā nodrošinot stabilu organizācijas iekšējo pašpietiekamību.

Būtiski ir izprast terminu “ekonomiskā integrācija” kā noteiktu *juridisku procesu*, jo tikai ar priekšnosacījumu (piemēram, politiskā stabilitāte, līdzvērtīgs attīstības līmenis un valstu savstarpējā spēja nodrošināt organizācijas ekonomisko pašpietiekamību u.tml.) apzināšanu vai ar līdzīga koncepta identificēšanu starptautiskajā līgumā vēl netiek panākts nepieciešamais tiesiskais risinājums šāda procesa īstenošanai.

Starptautiskās organizācijas efektivitāti iespējams adekvāti analizēt un salīdzināt tikai tādā gadījumā, ja pastāv noteikti kritēriji, pēc kuriem atbilstošais starptautisko publisko tiesību subjekts tiek pētīts. No tiesiski politiskā skatījuma starptautisko organizāciju salīdzināšanas kritērijs ir gan faktiskā, gan teorētiskā (leģitīmi nostiprinātā) neatkarība lēmumu pieņemšanā, kas nodrošina starptautiskās organizācijas kā starptautiskā publisko tiesību subjekta efektīvas funkcionēšanas iespējas un arī tās dzīvotspēju (Rittberger, Kruck, Zangl 2011). Savukārt, ekonomiski politiskais salīdzināšanas kritērijs, lai novērtētu, cik efektīvi starptautiska organizācija īsteno savu misiju, ir ekonomisko *resusu noteikšana*, lai organizācijas leģitīmi noteiktie mērķi būtu atbilstoši tās iespējām (Bamet 2004).

Iespējams, ka ES salīdzināšana ar citām konkurējošām starptautiskām organizācijām Eirāzijas telpā būtu vērtējama pēc funkcijām, varas un leģimitātes. Savukārt starptautiskas organizācijas pastāvēšanas ilgums un starptautiskā ietekme (atpazīstamība) ir būtisks kritērijs kopējā, iepriekš norādīto kritēriju summā, bet šis kritērijs vairāk ir salīdzināms no politisko, nevis juridisko zinātņu skatījuma.

Ja vērtē atsevišķi noteiktas valstis, tad, piemēram, par *Turcijas un Ukrainas konkurējošo izvēli sadarbībai ES varētu uzskatīt atbilstoši ŠSO un EirāEK dibināšanas un integrācijas līgumus*, kas nodrošina šo starptautisko organizāciju dalībvalstu sadarbību saskaņā ar tipveida ekonomikas regulēšanas mehānismiem, kuriem ar nelielām atšķirībām funkcionālajos nosacījumos raksturīga beznodokļu tirdzniecība starp organizācijas dalībvalstīm, zemas ražošanas izmaksas, augsta ražojamo preču konkurētspēja un pietiekami pievilcīgi nosacījumi uzņēmumu sadarbībai un kopējām investīcijām. Piemēram, viena no īpatnībām, kas raksturīga EirāEK un ŠSO *atšķirībā* no ES ir tā, ka šo starptautisko organizāciju dalībvalstīm nav noteikti *ierobežojumi* būt citu ekonomisko, t.sk. konkurējošo, starptautisku organizāciju sastāvā.

Diskutabls varētu būt jautājums, vai ir iespējams iepriekš norādītos starptautisko organizāciju līgumus uzskatīt par *konkurējošiem* vai vismaz nosacīti konkurējošiem. Tomēr konkrētajā gadījumā juridiskais novērtējums *konkurējošiem nosacījumiem* ir saistīts, pirmkārt, ar to, ciktāl iep-

riekš norādīto organizāciju mērķi un integrācijas *tiesiskais* virziens un līmenis varētu būt *salīdzināms* ar ES mērķiem. Otrs būtisks aspekts ir tas, kāds un cik labvēlīgs tiesību un pienākumu apjoms tiek nodrošināts šo starptautisko organizāciju ietvaros gan dalībvalstīm, gan *potenciālajām* kandidātvalstīm, piemēram, Ukrainai un Turcijai, salīdzinājumā ar ES spēkā esošajos līgumos noteikto, kas savukārt ir vērtējams kā *leģitīmās iespējas* (nosacījumi) palielināt šo organizāciju dalībvalstu skaitu atbilstoši *reģionālai* piekritībai.

Raksturīgi, ka salīdzināmās reģionālās organizācijas (Kulmatov 2005) izmanto (pat kampilējot nosaukumus) ES institucionālo struktūru nosaukumus un darbības veidus, piemēram, parlamentāro pārstāvju darba organizāciju sesijās, valstu vadītāju tikšanās samitos u.tml. Tomēr, neskatoties uz līdzīgu nosaukumu pielietošanu un esamību, nav loģiski salīdzināt atsevišķu integrācijas *struktūru*, piemēram, muitas savienību EirāKEK ietvaros ar ES (Faizullajev 2008), jo, piemēram, muitas savienība atbilstoši ES attīstības modelim ir uzskatāma par otro reģionālās ekonomiskās integrācijas *stadiju pēc* brīvās tirdzniecības zonas izveides, kurai raksturīga dalībvalstu vienošanās par tirdzniecības nodokļu tarifu atcelšanu, un *pirms* vienotā tirgus izveides, kad ir panākta vienošanās par četru pārvietošanās nosacījumu izpildi, *pirms* ekonomiskās savienības izveides, kad ir panākta dalībvalstu vienošanās par fiskālās un monetārās politikas koordinēšanu, un *pirms* kopējās ekonomiskās savienības izveides, kā augstākās integrācijas stadijas.

Formāli EirāKEK veic to pašu ceļu kā ES, ar to atšķirību, ka ES integrācijas pakāpeniskumu var pamatot kā *funkcionāli*, nevis politiski nepieciešamu. Protams, nav pamata uzskatīt, ka Eiropas Kopienas sākotnēji īstenoja tikai ekonomisko integrāciju, kas ir vērtējams kā konceptuāli pareizākais risinājums, lai sasniegtu nepieciešamo attīstību. Turklāt, iespējams, ka sākotnējā politiku integrēšana, kas ir raksturīga EirāKEK un ŠSO, nākotnē būs vērtējama kā loģiskāks risinājums, lai izvairītos no atsevišķiem dalībvalstu strīdiem, kas izriet no EKT judikatūras un sarežģījumiem, kuri iezīmējas ES integrācijas gaitā.

Būtiskākais ir tas, ka ne teorētiski, ne arī praktiski nav iespējams konstatēt vienlaicīgi visu iepriekš minēto kritēriju esamību salīdzinošajās sistēmās, t.i., tām nav:

1. struktūras un pilnvaru apjoma līdzības starptautiskās sadarbības modeli;
2. tiesiska pamatojuma (nosacījumu kopumu) esamības, lai nodrošinātu līdzvērtīgas integrācijas iespējas;

3. pārnacionālu lēmumu pieņemšanai nepieciešamo tiesiskās bāzes, kā priekšnosacījumu starptautiskai organizācijai veidoties par starptautiskās integrācijas subjektu (Etnin 2010).

Tātad ir pietiekams pamats atzīt, ka faktiski ES, kurai piemīt īpaša tiesībsubjektība, Eirāzijas kontinentā *nav* salīdzinājumam līdzvērtīgu, konkurējošu starptautisko tiesību subjektu. Tomēr tas nenozīmē, ka ES dalībvalstīm vai citām valstīm Eirāzijas telpā nepastāv starptautiskās ekonomiskās *sadarbības modeļa izvēles* iespējas. Faktiski tā ir atkarīga no tā, ciktāl valsts pieļauj pārnacionālu regulēšanas mehānismu *vispārējās* labklājības īstenošanas kontekstā.

Turklāt, būtiski akcentēt to, ka raksturīgākais, vēsturiski izveidotais ES kā tiesību subjekta salīdzinājums ir tās pretstatījums divām politiskajām lielvarām – PSRS un ASV –, veicot gan dzīves kvalitātes līmeņa, gan citu ģeopolitisko rādītāju (teritoriālo resursu, demogrāfiskā, ekonomiskā, aizsardzības, politiskā potenciāla, likumdošanas rezultatīvo rādītāju u.c.) salīdzināšanu (Rifkin 2010; Quiggin 2010). Iespējams, ka tieši ES vēsturiskais salīdzinājums ar valstīm, kurām raksturīga federālās pārvaldes forma, bija pamats gan uzskatu, gan arī pašas starptautiskas organizācijas pārvaldības sistēmas veidošanai *līdzībā ar* federatīvās pārvaldības sistēmu.

Ja iespējams pieņemt kā faktu, ka:

1. ES kopējie ekonomiskie rādītāji *var būt salīdzināmi* ar tirdzniecības lielvalstu ekonomiskiem rādītājiem – šobrīd arī tādu ekonomisko *lielvaru* kā ASV, Japāna un Ķīna *rādītājiem*;
2. starptautiska organizācija kā atvasinātais starptautisko publisko tiesību subjekts ir uzskatāma par *sadarbības partneri* līdzvērtīgu valstij kā sākotnējam starptautisko publisko tiesību subjektam, t.sk. politiskās ietekmes ziņā, tad būtiskākā salīdzinājuma metodoloģiskā *klūda* ir tā, ka valsts kā tiesību subjekta un starptautiskas organizācijas kā tiesību subjekta tiesisko, politisko, kā arī ekonomisko aktivitāšu struktūra *nav salīdzināma*, jo šo tiesību subjektu esamības pamatu veido pilnīgi atšķirīgi tiesību avoti.

Ir vairāki zinātniski viedokļi par to, ka Māstrihtas līgums attiecībā pret iepriekšējiem dibināšanas un grozījuma līgumiem ir bijis saturiski kvalitatīvākais integrācijas procesam. Tomēr šā brīža ES izvērtējumā no dažādu teoriju skatījuma ir ļoti sarežģīti izprast termina “kvalitāte” ratio legis. Pastāvot divām ar ekonomiku un ražošanu saistītā definīcijām – kvalitāte kā labums un atbilstība noteiktām normām (Grevina 2000) un objekta raksturlielums, kas nosaka tā spēju atbilst noteiktajām un pare-

dzamajām vajadzībām, – pirmajā gadījumā, akcentējot ES unikalitāti, gan tiesībsubjektības, gan pārvaldības jomā, to nav iespējams vērtēt kā atbilstošu noteiktām normām, jo unikālas normas, kā tādas, nepastāv. Savukārt otrā definīcija ir pamatojums vērtēt ES pamatlīgumus perspektīvā, jo teorētiski ir iespējams konstatēt “paredzamās vajadzības” kā rezultātu juridiskam procesam, kurā dalībvalstis realizē gan skaidri definētus uzdevumus, gan tiecas pēc ideāla, kuru vērtē kopējām interesēm atbilstošā salīdzinājumā, kas diemžēl var būt (faktiski, ir) arī metodoloģiski neko-rekts.

Bibliogrāfija

- Barkov, A.V. (2003) Shanhaiskaja organizācija sotrudnicestva, *Moskovskij žurnal mezdunarodnogo prava*, № 1, ISSN 0869-0049 (In Russian).
- Barnett, M. Finnemore, (2004) *M. Rules for the World: International Organizations in Global Politics*. NY: Cornell UP. ISBN-10: 0801488230.
- Edward, J. (2009) The Method and Role of Comparative Law. *Washington University Global Studies Law Review*. Vol. 8, Nr. 3, ISSN 1546-6981.
- Etnin, L.M. (2010) Lisabonskij dogovor i reforma Evropejskogo sojuza. *Zurnal rossijskogo prava*, № 3, ISSN: 1605-6590. (In Russian).
- Faizullajev, D.A. (2008) Tendenciji i perspektivi formirovanija Evrazijskogo ekonomičeskogo soobshestva: EvrAzES. VAK: 08.00.14. (In Russian).
- Grevina, R. (2000) Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Zinātne, ISBN: 9984698033. (In Latvian).
- Informācija par starptautiskām un reģionālām politikajām un ekonomiskajām organizācijām. (In Latvian) Pieejams: http://eeas.europa.eu/organisations/index_lv.htm (skat. 20.11.2013).
- Kulmatov, T.S. (2005) O principah nadelenija organov EvrAzES castju nadnacionalnih polnomocij gosudarstv soobshestva i organozacionno-pravovom mehanizme ih ralizaciji, *Problemi sovremennoh ekonomiki*, № 1 (13). ISSN 1818-3409 (In Russian).
- Marsh, D., Stoker, G. (2010) *Theory and Methods in Political Science (Political Analysis)*. Palgrave Macmillan, ISBN-10:023057627.
- Pridham, G. (2007) Change and Continuity in the European Union's Political Conditionality: Aims, Approach, and Priorities. *Democratization*, vol 14 (3), ISSN: 1351-0347.
- Pridham, G. (2007) The Effects of the European Union's Democratic Conditionality: The Case of Romania during Accession. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol 23 (2), ISSN:1352-3279.
- Quiggin, J. (2010) *EU-US convergence?* August 21, Pieejams: <http://crookedtimber.org/2010/08/21/eu-us-convergence> (skat. 04.11.2013).

Rifkin, J. (2004) *The European Dream. Utne Reader*. September/october. ISSN: 8750-0256. Pieejams: <http://www.utne.com/2004-09-01/the-european-dream.aspx>(skat. 04.11.2013).

Rittberger, V., Kruck, A., Zangl, B. (2011) *International Organization*. Palgrave Macmillan. ISBN-10: 0230291880.

Theoretical and Practical Aspects of Comparison of European Union

Summary

The characteristic features of the European Union as an international law subject can be identified by using the comparison method at the same time by comparing similar existing objects or their characteristic features. The question raised for discussion is about the existing methodological problems within the execution of the above mentioned comparison because only by avoiding problems of universalism and by finding qualitative and adequate comparison objects it is possible to develop a legal evaluation for competitive conditions in choice of the States to join the economical and political international organization equivalent to the European Union within the Eurasian continent.

Key words: European Union, international organization, comparative method, comparative objects.

PAŠVALDĪBAS TERITORIJAS PLĀNOŠANAS TIESISKĀ REGULĒJUMA AKTUĀLI JAUTĀJUMI

Rakstā aplūkotas galvenās tiesiskās problēmas vietējās pašvaldības teritorijas plānojuma, lokālplānojuma un detālplānojuma tiesiskajā regulējumā. 2011. gada 1. janvārī stājās spēkā Teritorijas attīstības plānošanas likums, taču tā piemērošanas efektivitāte līdz šim nav pietiekami pētīta. Iecere papildināt vietējās pašvaldības plānošanas dokumentus ar jaunu plānojuma dokumentu – lokālplānojumu – nav attaisnojusies. Lokālplānojumu izstrādāšanas nepieciešamības priekšnoteikumi ir neskaidri, šie plāni nereti tiek izstrādāti detālplānojumu vietā, nepietiekami ir noteikta to finansēšanas kārtība un apjoms. Gadījumos, ja lokālplānojuma izstrādi finansē privātpersona, ar lokālplānojumu pieļaujama tikai pašvaldības plānojumu detalizēšana, nevis grozīšana. Nav atbalstāms priekšlikums, ka izstrādāto pašvaldības teritorijas plānojumu varētu neapstiprināt visai pašvaldības administratīvajai teritorijai. Kā pretējs teritorijas plānošanas principiem būtu vērtējams ierosinājums, ka tai pašvaldības administratīvās teritorijas daļai, kuru neskar apstiprinātais pašvaldības teritorijas plānojums, attīstību varētu noteikt ar lokālplānojuma palīdzību. Ievērojot sabiedrības līdzdalības principu teritorijas plānošanā, būtu jāpaplašina detālplānojumu izstrādāšanas gadījumi. Īpaši svarīgi tas ir arī tāpēc, ka no 2014. gada 1. februāra spēkā stājās jaunais Būvniecības likums, kas, salīdzinot ar iepriekšējo likumu, paredz atteikties no būvprojektu publiskās apspriešanas. Tā kā detālplānojuma pārsūdzēšana aptur tā darbību, jāizvērtē iespēja to pārsūdzēt nevis trijās, bet gan divās tiesu instancēs, kā pirmo instanci nosakot Administratīvo apgabaltiesu.

Atslēgas vārdi: teritorijas plānošana, pašvaldības teritorijas plānojums, lokālplānojums, detālplānojums.

Satversmes 115. pantā, kas ietver valsts konstitucionālo pienākumu aizsargāt vidi un personu subjektīvās tiesības dzīvojot labvēlīgā vidē, noteikto mērķu sasniegšanā ļoti liela nozīme ir teritorijas izmantošanas plānošanai. Plānojot teritorijas izmantošanu, vides aizsardzības jautājumi ir jāietver teritorijas plānojumos. Kā viens no teritorijas attīstības plānošanas principiem Teritorijas attīstības plānošanas likuma (turpmāk – TAPL) 3. panta 1. punktā ir ietverts ilgtspējības princips, kas nodrošina esošajām un nākamajām paaudzēm kvalitatīvu dzīves vidi, līdzsvarotu ekonomisko attīstību, racionālu dabas, cilvēku un materiālo resursu izmantošanu, dabas un kultūras mantojuma attīstību un saglabāšanu. Tādējādi, likumdevējs ir atzinis, ka ilgtspējīgas attīstības koncepcijas pamatā ir ideja,

kas paredz ekonomisko izaugsmi līdzsvarot ar vides kvalitātes saglabāšanu. Ilgtspējīgas attīstības modelim atbilst tāda attīstības politika, kas sabalansē nepieciešamību veicināt ekonomisko izaugsmi un uzlabot ikviena sabiedrības locekļa dzīves kvalitāti, kā arī nepieciešamību nosargāt dabisko vidi nākamajām paaudzēm.

Vai lokālplānojums sevi ir attaisnojis?

Līdz ar TAPL pieņemšanu teritorijas attīstības plānošanā vietējā līmenī tika ieviests jauns plānošanas dokuments – lokālplānojums, kura jēga, izstrādāšanas nepieciešamības gadījumi un procedūra normatīvajos aktos nav pietiekami noregulēta. TAPL 1. panta 11. punktā ir dota lokālplānojuma legālā definīcija – tas ir “*vietējās pašvaldības ilgtermiņa teritorijas attīstības plānošanas dokuments, kuru vietējā pašvaldība izstrādā savas administratīvās teritorijas daļai (piemēram, pilsētas, ciema, vai lauku teritorijas daļai) kāda plānošanas uzdevuma risināšanai vai teritorijas plānojuma detalizēšanai vai grozīšanai*”. Šā likuma 24. panta pirmā daļa noteic, ka šo plānu vietējā pašvaldība izstrādā pēc savas iniciatīvas un izmanto par pamatu turpmākai plānošanai, kā arī būvprojektēšanai. Taču TAPL 13. panta trešā daļa paredz, ka lokālplānojuma ierosinātājs var būt ne tikai pašvaldība, bet gan arī kāda cita persona. Šādā gadījumā lokālplānojuma izstrādi finansē ierosinātājs, par to noslēdzot līgumu ar vietējo pašvaldību. Taču pašvaldība var arī pati piedalīties šā plāna izstrādes līdzfinansēšanā. Tādējādi redzams, ka, pirmkārt, lokālplānojums kalpo gan pašvaldības plānojuma precizēšanai, gan arī grozīšanai un pat būvprojektēšanai. Grozīšanas nepieciešamība tiek pamatota ar jaunas vietējās pašvaldības ilgtspējīgas attīstības stratēģijas spēkā stāšanos, taču gadījumi, kad ar lokālplānojumu var detalizēt vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu, likumā nav norādīti. Līdz ar to lokālplānojums bez īpaša iemesla var aizstāt detālplānojumu. Turklāt, nav iespējams nošķirt gadījumus, kad pašvaldībai vajadzētu uzsākt pašvaldības plānojuma grozīšanu un kādi ir iemesli, lai izstrādātu lokālplānojumu. Kā liecina prakse, lokālplānojumi dažkārt tiek izstrādāti pat vienam nelielam īpašumam, kad zemes gabala īpašnieks vēlas grozīt vietējās pašvaldības plānojumā noteikto izmantošanu. Piemēram, 2013. gada 23. aprīlī Ādažu novada dome ar lēmumu “*Par atļauju izstrādāt lokālplānojumu nekustamajam īpašumam Ādažu novadā Baltezera ciemā “Libieši 3”*” ar lokālplānojuma palīdzību atļāvusi viena nekustamā īpašuma īpašniekam grozīt funkcionālo zonējumu, kas noteikts ar pašvaldības teritorijas zonējumu. Pastāvot minē-

tajam pretrunīgam lokālpilnojumam tiesiskajam regulējumam, šajā pašā pašvaldībā sastopami arī gadījumi, kad ar lokālpilnojumam palīdzību tiek sadalīti kopīpašumā esošie nekustamie īpašumi, pretēji pašvaldības teritorijas pilnojumam ar lokālpilnojumam palīdzību tiek realizēta vēlme panākt blīvākas apbūves iespējas vai pat pārtraukta detālpilnojumam izstrāde, to vietā pārejot uz lokālpilnojumam izstrādi. Līdz ar to notiek atgriešanās pie savulaik kritizētās prakses, kad ar detālpilnojumam palīdzību personai, kurai pieder nekustamais īpašums, bija iespējams grozīt pašvaldības teritorijas pilnojumam.

Otrkārt, negatīvi vērtējama TAPL 13. panta trešajā daļā dotā iespēja lokālpilnojumam izstrādi finansēt ne tikai pašvaldībai, bet arī kādai citai juridiskai vai fiziskai personai – ierosinātājam. Šāda prakse var novest pie situācijas, ka lokālpilnojumam kalpo kā instruments, lai tiktu īstenotas tikai kādas atsevišķas personas, piemēram, investora ieceres, taču netiek ņemtas vērā sabiedrības vai citu zemes īpašnieku intereses (Čepāne un Statkus 2005). Turklāt likumā paredzētais, ka pašvaldība var piedalīties detālpilnojumam līdzfinansēšanā “normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā” satur korupcijas riskus, jo līdz šim nevienā normatīvajā aktā nav noteikta ne kārtība, ne priekšnoteikumi, ne arī līdzdalības finansēšanas apjoms.

Treškārt, lokālpilnojumam aizstāšanu ar detālpilnojumam varētu veicināt vēl divi citi apstākļi – TAPL paredzētās lokālpilnojumam un detālpilnojumam saskaņošanas un pārsūdzēšanas kārtība. Lokālpilnojumam noteiktā izstrādāšanas procesuālā kārtība, salīdzinot to ar detālpilnojumam izstrādes procedūru, ieinteresētajai personai nodrošina iespēju vieglāk panākt attiecīgā lokālpilnojumam pieņemšanu un stāšanos spēkā. Proti, Ministru kabineta 2012. gada 16. oktobra noteikumu Nr. 711 “Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības pilnošanas dokumentiem” (turpmāk – Noteikumi Nr. 711) 115. punkts noteic, ka, ja detālpilnojumā ietvertie risinājumi skar nekustamos īpašumus, kuru īpašnieki nav detālpilnojumam ierosinātāji, pirms tā apstiprināšanas jāsaņem viņu rakstiska piekrišana un uz detālpilnojumam grafiskās daļas kartes lapas jābūt šo nekustamo īpašumu īpašnieku parakstam, izņemot gadījumus, ja tiek piemērota nekustamo īpašumu piespiedu atsavināšana. Savukārt lokālpilnojumam apstiprināšanai šāda saskaņošana nav nepeieciešama.

Atšķirīga ir arī šo dokumentu apstrīdēšanas/ pārsūdzēšanas procesuālā kārtība. Lokālpilnojumam tiek apstiprināts ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem, bet detālpilnojumam – ar vispārīgo administratīvo aktu. Līdz ar to gala nolēmums lokālpilnojumam apstrīdēšanas/ pārsūdzēšanas gadījumā (vispirms – vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministram

un pēc tam Satversmes tiesā) ir sagaidāms ātrāk nekā administratīvā akta izskatīšana visās trijās administratīvās tiesas instancēs.

Pašlaik Saeimā pirmajā lasījumā pieņemts Ministru kabineta iesniegtais TAPL grozījumu projekts (turpmāk – Likumprojekts), kuru izstrādājusi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Likumprojektā lokālplānojuma loma ir nostiprināta vēl vairāk. Tiek ierosināts TAPL 23. pantu papildināt ar normu, ka izstrādāto pašvaldības teritorijas plānojumu var apstiprināt visai pašvaldības administratīvajai teritorijai vai administratīvās teritorijas daļai. Savukārt tādai pašvaldības administratīvās teritorijas daļai, kuru neskar pašvaldības teritorijas plānojums, turpmākās plānošanas procesā tiek paredzēts izstrādāt lokālplānojumu. Likumprojekta anotācijā tiek uzsvērts, ka šādi grozījumi nepieciešami sakarā ar iedzīvotāju vai institūciju iebildumiem, kad pašvaldības teritorijas plānojuma izstrādes process būtiski var ieilgt. Piemēram, tiek minētas problēmas Jūrmalas pilsētas pašvaldības teritorijas plānojuma izstrādē, piekrastes pašvaldību ciemu robežu noteikšanā u.c. Anotācijā minētie argumenti nevar būt pietiekams pamatojums šāda “lupatu deķa” principa ieviešanai teritorijas plānošanā, kad pašvaldības plānojumā neiekļautās daļas attīstība būtu jārisina turpmākās plānošanas procesā kā lokālplānojuma izstrādāšana. Nenoliedzami, ka praksē var pastāvēt situācijas, kad atsevišķas pašvaldības teritorijas plānojums vai tā daļa nav spēkā vai nav piemērojama. Piemēram, ja vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs izdod rīkojumu, ar kuru aptur pašvaldības teritorijas plānojumu vai kādu tā daļu, tad šajā teritorijā pašvaldības teritorijas plānojuma teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi nav piemērojami. Proti, pašvaldības teritorijas plānojuma tiesiskais regulējums tiek “iesaldēts” līdz brīdim, kamēr iztek termiņš, kurā pašvaldība ministra rīkojumu var pārsūdzēt Satversmes tiesā. Ja spēkā stājas Satversmes tiesas spiedums, ar kuru attiecīgais ministra rīkojums tiek atzīts par tiesisku, ministra apturētais pašvaldības teritorijas plānojums vai kāda tā daļa zaudē savu spēku. Savukārt Satversmes tiesai sprieduma nolēmuma daļā būtu jānoteic turpmākos teritorijai piemērojamos izmantošanas un apbūves noteikumus.

Detālplānojums kā vispārīgais administratīvais akts

Detālplānojums ir viens no galvenajiem instrumentiem, kas attiecīgās teritorijas izmantošanā nodrošina sabiedrības interešu saskaņošanu ar konkrētu nekustamo īpašnieku interesēm. Detālplānojums ir nepieciešams,

lai noteiktu prasības konkrētu zemes vienību izmantošanai un apbūves parametriem, kā arī precizētu zemes vienību robežas un aprobežojumus. Līdz ar TAPL spēkā stāšanos, salīdzinot ar iepriekšējo kārtību, detālplānojums tiek apstiprināts ar vispārēju administratīvu aktu, nevis ar saistošajiem noteikumiem, kā tas bija agrāk. Jau labu laiku pirms TAPL pieņemšanas gan tiesību doktrīnā, gan judikatūrā tika norādīts, ka pašvaldības teritorijas plānojums, tostarp arī detālplānojums, formāli ir ārējais normatīvais akts, kas saistošs jebkurai fiziskai un juridiskai personai. Tomēr tika uzsvērts, ka atsevišķas plānojuma daļas pēc rakstura vairāk līdzinās nevis normatīvajiem, t.i. tiesību normas ietverošiem aktiem, bet gan individuāliem, t.i. tiesību normu piemērošanas aktiem. Līdz ar to atsevišķu plānojuma daļu līdzība ar tiesību piemērošanas aktiem rosināja domu par to, ka šādas lietas nebūtu skatāmas Satversmes tiesas procesā, bet gan administratīvajā tiesvedības kārtībā (Endziņš 2007), (Statkus 2011).

Var tikai pievienoties viedoklim, ka potenciāliem pieteikuma iesniedzējiem Satversmes tiesas process nav optimāls šādu lietu izskatīšanai gadījumos, kad apstrīdētas tādas normas, kuras vairāk līdzinās t.s. tiesību normas piemērošanas aktiem. Konstitucionālās sūdzības iesniedzējiem tas varētu radīt grūtības pieteikuma pamatošanā, jo personai būtu jānorāda ne tikai plānojuma neatbilstība likumam, bet jāpamato arī pamattiesību aizskārums. A. Endziņš savulaik pat izteicis bažas, vai šāds izkārtojums nesatur zināmu ierobežojumu personas pamattiesībām uz taisnīgu tiesu (Endziņš 2007). Arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka “detālplānojumu tiesiskuma pārbaude ir Satversmes tiesai neraksturīga funkcija”. Tāpēc likumdevējs pamatoti nolēmis, ka detālplānojumi ir apstiprināmi ar vispārējo administratīvo aktu.

Vienlaikus jāuzsver, ka joprojām turpinās tendence sašaurināt detālplānojuma nozīmi un samazināt gadījumus, kad tie būtu izstrādājami. Diemžēl likumdevējs nav ņēmis vērā pozitīvo ārvalstu praksi, kas liecina, ka detālplānojums ir galvenais teritorijas attīstības plānošanas “ierocis”. Īpaši negatīvi šī tendence ir vērtējama sakarā ar jaunā Būvniecības likuma pieņemšanu. No 2014. gada 1. februāra, kad šis likums stāsies spēkā, būvprojekti, salīdzinot ar iepriekšējo kārtību, turpmāk vairs netiks nodoti publiskajai apspriešanai. Tas sabiedrības līdzdalības tiesību nodrošināšanā ir liels solis atpakaļ. Tāpēc ļoti svarīgi būtu pēc iespējas vairāk izmantot detālplānojumu izstrādāšanas iespējas, kas nodrošinātu sabiedrības iesaistīšanu attiecīgās teritorijas attīstībā, jo detālplānojuma izstrādāšanas procedūra prasa detālplānojuma publisku apspriešanu. TAPL 28. panta trešā daļa noteic, ka “*detālplānojumu izstrādā pirms jaunas būvniecības uzsāk-*

šanas vai zemes vienības sadalīšanas, ja tas rada nepieciešamību pēc kompleksiem risinājumiem un ja normatīvajos aktos nav noteikts citādi”. Saskaņā ar šā paša panta ceturto daļu par izstrādes nepieciešamību lemj pašvaldība. Taču grūti spriest, pēc kādiem kritērijiem vadoties tiek lemts par to, vai plānotā apbūve, kā arī zemes vienības sadalīšana ir “komplekša” un vai būvniecība ir “jauna”.

Pietiekamu skaidrību neievieš arī Noteikumu Nr. 711. 34.– 36. p., kuros mēģināts norādīt gadījumus, kad šai “jaunajai” apbūvei nav nepieciešams izstrādāt detālplānojumu. Īpaši neveiksmīgs ir šo noteikumu 36. punkts, kas paredz kādas būvniecības ieceres publisko apspriešanu gadījumos, kad blakus dzīvojamai vai publiskai apbūvei tiek ierosināta tādu objektu būvniecība, kas rada specifisku ietekmi (smaku, troksni, vibrāciju vai cita veida piesārņojumu), bet kad nav bijusi nepieciešamība veikt ietekmes uz vidi novērtējuma procedūru. Ja arī pašvaldība tomēr atbalsta šādu būvniecību, tā lēmumu par detālplānojuma izstrādāšanu var pieņemt tikai Noteikumu Nr. 711 34. un 35. p. paredzētos gadījumos. Līdz ar šādu neskaidru tiesisko regulējumu, iespējams, palielināsies gadījumi, kad personas izmantos tiesības vērsties tiesā, lai pārsūdzētu detālplānojumus. Tāpēc īpaša vēriba būtu jāpievērš tam, ka TAPL detālplānojuma tiesiskuma vērtēšanu pieļauj trijās administratīvo tiesu instancēs. Kā norādīts Likumprojekta anotācijā, detālplānojuma izskatīšana administratīvajās tiesās var ilgt pat trīs līdz četrus gadus. Tāpēc var piekrist S. Statkus (Statkus 2011), kas pamatoti norādījis, ka detālplānojumu vajadzētu pārsūdzēt nevis Administratīvajā tiesā, bet gan Administratīvajā apgabaltiesā, jo nepieciešams pēc iespējas novērst tādu situāciju, kad tiesiskajās attiecībās ilgstoši pastāv nenoteiktība.

Bibliogrāfija

Normatīvie akti un to projekti:

2013. gada 9. jūlija Būvniecības likums. (in Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=258572> (skat. 10.10.2013).

2011. gada 13. oktobra Teritorijas attīstības planosanas likums. (in Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=238807> (skat. 10.10.2013).

Ministru kabineta 2012. gada 16. oktobra noteikumi Nr. 711 “Noteikumi par pasvaldību teritorijas attīstības planosanas dokumentiem”. (in Latvian) Pieejami: <http://likumi.lv/doc.php?id=252164> (skat. 10.10.2013).

Ādazu novada domes lemmumi. (in Latvian) Pieejami: <http://www.adazi.lv/page/1036> (skat. 04.10.2013).

Likumprojekts “Grozījumi teritorijas attīstības planosanas likuma”. (in Latvian) Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/2005CF072BD765F1C2257B2C002C9DD7?OpenDocument#b> (skat. 03.10.2013).
2002. gada 13. novembra Igaunijas Planosanas likums. (in English) Pieejams: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022> (skat. 08.10.2013).

Satversmes tiesas spriedumi:

Satversmes tiesas lieta Nr. 2008-38-03. (in Latvian) Pieejama: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2008-38-03.htm (skat. 10.10.2013).
Satversmes tiesas lieta Nr. 2008-24-03 (in Latvian) Pieejama: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_izb_2008-24-03.htm (skat. 10.10.2013).
Satversmes tiesas lieta Nr. 2006-38-03. (in Latvian) Pieejama: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Spriedums_2006_38_03.htm (skat. 08.10.13).
Satversmes tiesas lieta Nr. 2005-12-0103. (in Latvian) Pieejama: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19> (skat. 08.10.2013).

Raksti žurnālos:

Cepane I., Statkus S. (2005) Pasvaldības teritorijas plānojums ka nekustama īpašuma tiesību aprobežojums. *Jurista Vards*, Nr. 4, 9. lpp. (in Latvian).
Endzins A. (2007) Ka vertet jauno Satversmes tiesas praksi. *Jurista Vards*, Nr. 41 (494). (in Latvian).
Statkus S. (2011) Par izmainam detalplānojuma apstiprināšanas un pārsūdzēšanas kārtību. *Jurista Vards*, Nr. 22 (669) (in Latvian).

Actual Issues of Legal Regulation of Municipal Territory Planning

Summary

This research reviews the main legal issues regarding judicial regulation of land use plan of local municipality, local planning and detailed planning. The law on planning of territorial development entered into force on January 1, 2011, however the effectiveness of its application has not been adequately studied till now. The idea to supplement planning documents of local municipalities with new planning document – local planning – has not justified. Preconditions for necessity to develop local planning are unclear; these plans are often drawn up instead of a detailed planning, under incomplete conditions of their funding procedure and amount. Only specification, but not an amendment is allowed for land use plans of municipalities in cases where drafting of local planning is funded by a private person. The suggestion that land use plan of municipality could be approved not for whole administrative area of municipality can not be accepted. As opposed to planning principles should be evaluated suggestion that the development of part of administrative area of municipality, which is not affected by approved local land use plan, could be stipulated by the mean of local planning. Taking into account principle of public participation in spatial planning, situations when detailed planning is permitted, should be expanded.

This is particularly important because the new Law on Construction enters into force starting from February 1, 2014, which, in comparison with the previous law, will give up public consultation for construction projects. Since an appeal of detailed planning suspends its operation, one must consider appealing not in three, but in two instances of court, by determination Administrative Regional Court as a first instance.

Key words: territory planning, municipal territory planning, local planning, detailed planning.

Дж. Б. Абылқасымұлы (Республика Казахстан)

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ РЕБЕНКА

В соответствии с п. 2 статьи 75 Кодекса Республики Казахстан от 26.12.2011 года «О браке (супружестве) и семье» (далее – КоБ(С)С РК): «Родители лишаются родительских прав при совершении ими умышленного преступления против жизни или здоровья своего ребенка, супруга либо других членов семьи». По мнению автора данная формулировка не является корректной. В контексте нарушения прав ребенка либо супруга следует говорить не только о преступлении, но и о любом посягательстве на здоровье данных субъектов (не говоря уже о жизни), причинившем ущерб их здоровью. Автор подчеркивает, что данная статья, не исключая возможности уголовного преследования, не посвящена вопросам и проблематике уголовного права.

Ключевые слова: правовые нормы семейного права, права ребенка, защита и усиление прав несовершеннолетних, лишение (ограничение) родительских прав, общие правовые нормы семейного законодательства, органы опеки.

Бытовая преступность имеет высокую латентность. Существует множество аспектов материального уголовного права (например, презумпция невиновности, давность привлечения к уголовной ответственности). То есть, говоря проще, несмотря на факт насилия, осуждение лица – в принципе преступника, может не состояться и его соответствующий правовой статус не будет определен. Однако это не должно ограничивать возможности реализации прав детей. Впоследствии не исключается реакция компетентных органов государства по реализации мер уголовно-правовой ответственности по результатам разрешения гражданско-правового спора в суде, если речь не идет о делах частного, частно-публичного обвинения (ст. ст. 33, 34 Уголовно-процессуального кодекса РК). Должно учитываться действие ч. 2 обеих названных статей Уголовно-процессуального кодекса.

Социальная значимость такого подхода бесспорна. Психике ребенка бытовым насилием будет наноситься очень серьезный ущерб и его недопущение прямая обязанность органов, в компетенцию которых входит применение законодательства, обеспечивающего права детей. Лишь неусыпный надзор государства за соблюдением прав ребенка позволит минимизировать случаи вопиющего игнорирова-

ния их несоблюдения. Например, в г. Актау обнаружили 6-летнего мальчика, всю жизнь прожившего в квартире взаперти. Неизвестно, как сложилась бы дальнейшая судьба Саши, если бы не соседи. Услышав однажды ночью громкий детский плач, люди написали заявление в полицию. Из каменного плена малыша спасали полицейские и представители городского отдела образования. Даже выдавшие виды стражи порядка ужаснулись при виде условий, в которых существовало дитя. Мальчика нашли в деревянном ящике, отчасти напоминавшем дет-скую колыбельку. Он лежал голышом среди собственной мочи и кала, а когда его попытались взять на руки, завизжал от страха. Ребенку шесть лет, хотя внешне он выглядит не старше чем на три годика. Когда ему предложили яблоко, мальчик даже не знал, что это такое. Ребенок был в очень тяжелом состоянии. У него было и недержание мочи и кала, приходилось надевать на него памперсы.

Саша К. никогда не выходил на улицу, не знает человеческой речи, не может самостоятельно питаться. В течение шести лет ни один из жителей дома № 35, что в 6-м микрорайоне г. Актау, даже и не догадывался, что в квартире рядом с ними обитает ребенок. Эта квартира давно уже превратилась в притон, а ее хозяйка — пожилая алкоголичка — устраивала в жилище попойки вместе с друзьями-собутыльниками. Люди не знали, что спившаяся женщина 6 лет назад стала бабушкой и дома у нее растет внучек. Лишь изредка спешившие мимо соседи замечали в грязном окне расплывчатый детский силуэт, но тогда этому никто не придавал значения. Как выяснилось позже, в отсутствие пьяной бабки Саша, который и ходить толком не мог, доползал до единственного светлого предмета в квартире — окна — и смотрел на мелькающие мимо автомобили и спешащих людей. Это было единственное, что видел в жизни мальчик, кроме четырех стен, вечно пьяной бабушки и ее собутыльников (Султанов).

Столь подробно излагая все обстоятельства, мы преследуем цель, проиллюстрировать «букет» возможных нарушений прав ребенка. Если вдуматься в ситуацию, то можно убедиться, что абсолютно все права данного ребенка, исключая (по счастливой случайности) лишь право на жизнь, были попросту растоптаны. Аналогичных ситуаций с разной степенью усугубления обстоятельств очень много. Общество должно найти адекватные механизмы их недопущения.

В соответствии с вышеуказанным постановлением Пленума Верховного Суда РК хронический алкоголизм или заболевание родителей наркоманией и токсикоманией, подтвержденные соответству-

ющим медицинским заключением, будут служить основанием для лишения родительских прав уже в силу факта такого заболевания родителей. Лишение родительских прав по этому основанию может быть произведено независимо от признания ответчика ограниченно дееспособным.

Законодательно исчерпывающе следует закрепить, какие нарушения прав ребенка могут привести к лишению (ограничению) родительских прав уже в силу самого факта вне зависимости от наступившего (доказанного) вредоносного результата воздействия на ребенка. Нельзя умалять превентивное значение предпринимаемых мер.

Впоследствии, в соответствии со ст. 81 КоБ(С)С РК ограничения могут быть сняты. Как, правило, в период, когда правонарушитель (не исключение и правонарушители-родители) находится в поле зрения правоохранительных органов, органов опеки и попечительства, суда, его поведение может временно измениться. Но, не исключен «рецидив». Поэтому, когда впоследствии родитель допустит по отношению к своему ребенку иные противоправные действия, это должно служить основанием для безусловного лишения его родительских прав. Вследствие сказанного считаем необходимым дополнить статью 75 КоБ(С)С РК п. 3 следующего содержания: «Если ранее родитель ограничивался в родительских правах, то при повторном совершении в отношении ребенка любых действий, предусмотренных п. 1 настоящей статьи, родитель лишается родительских прав вне зависимости от наступления вредоносных последствий таких действий».

Одно это предложение, на наш взгляд, способно принести пользу для обеспечения прав детей. В то же время проблем масса. Считаем, что Постановление Пленума Верховного Суда РК от 28 апреля 2000 г. требует серьезной доработки.

В РК недостаточно специальных исследований, посвященных вопросам реализации прав детей в семье. В Российской Федерации в числе исследователей, специализирующихся на данном вопросе в современный период, можно отметить Ю.Ф. Беспалова, Н.А. Темникову и некоторых других. Указанными авторами также отмечается недостаточность исследований, посвященных вопросам реализации прав детей.

Хочется констатировать не только недостаточность теоретических исследований. Также в семейном праве РК, как и в семейном праве РФ не надлежаще отрегулирован механизм осуществления прав детей, их гарантии. В КоБ(С)С РК, нормы касающиеся осуществле-

ния прав ребенка, включены в число общих норм семейного законодательства, касающихся осуществления прав любых субъектов семейно-правовых отношений (речь идет о нормах главы 2 КоБ(С)С РК).

Специальных норм, регламентирующих правосубъектность ребенка и реализацию его прав, недостаточно. Большое значение для реализации прав детей имеет деятельность органов опеки попечительства. В то же время, подходы, заложенные в разделе 4 КоБ(С)С РК, способствуют лишь формализованному подходу к этому вопросу. На более пристальное внимание к правам и интересам ребенка можно рассчитывать только в случае состоявшегося нарушения прав детей в семье, поскольку речь идет о детях, оставшихся без попечения родителей.

Ст. 27 Закона РК «О правах ребенка», ст. 120 КоБ(С)С РК определяют функции государства по опеке и попечительству. Его функции согласно п. 6 Правил осуществления функций государства по опеке и попечительству, утвержденного постановлением Правительства РК от 30 марта 2012 года N 382 (Казахстанская правда 2012) выполняют местные исполнительные органы. Попытаемся показать недостатки как прежнего, так и действующего законодательства.

Главной проблемой является отсутствие и в современных условиях в достаточной степени специализированного органа, в функцию которого входит обеспечение разносторонней и полноценной реализации прав детей. Во-первых, местный исполнительный орган — это орган обладающий общей компетенцией. П. 2 ст. 120 КоБ(С)С РК конкретизирует: «координация деятельности и организация взаимодействия государственных органов и организаций по опеке и попечительству над несовершеннолетними осуществляются уполномоченным органом в области защиты прав детей Республики Казахстан и его территориальными подразделениями». На практике проблемами детей занимаются органы юстиции, здравоохранения, образования, МВД, МИД.

Но, это нельзя признать решением проблем. Орган образования, как и орган здравоохранения, — это узкоспециализированные органы. Естественно, что в силу возложенных на них обязанностей, они должны применять весь комплекс норм семейного права, направленных на реализацию, гарантирование и защиту прав и интересов детей. Однако риторическим останется вопрос — захочет ли орган опеки и попечительства полноценно совершать все требуемые действия, когда его роль в основном проявляется в лишь ситуациях, когда требуется совершение формальных действий. Речь идет о согласии на

совершение сделок с имуществом несовершеннолетнего, даче заключений по вопросам, связанным с выбором формы воспитания ребенка, либо разрешения споров между родителями относительно воспитания детей и т.д.

Еще одним препятствием для полноценного выполнения этими органами своих обязанностей может быть узкая специализация органов в комплексе составляющих орган опеки и попечительства. Даже если эти органы будут нацелены на конструктивную работу, то у их специалистов может попросту не хватить квалификации, чтобы дать полноценную юридическую оценку возникающим ситуациям, касающимся прав ребенка. Также может идти речь о недостатке организационных возможностей органов опеки и попечительства.

Недостаточна, на наш взгляд, и законодательная база их деятельности. Еще ранее нами говорилось о недостатках Положения об органах опеки и попечительства. В действующей редакции Правил осуществления функций государства по опеке и попечительству, утвержденного постановлением Правительства РК от 30 марта 2012 года № 382, недостатки также не устранены.

Полагаю, что нормы КоБ(С)С РК и Правил осуществления функций государства по опеке и попечительству не определяют функции органов опеки и попечительства. Это является существенным упущением и отрицательно сказывается на эффективности правоприменения. В Правилах осуществления функций государства по опеке и попечительству следует ввести нормы, более обстоятельно определяющие его функции.

На наш взгляд, функции органа опеки и попечительства должны заключаться в следующем:

- в обеспечении охраны и защиты прав и интересов несовершеннолетних, находящихся на любом воспитании, недееспособных, ограниченно дееспособных, физически немощных лиц;
- в постоянном текущем контроле за соблюдением семейно-брачного законодательства членами семей, опекунами, попечителями и другими лицами;
- в принятии оперативных мер и решений, направленных на устранение нарушений прав и интересов перечисленных лиц;
- в привлечении к ответственности лиц, совершивших правонарушения в отношении несовершеннолетних, недееспособных (ограниченно дееспособных), немощных;
- профилактике нарушений прав и интересов перечисленных лиц.

Библиография

- Kodeks Respubliki Kazahstan O brake (supruzestve) i semje ot 26 dekabnja 2011 goda. Almaati: Jurist, 2012.
- Ugolovno – processualnij kodeks Respubliki Kazahstan ot 13 dekabnja 1997 goda // Spravochnaja sistema JURIST 5.0
- Zakon Respubliki Kazahstan ot 8 avgusta 2002 goda “O pravah rebenka v Respublike Kazahstan” // Zakonodatelstvo: pravovoj istochnik [Elektronnij resurs]. Almaati: Jurist, 2007. – 1 elektron, opticheskij disk (SD-ROM).
- Pravila osusestvljenija funkcij gosudarstva po opeke i popecicelstvu, utverzdennije postanovlenijem Pravitelstva Respubliki Kazahstan ot 30 marta 2012 goda Nr. 382 // Kazahstanskaja pravda, 2012, 10 aprelja.
- Bespalov J. F. (2002) Teoreticheskije i prakticheskije problemi realizacii semejnih prav rebenka v Rossijskoj federacii. Dissertacija d.j.n. – Moskva, 348. lpp. (In Russian).
- Dzandarbek B.A. (2002) Pravovije osnovi usinovlenija (udocerenija) v Respublike Kazahstan (voprosi teorii i praktiki). Dissertacija k.j.n. – Almaati, 153. lpp. (In Russian).
- Sultanov E. Maugli iz kamennih dzunglej. // Spravochnaja sistema JURIST 5.0
- Temnikova N.A. (2006) Realizacija I zasita licnih neimusestvennih prav rebenka v semejnomoj prave Rossii. Dissertacija k.j.n., Omsk, 197. lpp. (In Russian).

Problems of the Children’s Rights Realization

Summary

On the basis of the current legislation the author in this article considers the questions of children’s rights realization. He offers some ways of solving this problem; secure many-sided and full children’s rights realization.

The author marks the drawbacks in legislation and in activity of guardianaship organs. The author marks directions of improving the mechanism of the children’s rights realization, raising the level of their protection, formulates functions of the guardianaship organs.

Key words: family law norms, children’s rights, protection and enforcement of the rights of underaged, deprivation (limitation) of the parents’ rights, general norms of family legislation, guardianship organs.

RECENT DEVELOPMENT OF “TESTATE SUCCESSION”
IN SOME EUROPEAN COUNTRIES
(TERMINOLOGICAL PECULIARITIES)

During the 70s of the 20th century, when the industrial society “transformed” into the post-industrial one, the term “globalization” began to be widely used by economists and other social scientists. Nowadays, it refers to the process of internationalization, which influences all spheres of human activities. Under the strong impact of global processes drastic changes are seen in the sphere of law and the problems associated with the transference of a deceased person’s property acquire a pressing urgency. The given paper makes an attempt to answer the demands of the modern epoch by presenting a precise study of the Italian (capitalistic) and Russian (“almost” capitalistic) “testate successions”. It singles out major terminological units and underlines the most prominent differences of capitalistic and “almost” capitalistic mechanisms of the modes of inheritance. A special attention is paid to the development of the Russian “testate succession” after the Soviet period via discussing the appearance of new concepts and their influence on the development of Russia’s contemporary legal “world”.

Key words: development, law, ownership, testate succession.

During the 70s of the 20th century, when the industrial society “transformed” into the post-industrial one, the term “globalization” began to be widely used by economists and other social scientists. Nowadays, it refers to the process of internationalization, which influences all spheres of human activities. Under the strong impact of global processes drastic changes are seen in the sphere of law and the problems associated with the transference of a deceased person’s property acquire a pressing urgency.

The given paper makes an attempt to answer the demands of the modern epoch via studying the Italian and Russian legal norms dedicated to the testate succession. It singles out major terminological units and underlines the most prominent differences of capitalistic and “almost” capitalistic mechanisms of the modes of inheritance. A special attention is paid to the development of the Russian “testate succession” after the Soviet period via discussing the appearance of new concepts and their influence on the development of Russia’s contemporary legal “world”.

“Inheritance law – sometimes called wills and probate – is concerned with the distribution of a person’s property after his (her) death” (Haigh 2006). It means, that “the successors occupy the part of the deceased person in property relations. This type of permanent link between generations is a sine qua non (essential precondition) for public stability and perpetuity of cultural, property and spiritual traditions” (The Commentary of the Civil Code of Georgia 2000) all over the world.

The contemporary Italian hereditary law vividly shares the principles of the Roman tradition. If a person dies without leaving a valid will (*Intestata*), intestate succession (*Successione legittima*) takes place. If a person creates a will (*Testamento*) during his/her lifetime, the family members have to deal with a testate succession.

“*Testamento*” usually represents a legal document drafted and signed by a deceased person (*testatore*) during his/her lifetime. It states a testator’s wish regarding the distribution of his/her estate between his/her beneficiaries (*Eredi/Legatari*). The contemporary Italian law makes distinction between three major types of a will:

1. *Testamento Olografo* (handwritten/holographic will) – this is a private deed, which is created, dated and signed by the testator himself/herself. The holographic will “can be drawn up at any time using any kind of sheet, without any cost. It can be kept by the testator, but it is more convenient for the testator to deliver the will to a public notary for publication, in order to avoid destruction before or after death” (Inheritance law 2011);
2. *Testamento Pubblico* (formal/public will) – this is a formal deed drafted by the Italian notary under the instructions of a testator, read out by the notary and signed by the testator in the presence of witnesses;
3. *Testamento Segreto* (secret will) – “this is a will drafted/written by the testator and placed in a sealed envelope which is then delivered to an Italian notary. The notarial fees are reduced, the contents of the will shall remain secret until after the death of the testator when the sealed envelope will be opened” (Dr. Claudio Del Giudice).

All the above mentioned indicates to the freedom of the disposition of property by the will. However, the Italian law protects the members of the deceased person’s immediate family via entitling them to the minimum statutory share/reserved portion (*Successione necessaria*). If in consequence of a testator’s actions, the reserved portion is not respected (i.e. if the testamentary dispositions or donations exceed the portion which

the testator may legally dispose of) “*azione di riduzione*” takes place. “*Azione di riduzione*” is a specific legal action, which permits the forced heirs to restore their rights of a minimum statutory share via asking for the abatement. This legal action must be filed within ten years from the opening of the estate. “Any person who has received donations or legacies in terms of money or property from the deceased during his/her lifetime is obliged to give back such things to the forced heirs (the so-called “*collazione*”)” (Inheritance law 2011).

Similarly to the Italian law, “The Civil Code of the Russian Federation” recognizes testate and intestate successions. If a person creates a valid will (*завещание*) during his/her lifetime, the family members of a deceased deal with a testate type of succession. “*Завещание*” usually states a testator’s (*завещатель*) wish regarding the distribution of his/her estate between his/her beneficiaries (*наследники по завещанию*).

It’s worth mentioning, that after the Soviet era (even in the law of 1996) the Russian legislation recognized only a notarial form of a will. However, after introducing significant amendments, the Russian legislators made distinction between “*нотариально удостоверенное завещание*” (a notarially attested will) and “*закрытое завещание*” (a closed will). Generally, “*нотариально удостоверенное завещание*” is prepared by a testator. In certain cases, a will in words of the testator is written down by a notary. Therefore, Article 1125 of the contemporary Russian law specifies: “a notarially attested will must be created by the testator or his/her words must be written down by the notary. Technical facilities (a computer, a typewriter, etc.) can also be used for writing or recording a will” (The Civil Code of the Russian Federation).

In contrast to “*нотариально удостоверенное завещание*”, “*закрытое завещание*” is made and signed personally by a testator. Moreover, he/she is entitled “to create a will without providing other persons, including a notary, with the chance of familiarizing himself/herself with its content (a closed will)... The closed will is passed in a sealed envelope to a notary in the presence of two witnesses who put their signatures on it. The signed envelope is put into another one and sealed in the presence of a notary, which makes a superscription giving an information about the testator...” (The Civil Code of the Russian Federation).

During the study of Russia’s Civil Code a special attention must be paid to Article 1129, which considers special cases of the creation of a will: “a citizen, who is in a situation threatening his/her life and who, by the virtue of prevailing extraordinary circumstances, is deprived of an

opportunity to create a will under the rules of Articles 1124–1128 of the present Code, may express his/her last wish regarding his/her property in a simple written form” (The Civil Code of the Russian Federation). The given simple form is considered valid if a testator creates and signs it in the presence of two witnesses. Such type of a document can be treated as a “will under extraordinary circumstances” (*Завещание в чрезвычайных обстоятельствах*).

The Civil Code of the Russian Federation recognizes the freedom of the disposition by the will. However, the Russian law protects the members of the deceased person’s immediate family via entitling them to a compulsory share (*обязательная доля*) taken from the residual part of an estate. If the exercise of a right to “*обязательная доля*” “is going to cause the impossibility of passing to an heir the property, which was not used during the testator’s lifetime by an heir entitled to a compulsory share and which was used by an heir by will as his/her dwelling place (a residential house, an apartment, other living quarters, a dacha, etc.) or used as the main source of means of subsistence (instruments of labour, a creative studio, etc.), the court may consider the property status of “compulsory heirs” and cut the size of a compulsory share or refuse to award it” (The Civil Code of the Russian Federation).

All the above mentioned enables us to conclude, that the contemporary globalizing process “unites the world communities” (Makstutis, Tumulavicius 2012) and stipulates the integration of the juridical systems of different countries. Certain changes are vividly seen in the laws of the countries of the former USSR. The given paper has presented a comparative analysis of the Italian and Russian testate successions in the juridical and terminological contexts. The carried out research enabled us to single out the following outcomes:

1. The contemporary laws of Russia and Italy make distinction between testate and intestate successions. The legal systems of both countries single out three major elements of the testate succession: a testator (*the Italian – Testatore; the Russian – завещатель*), an heir (*the Italian – Erede; the Russian – наследники по завещанию*) and a will (*the Italian – Testamento; the Russian – завещание*).
2. The contemporary laws of Russia and Italy nominate a “will” as the most commonly used legal instrument by which a testator regulates the rights of others over his/her property after his/her death. The legal systems of both countries differentiate official (notarized) and unofficial types of wills. However, the major difference lies in the

fact, that the Civil Code of Russia recognizes only notarially attested (“*нотариально удостоверенное завещание*”) and closed (“*закрытое завещание*”) wills. The latter can be merely regarded as a recent implementation. In contrast to the Russian law, the Italian legal system makes distinction between *Testamento Olografo* (handwritten/holographic will), *Testamento Pubblico* (formal/public will) and *Testamento Segreto* (secret will).

3. The contemporary Italian and Russian legal systems single out a concept of a *forced heir*, which is entitled to a reserved portion. Italian law strongly defends the rights of forced heirs via a specific legal action “*azione di riduzione*”. This concept and its corresponding terms are not found in the Russian legislation. Moreover, in certain cases, the Russian court may cut the size of a compulsory share or refuse to award it.

Finally, it's worth mentioning, that the comparative analysis of the Russian and Italian legal systems revealed their major differences and similarities. Obviously, the existed terminological and conceptual gaps will be filled during the flow of time via the influence of ongoing integration processes. The Russian testate succession has already undergone important changes after the completion of the Soviet era – the implementation of a secret will has simplified the process of the transference of property. Supposedly, the final establishment of capitalism (in Russia) will “increase the homogeneity” of the Russian and European legal systems and play the greatest role in the development of the juridical sphere of the given Post-Soviet country.

Bibliography

- Del Giudice C. (2011) *Italian Succession & Probate.*. (In English) Pieejams: <http://www.delgiudice.clara.net/ENG/inheritance.htm> (skat. 29.08.2013).
- Inheritance law (2011). (In English) Pieejams: <http://www.globalpropertyguide.com/Europe/italy/Inheritance> (skat. 25.08.2013).
- Haigh R. (2006) *Oxford handbook of legal correspondence*. Oxford University Press. (In English).
- Makstutis A., Tumulavicius V. (2012) “Management of legal knowledge theory and practice: Lithuanian experience”. *The materials of the international scientific conference “Social and economic dimension of European integration: problems, solutions, perspectives”*, Part II, Daugavpils Universitātes Akadēmiskais Apgāds “Saule”. pp. 76–101. (In English).

The Civil Code of the Russian Federation, Law Today. (In Russian) Pieejams: <http://lawtoday.ru/razdel/codex/graj-kod/index.php> (skat. 24.08.2013).

The Commentary of the Civil Code of Georgia (2000). Tbilisi: Samartali. (In Georgian).

Новое развитие «наследования по завещанию» в некоторых европейских странах (терминологические особенности)

Резюме

В данной статье рассмотрен вопрос о понятии «наследование по завещанию» в Российском и Итальянском правах. Выявлены следующие закономерности:

- Современные права России и Италии различают два вида наследования: «наследование по завещанию» и «наследование по закону». В обоих правах можно выявить три главных элемента завещательных отношений: завещатель (по-итальянски – Testatore), наследник по завещанию (по-итальянски – Erede), завещание (по-итальянски – Testamento);
- Российское право различает «нотариально удостоверенные завещания» от «закрытых завещаний», тогда как итальянское право представляет: Testamento Olografo (голографическое завещание), Testamento Pubblico (публичное завещание), Testamento Segreto (секретное завещание).
- Современные права России и Италии признают существование «обязательных» наследников, но итальянское понятие “azione di riduzione” не существует в России.

Изучение развития института «наследование по завещанию» показало сходства и различия законодательств России и Италии. Надо отметить, что сегодня Россия стоит на пути «от социализма к капитализму», что может способствовать уменьшению этих различий.

Ключевые слова: развитие, право, владение, наследование по завещанию.

AR LIETAS VEŠANU SAISTĪTO IZDEVUMU ATLĪDZINĀŠANAS PROCESUĀLĀS ĪPATNĪBAS RAKSTVEIDA PIERĀDĪJUMIEM

Raksta mērķis ir pierādīt, ka rakstveida pierādījumu daudzējādība un normatīvajos aktos izvirzītās prasības to ticamības apliecināšanai vai noteiktai dokumenta iesniegšanas kārtībai pieļauj ievērojami sadārdzināt tiesāšanas izdevumus, kas ir atlīdzināmi daļēji vai pilnā apjomā civiltiesiskā strīda pusei, kurai par labu ir taisīts tiesas spriedums, tādējādi nesamērīgi sadārdzinot tiesas procesa izmaksas. Raksta uzdevums ir analizēt normatīvo regulējumu un tiesu praksi, pierādot, ka ar lietas vešanu saistīto izdevumu apmēru apliecinošie dokumenti ir uzskatāmi par pierādījumiem, kas iesniegti lietā un vērtējami atbilstoši visām pierādījumu pieļaujamības un attiecināmības prasībām. Kā galveno secinājumu jānorāda, ka tiesu prakse ir visai strīdīga un atšķirīga saistībā ar iesniegto izdevumu atlīdzināšanas apmēra izvērtēšanu. Līdz ar to ir nepieciešams vērst uzmanību uz atsevišķām īpatnībām, kuras ir ņemamas vērā nosakot atlīdzināmo summu apmēru un pamatotību saistībā ar citu rakstveida pierādījumu iegūšanu un iesniegšanu lietā.

Atslēgas vārdi: tiesāšanās izdevumi, ar lietas vešanu saistītie izdevumi, rakstveida pierādījumi.

Civilprocesa likumā visi tiesāšanās izdevumi ir iedalāmi tiesas izdevumos un ar lietas vešanu saistītajos izdevumos. Persona, kura vēršas tiesā ar pieteikumu vai prasības pieteikumu, ir pakļauta noteikta veida izdevumu segšanai, kuri pēc pozitīva sprieduma taisīšanas attiecīgajai personai tiek piedzīti no zaudējušās puses. Diskutējams jautājums ir par veicamo izdevumu un atgūstamo līdzekļu apmēriem. Nereti šie jautājumi ir nepietiekami izvērtēti un no negodprātīga lietas dalībnieka puses izmantoti kā papildus sankcija pret zaudējušo pusi.

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka ikviens tiesas procesā noteikts maksājums par pieteikumu vai sūdzību iesniegšanu kalpo kā zināma veida barjera, lai novērstu nepamatotu pieteikumu vai sūdzību iesniegšanu (Satversmes tiesas 2005. gada 4. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-16-01). Tas norāda uz to, ka sākotnēji izdevumu taisīšana gulstas uz personu, kura vēlas vērsties tiesā un izvērtē sava prasījuma samērojamību ar sākotnēji veicamajiem obligātajiem maksājumiem (valsts nodevu, pierādījumu iegūšanas izmaksām u.c.), kas atsevišķos gadījumos var pārsniegt prasījuma summu mantiska rakstura prasībās vai arī konstatēt, ka nemantiska

rakstura tiesību vai interešu aizskārums nav tik nozīmīgs, lai šo tiesību un interešu aizsardzībai ieguldītu pietiekami lielas naudas summas, kuru atgūšana pēc sprieduma taisīšanas var būt apgrūtināta vai prasītu vēl papildus ieguldījumus, kas saistīti ar sprieduma piespiedu izpildi.

Tiesas izdevumi, pie kuriem pieskaita valsts nodevas, kancelejas nodevas un ar lietas izskatīšanu saistītos izdevumus, ir vairāk prognozējami un aprēķināmi izdevumi, jo daļa no šiem izdevumiem ir ietverta Civilprocesa likumā (Civilprocesa likums, 1998) un tieši nosaka maksājamās summas apmēru, bet daļa – nosakāma no citos avotos norādītās informācijas. Jebkurā gadījumā tiesas izdevumiem ir jābūt skaidri noteiktiem un pārredzamiem, tā, lai personas, kuras izvēlās sargāt savas tiesības un intereses tiesā, varētu prognozēt un aprēķināt tiesvedības izmaksas. Ar lietas vešanu saistīto izdevumu apmēri ir grūti prognozējami un savas sarežģītās dabas dēļ nereti tiek izmantoti kā papildus sankcija pret zaudējušo pusi, jo saskaņā ar Civilprocesa likuma 44. panta otro daļu, ar lietas vešanu saistītos izdevumus piespriež no atbildētāja par labu prasītājam, ja viņa prasījums ir apmierināts pilnīgi vai daļēji, kā arī tad, ja prasītājs neuztur savus prasījumus sakarā ar to, ka atbildētājs tos pēc prasības iesniegšanas labprātīgi apmierinājis. Savukārt šā panta trešajā daļā norādīts, ka, ja prasība noraidīta, ar lietas vešanu saistītos izdevumus piespriež no prasītāja par labu atbildētājam. Ar lietas vešanu saistītajiem izdevumiem ir preventīva funkcija, jo kopsakarā ar tiesas izdevumiem, to mērķis ir atturēt personas, kuru starpā pastāv strīds, no vērsšanās tiesā ar nepamatotām vai apšaubāmām prasībām. Zaudējušai strīda pusei ar lietas vešanu saistītie izdevumi būs jāatlīdzina jebkurā gadījumā, pat, ja attiecīgā persona tiesvedības procesā ir tikusi atbrīvota no tiesas izdevumu samaksas. Šāda atziņa ir ietverta vairākos tiesas nolēmumos (piem., 2010. gada 10. novembra LR AT Senāta spriedums lietā Nr. SKC-625/2010) un ir nostiprinājusies kā judikatūras atziņas, kura paredz, ka puses pēc vispārējiem noteikumiem nevar atbrīvot no pienākuma atlīdzināt izdevumus, kas saistīti ar lietas vešanu, ja tiesas spriedums nav viņām labvēlīgs. Turklāt, LR Augstākās tiesas Senāts 2010. gada 22. decembra lēmumā lietā Nr. SKC-1434/2010 ir norādījis, ka pat tajā gadījumā, kad pirmās instances tiesas spriedums ir pārsūdzēts apelācijas instancē, bet vēlāk apelācijas sūdzība ir atsaukta, apelācijas instances tiesai pieteikums atlīdzināt ar lietas vešanu saistītos izdevumus jāizlemj pēc būtības, kā arī vai lietā iesniegtās kvītis var attiecināt uz iespējamiem izdevumiem (...) konkrētās lietas sakarā. (2010. gada 22. decembra LR AT Senāta lēmums lietā Nr. SKC-1434/2010). Tātad, var secināt, ka tiesai ir uzlikts pienākums izvērtēt ar lietas vešanu saistīto

izdevumu apliecinājošo dokumentu attiecināmību ar skatāmo lietu un vērtēt atlīdzināmo izdevumu apmēru.

Katra no civiltiesiskā strīda pusēm ir tiesīga pieteikt tiesai lūgumu par izdevumiem, kas saistīti ar lietas vešanu atlīdzināšanu, gan prasītājs, iesniedzot prasības pieteikumu, gan arī atbildētājs, iesniedzot tiesai savus iebildumus pret celto prasību. Abas puses šādu lūgumu var pieteikt arī turpmākā lietas sagatavošanas procesā līdz ar atbilstoša pierādījuma iesniegšanu un izdevuma rašanos. Jau V. Bukovskis savos darbos vērtējis tiesāšanās izdevumu procesuālo dabu, atzīmēja, ka, ja puse lietas iztiesāšanas laikā vispār nav lūgusi piespriest viņai ar lietu vešanu saistītos izdevumus, tad pēc tam viņa zaudē tiesību tos pieprasīt, norādot uz šo izdevumu blakus prasījuma dabu (Bukovskis 1933). Latvijas Civilprocesā neskaidrs paliek jautājums, līdz kuram brīdim šāds lūgums par tiesāšanas izdevumu atlīdzināšanu būtu piesakāms tiesai. Šajā jautājumā tiesu praksē ir taisītas atsevišķas atziņas, tā piemēram, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2011. gada 24. oktobra lēmumā lietā Nr. C30439809 ir norādījusi, ka ar spriedumu ir ticis izlemts jautājums par tiesas izdevumu piedziņu no atbildētāja par labu prasītājam proporcionāli apmierinātajai prasījuma daļai un spriedums daļā par tiesas izdevumu piedziņu nav pārsūdzēts, un ir stājies likumīgā spēkā. Tādējādi, lemjot jautājumu par sprieduma izpildes sadalīšanu termiņos, sprieduma izpildes stadijā jautājums par tiesas izdevumu piedziņu nav izskatāms (Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2011. gada 24. oktobra lēmums lietā Nr. C30439809). Tas liek secināt, ka laikus nepieteiktais lūgums atlīdzināt ar lietas vešanu saistītos izdevumus nav apmierināms, izlemjot atsevišķus procesuālos jautājumus pēc sprieduma spēkā stāšanās konkrētajā lietā. Savukārt, arī jauns tiesas process par ar lietas vešanu saistīto izdevumu kā zaudējumu piedziņu, pārkāptu procesuālās ekonomijas principu. (LR AT Senāta 2010. gada 27. janvāra lēmums lietā Nr. SPC-43). Tādējādi var atzīt, ka lūgums tiesai par izdevumiem, kas saistīti ar lietas vešanu atlīdzināšanu kopā ar šo izdevumus pierādošajiem dokumentiem jāiesniedz ne vēlāk kā līdz lietas izskatīšana pēc būtības uzsākšanai, jo vienlaicīgi ar lietā iesniegto materiālu atzišanu par pierādījumu un paša pierādījuma par strīda būtību izvērtēšanu par tā attiecināmību pierādāmā fakta pamatošanai, jāņem vērā šī pierādījuma iegūšanas izmaksas, kuras, iespējams, taisot spriedumu, būs piedzenamas no strīdā zaudējušās puses.

Tiesāšanās izdevumu jautājums pēc savas būtības ir sarežģīts un pakļauts katras valsts individuālajam regulējumam. Tādējādi arī ar lietas vešanu saistītie izdevumi, lai arī ietver sevi tādas pozīcijas kā izdevumus

advokāta palīdzības samaksai, ceļa un uzturēšanās izdevumus sakarā ar ierašanos tiesas sēdē, izdevumus sakarā ar rakstveida pierādījumu iegūšanu, tulka izdevumus sakarā ar pušu vai to pārstāvju klātbūtni vai piedalīšanos pierādījumu iegūšanā, tomēr ir pozīcijas, kuru gala izmaksas nav nosakāmas pirms vēršanās tiesā un nereti to gala aprēķins ar izmaksu pierādošiem dokumentiem tiek iesniegts tiesas sēdē lietas izskatīšanas laikā. Tam par pamatu ir vairāki apsvērumi:

1. izmaksu galīgā summa tiek noteikta uz lietas izskatīšanas brīdi;
2. šo izmaksu apstiprinošajiem dokumentiem ir procesuāla nozīme un tie netiek uzskatīti kā pierādījumi par strīda būtību.

Neskatoties uz atsevišķiem norādītiem izņēmumiem, ar lietas vešanu saistīto izdevumu apmēra apliecināšie dokumenti ir vērtējami kā rakstveida pierādījums, tādējādi attiecībā uz tiem ir izvirzītas tādas pašas prasības, kā uz jebkura rakstveida pierādījuma noformēšanu. Tas nozīmē, ka izdevumus apliecināšie dokumenti ir iesniedzami vai nu oriģināli, vai noteiktā kārtībā apliecinātu kopiju veidā. Izvērtējot Civilprocesa likuma 44. pantā norādīto atlīdzināmo izdevumu pozīcijas, jāatzīst, ka pamatā būs iesniedzami pierādījumi par apmaksātiem rēķiniem, čeki un tamlīdzīgi maksāšanas dokumenti.

Civilprocesa likuma 93. panta pirmā daļa nosaka, ka katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotība, savukārt, atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotība. Pierādījumu un pierādīšanas līdzekļu izvēle ir katra, lietas dalībnieka ziņā, izvērtējot attiecīgā pierādījuma attiecināmību un arī pieļaujāmību, taču vienlaicīgi netieši izvērtējot arī šī pierādījuma iegūšanas izmaksas, kas nereti liek lietas dalībniekam izšķirties par lētāku ziņu nesēju. Tā piemēram, atteikties no dokumenta izprasīšanas ārvalstīs, bet izmantot Latvijā esošā liecinieka liecību, kas izmaksu ziņā var izrādīties pieejamāks pierādīšanas līdzeklis.

Latvijas Civilprocesa likuma (turpmāk CPL) īpatnība ir tā, ka pierādījumu iegūšanas izmaksas ir sadalītas un ietvertas atšķirīgos tiesāšanās izdevumu veidos: ar lietas izskatīšanu saistītajos izdevumos ir ietvertas izmaksas par liecinieka liecību un eksperta atzinumu iegūšanu, bet ar lietas vešanu saistītajos izdevumos – rakstveida pierādījumu iegūšanas izdevumi. Pie tam, saistībā ar rakstveida pierādījumu iegūšanu, norādīts, ka šos izdevumus strīda pusei atlīdzina pilnā apmērā. Šāds regulējums šķietami rada priekšstatu, ka civiltiesiskā strīda puse, pozitīva sprieduma gadījumā atgūs visus savus tēriņus, kurus taisījusi par rakstveida pierādījumu iegūšanu un iesniegšanu lietā. Tā tas nav. Sistēmiski tulkojot CPL

44. panta pirmās daļas trešo punktu ar CPL 92. pantu, var secināt, ka atlīdzināmi ir tikai tie rakstveida pierādījumi, kuru nozīmi lietā ir atzinusi tiesa. Tādējādi, tiesai nav pienākuma atlīdzināt visus izdevumus, kurus civiltiesiskā strīda puse taisīja sakarā ar rakstveida dokumentu (elektroniskā vai papīra formā), informācijas ierakstu sistēmās iegūšanu, noformēšanu un arī apliecināšanu. Tiesai šo izdevumu nepieciešamība ir jāvērtē, ņemot vērā gan pierādījumu pietiekamības kritērijus, gan ekonomijas principa prasības.

Praksē nereti lietas dalībnieks par viena un tā paša fakta apstiprināšanu var iesniegt vairākus rakstveida pierādījumus, kaut gan šāda nepieciešamība nepastāv. Tas rada varbūtību, ka pretējai strīda pusei nāksies atlīdzināt visus ar lietas vešanu saistītos izdevumus, tajā skaitā arī par liekajiem pierādījumiem, ja vien, iepazīstoties ar izdevumus apliecinotajiem dokumentiem un iesniegtajiem rakstveida pierādījumiem, lietas dalībnieks necels iebildumus par tiem un nevērsīs tiesas uzmanību nepamatoti sadārdzinātajam procesam. Vienlaicīgi arī tiesai būtu jāpievērš lielāka uzmanība puses iesniegtajiem rakstveida pierādījumu iegūšanas izdevumiem, atzīstot tos par pamatotiem tikai tadā daļā, kādā tika izmantoti lietā iesniegtie materiāli kā rakstveida pierādījumi sprieduma pamatošanai, atbilstoši CPL 97. panta prasībām, kas paredz, ka tiesai spriedumā jānorāda, kādēļ tā vienam pierādījumam devusi priekšroku salīdzinājumā ar citu pierādījumu un atzinusi vienus faktus par pierādītiem, bet citus – par nepierādītiem.

Vērtējot iespēju piedzīt no zaudējušās civiltiesiskā strīda puses ar rakstveida pierādījumu iegūšanu saistītos izdevumus, tiesai būtu jāvērtē šī pierādījuma pieejamība un dokumenta kopijas apliecināšanas nepieciešamība. Diemžēl, pētot prakses lietas, šāds izvērtējums tiesas nolēmumos netika atrasts. Līdzīgi ir izvērtējama nepieciešamība iegūt un iesniegt lietā publikajos reģistros fiksētās ziņas, kuras pēc savas būtības ir rakstveida pierādījums, kas faktiski ir pakļauts CPL 111. panta prasībām, t.i., rakstveida pierādījumi iesniedzami oriģinālā vai noteiktā kārtībā apliecināta noraksta, kopijas vai izraksta veidā. Ja to faktu noskaidrošanai, kuriem ir nozīme lietā, pietiek ar rakstveida dokumenta vai cita raksta daļu, tiesai var iesniegt izrakstu no tā. Tātad, pārejot uz datu fiksēšanu un glabāšanu elektroniskajās sistēmās, visiem publisko reģistru ierakstiem ir publiskā ticamība. To apstiprina arī Zemesgrāmatu likuma 1. panta otrais teikums, norādot, ka Zemesgrāmatas ir visiem pieejamas, un to ierakstiem ir publiska ticamība (Zemesgrāmatu likums 1993). Tādējādi, ir apšaubāma nepieciešamība iesniegt tiesā apliecinātu zemesgrāmatas apliecības kopiju,

jo par ierakstu ticamību var pārliecināties ielūkojoties datorizētās zemesgrāmatas elektroniskajā datu bāzē. Ekonomijas principa ietvaros ir nepieciešams izvērtēt ne tikai iesniegto rakstveida pierādījumu skaitu vai to pieejamību publiskajos reģistros, bet arī nepieciešamību dokumentu kopijas apliecināt ar zvērināta notāra apliecinājumu, kas vienmēr ir saistīts ar papildus izmaksām, sadārdzinot tiesvedības procesu. CPL111. panta trešajā daļā ir skaidri noteikti aprobežojumi izmantot nesamērīgus tēriņus dokumentu apliecināšanā, jo oriģināldokumenti, kā arī noteiktā kārtībā apliecināti rakstveida pierādījumi iesniedzami, ja likumos vai Latvijas Republikai saistošos starptautiskajos līgumos paredzēts, ka konkrētos faktus var pierādīt tikai ar oriģināldokumentiem vai noteiktā kārtībā apliecinātiem norakstiem. Tātad, visos gadījumos, kad lietas dalībnieks iesniedzot notariāli apliecinātu dokumenta kopiju, izsaka tiesai lūgumu piedzīt no pretējās puses taisītos apliecināšanas izdevumus pozitīva sprieduma gadījumā, attiecīgai personai jānorāda, ka noteikto faktu normatīvais akts tieši pieprasa pierādīt ar noteiktu pierādīšanas līdzekli – rakstveida pierādījumu un šim ziņām ir jābūt ietvertām oriģināldokumentā vai notariāli apliecinātā kopijā. Pretējā gadījumā nav pamata šādus izdevumus atlīdzināt, jo tie iziet ārpus normatīvajos aktos noteiktās nepieciešamības un rada papildus slogu zaudējušai pusei.

Apkopojot teikto, jāsecina, ka kopumā tiesām un lietas dalībniekiem jāpievērš lielāka uzmanība lietā iesniedzamo ar lietas vešanu saistīto izdevumu apliecinājošu dokumentu saturam un saistībai ar lietā iesniegtajiem rakstveida pierādījumiem, kuri saistīti un tieši attiecas uz pierādāmajiem apstākļiem lietā.

Bibliogrāfija

- Bukovskis V. (1933) *Civilprocesa macibas gramata*, Rīga, (In Latvian).
Civilprocesa likums (1998): LR likums // *Latvijas Vestnesis*, 326/330. (In Latvian).
Zemesgramatu likums (1993): LR likums // *Ziņotājs*, 16, 29.04.1993. (In Latvian).
Satversmes tiesas 2005. gada 4. janvāra spriedums lieta Nr. 2004-16-01 (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv, (skat. 15.09.2013.).
LR AT Senata 2010. gada 10. novembra spriedums lieta Nr. SKC-625/2010 (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv, (skat. 15.09.2013.).
LR AT Senata 2010. gada 22. decembra lemums lieta Nr. SKC-1434/2010 (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv, (skat. 15.09.2013.).
LR AT Senata 2010. gada 27. janvāra lemums lieta Nr. SPC-43 (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv, (skat. 15.09.2013.).
Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2011. gada 24. oktobra lemums lieta Nr. C30439809 (In Latvian).

Procedural Features of Reimbursement, Connected with Doing Business for Written Evidence

Summary

The purpose of this article is the need to prove, that the requirements of the reliability of written evidence, regulated by laws, lead to a significant increase in litigation costs, which are fully or partly recovered from the losing party in a civil dispute. The purpose of this article – to maintain an analysis of legal acts and court practice and prove, that the documents, confirming the amount of the costs, associated with doing business, should be considered as an evidence in the case in accordance with all requirements, concerning their admissibility and relevance. The main conclusion is that the legal practice is quite controversial and varied in relation to the evaluation of the claimed compensation costs. In this connection, attention should be paid to individual features, taken into account during the determining the amount and justification of reimbursable amounts, related to the receipt and review of additional written evidence.

Key words: court costs, costs, associated with the conduct of affairs, written evidence.

Процессуальные особенности возмещения расходов, связанных с ведением дела для письменных доказательств

Резюме

Целью этой статьи является необходимость доказать, что требования достоверности письменных доказательств, регулируемые законами, приводят к значительному увеличению судебных издержек, которые взыскиваются в полном размере или частично с проигравшей стороны в гражданском споре. Задача этой статьи – провести анализ нормативных актов и судебной практики и доказать, что документы, подтверждающие размер издержек, связанных с ведением дела, должны рассматриваться в качестве доказательств, рассматриваемых в деле в соответствии со всеми требованиями, касающимися их допустимости и относимости. Главным выводом является заключение о том, что судебная практика достаточно спорна и разнообразна в связи с оценкой заявленного размера компенсации издержек. В связи с этим необходимо обратить внимание на отдельные особенности, принимаемые во внимание при определении размера и обоснования компенсируемой суммы, связанной с получением и рассмотрением дополнительных письменных доказательств.

Ключевые слова: судебные расходы, издержки, связанные с ведением дел, письменные доказательства.

SODA IZPILDES REŽĪMA PRASĪBU NODROŠINĀŠANA DAĻĒJI SLĒGTAJOS CIETUMOS

Notiesātās personas piespiedu izolācija, pienākumu bezierunu izpilde, reglamentēta iekšējā kārtība un uzraudzība ir brīvības atņemšanas iestādes administrācijas amatpersonu pienākums. Brīvības atņemšanas iestādes amatpersonas ir atbildīgas par notiesātās personas piespiedu sodu nosacījumu ievērošanu, jaunu noziegumu neizdarīšanu un sabiedrības drošību.

Bargo kriminālsodu rezultātā notiesātie adaptējas cietumu vidē un atsvešinās no sabiedrības. Atļaujas izsniegšana notiesātajai personai islaicīgi atstāt ieslodzījuma vietas teritoriju nedrīkst traucēt drošības un kārtības prasību nodrošināšanu brīvības atņemšanas iestādē, bet veicināt sociāli derīgu ģimenes saišu stiprināšanu, sagatavojot tos likumpaklausīgai dzīvei sabiedrībā.

Atslēgas vārdi: cietums, režīms, soda izpilde, notiesātais.

Pamatojoties uz Latvijas Sodų izpildes kodeksa 13. pantu, brīvības atņemšanas sodu izpilda slēgtajā cietumā, daļēji slēgtajā cietumā, atklātajā cietumā, kā arī audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem. Brīvības atņemšanas iestādē var organizēt gan slēgtā, gan daļēji slēgtā, gan atklātā cietuma nodaļas. Notiesātie brīvības atņemšanas sodu var izciest arī izmeklēšanas cietumu izolētajās nodaļās un izmeklēšanas cietumu saimnieciskajā apkalpē. Kritēriji notiesāto ievietošanai daļēji slēgtajos cietumos soda izpildei ir noteikti Latvijas Sodų izpildes kodeksa 50.⁵ panta pirmajā daļā. *Vairākums progresīvi domājošu tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku uzskata, ka, piespriežot īpaši bargus sodu cilvēks nevis pārdomā izdarīto un cer turpmāk vairs nenonākt konfliktā ar likumu, bet gan adaptējas kriminālajā vidē, atsvešinās no sabiedrības un pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma nav spējīgs no jauna sekmīgi iekļauties sabiedrībā (Zahars: 2011).*

Par notiesāto izvietojumu konkrētajā brīvības atņemšanas iestādē lemj Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieks vadoties pēc Latvijas Sodų izpildes kodeksa 13.¹ pantā noteiktajiem kritērijiem. Notiesāto izvieto tā, lai nodrošinātu medicīnas jautājumu, drošības garantēšanas un noziedzības novēršanas kritērijus. Notiesātās personas piespiedu izolācija, pienākumu bezierunu izpilde, reglamentēta iekšējā kārtība un uzraudzība ir brīvības atņemšanas iestādes administrācijas amatpersonu pienākums. Brīvības atņemšanas iestādes amatpersonas ir atbildīgas par notiesātās personas

piesprietā soda nosacījumu ievērošanu, jaunu noziegumu neizdarīšanu un sabiedrības drošību.

Notiesātais, kas sodu izcieš daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 49.² panta pirmo daļu var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz piecām diennaktīm sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību. Pamatojoties uz Latvijas Soduzpildes kodeksa 49.² panta otro daļu, *notiesātais ar rakstveida iesniegumu var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai veselības aprūpes iestādēs ārpus brīvības atņemšanas iestādes.*

Pamatojoties uz Latvijas Soduzpildes kodeksa 68. panta pirmās daļas septīto punktu, *par labu uzvedību un godīgu attieksmi pret darbu vai mācībām brīvības atņemšanas iestādes administrācija ir tiesīga notiesātajiem atļaut īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm gadā pamudinājuma veidā. Ieslodzītie gandrīz neko nedrīkst darīt pēc savas gribas un iniciatīvas, notiek viņu pakāpeniska desocializācija (Zahars: 2011).* Atļaujas izsniegšana notiesātajai personai īslaicīgi atstāt ieslodzījuma vietas teritoriju nedrīkst traucēt drošības un kārtības prasību nodrošināšanu brīvības atņemšanas iestādē, bet veicināt sociāli derīgu ģimenes saišu stiprināšanu, sagatavojot tos likumpaklausīgai dzīvei sabiedrībā.

Notiesātajam, kuram brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks devis atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, pamatojoties uz Latvijas Soduzpildes kodeksa 49.³ panta pirmo daļu, *ir pienākums atgriezties šajā iestādē atļaujā norādītajā laikā. Notiesātais par neatgriešanos brīvības atņemšanas iestādē atļaujā norādītajā laikā tiek saukts pie atbildības atbilstoši Krimināllikumā paredzētajai kārtībai par izvairīšanos no soda izciešanas, izņemot kodeksā minētos gadījumus.*

Saskaņā ar 2006. gada 30. maija Ministru kabineta noteikumu Nr. 423 Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi 83. punktu *brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam vai viņa pilnvarotajai personai ir jādod norādījumi par rīcību vai uzvedību, kura jāievēro, īslaicīgi atstājot brīvības atņemšanas iestādes teritoriju.* Autors, veicot Latvijas Soduzpildes kodeksa pantu un Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumu punktu analīzi, nonāk pie secinājuma, ka šajos normatīvajos aktos nav noteikti notiesāto uzvedības noteikumi, tiesības un pienākumi, notiesātajam īslaicīgi atstājot brīvības atņemšanas iestādes teritoriju.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, autors iesaka papildināt Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.² pantu ar vienpadsmito daļu, izsakot šo daļu sekojošā redakcijā – *Notiesāto uzvedības noteikumus, īslaicīgi notiesātajam atstājot brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, nosaka Ministru kabinets, kā arī kodeksa 68. panta pirmās daļas septīto punktu izteikt sekojošā redakcijā – ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm gadā. Notiesāto uzvedības noteikumus, notiesātajam īslaicīgi atstājot brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, nosaka Ministru kabinets. Cietums, kas veic likumpārkāpēju izolēšanu no sabiedrības, nedrīkst pieļaut pašizolēšanos no sabiedrības un arī sabiedrības atbalsts savu līdzcilvēku likteņu lemšanā ir ārkārtīgi nozīmīgs viņu turpmākās dzīves veiksmes faktors (Zahars: 2011).*

Saskaņā ar Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.² panta otrajā daļā noteikto *Notiesātais, kas sodu izcieš daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai veselības aprūpes iestādēs ārpus brīvības atņemšanas iestādes.*

Pamatojoties uz Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 8. februāra spriedumu lietā Nr. A42564306, kur tika skatīta lieta pamatojoties uz R. Č. pieteikumu par Matīsa cietuma priekšnieka atteikumu īslaicīgi atstāt cietumu atzišanu par prettiesisku, 7. punktu, tika noteikts, *ka Senāts nepiekrīt apgabaltiesai, ka cietuma priekšnieka atļauja ir uzskatāma par izdošanas izvēles administratīvo aktu. Tiesību norma to neparedz. No normas secināms, notiesātajam ir tiesības ar cietuma priekšnieka atļauju īslaicīgi atstāt cietuma teritoriju. Ja personai ar likumu piešķirtas tiesības, tad iepretim parasti ir kādas citas personas (administratīvajā procesā parasti tā ir valsts) pienākums... Tiesību norma neparedz, ka cietuma priekšnieks varētu atkarībā no lietderības apsvērumiem lemt, vai šādu atļauju izsniegt vai nē. Līdz ar to kritēriju noteikšana (piemēram, pamatojuma pieprasīšana un tā izvērtēšana) šādā gadījumā atzīstama par valsts, kas veikta cietuma priekšnieka personā, patvarīgu rīcību.*

Ar 2013. gada 5. aprīļa Augstākās tiesas senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumu lietā Nr. A420510210, kur pastāv strīds *par to, vai cietuma priekšniekam saskaņā ar minēto tiesību normu, pirms*

atļaut notiesātajai personai īslaicīgi atstāt cietuma teritoriju, ir jāizdara lietderības apsvērumi. Senāta ieskatā, atbilstoši kriminālsoda mērķim, sabiedrības interešu un drošības vārdā cietuma priekšniekam ir jāizvērtē iespējamais sabiedrības apdraudējums pirms atļaujas došanas notiesātajai personai pirms galīgā soda izciešanas īslaicīgi atstāt cietuma teritoriju. Pamatojoties uz ko, Senāts atkāpjas no iepriekš paustajām atziņām Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 8. februāra spriedumā lietā Nr. A42564306.

Lai šī tiesību norma būtu precīzi saprotama un neradītu šaubas, autors iesaka veikt grozījumus un izteikt Kodeksa 49.² panta otro daļu sekojošā redakcijā – *Notiesātais, kas sodu izcieš daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai veselības aprūpes iestādēs ārpus brīvības atņemšanas iestādes, ja šos veselības aprūpes pakalpojumus nav iespējams saņemt brīvības atņemšanas iestādē.*

Brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks, pastāvot Latvijas Soda izpildes kodeksa 49.² panta sestajā daļā noteiktajiem apstākļiem, nav tiesīgs atļaut notiesātajiem īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju. Kodeksa 49.² panta sestās daļas otrais punkts nosaka, ka notiesātajam netiek atļauts īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, *ja notiesātais ir izdarījis tīšu noziegumu neizciestās soda daļas laikā, ja viņš iepriekš ticis nosacīti pirms termiņa atbrīvots no brīvības atņemšanas soda izciešanas.* Šīs tiesību normas piemērošana rada nevienlīdzīgu attieksmi pret daļu no notiesātajiem un veicina notiesāto adaptēšanos cietumu vidē atsvešinoties no sabiedrības. *Cilvēki, kuri nonāk ieslodzījumā, nebeidz būt par cilvēkiem, neskatoties uz to, cik nopietns ir noziegums, par kuru tie ir apsūdzēti vai notiesāti (Coyle: 2002).* Ņemot vērā iepriekš minēto, autors iesaka izslēgt no Kodeksa 49.² panta sestās daļas otro punktu.

Latvijas Soda izpildes kodeksa 15. pants nosaka ar brīvības atņemšanu notiesāto nosūtīšanas soda izciešanai kārtību. Kodeksa 15. panta trešajā daļā ir noteikts, *ja ar īslaicīgu brīvības atņemšanu notiesātais noteiktajā laikā neierodas brīvības atņemšanas iestādē īslaicīgas brīvības atņemšanas soda izciešanai, brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks nosūta iesniegumu Valsts policijai, lai tiktu izlemts jautājums par kriminālprocesa*

uzsākšanu. Autors, veicot šī panta analīzi, nonāk pie secinājuma, ka notiesātā neierašanās gadījumā nav noteikts termiņš, kādā brīvības atņemšanas iestādei jāinformē Valsts policija, kā arī par šo faktu būtu jāinformē tiesa. Ņemot vērā iepriekš minēto, autors iesaka izteikt Kodeksa 15. panta trešo daļu sekojošā redakcijā: ja ar īslaicīgu brīvības atņemšanu notiesātais noteiktajā laikā neierodas brīvības atņemšanas iestādē īslaicīgas brīvības atņemšanas soda izciešanai, brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks nākamajā darba dienā nosūta tiesai un Valsts policijai (pēc norādītās dzīvesvietas) iesniegumu, lai tiktu izlemts jautājums par personas meklēšanu un kriminālprocesa uzsākšanu. Saņemot Valsts policijas paziņojumu par kriminālprocesa ierosināšanu, brīvības atņemšanas iestāde nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamajā darba dienā, informē tiesu par nolēmuma neizpildīšanu un kriminālprocesa ierosināšanu, un atgriež tiesas nolēmumu un rīkojumu par nolēmuma izpildi.

Apkopojot iepriekš minēto, autors iesaka sekojošus risinājuma variantus:

1. Papildināt Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.² pantu ar vienpadsmito daļu, izsakot to sekojošā redakcijā – *Notiesāto uzvedības noteikumus, īslaicīgi notiesātajam atstājot brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, nosaka Ministru kabinets, kā arī kodeksa 68. panta pirmās daļas septīto punktu izteikt sekojošā redakcijā – Ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm gadā. Notiesāto uzvedības noteikumus, notiesātajam īslaicīgi atstājot brīvības atņemšanas iestādes teritoriju, nosaka Ministru kabinets.*
2. Izteikt Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.² panta otro daļu sekojošā redakcijā – *Notiesātais, kas sodu izcieš daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai veselības aprūpes iestādēs ārpus brīvības atņemšanas iestādes, ja šos veselības aprūpes pakalpojumus nav iespējams saņemt brīvības atņemšanas iestādē.*
3. Izslēgt no Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.² panta sestās daļas otro punktu.
4. Izteikt Latvijas Sodū izpildes kodeksa 15. panta trešo daļu sekojošā redakcijā: *ja ar īslaicīgu brīvības atņemšanu notiesātais noteiktajā*

laikā neierodas brīvības atņemšanas iestādē islaicīgas brīvības atņemšanas soda izciešanai, brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks nākamajā darba dienā nosūta tiesai un Valsts policijai (pēc norādītās dzīvesvietas) iesniegumu, lai tiktu izlemts jautājums par personas meklēšanu un kriminālprocesa uzsākšanu. Saņemot Valsts policijas paziņojumu par kriminālprocesa ierosināšanu, brīvības atņemšanas iestāde nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamajā darba dienā, informē tiesu par nolēmuma neizpildīšanu un kriminālprocesa ierosināšanu, un atgriež tiesas nolēmumu un rīkojumu par nolēmuma izpildi.

Bibliogrāfija

- Latvijas Sodū izpildes kodekss. LR likums. *Ziņotājs Nr. 1., 1971. gada 1. janvāris., ar grozījumiem, kas spēkā uz 01.04.2013.* Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90218>, (skat. 30.06.2013).
- Ministru kabineta noteikumi 30.05.2006. Nr. 423. Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi. *Spēkā no 03.06.2006. Latvijas Vēstnesis, Nr. 86, 02.06.2006.* Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=136495>, (skat. 30.06.2013).
- Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 8. februāra spriedums lietā Nr. A42564306. Pieejams: http://www.tiesas.lv/files/AL/2011/02_2011/08_02_2011/AL_0802_AT_SKA-0097-2011.pdf. (skat. 06.08.2013.).
- Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 5. aprīļa spriedums lietā Nr. A420510210. Pieejams: http://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/AT%20Sen%C4%81ta%20admin.tiesas%20spriedumi/2013/Apr%C4%ABlis/02.04.2013/AL_0504_AT_SKA-0089-2013.pdf. (skat. 06.08.2013.).
- Zahars V. (2011) Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija. Monogrāfija. Daugavpils: Daugavpils universitātes akadēmiskais apgāds "Saulē". ISBN 978-9984-14-456-6, 25. lpp. (In Latvian).
- Coyle A. (2002) A Human Rights Approach to Prison Management., Handbook for prison staff., Kings College London., International Centre for Prison Studies. ISBN 0-9535221-5-6, page 31. (In Great Britain).

Ensuring Sentence Enforcement Regime Requirements in Partly Closed Prisons

Summary

Convicted person's forced isolation, unconditional execution of duties, definite regulations and supervision is duty of officers of penitentiary institution administration. Officers of penitentiary institution are responsible for convicted persons' imposed sentence conditions compliance, new criminal offenses prevention and public safety.

As a result of severe criminal penalties, convicts adopt in prison's environment and become alienated from society. Issue of the authorization to the convicted person to temporarily leave prison area must not interfere ensuring of safety and order requirements of penitentiary institution, but promote socially useful family ties' strengthening and prepare them for a law-abiding life in the society.

Key words: prison, regime, sentence enforcement, convict.

BRĪVĪBAS ATŅEMŠANAS SODA IZPILDES REŽĪMA ĪPATNĪBAS ATTIECĪBĀ UZ NOTIESĀTAJIEM AR BRĪVĪBAS ATŅEMŠANU UZ VISU MŪŽU (MŪŽA IESLODZĪJUMS)

Īpašos gadījumos, lai aizsargātu sabiedrības drošību, atjaunotu taisnīgumu, sodītu vainīgās personas un, lai tās pildītu likumu un atturētos no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, brīvības atņemšanu var piemērot uz visu mūžu.

Autors, veicot Latvijas Sodū izpildes kodeksa normu analīzi, nonāk pie secinājuma, ka pie stingrajām drošības un režīma prasībām resocializācijas iespējas attiecībā uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), ir minimālas un praktiski nav iespējamās. Esošais normatīvais regulējums neatbilst Eiropas Padomes Ministru komitejas ieteikuma Rec (2003)23 prasībām par cietuma administrācijas izturēšanos pret uz mūžu ieslodzītajiem un ilgtermiņa ieslodzītajiem.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, autors iesaka veikt virkni grozījumu Latvijas Sodū izpildes kodeksa normās, lai kodeksa normas atbilstu Eiropas Padomes prasībām attiecībā pret notiesātajiem uz visu mūžu.

Atslēgas vārdi: resocializācija, režīms, soda izpilde, mūža ieslodzījums, notiesātais.

Krimināllikuma 38. panta trešā daļa nosaka, ka *īpaši paredzētajos gadījumos brīvības atņemšanu var noteikt uz visu mūžu (mūža ieslodzījums)*. Krimināllikumā paredzētais sods, pamatojoties uz Krimināllikuma 35. panta pirmo daļu, *ir piespiedu līdzeklis, ko personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, šā likuma ietvaros valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu ar mērķi, kurš noteikts Krimināllikuma 35. panta otrajā daļā, t. i. aizsargāt sabiedrības drošību, atjaunot taisnīgumu, sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, resocializēt sodīto personu un panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Soda veida izvēle un piemērošana ir cieši saistīta ar nācijas morāli, kultūru, tradīcijām, mentalitāti, valsts politiku un ekonomiku* (Zahars 2003).

Notiesātie ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu sodu izcieš slēgta tipa ieslodzījuma vietās, izņemot sievietes, kur saskaņā ar Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk – LSIK) 50.⁴ panta otro daļu *tiek nodrošināta notiesāto pastiprināta apsardze un maksimāla uzraudzība*.

Pamatojoties uz LSIK 50.⁴ panta sesto daļu *notiesātie ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), izņemot sievietes, izvietojami atsevišķā brīvības atņemšanas iestādes korpusā ar pastiprinātu uzraudzību, nepieļaujot kontaktus ar ieslodzītajiem, kas nav notiesāti uz visu mūžu. Turēšanas un uzraudzības kārtību notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) nosaka brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi.* Sievietes, kuras notiesātas ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), sodu izcieš daļēji slēgtajos cietumos un pamatojoties uz LSIK 50.⁵ panta sesto daļu *soda izciešanu uzsāk soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē.* 2006. gada 30. maija Ministru kabineta noteikumi Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” nosaka galvenos cietuma dienas kārtības kritērijus, kuru ievērošana ir obligāta. Autors, veicot Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumu analīzi, nonāk pie secinājuma, ka 2006. gada 30. maija Ministru kabineta noteikumos Nr. 423 nav iestrādāta turēšanas un uzraudzības kārtība notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu.

Notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu, atrodoties slēgta tipa ieslodzījuma vietās, atbilstoši soda režīma izciešanas pakāpei ir tieši tādas pašas tiesības kā pārējiem notiesātajiem, izņemot LSIK 50.⁴ panta desmitajā daļā noteikto, ka *panā minētās tiesības valkāt personisko apģērbu, patstāvīgi apmeklēt cietuma medicīnas daļu, veikalu, ēdnīcu un bibliotēku, piedalīties pasākumos ārpus atsevišķā cietuma bloka neattiecas uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums). Ieslodzītie neko nedrīkst darīt pēc savas gribas un iniciatīvas, notiek viņu pakāpeniska desocializācija* (Zahars 2011).

Speciālo līdzekļu piemērošanu notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) brīvības atņemšanas iestādes teritorijā nosaka LSIK 50.⁸ pants. Pamatojoties uz LSIK 50.⁸ panta pirmo daļu *notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) pārvietošanas laikā brīvības atņemšanas iestādes teritorijā var piemērot speciālo līdzekli – roku dzelžus, ja persona šajā laikā var apdraudēt to pavadošos darbiniekus vai pastāv pamatotas aizdomas par iespējamu notiesātā bēgšanu.* Piemērojamā speciālā līdzekļa – roku dzelžu – nepieciešamību izvērtē brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka izveidota komisija, kurā pamatojoties uz LSIK 50.⁸ panta trešo daļu *iekļauj par notiesāto sociālo rehabilitāciju, uzraudzību, drošību un medicīnisko aprūpi atbildīgo daļu priekšniekus un cietuma psihologu, kas strādā ar personām, kuras*

notiesātas ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums). Komisija katru notiesāto vērtē ne retāk kā vienu reizi sešos mēnešos un komisijas sēdes laikā klātienē arī tiek uzklauts notiesātā viedoklis. Komisijas lēmumu notiesātais var apstrīdēt Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam. Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmums nav pārsūdzams. *Audzinašanas perspektivitāte cietumā sarūk, nonākot pretrunā ar stingrajiem cietuma iekšējiem kārtības noteikumiem* (Zahars 2011). Veicot LSIK 50.⁸ panta analīzi, autors nonāk pie secinājuma, ka attiecībā uz notiesātajiem uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) kodeksā, nav atrunāta roku dzelžu piemērošanas kārtība, nav noteikti lēmuma pieņemšanas kritēriji un komisijas balsošanas mehānisms.

Ņemot vērā iepriekš minēto, autors iesaka papildināt LSIK 50.⁸ pantu ar sesto daļu un izteikt to sekojošā redakcijā – *Speciālo līdzekļu piemērošanas kārtību notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), kā arī komisijas sēdes norises kārtību un lēmuma pieņemšanas kritērijus nosaka Ministru kabinets.*

Kriminālsodu izpildes uzdevums ir noteikts LSIK 1. pantā, kurš nosaka, ka *kriminālsodu izpildes uzdevums ir izpildīt kriminālsodu saskaņā ar šajā kodeksā noteiktajiem kriminālsodu izpildes pamatprincipiem, piemērojot notiesātajam šajā kodeksā noteiktos resocializācijas līdzekļus, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.* Savukārt soda izpildes mērķis noteikts kodeksa 8. pantā, respektīvi, *soda izpildes mērķis ir efektīvi piemērot notiesātajam visus šajā kodeksā noteiktos soda izpildes noteikumus, tādējādi nodrošinot personas resocializāciju un tiesisku uzvedību pēc soda izpildes. Līdz ar to uz mūžu notiesātajām personām ir jādod iespēja novērst tās problēmas domāšanā vai uzvedībā, kuras ir izraisījušas ļoti smagus un nežēlīgus noziedzīgus nodarījumus, jādod iespēja saglabāt vai iegūt jaunas darba prasmes, jāiesaista atbilstošos resocializācijas pasākumos, lai uz mūžu notiesātajām personām būtu iespēja pierādīt to, ka ir labojušās* (Šileikiste 2013). Pie stingrajām drošības un režīma prasībām resocializācijas iespējas attiecībā uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) ir minimālas un praktiski nav realizējamas. Esošais normatīvais regulējums neatbilst Eiropas Padomes Ministru komitejas ieteikuma Rec (2003)23 prasībām par cietuma administrācijas izturēšanos pret mūžu ieslodzītajiem un ilgtermiņa ieslodzītajiem.

Notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), pamatojoties uz LSIK 61.⁷ panta pirmo daļu, *var organizēt*

kopīgus resocializācijas pasākumus vienas soda izciešanas režīma pakāpes ietvaros vai, izvērtējot drošības apsvērumus, – kopā ar personām, kuras notiesātas ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) un sodu izcieš citās soda izciešanas režīma pakāpēs, bet pamatojoties uz kodeksa 61.⁷ panta otro daļu ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) notiesātajām sievietēm tiek organizēti kopīgi resocializācijas pasākumi ar citām notiesātajām, kas sodu izcieš attiecīgajā soda izciešanas režīma pakāpē. Vispārīgos noteikumus ar brīvības atņemšanu notiesāto nodarbināšanai par samaksu nosaka LSIK 56.⁵ pants, kur noteikts, ka *notiesātie, kuri sodu izcieš soda izciešanas režīma zemākajā vai vidējā pakāpē, strādā brīvības atņemšanas iestādes teritorijā. Šo notiesāto darbu organizē, ievērojot viņiem noteiktā soda izciešanas režīma noteikumus un nodrošinot viņu savstarpēju izolāciju.* Notiesāto ar brīvības atņemšanu uz mūžu iekļaušana darba procesā faktiski netiek nodrošināta, līdz ar to viņu resocializācijā iztrūkst tās pamatelements, proti, darbs. *Lai cik civilizētas būtu mūsdienu cilvēku savstarpējās attiecības, tolerances un līdzcieņības pret ieslodzītajām personām līmenis daudzās pasaules valstīs, tostarp arī Latvijā, nav augsts* (Zahars 2011). Lai notiesātos ar brīvības atņemšanu uz mūžu varētu iesaistīt resocializācijas procesā un ļautu saglabāt sociāli derīgas iemaņas strādāt, autors iesaka veikt grozījumus LSIK 56.⁵ pantā un izteikt šo pantu sekojošā redakcijā – *Notiesātie, kuri sodu izcieš soda izciešanas režīma zemākajā vai vidējā pakāpē, strādā brīvības atņemšanas iestādes teritorijā. Šo notiesāto darbu organizē, ievērojot viņiem noteiktā soda izciešanas režīma noteikumus un veikt grozījumus LSIK 50.⁴ panta sestajā daļā, un izteikt šo daļu sekojošā redakcijā – notiesātie ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), izņemot sievietes, izvietojami atsevišķā brīvības atņemšanas iestādes korpusā ar pastiprinātu uzraudzību. Turēšanas un uzraudzības kārtību notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) nosaka brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi.*

Brīvības atņemšanas iestādēs resocializācijas ietvaros tiek organizētas profesionālās un vispārējās izglītības apguve, lai notiesātie varētu iegūt izglītību, strādāt, atrodoties brīvības atņemšanas iestādē un pēc atbrīvošanas no soda izciešanas. Minētās resocializācijas aktivitātes neattiecas uz notiesātajiem uz visu mūžu, pamatojoties uz šajā kodeksā noteiktajām stingrajām režīma prasībām. Saskaņā ar iepriekš minēto, autors iesaka veikt grozījumus LSIK 50.⁴ panta desmitajā daļā, izslēdzot normu, ka iespēja piedalīties pasākumos ārpus atsevišķā cietuma bloka neattiecas

uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu, un izteikt šo daļu sekojošā redakcijā – *Pantā minētās tiesības valkāt personisko apģērbu, patstāvīgi apmeklēt cietuma medicīnas daļu, veikalu, ēdnīcu un bibliotēku, neattiecas uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums)*. Tādā veidā notiesātajām personām uz visu mūžu tiktu atļauts piedalīties resocializācijas pasākumos ārpus atsevišķā cietuma bloka.

Protams, esošā ieslodzījuma vietu infrastruktūra apgrūtina resocializācijas funkciju īstenošanu attiecībā pret notiesātajiem uz visu mūžu, nodrošinot tikai drošības un režīma prasības. Saskaņā ar ieslodzījuma vietu infrastruktūras attīstības koncepciju tiek plānota jaunu cietumu celtniecība, pieaugs to kapacitāte un civilizācijas līmenis, šim telpām jābūt piemērotām resocializācijas funkciju īstenošanai. *Iespējams, jauni, moderni cietumi ļaus nomest to noslēpumainības auru, kas iesūkusies simtgadīgajos mūros un kalpos par vēl vienu Gaismas pili – vismaz tiem margiņāliem, kas sapinušies savu netikumus un neredz izeju* (Luste 2013).

Apkopojot iepriekš minēto, autors iesaka sekojošus risinājuma variantus:

1. Veikt grozījumus LSIK 50.⁴ panta sestajā daļā un izteikt šo daļu sekojošā redakcijā – *notiesātie ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), izņemot sievietes, izvietojami atsevišķā brīvības atņemšanas iestādes korpusā ar pastiprinātu uzraudzību. Turēšanas un uzraudzības kārtību notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) nosaka brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi*.
2. Veikt grozījumus LSIK 50.⁴ panta desmitajā daļā, izslēdzot prasību, ka *iespēja piedalīties pasākumos ārpus atsevišķā cietuma bloka neattiecas uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu*, un izteikt šo daļu sekojošā redakcijā – *Pantā minētās tiesības valkāt personisko apģērbu, patstāvīgi apmeklēt cietuma medicīnas daļu, veikalu, ēdnīcu un bibliotēku, neattiecas uz notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums)*.
3. Papildināt LSIK 50.⁸ pantu ar sesto daļu un izteikt to sekojošā redakcijā – *Speciālo līdzekļu piemērošanas kārtību notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums), kā arī komisijas sēdes norises kārtību un lēmuma pieņemšanas kritērijus nosaka Ministru kabinets*.

4. Veikt grozījumus LSIK 56.⁵ pantā un izteikt šo pantu sekojošā redakcijā – *Notiesātie, kuri sodu izcieš soda izciešanas režīma zemākajā vai vidējā pakāpē, strādā brīvības atņemšanas iestādes teritorijā. Šo notiesāto darbu organizē, ievērojot viņiem noteiktā soda izciešanas režīma noteikumus.*
5. Atbilstoši LSIK 50.⁴ panta sestajai daļai, 2006. gada 30. maija Ministru kabineta noteikumos Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi”, izstrādāt normu par turēšanas un uzraudzības kārtību notiesātajiem ar brīvības atņemšanu uz visu mūžu (mūža ieslodzījums).

Bibliogrāfija

- Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec (2003)23 dalībvalstīm par cietuma administrācijas izturēšanos pret uz mūžu ieslodzītajiem un ilgtermiņa ieslodzītajiem, pieņemts Ministru komitejā 2003. gada 9. oktobrī ministru palīgu 855. sanāksmē.
- Krimināllikums. LR likums. *Ziņotājs Nr. 15., 1998. gada 4. augusts., ar grozījumiem.* Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>, (skat. 30.06.2013).
- Latvijas Sodū izpildes kodekss. LR likums. *Ziņotājs Nr. 1., 1971. gada 1. janvāris., ar grozījumiem.* Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90218>, (skat. 30.06.2013).
- Ministru kabineta noteikumi 30.05.2006. Nr. 423. Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi. *Spēkā no 03.06.2006. Latvijas Vēstnesis, Nr. 86, 02.06.2006.* Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=136495>, (skat. 30.06.2013).
- Luste M. (2013) *Cietums kā sociālās atbildības simbols.* Pieejams: <http://marisluste.wordpress.com/2013/02/15/cietums-ka-socialas-atbildibas-simbols/>, (In Latvian) (skat. 30.06.2013).
- Šileikiste L. (2013) *Tiesības uz cerību: ārvalstu pieredze mūža ieslodzījuma izpildē.* *Jurista Vārds., Nr. 14(765), 2013. gada 9. aprīlis.,* Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=auth&id=255898>, (In Latvian) (skat. 23.04.2013).
- Zahars V. (2003) *Kriminālsodus un to izpildi vērtējot.* Rīga: Zvaigzne ABC, ISBN 9984-36-068-7, 14. lpp. (In Latvian).
- Zahars V. (2011) *Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”. ISBN 978-9984-14-456-6, 45. lpp. (In Latvian).

Custodial Sentence Enforcement Regime Features of the Arrangements to Convicts with Deprivation of Liberty for Life (Life Sentence)

Summary

In specific cases, to protect public safety, restore justice, punish guilty persons and in order to convicted person fulfill the law and refrain from new crimes, custodial sentences can be applied for life (life sentence).

Author, analyzing the norms of Latvian Penal Execution Code comes to the conclusion that strict safety and regime requirements makes resocialization opportunities minimal or practically impossible to convicts with deprivation of liberty for life (life sentence). It is contrary to the Council of Europe's Committee of Ministers Rec (2003)23 requirements to the prison administrations behavior with life sentence inmates and long-term inmates.

On the above basis, the author recommends a number of amendments to comply norms of Latvian Penal Execution Code with requirements of Council of Europe, concerning to life sentenced convicts.

Key words: resocialization, regime, enforcement of the sentence, life sentence, convict.

DZIMUMNOZIEGUMU NOVĒRŠANAS KRIMINOLOĢISKAIS ASPEKTS

Raksta mērķis ir atsegt seksuāla rakstura noziedzības kriminoloģisko novēršanas aspektu. Pētījums par seksuālās vardarbības novēršanas aspektiem ir aktuāls un būtisks, jo atklāj seksuālās noziedzības novēršanas problēmjautājumus.

Noziedzības novēršanas politikai ir jābūt daudzpusīgai, noziegumu novēršanai un drošības pasākumiem ir jāiet roku rokā ar atbalstošu sociālu un izglītības politiku, valsts un pašvaldības iespējām. Tās samazināšanai nepieciešama saliedēta tiesībsargājošo iestāžu, pašvaldību darbība un svarīgs arī ir sabiedrības atbalsts. Kopumā rezumējums, ka noziedzības novēršanas pasākumi ietver noteiktu sarežģītības pakāpi, tā kā jānovērš, jāaizsargā pret kaut ko nevēlamu un bīstamu.

Atslēgas vārdi: seksuāla rakstura noziegumi, prevencija, profilakse, risku novērtēšana, prognozēšana.

Ievads

Dažādās publikācijās tiek atzīts, ka cilvēks ir būtne, kam ir nosliece uz negodīgumu, savtīgumu un nežēlību. Noziedzīgi nodarījumi nodara ievērojamu kaitējumu ne tikai cietušajai personai, aizskarot tās tiesības, bet sabiedrībai kopumā. Eiropas Savienība skaidri apliecina prioritāti, ko tā piešķir drošības jautājumam, personas integritātes aizsardzības un visa veida noziedzības novēršanai, kā mērķi izvirzot efektīvas brīvības, drošības un tiesiskuma telpas attīstību. Jāpiekrīt tam, ka drošības nozīmīgums nav apspriežams, jo drošība ir valsts pastāvēšanas pamatvajadzība, bez kā nav iespējama politiska, sociāla, tiesiska un ekonomiska stabilitāte. Katrai valstij jāveic nepieciešamie pasākumi, lai nepieļautu strauju un nekontrolējamu noziedzības pieaugumu. Īpaši nozīmīgs un neatliekams jautājums ir seksuālās vardarbības izplatības samazināšana un ierobežošana.

Raksta mērķis ir atsegt seksuāla rakstura noziedzības kriminoloģisko novēršanas aspektu, lai noteiktu seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu prevencijas prioritātes. Pētījums par seksuālās vardarbības novēršanas aspektiem ir aktuāls un būtisks, jo atklāj seksuālās noziedzības novēršanas problēmjautājumus. Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi – galveno jēdzienu nozīmes atklāšana, noziedzības novēršanas teorētisko uzdevumu sniegšana, seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu novēršanas pasā-

kumu un metožu atspoguļošana, kā arī ieteikumu izstrādāšana. Pētījuma gaitā izmantotas aprakstošā, juridiski-loģiskā un dokumentālā pētišanas metode.

Jēdzienu skaidrojums

Juridiskajā literatūrā un tiesību normās atrodami vairāki jēdzieni, kas saistāmi ar noziedzības novēršanu, kas daudzos gadījumos var tikt uztverti kā sinonīmi, piemēram, prevencija (prevence), profilakse, apkarošana, vai cīņa ar noziedzību, noziedzības brīdināšana, kriminogēno faktoru novēršana, noziedzības riska faktoru novēršana, utt. Visbiežāk sastopamie termini ir noziedzības novēršana, noziedzības prevencija un profilakse. Jau Platons ir izteicis noziedzības prevencijas ideju, apskatot noziegumu, gan kā noziedznieka dvēseles, gan kā valsts slimību, kas jāārstē valstij, un tāpēc valsts likumiem ir jābūt tādiem, lai cilvēkus novērstu no noziegumu izdarīšanas (Kairiņš 2009). Vārds “novērst” latviešu valodas vārdnīcā tiek skaidrots kā neļaut notikt, norisināties, arī likvidēt, bet vārds “apkarot” nozīmē aktīva darbošanās, cīņšanās, lai kaut ko likvidētu. Dr. iur. J. Baumanis atzīst, ka prevencijai ir prioritāte pār noziedzīgu nodarījumu apkarošanu. Apkarošana ir rīcība, kas vērsta uz jau notikušas darbības seku likvidēšanu vai neitralizēšanu. Savukārt prevencijas (profilakses) uzdevums ir nepieļaut noziedzīgu nodarījumu. Ja nodarījums novērsts, tas vairs nav jāapkarot (Baumanis 2005). Termins “preventīvs” (lat. *praevenire* – aizsteigties priekšā) tiek skaidrots – tāds, kas pasargā, novērš, aizsargā, arī profilaktisks. Juridisko terminu vārdnīcā termins “prevencija” skaidrots kā “valsts realizēts pasākumu kopums, kas vērsts uz to, lai kavētu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu valstī vai kādā tās reģionā”. *Profilakse* ir pasākumi, kurus veic, lai novērstu ko nevēlamu (vārda izcelsme – vācu *Prophylaxe* < sengrieķu *prophylaxis* ‘iepriekšēja aizsardzība’ < *prophylassein* ‘veikt savlaicīgus aizsardzības pasākumus’) (Svešvārdu vārdnīca 2007). Noziegumu profilakse kā “valsts varas un pārvaldes iestāžu, pašvaldības vai personu grupu, vai arī atsevišķu indivīdu veikto pasākumu un darbību kopums noteiktu noziedzīgu nodarījumu veidu ierobežošanā vai novēršanā, vai arī atsevišķu noziedzīgu nodarījumu novēršanā” (Juridisko terminu vārdnīca 1998).

Saskaņā ar likumu, policijas uzdevums ir noziegumu profilakse, to novēršana un atklāšana – noziedzīgu nodarījumu cēloņu un apstākļu, kas tos veicina vai atvieglo īstenošanu, novēršana kā arī tādu nosacījumu radīšana, kuru iespaidā konkrēta persona, kas nodomājusi, gatavo vai

varētu izdarīt noziedzumu, to nerealizē (Kavalieris 1997). Pārliciecinot atziņu pauž kriminologs, profesors A. Vilks, ka noziedzību determinē visdažādāko faktoru kopums, kuru novēršana nevar būt policijas iestāžu kompetencē (inflācijas un bezdarba līmeņa samazināšana, iedzīvotāju juridisko zināšanu un tiesiskās kultūras paaugstināšana, alkohola pieejamības ierobežošana u.c.). Līdz ar to policija nevar būt vienīgais un, iespējams, arī prioritārais subjekts noziedzības novēršanas jomā (Vilks 2012). Būtiska nozīme ir negatīvu sabiedrisko parādību ietekmes mazināšanai, kas izraisa agresivitāti. Psihologi konstatējuši, ka viens no spēcīgākajiem agresivitātes izraisīšanas faktoriem ir sociāli ekonomiskā spriedze, piemēram, neadekvāta, pārāk maza darba alga rada spriedzi, kas izraisa agresiju un var izpausties kā vardarbība.

Būtībā noziedzības novēršanas un apkarošanas funkcijas iet roku rokā. Virkne tiesību aktu attiecas uz abām funkcijām, piemēram, Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2002/629/TI (1). Tā, attiecībā uz bērnu seksuālu izmantošanu un bērnu pornogrāfiju, Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvā 2011/92/ES par seksuālās vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālās izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI, atzīts, ka vajadzīga vispusīga pieeja, kurā ietilpst nodarījuma izdarītāju saukšana pie atbildības, cietušo bērnu aizsardzība un parādības novēršana. Veicot jebkādas pasākumus, lai cīnītos pret šiem nodarījumiem, pirmkārt, jāņem vērā bērna intereses saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartu un Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par bērna tiesībām (6. punkts).

Noziedzības novēršanas teorētiskie aspekti

Kriminoloģijas teorijā noziedzības novēršana tiek skaidrota kā savstarpēji saistītu pasākumu komplekss, ko veic valsts struktūras un sabiedrība nolūkā novērst noziedzību un to izraisītos cēloņus (Kriminoloģija 2004). Noziedzības novēršana ietver pasākumu kopumu – noziedzīgu nodarījumu cēloņu, veicinošo apstākļu noskaidrošanu un atklāšanu. Noziedzības novēršana sastāv no uzdevumiem, kas ir savstarpējā hierārijā, kuru mērķis ir šo noziedzīgu nodarījumu nepieļaušana un ierobežošana.

- 1) *Sociālā profilakse* – profilaktiska iedarbība uz noziedzības dinamiku, struktūru, cēloņiem kopumā.

- 2) *Kriminoloģiskā profilakse* – atsevišķu noziedzīgās uzvedības veidu un formu novēršana; noziedzīguma novēršana konkrētās sabiedriskās dzīves sfērās; atsevišķu sociālo grupu noziedzīgu nodarījumu novēršana kā piemēram “Iesaistoties likumīgos, sociāli noderīgos pasākumos un pieņemot humānu ievirzi pret sabiedrību un dzīves uztveri, jaunieši var veidot nekriminogēnu attieksmi pret dzīvi. Nepilngadīgo noziedzības veiksmīga novēršana prasa visas sabiedrības pūliņus, lai nodrošinātu pusaudžu harmonisku attīstību, respektējot un atbalstot viņu personību no agras bērnības” (Rijadas Vadlīnijas).
- 3) *Individuālā kriminoloģiskā profilakse* – saista ar noziedzīgiem nodarījumiem, ko veic konkrētas personas. Uzdevumus iedala vispārējos, specializētajos un individuālajos, un tiem ir regulatīva, aizsargājoša un audzinoša funkcija.

Noziedzības novēršanas tiesiskais regulējums tiek realizēts divos galvenajos virzienos:

- I. iedarbojoties uz dažādiem faktoriem, kas veicina noziedzīgu nodarījumu;
- II. izstrādājot un realizējot konkrētu profilaktisko pasākumu saturu un procedūru (kriminoloģija 2004).

Neatņemama tiesību realizēšanas sastāvdaļa ir daudzpusēja, kompleksa valsts institūciju un sabiedrisko organizāciju darbība, lai ierobežotu noziedzību, likvidējot determinantus, kas to izraisa. To mērķis ir kvalitatīvi vai kvantitatīvi samazināt, vai citādi sekmēt to, ka mazinās noziedzība un iedzīvotāju nedrošības sajūta, vai nu tieši atturot no noziedzīgām darbībām, vai arī izmantojot politiku un pasākumus, lai samazinātu noziedzības potenciālu un noziedzības iemeslus. Minētais ietver valdības, kompetento iestāžu, krimināltiesvedības dienestu, vietējo iestāžu un to Eiropā izveidoto specializēto asociāciju, privātā un brīvprātīgo dienestu sektora, pētnieku un sabiedrības darbu, ko atbalsta plašsaziņas līdzekļi (Padomes lēmums 2009/902/TI (2009. gada 30. novembris), ar ko izveido Eiropas Noziedzības novēršanas tīklu (*EUCPN*) un atceļ Lēmumu 2001/427/TI). Tajā pašā laikā tiesībsargāšanas, veselības aprūpes un rehabilitācijas iestādēm ir nepietiekoši (finanšu, tehniskie, kadru u.c.) resursi, lai pietiekami ātri un efektīvi realizētu nepieciešamās funkcijas. Ekonomikas un sociālo lietu padomes rezolūcijas 2002/13 pielikumā norādīts, ir skaidri pierādījumi, ka labi plānota noziegumu profilakses stratēģiju lietošana ne tikai novērš noziedzību un viktimizāciju, bet arī veicina sabiedrības drošību un ilgtspējīgu attīstību valstīs. Efektīva noziedzības novēršana

uzlabo visu pilsoņu dzīves kvalitāti. Tas ir ilgtermiņa ieguvums, samazinot izmaksas, kas saistītas ar oficiālu krimināltiesību sistēmu, kā arī citas sociālās izmaksas, kas rodas noziegumu izdarīšanas rezultātā.

Tātad var secināt, ka noziedzības novēršanas (profilakse, prevencija) tvērums aptver visus pasākumus, kuru mērķis ir līdz minimumam samazināt noziedzības diapazonu un bīstamību. Krimināltiesību pētniece I. Kronberga formulē, ka vadoties no prevencijas organizācijas veidiem, prevencija sastāv no divu veidu pasākumiem. 1. Proaktīvā rīcība, kas ietver dažādas plašākai sabiedrībai paredzētas informatīvas kampaņas, izglītojošus pasākumus. Šajā aspektā aktualizējas nepieciešamība aktīvi ikdienā, ne tikai kampaņveidīgi, veikt sabiedrības izglītošanu par agresijas mazināšanas iespējām. 2. Reaktīvā rīcība, dažādu risku konstatēšanas, vadības un novēršanas sistēmas, kuras saistītas ar aktīvu rīcību, iejaukšanos, lai prognozētu konkrēta indivīda rīcību (Kronberga 2011). Racionāla ir Aristoteļa doma par to, ka arī paši noderīgākie likumi nedos labumu, ja personas nebūs audzinātas tā, lai ievērotu kārtību valstī (Kriminoloģija 2004). Piemēram, vardarbīgu dzimumsakaru novēršanā liela loma ir pareizai dzimumaudzināšanai, kas īpaši attiecināma uz jauno paaudzi, kā arī cietušo personu lielāka iesaistīšanās varmākas atklāšanā un ziņošanā par šīm personām.

Seksuālās noziedzības novēršanas darbības spektrs:

Viktimoloģiskais aspekts. Praksē redzam, ka pasākumi dzimumnoziegumu novēršanas un apkarošanas jomā, pamatā tiek vērsti pret personu, kas veikusi noziedzīgu darbību vai tai ir tendence uz vardarbīgu rīcību. Savukārt vairums gadījumos upuris paliek ārpus izpētes. Tomēr cietušā uzvedībai ir nozīme noziedzības prevencijā. Jāņem vērā, ka pamatā dzimumnoziegumiem pakļautas tās personas, kuras ir predisponētas viktimītai noteiktos objektīvos dzīves apstākļos vai noteiktā dzīves situācijā. Cietušie ar pasīvu uzvedību visbiežāk sastopami tādos nodarījumos kā slepkavība, izvarošana, huligānisms, laupīšana, smagu un vidēji smagu miesas bojājumu nodarīšana. Zīle raksta, ka dažu sodīto aptauja liecina par to, ka dažkārt izvarošana notikusi sievietes provocējošās uzvedības rezultātā (Zīle 2007). Piemēram, G.M. Miņkovska veiktais pētījums parādīja, ka vardarbīgos sadzīvīskos noziegumos, konkrētā noziedzīgā situācija 40–50% bija saistīta ar cietušā personību un uzvedību, izvarošanas gadījumos 30–35% (Криминалогия 2006). Tātad svarīgs ir viktimoloģiskais aspekts.

Viktimoloģiskais noziegumu prevencijas aspekts ietver divus virzienus: 1) vispārējo jeb vispārsociālo viktimoloģisko prevenciju, kas aptver plašu

ekonomiska, sociāla, kultūras, audzināšanas un tiesiska rakstura pasākumu loku, ietekmējot ne vien atsevišķu personu viktimitāti, bet arī noziedzīgo tieksmju veidošanos vispār. 2) speciālo viktimoloģisko noziegumu prevenciju, kas satur to pasākumu kopumu, ko veic valsts iestādes un sabiedriskās organizācijas ar personām, kam noteiktos apstākļos piemīt spēja kļūt par noziegumu upuriem.

Prevencijas viktimoloģiskajā aspektā konkrētiem preventijas pasākumiem jāpamatojas uz potenciālo cietušo atklāšanu un potenciālo cietušo ietekmēšanu. “Preventīvai potenciālo cietušo ietekmēšanai būtu jābalstās uz šo personu psiholoģijas, motīvu, dažādu uzvedības tipu analīzi. Organizējot cietušo aizsardzību, nepieciešams ņemt vērā potenciālo cietušo izturēšanos dažādās katram gadījumam aktuālās situācijās” (Zile 2002). Jāpiekrīt, ka grūtības rada upuri, kuru morāles principi dažādu iemeslu dēļ ir degradēti. Seksuālo noziegumu specifika, cietušā personības īpatnības apgrūtina ne tikai informācijas iegūšanu par izdarītajiem noziegumiem, bet arī par gatavotiem noziegumiem. Šo noziegumu latentāti veicina cietušo kauns, bailes un nevēlēšanās iesaistīties kriminālprocesa izmeklēšanas gaitā. Jānorāda, ka par faktiski vai potenciāli cietušo personu aizsardzības Latvijā nepieciešamību valdība ir lēmusi koncepcijās “Kriminālsodu politikas koncepcija” un “Preventīvu piespiedu līdzekļu koncepcija”, kura paredz Latvijā izveidot preventīvu līdzekļu sistēmu, kas ar intervenci uz apdraudējumu izraisošām personām un palīdzību potenciāli cietušām personām vienlaikus nodrošinās arī efektīvu, sistēmisku vardarbības apdraudējuma novēršanu. Preventīvo piespiedu līdzekļu koncepcijas mērķis ir novērst vardarbības izpausmes, tātad aizsargāt apdraudētās personas, kā arī novērst apdraudējuma cēloņus un veicinošos apstākļus, kuru dēļ izveidojas personu dzīvības, veselības, dzimumneaizskaramības, tikumības vai brīvības apdraudējums, vai vardarbības risks. Pamatoti uzsvērts, ka tas ir būtiski drošības aizsardzībai ilgtermiņā. Lai uzlabotu viktimoloģiskās preventijas pasākumus jāveic gan sistemātiska, mērķtiecīga un kompleksa potenciālā cietušā apzināšana, kā arī potenciālā upura pareiza sociālā, tiesiskā, fiziskā un dzimumaudzināšana. Īpaša uzmanība pievēršama nepilngadīgajām personām. Bērnu izglītošanas jautājums uzsvērts Eiropas Padomes konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību: ikviena puse veic nepieciešamos normatīvos vai citus pasākumus, lai nodrošinātu to, ka, apgūstot pamatskolas un vidusskolas izglītību, bērni saņem informāciju par seksuālās izmantošanas un seksuālās vardarbības risku, kā arī par sevis pasargāšanas veidiem, kas pielāgoti viņu attīstības posmam. Šāda informācija, ko attiecīgajā

gadījumā sniedz sadarbībā ar vecākiem, ir jādod, vispārīgi informējot par seksualitāti un pievēršot īpašu uzmanību riska situācijām, sevišķi tām, kurās iesaistīta jauno informācijas un komunikācijas tehnoloģiju izmantošana (6. pants).

Noziedzumu seku iedarbības mazināšanai vai noziedzuma rezultātā nodarīto kaitējumu atlīdzināšanai, jāveic cietušo personu atbalsta sistēmas (nevalstisko organizāciju) ietekmes palielināšanas pasākumi, piemēram, informēt seksuālos noziedzumos cietušās personas par krīzes centriem un rehabilitācijas pasākumiem, mediācijas iespēju popularizēšana. Jāveicina arī sadarbība starp valsts un nevalstisko sektoru cietušo personu atbalsta sistēmas nodrošināšanai.

Vardarbības faktora neutralizēšana. Seksuāla rakstura noziedzīgos nodarījumus nosaka faktori, kuri cieši saistīti ar vardarbību. Jāpiemin arī situācijas, kad cietušās personas uzvedība, izturēšanās un apģērbs rada nepareizus priekšstatus par personas nodomiem un vēlmēm. Ilustrācijai, Padomju juridiskajā literatūrā (V.P. Konovālovs, D.V. Rivmans) pie izvarošanas viktiminogēniem faktoriem visbiežāk tiek attiecināti: upura aktīvas pretošanās trūkums, alkohola reibums vai citāds bezpalīdzības stāvoklis, upura vieglprātība vai netikumiskums, vai provokatīva uzvedība pirmskriminālā vai kriminālā situācijā, upura izlaidība, par kuru bija zināms noziedzniekam, vai, gluži otrādi, upura pieredzes trūkums vai uzticēšanās. Tomēr dominējoša ir faktoru grupa, kura ir cieši saistīta ar vardarbību, varu un kontroli pār upuri. Agresijas veicēja mērķis ir upuri piespiest pakļauties, iedvešot tam bailes un radot neaizsargātības sajūtu. Aktuāla ir agresijas un vardarbības mazināšana. Pasaules Veselības Organizācija, veicot pētījumus par vardarbības izpausmēm, piedāvā efektīvākās metodes vardarbības ierobežošanai un norāda, ka vardarbība ir problēma, kuru var risināt ar profilakses metodēm: 1. *Primārā prevencija* – kā mazināt vardarbību. 2. *Sekundārā prevencija* – kā sniegt primāro palīdzību, lai novērstu vardarbības sekas, piemēram, pirmās palīdzības sniegšana. 3. *Terciārā prevencija* – kas koncentrēta uz vardarbības nelabvēlīgo seku samazināšanas ilgtermiņa aprūpi, piemēram, fiziskā stāvokļa uzlabošana un mēģinājumi mazināt ar vardarbību saistītās traumas vai ilgstošu darba nespēju (Kačere 2006). Pētījumā “Vardarbība un veselība”, norādīts, ka efektīvas vardarbības novēršanas politikas pamats ir savstarpēji atkarīgi un saistīti trīs posmi – 1. *Vardarbības atpazīšana*. Praksē pierādīts, ka problēmu rada vardarbības atpazīšana. Tādejādi ir jāveicina spēja pamanīt cilvēku, kam nodarīts pāri vai kuram tiek nodarīts pāri atkal un atkal; spēju ieraudzīt viņa ciešanas, sāpes un vajadzības; spēju atpazīt pārinoda-

rijumu (Pētījums “Atbalsts viktimizācijas atbalsts Latvijā”), piemēram, sevišķi rūpīgi seksuālā vardarbība tiek slēpta ģimenē. Problemātiku rada rūpju trūkums par bērniem, tas veicina viņu kļūšanu gan par vardarbības upuriem, gan noziedzniekiem. Seksuāla vardarbība ģimenē noris neatkarīgi no sociālās, mantiskās un etniskās piederības. Tāpat neatkarīgi no labklājības un izglītības līmeņa. Atšķirīga tēma ir vardarbības izpausmes ieslodzījuma vietās, kas nav reta parādība. Piemēram, pētot cietumus un krogus, R. Vortlijs ievēroja, ka abās vietās vardarbību provocēja drūzmēšanās, neērtības un rupja izturēšanās. Tas ļāva viņam apgalvot, ka situatīvā prevencija pārāk daudz uzmanības pievērsusi tikai noziedzīga nodarījuma iespējām un ignorējusi noziedzīgu nodarījumu paātrinātās vai rosinošās situācijas pazīmes (Klarks V.R., Eks Dž.E. 2010). 2. *Profilakse*. Runājot par bērnu vardarbīgu izmantošanu jānorāda, ka tā visdrīzāk ir fenomens, kas attiecināms uz sabiedrības struktūru, tātad ir nepieciešamas attiecīgas dziedinošas darbības, lai ar šo problēmu cīnītos (Bērns un kriminalitāte 2001). 3. *Rehabilitācija*. Vardarbības gadījumā psihologu un medicīnas personāla iesaiste ir nepieciešama, jo fiziskos, seksuālos aizskārumos psiholoģiskā un medicīniskā palīdzība ir nepieciešama vienlaicīgi. Šobrīd palīdzība un atbalsta pasākumi Latvijā tiek nodrošināti tikai atsevišķām personu kategorijām, bet no 2015. gada paredzēts sniegt atbalstu arī no vardarbības cietušajiem pieaugušajiem. Rīcības plānā nepilngadīgo aizsardzībai no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību 2010. – 2013. gadam ietverti četri galvenie virzieni, kas jāattīsta kompleksi: 1) profilakses pasākumi, sabiedrības izglītošana un iesaistīšana noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību ierobežošanā; 2) sodu politikas pilnveidošana; 3) to personu uzraudzības, ārstēšanas un resocializācijas prakses uzlabošana, kuras izdarījušas noziedzīgus nodarījumus pret tikumību un dzimumneaizskaramību; 4) starpsistucionālās sadarbības attīstīšana. Domājot par cietušā atbalsta sistēmu, lielāka vēriba jāpievērš no vardarbības cietušajiem atbalsta pasākumiem. No pētījuma “Atbalsts viktimizācijas upuriem Latvijā” rezultātiem var secināt, ka visvairāk palīdzība ir bijusi vajadzīga tiem cilvēkiem, kuri pēdējo piecu gadu laikā cietuši no laupīšanas uzbrukumiem vai uzbrukuma draudiem (46 %), un tiem, kuriem uzbrucis pazīstams cilvēks, lietojot fizisku spēku.

Recidīva faktoru novērtēšanas nozīme. Autoresprāt, seksuāla rakstura noziegumu novēršanas viens no galvenajiem uzdevumiem ir prast novērtēt nozieguma recidīva varbūtību un faktoros, kas tos var ietekmēt. Piemēram, Somijas Cietumu dienesta 2002. gadā pieņemtā risku un vajadzību

novērtēšanas metode dalās šādās kategorijās, (*Somijas cietumu dienesta izstrādātā "Kriminālo sankciju jomas rokasgrāmata"*):

- Iepriekšējā kriminālā uzvedība.
- Dzīves apstākļi pirms apcietināšanas un pēc atbrīvošanas no cietuma un spēja tikt galā ar ikdienas pienākumiem.
- Ienākumi un spēja tikt galā ar finansiālas dabas jautājumiem.
- Izglītība, nodarbošanās un ar to saistītās prasmes.
- Sociālās attiecības un dzīves stils.
- Alkohola lietošana.
- Narkotiku lietošana.
- Domāšanas veids un uzvedība.
- Attieksme, piemēram, attiecībā pret kriminālu uzvedību un sabiedrību.

Jāpiekrīt, ka "noziedzīgo nodarījumu recidīva fakts liecina par valsts neveiksmi, reaģējot uz iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu, kad valsts pūles kriminālsoda mērķu sasniegšanai nav devušas vēlamu rezultātu" (Zahars 2011). Pasaules valstu pieredze darbā ar dzimumnoziedzniekiem ir dažāda, lielākoties tiek īstenotas programmas noziedznieku domāšanas un uzvedības maiņai, kā arī tiek ieviesti kontroles mehānismi, lai rūpētos par sabiedrības drošību. Ir valstis, kas dzimumnoziedznieku pāraudzināšanā jeb ārstēšanā izmanto arī medikamentus. Dr. iur. A. Judins norādījis: "Nenoliedzot zināmus labumus, ko sabiedrībai var nodrošināt šāda personas uzvedības kontrole, jāatzīst, ka ar šo tiesību paņēmieni nepietiek, lai efektīvi un pilnā apjomā novērstu noziedzuma recidīvu, jo ārpus uzmanības paliek faktori, kuru dēļ persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu" (Judins 2010). Lai nepieļautu seksuāla rakstura vardarbības eskalāciju, jāapzina apstākļus, kuri rada augstu riska pakāpi. Noderīgs ir teiciens "*Causarum cognito cognitionem evanorum facit*" (Cēloņu izzināšana dod iespēju izprast sekas). Penitenciārās zinātnes jeb penoloģijas ietvaros notiesāto risku un vajadzību novērtēšanas mērķis ir atsevišķi definēts: 1. Kādi faktori ir bijuši par iemeslu un veicinājuši notiesātā izdarītos likumpārkāpumus, kā rezultātā viņš ir ticis par tiem notiesāts. 2. Kādi faktori varētu ietekmēt notiesātā kriminālo uzvedību un ir būtiski no recidīvisma riska viedokļa.

Sabiedrības iesaistīšana. Ne mazāk nozīmīga ir sabiedrības iesaistīšana noziedzības novēršanā. Valsts policijas 2010. gadā veiktajā aptaujā 67% iedzīvotāju apgalvo, ka policija neiesaista iedzīvotājus sabiedriskās kārtības un drošības problēmu risināšanā viņu dzīvesvietā (Aptauja par sabiedrības attieksmi pret Valsts policiju).

Seksuāla rakstura noziedzības risku novērtēšana. Tāpat svarīgs process noziedzības ierobežošanā, novēršanā un profilaksē ir risku novērtēšana. Noziedzības riska novērtēšanu un pārzināšanu var definēt kā metodi “1) rūpīgi, precīzi identificēt draudus un visus varbūtējos ietekmes riskus personas(u), organizāciju aizsargāšanai; 2) minimizēt risku iespējamo līmeni; 3) pareizu pasākumu īstenošana nodarbojoties ar riska elementu novēršanu. Noziedzības riskus nevar likvidēt, bet tos var pārzināt.” (Fennelly 2004). Dažādās situācijās noziedzniekam ir vairāk vai mazāk iespēju izdarīt seksuāla rakstura noziegumu. Pastāv apstākļi, kas rada augsta un zema riska pakāpi. ASV psihoterapeite A. Soltera norāda, ka būtu prātīgi rūpēties par nelaiimes novēršanu, novērtēt iespējamo risku. Mēs varam būtiski samazināt seksuālas izmantošanas gadījumu skaitu, vienīgi izvairoties no augsta riska situācijām (Soltera 2007). Tādejādi nosakāmi, kādi apstākļi rada augsta riska pakāpi seksuālā nozieguma paveikšanai, kā arī izvērtējami apstākļi, kas rada zema riska pakāpi. Saskaņā ar amerikāņu speciālistes A. Solteras viedokli, pedofilu piesaistīs jebkura situācija, kas viņam nodrošina ideālus apstākļus, un būs ļoti grūti viņu atšķirt no viņa absolūti tikumiskajiem kolēģiem, kuriem nav perversu tieksmju. Kā viens no noziedzības analīzes soļiem tiek minēts *uzbudinājuma un kārdinājuma samazināšana*: vardarbību saturošas pornogrāfijas kontrole; aizliegums pedofiliem strādāt ar bērniem; padomi, kā izvairīties no kļūšanas par seksuālās noziedzības upuri. Tiesību akti, kas aizliedz tiesātiem pedofiliem strādāt darbu, kur ir saskarsme ar bērniem, ne tikai pasargā bērnus, bet arī palīdz pieaugušajiem pārvaldīt savas seksuālās vēlmes (Klarks V.R., Eks Dž.E. 2010). Turklāt nepieciešama sistemātiska sabiedrības informēšana par apstākļiem, kas rada augsta riska pakāpi. Jāpievērš pastiprināta uzmanība drošībai Interneta vidē, līdz ar to paplašinot iedzīvotāju informētību.

Noziedzīgiem nodarījumiem pret dzimumneaizskaramību un tikumību jāveic gan sabiedriskās drošības apdraudējuma, gan potenciālā recidīva riska izvērtēšana. Recidīva riska novērtēšana sastāv no diviem atsevišķiem jēdzieniem – 1) novirzes pastāvība vai recidīva potenciāls; 2) faktori, kuri indicē par jauna nozieguma izdarīšanu (Hanson R. K. Sex Offender Risk Assessment). Bez risku novērtēšanas ir veicama prognozēšana.

Prognozēšanas nozīme. Datu, informācijas iegūšana un tās analīze, noziedzīgās darbības tendences prognozēšana, plānu izstrāde un to īstenošana, kā arī sasniegto rezultātu novērtēšana ir noziedzības novēršanas būtiskas sastāvdaļas. Prognoze ir zinātniski un praktiski pamatots spriedums par pētāmā objekta iespējamajiem stāvokļiem nākotnē, par to

sasniedzamas alternatīvajiem ceļiem un termiņiem. Tās mērķis ir samazināt nenoteiktību par pētāmā objekta attīstību nākotnē, un prognozes tiek izstrādātas, lai sasniegtu praktiskos mērķus un risinātu konkrētus uzdevumus. Izšķir vispārējo un individuālo prognozēšanu (Vilks 2001). Par kritērijiem informācijas atlasei var tikt nosaukti *pilnīgums*, *precizitāte* un *ticamība*. Piemēram, ar ekspertmetožu palīdzību var apkopot ekspertu viedokļus par vardarbīgās noziedzības prognozēm. Jānorāda pētījuma “Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem, kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem” starptautiskās pieredzes secinājums, ka šobrīd pasaules mērogā nav iespējams plānot akcijas, kas būtu orientētas uz preventīviem pasākumiem seksuālo noziedzumu mazināšanā un palīdzībā seksuālajiem noziedzniekiem pēc soda izciešanas reintegrēties sabiedrībā; sabiedrības drošības paaugstināšana un preventīvie pasākumi joprojām atrodas tikai tapšanas stadijā.

Seksuāla rakstura noziedzumu novēršanas kontekstā patstāvīga nozīme ir individuālajai prognozei. “Cilvēka uzvedības prognozēšanas iespējas metodoloģiskais pamats ir saistīts ar uzvedības determinatīvo koncepciju, kuru apskata kā sarežģītu personības, vides un konkrētas dzīves situācijas mijiedarbības rezultātu” (Vilks 2001). Protams, cilvēka rakstura īpašību kopums un uzvedības izpausmes konkrētās situācijās rada izzināšanas grūtības, taču noziedzīgās uzvedības individuālā prognozēšana noris attiecībā pret personu, kura nonākusi tiesībsargājošo iestāžu redzeslokā. Tās mērķis ir realizēt profilaktisko darbu, lai nepieļautu noziedzīgas darbības veikšanu. Vispārējai prognozēšanai jābalstās uz vispārējiem noziedzības cēloņiem, cēloņiem, kas noziedzību nosaka konkrētā reģionā, un cēloņiem, kas nosaka atsevišķus noziedzuma veidus. Prognozēt seksuāla rakstura noziedzīgās darbības izpausmes nozīmē iespējamo izmaiņu paredzēšanu nākotnē. Kā piemēram, eksperti apliecina, ka atsevišķas personas, lai izdzīvotu, iesaistās kriminālās aktivitātēs, palielinās prostitūcijas, cilvēku tirdzniecības, fiktīvās laulības apjomi. Paaugstināta iespējamība kļūt par šādu noziedzumu upuriem ir personām no riska grupām: alkohola vai narkotiku atkarīgām, ar zemu izglītības līmeni, arī bērniem no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm un bērnamu audzēkņiem, kuriem ir tieksme uz klaiņošanu. Statistika liecina, ka Latvijā 46% nepilngadīgo dzīvo nabadzīgās ģimenēs, kur ar vardarbību saskaras vairāk nekā ģimenēs, kurās valda pārticība (Kampaņa pret vardarbību). Bērni, nokļūdami uz ielas, meklē peļņas iespējas, un šāda veida piepelnišanās bērniem šķiet pavisam

normāla. Tādēļ krimināltiesiskā sistēma ietver gan preventīvus, gan atbalsta mehānismus kā cietušajam, tā arī noziedzniekam.

Autore vērš uzmanību uz to, ka seksuālās vardarbības novēršanas procesā ir nepietiekama noziedzības kriminoloģiskā izpēte un tās prognozēšana. Tas norāda uz nepietiekamu Noziedzības novēršanas padomes mērķu un funkciju realizāciju, kuras noteiktas Noziedzības novēršanas padomes nolikumā, tas ir, 2.2. koordinēt un pilnveidot valsts institūciju darbību noziedzības novēršanā un apkarošanā, lai veicinātu minēto darbību efektivitāti, 2.4. ja nepieciešams, organizēt noziedzības cēloņu kriminoloģisko izpēti, prognozēt iespējamās nelabvēlīgās sekas un apstākļus, kā arī plānot to novēršanu, 2.6. veicināt sabiedrības iesaistīšanos noziedzības novēršanā. Noziedzīga nodarījuma atpazīšana nav tikai policijas kompetence, jo informāciju par notikušo noziedzīgo nodarījumu, var saņemt vai pamanīt arī citu institūciju pārstāvji, piemēram, sociālo dienestu darbinieki, sociālie darbinieki un pedagogi, bāriņtiesu darbinieki, ārsti, tiesu medicīnas eksperti, probācijas dienesta darbinieki, palīdzības un atbalsta organizācijas nevalstiskajā sektorā. Realitāte norāda uz to, ka būtisks šķērslis ir attiecīgās informācijas trūkums un neefektīva komunikācija starp iesaistītajiem dienestiem, vāja saikne ar sabiedrību.

Var secināt, ka noziedzības novēršana ir dinamiska sistēma, tai jābūt elastīgai un ātri jāreaģē uz izmaiņām. Turklāt, seksuālo noziegumu novēršanā nepieciešams pastāvīgi meklēt jaunas formas un metodes, gan atturot no noziegumiem, gan izmantojot dažādus pasākumus:

1. Ārvalstu pieredzē efektīvi mehānismi ir preventīvi analītiski instrumenti vai agrīnas brīdināšanas sistēmas. Piemēram, datorprogramma "BLUE CRUSH" (Criminal Reduction Utilizing Statistical History) ļauj prognozēt noziedzību. Programmu izstrādājusi ASV Memfisas policija sadarbībā ar Memfisas universitātes zinātniekiem, tā analizē datus par agrākiem nodarījumiem, lai prognozētu nākotnes noziegumu laiku un teritorijas ar augstāku noziedzības risku. Informācija par nodarījumu laiku un vietu tiek apvienota ar meteoroloģiskajām ziņām un secīgi ievietota kartē, kurā policijas var redzēt un arī prognozēt noziedzības tendences (Lerhe 2011). Laikā no 2006. gada ar programmas palīdzību izdevies samazināt noziedzību par 31%. Šajā instrumentārija izstrādē un piemērošanas procesā paveras darbības lauks Latvijas tiesībsargājošām iestādēm.
2. Mūsdienās notiek arvien intensīvāka jauninājumu, tehnoloģiju un zināšanu ieviešana, tādejādi sniedzot arvien jaunus inovatīvus risinā-

jumus, pieaug iespējas problēmjautājumu risināšanā realizēt jaunas metodes. Autore uzskata, ka seksuālās noziedzības apkarošanai nepieciešams analizēt un izmantot arī jaunāko zinātņu sasniegumus – poligrāfa iespējas, kriminālistisko hipnozi. Autore ir pārliecināta, ka probācijas mērķiem, lai noteiktu efektīvāko ārstēšanas programmu, seksuālos noziedzniekus mērķtiecīgi ir pārbaudīt ar poligrāfa palīdzību. Bez tam, autore piekrīt, ka kompleksa un ilgstoša seksuālā noziedznieka uzraudzība labvēlīgi ietekmēs recidīva riskus. Autore atbalsta uzskatu, ka seksuālie noziedznieki ir tā noziedznieka grupa, kurai arī pēc soda izciešanas vajadzētu uzlikt par pienākumu piedalīties programmās, apmeklēt psihologa, psihoterapeita, seksologa vai cita speciālista konsultācijas. Atsevišķos gadījumos realizējama ilgtermiņa uzraudzība – probācijas dienesta uzraudzībā uz mūžu, kā, piemēram, psihopātiem. Speciālisti norāda, ka psihopātu ārstēšana ir aprūtināta, jo tiem ir nosliece uz vardarbīgu uzvedību. Psihopātiem ir raksturīgi antisociāli personības traucējumi, kas izpaužas kā izteikts empātijas, sirdsapziņas un līdzjūtības trūkums (apmēram 15–20% cietumnieki esot psihopāti). ASV zinātnieka K. Harenska pētījuma rezultāti, kas publicēti 2010. gadā, liek domāt, ka psihopāti nespēj gūt priekšstatu par bailēm, ko viņi izraisa citos cilvēkos brīdī, kad pārkāpj morāles robežas (Palmgrēns 2012).

Kopsavilkums

Noziedzības novēršanas politikai ir jābūt daudzpusīgai, noziegumu novēršanai un drošības pasākumiem ir jāiet roku rokā ar atbalstošu sociālu un izglītības politiku, valsts un pašvaldības iespējām. Tās samazināšanai nepieciešama saliedēta, kompleksa tiesībsargājošo iestāžu, pašvaldību darbība un sabiedrisko organizāciju darbība, svarīgs arī ir sabiedrības atbalsts.

Kopumā resumējams, ka seksuālās noziedzības novēršanas pasākumi ietver noteiktu sarežģītības pakāpi, tā kā jānovērš, jāaizsargā pret kaut ko nevēlamu un bīstamu. *Pirmkārt, jānodrošina fiziska neaizskaramība, kas nozīmē noziedzīgu nodarījumu nepieļaušana indivīda personīgajā telpā vai tuvumā. Otrkārt, ietekme uz personu, lai sekmētu tās novirzīšanu pareizai tiesiskai rīcībai, kā arī attīstīt sociāli noderīgas iemaņas u.t.t. Treškārt, apzināt un neitralizēt apstākļus un iemeslus, kas veicina noziedzību.*

Autores ieskatā uzsvars liekams uz preventīviem pasākumiem un prognozēšanu, kuru pamatā ir aktīva un efektīva darbība. Autore uzskata, ka

seksuāla rakstura noziedzības novēršanas jomā būtu nepieciešams veikt šādus tiesiski-organizatoriskus pasākumus:

1. Izstrādāt vardarbīgās noziedzības novēršanas un prevencijas likumu, kurš paredz kompleksu un integrētu darbību noziedzības novēršanā un apkarošanā, pēc noziedzīgu nodarījumu kategorijām:
 - 1) Aptverot sociālās prevencijas darbu, darbu ar sadzīves preventīviem līdzekļiem, gan viktimoloģiskās prevencijas pasākumus. Turklāt, preventīvu pasākumu, noziedzības samazināšanas un atklāšanas gaitā jāpalielina iedzīvotāju uzticēšanās un atbalsts tiesībsargājošām iestādēm.
 - 2) Iedzīvotāju vidū jārada vēlme sniegt informāciju par noziegumiem, tādejādi uzlabojot sabiedrības iesaistīšanas pasākumu efektivitāti noziedzības novēršanā.
 - 3) Iedarbīgas prevencijas instrumentu izveidei pēc ārvalstu pieredzes jāveido noziedzības prognozēšanas datorprogrammu.
 - 4) Realizēt Noziedzības novēršanas padomes nolikumā noteikto – organizēt noziedzības cēloņu kriminoloģisko izpēti, prognozēt iespējamās nelabvēlīgās sekas un apstākļus, kā arī plānot to novēršanu.
2. Autore uzskata, ka seksuālās noziedzības novēršanas jomā, nepieciešams analizēt iespēju izmantot arī tādus jaunākos zinātnes sasniegumus kā poligrāfu un kriminālistisko hipnozi.

Bibliogrāfija

Monogrāfijas:

- Bērnis un kriminalitāte* (2001) / autoru kolektīvs. Rīga: izdevniecība RaKa.
- Fennelly L.J. (2004) *Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention*. Oxford: Elsevier.
- Juridisko terminu vārdnīca* (1998) / darba grupas vadītājs Krastiņš I. Rīga: Nordik.
- Kačere R. (2006) *Agresijas pakāpieni* [Metodiskais materiāls]. Rīga: Papardes zieds.
- Kavalieris A. (1999) *Operatīvās darbības likuma komentāri*. Rīga: Raka.
- Kriminoloģija* (2004) / zināt. red. K. Ķipēna, A. Vilks Rīga: Nordik.
- Soltera A. (2007) *Varmākas pedofili, izzarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem*. Rīga: Aria.
- Svešvārdu vārdnīca* (2007). Rīga: Jumava.
- Vilks A. (2001) *Deviantoloģija*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- Zīle J. (2002) *Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.

Zile J. (2007) *Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā*. Promocijas darbs. Latvijas Policijas akadēmija.

Криминология (2006) / под редакцией профессора В.Д. Малкова. Москва: Юстиформ.

Raksti žurnālos:

Baumanis J. (2005) Kriminālprocesuālā politika noziedzības profilakses jomā // *Jurista Vārds Nr. 45 (400)*, 16 lpp.

Judins A. (2010) Probācijas uzraudzība un dzimumboziegumu recidīvs // *Jurista vārds Nr. 35 (630)*, 17. lpp.

Lerhe O. (2011) Tehnoloģijas atklāj slepkavību // *Ilustrētā Zinātne, septembris, 2011 (70)*, 39. lpp.

Palmgrēns G. Zinātnieki atšifrē psihopātu sajūtas // *Ilustrētā Zinātne, marts 2012 (76)*, 63. lpp.

Wilks A. (2012) Policijas darbības efektivitātes vērtējumi // *Rīgas Stradiņa universitātes 2012. gada Zinātniskās konferences tēzes*, 447. lpp.

Zahars V. (2011) Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu rezolizācija – jauns vektors kriminālsodu izpildē // *Administratīvā un Kriminālā justīcija Nr. 4 / 2011*, 8 lpp.

Materiāli no interneta:

Aptauja par sabiedrības attieksmi pret Valsts policiju. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/prezentacija_uzticamiba_vp.pdf [2013.12.09.]

Hanson R. K. *Sex Offender Risk Assessment*. Pieejams: <http://marisluste.files.wordpress.com/2011/07/sexassessment.pdf> [2013.08.10.]

Kairiņš A. *Vairāk ziņu – mazāk noziegumu*. 25.08.2009. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/17563 [2013.20.09.]

Klarks V.R., Eks Dž.E. *Noziedzības analīze 60 soļos*. Pieejams: <http://www.popcenter.org/library/reading/PDFs/60steps-Latvian.pdf> [2013.09.10.]

Kronberga I. *Likumpārkāpumu prevencija jeb neiespējamā misija (I)*. 02.12.2011. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=240579> [2013.22.09.]

Kampaņa pret vardarbību. Diskusijas par vardarbības aspektiem Latvijas reģionos. Pieejams: http://www.un.lv/?object_id=1120 [2013.04.09.]

Pētījums "Vardarbība un veselība". Pieejams: izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/.../Vardarbiba_un_veseliba.pdf [2013.23.08.]

Pētījums "Atbalsts viktimizācijas atbalsts Latvijā". Pieejams: <http://politika.lv/article/atbalsts-viktimizācijas-prevencijai-latvija> [2013.08.10.]

Pētījuma "Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem, košsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem". Pieejams Valsts Probācijas dienesta mājas lapā – <http://www.probacija.lv/page.php?id=54> [2013.08.10.]

Somijas cietumu dienesta izstrādātā "Kriminālo sankciju jomas rokasgrāmata", 1/2004. Pieejams: <http://marisluste.wordpress.com/efektivi-cietumi/> [2013.06.10.]

Tiesību akti:

Apvienoto Nāciju Organizācijas Vadlīnijas nepilngadīgo noziedzības novēršanai (Rijadas Vadlīnijas).

2007. gada 25. oktobra Eiropas Padomes konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību.

Padomes lēmums 2009/902/TI (2009. gada 30. novembris), ar ko izveido Eiropas Noziedzības novēršanas tīklu (*EUCPN*) un atceļ Lēmumu 2001/427/TI. Pieejams tiešsaistē: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:321:0044:0046:LV:PDF6>

Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams tiešsaistē: <http://likumi.lv/doc.php?id=186355>

Preventīvu piespiedu līdzekļu koncepcija. Pieejams tiešsaistē: www.mk.gov.lv/doc/2005/TMKonc_041111_PPL.1271.doc

Rīcības plānā nepilngadīgo aizsardzībai no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību 2010.–2013. gadam Pieejams tiešsaistē: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=196667>

Criminological Prevention Aspect of Sexual Crime

Summary

The aim of the article is to identify the key issues related to the preventive measures in the field of sexual crimes. Research in the given field is essential and of great significance as it points out flaws in the prevention of sexual crimes. In the article, the author characterizes key measures in prevention of sexual crimes. These measures should be multidisciplinary, dynamic and adaptable to changing situation. The author provides recommendations how to improve the measures for prevention of sexual offences taking into account the key crime prevention principles.

Key words: sexual crime, prevention, risk assessment, prediction.

VALSTS GARANTĒTĀS KOMPENSĀCIJAS PROBLEMĀTIKA ATTIECĪBĀ PRET KRIMINĀLPROCESĀ CIETUŠAJIEM

Pētījuma mērķis ir izpētīt valsts atbildības robežu iespējamību kriminālprocesā cietušajiem kaitējuma atlīdzināšanas gadījumos, kad zaudējumi radušies pret viņiem izdarītu noziedzīgu darbību rezultātā.

Pētījuma problēma ir saistīta ar zināmu pretrunīgumu 2006. gada 20. jūnijā spēkā stājušā “Par valsts kompensāciju cietušajiem” (turpmāk – Kompensācijas likums) 7. pantā ietvertajā normā. Šī norma paredz, ka valsts puses noteiktus ierobežojumus kriminālprocesā cietušo kaitējuma kompensācijas atlīdzināšanas gadījumiem. Šādi ierobežojumi, savukārt, var radīt šaubas par šajā pantā ietverto augstāk norādīto valsts sniedzamo garantiju pilnīgumu, kā arī šaubas par šādu garantiju atbilstību starptautiskajiem aktiem.

Pētījuma uzdevums ir izpētīt ierobežoto kriminālprocesā cietušo kompensāciju saņēmēju loku Kompensācijas likuma normās un rast taisnīgu risinājumu konkrētai identificētajai problēmai.

Pētījuma novitāte ir autora priekšlikums papildināt Kompensācijas likuma 7. panta otro daļu ar 4. punktu. Piedāvātajā punktā ir paredzams, ka valstij ir jāmaksā cietušajiem kompensācija arī gadījumā, kad personai ir izdarīts tišs viegls miesas bojājums. Autors piedāvā šo kompensācijas apmēru noteikt 35 % apmērā, no Kompensācijas likuma 7. panta pirmajā daļā noteiktā kompensācijas apmēra.

Pētījuma rezultātā radušies secinājumi norāda par Kompensācijas likuma 7. pantā ietverto kompensācijas gadījumu nepamatotu ierobežojumu. Ir secināms, ka šāds ierobežojums ir par pamatu apšaubīt tā atbilstību Satversmes 92. pantam, kā arī tā atbilstību Padomes Direktīvas 2004/80/EK (2004. gada 29. aprīlis) par kompensāciju noziedzībā cietušajiem 6. pantam un Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 5. pantam un 8. pantam.

Atslēgas vārdi: tišs viegls miesas bojājums, valsts pārvaldes iestāžu atbildība.

Katrai valstij ir pienākums ievērot un iekļaut nacionālajā likumdošanā tiesiskās normas, kas nosaka personas pamattiesības un personas brīvības ievērošanu. Šāds pienākums un normas ir rodamas Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā (turpmāk tekstā – Deklarācija), kas tiek uzskatīta par visas cilvēces kopīgi radīto dokumentu. Deklarāciju nevar uzskatīt par valstīm juridiski saistošu. Taču vispārējie novērojumi liecina par to, ka Deklarācija ir ietekmējusi vairāku valstu konstitūciju rašanos, kā arī to grozīšanu. Autors pievienojas uzskatam, ka Deklarācijai ir liela morāla nozīme, un, tādejādi, cilvēka vajadzības un tiesības tiek liktas valsts attīstības un dro-

šības jautājumu centrā (ANO Vispārējās Cilvēktiesību Deklarācijas 60. Gadadiena, publicēts 2008. gada 12. oktobrī, UNESCO Nacionālās komisijas mājaslapā: <http://www.unesco.lv/lv/jaunumi/ano-visparejas-cilvektiesibu-deklaracijas-60-gadadiena/>).

Deklarācijas 5. pants satur normas, kas nosaka, ka nevienu cilvēku nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi, necilvēcīgi ar viņu apieties un sodīt, pazemojot viņa cilvēcisko cieņu. Savukārt, Deklarācijas 8. pantā ir rodamas normas, kas nosaka, ka katram cilvēkam ir tiesības uz efektīvu viņa tiesību atjaunošanu kompetentā nacionālā tiesā gadījumos, kad pārkāptas viņa pamattiesības, kas noteiktas konstitūcijā vai likumā (Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija, pieņemta 1948. gada 10. decembrī ANO Ģenerālajā Asamblejā).

Abu Deklarācijas pantu tvērumus un to gars nenoliedzami norāda uz valsts pienākumiem nacionālajā likumdošanā radīt normas, kas atzītu par nelikumīgām darbības, kas saistītas ar cilvēka spīdzināšanu un citām norādītajām darbībām, kā arī normas, kas nodrošina efektīvu cilvēka tiesību atjaunošanu tiesā par attiecīgajiem viņa tiesību pārkāpumiem.

Pētījuma autors secina, ka Krimināllikumā jau ir iekļautas atbilstošas normas par cilvēka spīdzināšanas aizliegumiem, kas šādas darbības paredz kā krimināli sodāmas. Šādas normas autors rod Krimināllikuma 72.¹ pantā – noziegumi pret cilvēci, 125. pantā – tišs smags miesas bojājums, 126. pants – tišs vidēja smaguma miesas bojājums, 130. pantā – tišs viegls miesas bojājums, 338. pants – vardarbība pret padoto, 340. pants – karavīra piekaušana un spīdzināšana (Krimināllikums, pieņemts 1998. gada 17. jūnija, stājās spēkā 1999. gada 1. aprīlī.).

Lai nodrošinātu efektīvu cilvēka tiesību atjaunošanu valstij ir jārada atbilstošs normatīvais mehānisms.

Cilvēka tiesību atjaunošana efektīvā tiesā sevi ietver ne tikai šo iepriekšējā cilvēka stāvokļa, kurš bija pirms tiesību aizskaršanas, atjaunošanu, bet arī cilvēkam atbilstošas kompensācijas samaksāšanu par tiesību aizskaršanas rezultātā izdarīto kaitējumu.

Nepieciešamība pēc valsts izmaksājamas kompensācijas izmaksāšanas cietušajiem no valsts puses izriet arī no Eiropas Padomes Direktīvas 2004/80/EK (2004. gada 29. aprīlis) – Par kompensāciju noziedzībā cietušajiem.

Šīs direktīvas 6. pants nosaka, ka **noziegumos** cietušajiem Eiropas Savienībā ir jābūt tiesībām uz taisnīgu un samērīgu kompensāciju par nodarītajiem kaitējumiem neatkarīgi no tā, kurā Eiropas Kopienas vietā noziegums izdarīts (Eiropas Padomes Direktīva 2004/80/EK “Par kom-

pensāciju noziedzībā cietušajiem”, pieņemta 2004. gada 29. aprīlī, publicēta Oficiālajā Vēstnesī L 261, 06/08/2004 lpp. 0015 – 0018.).

Latvijai, kā Eiropas Savienības dalībvalstij, Eiropas Padomes direktīva, atšķirībā no regulas, kas tiek piemērota tieši, ir iestrādājama savā nacionālajā likumdošanā. Par šādas iestrādes rezultātiem ir uzskatāms 2006. gada 20. jūnijā spēkā stājušais Kompensācijas likums.

Autora ieskatā konkrētā direktīva nacionālajā likumdošanā ir iestrādāta nepilnā apmērā.

Ir atzīmējams arī tas, ka direktīvai vajadzēja tikt iestrādātai līdz 2006. gada 1. janvārim, kas attiecībā pret Kompensācijas likuma spēkā stāšanos jau norāda uz tās iestrādes nokavējumu.

Ir vērsama uzmanība arī uz to, ka Kompensācijas likumā ir ierobežots to noziedzīgo nodarījumu skaits, kuros cietušie var saņemt valsts kompensāciju.

Kompensācijas likuma 7. pantā ir noteikts, ka kompensācija tiek izmaksāta personas nāves gadījumā 100 % apmērā; smagu miesas bojājumu gadījumā, t.sk. arī atsevišķu kategoriju dzimumnoziedzumu gadījumā 70 % apmērā un vidēja smaguma miesas bojājumu gadījumā, t.sk. arī atsevišķu kategoriju dzimumnoziedzumu gadījumā 50 % apmērā.

Atbilstoši Kompensācijas likuma 1. pantam, tā mērķis ir nodrošināt fiziskajai personai, kura Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā ir atzīta par cietušo, tiesības saņemt valsts kompensāciju par tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto morālo aizskārums, fiziskajām ciešanām vai mantisko zaudējumu.

Līdz ar to, ir secināms, ka tīšu vieglu miesas bojājumu gadījumā valsts nemaksā cietušajiem kompensāciju par noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto nedz morālo aizskārums, nedz fiziskajām ciešanām un nedz arī par mantisko zaudējumu.

Autora ieskatā tas ir pretrunā ne tikai ar augstāk norādīto no Deklarācijas 8. panta izrietošo – par atbilstoša normatīvā mehānisma radišanu cilvēka aizskarto tiesību restitūcijai.

Vieglu miesas bojājumu atlīdzināšanas kompensācijas nemaksāšana no valsts puses ir pretrunā arī ar norādītās Eiropas Padomes Direktīvas 2004/80/EK 6. pantā noteikto, kas faktiski neļauj valstij selekcionēt un reducēt savu atbildību atkarībā no izdarītā noziedzīgā nodarījuma veida.

Uz objektīvu nepieciešamību pēc tīša miesas bojājuma iekļaušanas t.s. valsts kompensējamo noziedzīgo nodarījumu sarakstā norāda arī tas apstāklis, ka par tīšu vieglu miesas bojājumu atbilstoši Krimināllikuma 130. panta trešajai daļai ir atzīstama arī sistemātiska sišana, kam ir spīdz-

nāšanas raksturs, vai citāda veida spīdzināšanu, ar nosacījumu, ja šīm darbībām nav bijušas smagas vai vidēja smaguma sekas.

Kā jau autors norādīja, spīdzināšanas fakta nozīme un būtība ir īpaši uzsvērtā starptautiskajos normatīvajos aktos, piem., Deklarācijas 5. pantā.

Līdz ar to ir aktuāls jautājums – vai ņemot vērā norādītos apstākļus valsts var ierobežot cietušā tiesības uz kompensāciju viņam nodarītā tīša viegla miesas bojājuma gadījumā?

Autors pētot Latvijas Republikas tiesu praksi ir radis viedokli, ka valsts atbildības ierobežojumam pēc savas būtības ir balansējoša funkcija, jo tiek līdzsvarotas cietušās personas tiesības uz atlīdzību un sabiedrības tiesības saņemt efektīvu valsts funkciju īstenošanu bez papildus nodokļu nastas nodokļu maksātājiem (LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 24.04.2012. spriedums lietā Nr. A42711108; SKA-213/2012.).

Ir secināms, ka gan norādītā Eiropas Padomes direktīva, gan arī no Deklarācijas izrietošās normas neļauj valstij ierobežot savu atbildību Kompensācijas likumā gadījumos, kad kriminālprocesā cietušajiem būtu jāizmaksā kaitējuma kompensācija tīša viegla miesas bojājuma izdarīšanas gadījumā.

Autors secina, ka arī nacionālās likumdošanas – Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā un 95. pantā esošās normas pamato autora secinājumus attiecībā par tīša viegla miesas bojājuma iekļaušanu Kompensācijas likumā. Satversmē ir rodamas normas par to, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu un spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta.

Autors piedāvā papildināt Kompensācijas likuma 7. panta otro daļu ar 4. punktu. Piedāvātajā punktā ir paredzams, ka valstij ir jāmaksā cietušajiem kompensācija arī gadījumā, kad personai ir izdarīts tīšs viegls miesas bojājums.

Autors piedāvā šo kompensācijas apmēru noteikt 35 % apmērā, no Kompensācijas likuma 7. panta pirmajā daļā noteiktā kompensācijas apmēra. Konkrēto procentuālo apmēru autors piedāvā vadoties jau no Kompensācijas likuma 7. pantā esošo kompensāciju proporcionālā sadalījuma.

Bibliogrāfija

Starptautiskie akti:

- Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija, pieņemta 1948. gada 10. decembrī ANO Ģenerālajā Asamblejā.
- Eiropas Padomes Direktīva 2004/80/EK “Par kompensāciju noziedzībā cietušajiem”, pieņemta 2004. gada 29. aprīlī, publicēta Oficiālajā Vēstnesī L 261, 06/08/2004 lpp. 0015 – 0018.

Normatīvie akti:

- “LR Satversme”, pieņemta 1922. gada 15. februārī, spēkā stājās 1922. gada 07. novembrī.
- Likums “Par valsts kompensāciju cietušajiem”, pieņemts 2006. gada 18. maijā, stājas spēkā 2006. gada 20. jūnijā.
- Krimināllikums, pieņemts 1998. gada 17. jūnijā, stājas spēkā 1999. gada 1. aprīlī.

Raksti internetā:

- ANO Vispārējās Cilvēktiesību Deklarācijas 60. Gadadiena, publicēts 2008. gada 12. oktobrī, UNESCO Nacionālās komisijas mājaslapā: <http://www.unesco.lv/lv/jaunumi/ano-visparejas-cilvektiesibu-deklaracijas-60-gadadiena/>

Tiesu prakse:

- LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 24.04.2012. spriedums lietā Nr. A42711108; SKA-213/2012.

Problems of the State to Guarantee the Payment of Compensation in the Criminal Process

Summary

The purpose of the study – to consider possible lines of responsibility in the criminal process during the reimbursement of harm to the victim in the cases, where the inflicted damage is a result of the criminal act.

The problem is related with the certain contradictions in the rules of art. 7 of the Law “About the compensation of damage to the victims from the state” came into force on 20.06.2006. This provision provides certain restrictions for the state on the payment of compensation to the injured person in the criminal process. Such restrictions, in turn, may lead to the doubts about the completeness of state guarantees, included in the legal norms, regarding to the payment of compensations, as well as could lead to the doubts about the accordance of such guarantees to the international legal norms.

The aim of the research – to identify a limited number of victims, entitled to the compensation, according to the law “On State compensation to victims” and to achieve a just solution to the specific identified problem.

The novelty of the research is proposition of the author to add the 2nd part of Article 7 of law “On State compensation to victims” with 4th paragraph. In

that proposition the author proposes to oblige the government to pay compensation to victims in the cases, when against them an intentional minor injury has been committed.

The proposition of the author is to amend the law, with an indication of the payment of compensation in the amount of 35%, as it is stated in the Article 7 of the Law “On State compensation to victims”, as a part of the sanction for intentional infliction of minor bodily harm.

As a result of research, the author made certain conclusions, demonstrating the unreasonable restriction of payments, included in the Article 7 of the Law “On State compensation to victims”.

Consequently, such restrictions lead to the doubts about the compliance of this provision to the Article 92 of the Constitution of Latvia, as well as its compliance with the EC 2004/80 (29.04.2004.) Article 6 of the Council Directive about compensations to the victims, against whom the offence has been committed, and its compliance with the Article 5 and Article 8 of the Universal Declaration of Human Rights.

Key words: intentional minor injury, the responsibility of government institutions.

Проблематика выплаты государством гарантированной компенсации в уголовном процессе

Резюме

Цель исследования – рассмотреть возможные границы ответственности в уголовном процессе при возмещении ущерба потерпевшему лицу в случаях когда ущерб причинен в результате преступного деяния.

Проблема исследования связана с известными противоречиями в нормах ст. 7 закона «О компенсации ущерба потерпевшим со стороны государства» вступившего в силу 20.06.2006. Данная норма предусматривает со стороны государства определенные ограничения в отношении выплаты в отдельных случаях компенсации потерпевшему лицу в уголовном процессе. Такого рода ограничения в свою очередь могут привести к сомнениям о полноте включенных в норму государственных гарантий при выплате компенсации, а также сомнения о соответствии таких «гарантий» международным правовым нормам.

Задача исследования – определить ограниченный круг потерпевших имеющих право на получении компенсации согласно закона «О государственной компенсации потерпевшим» и добиться справедливого решения конкретной идентифицированной проблемы.

Новизна исследования заключается в предложении автора дополнить новым, 4-тым пунктом 2-ю часть статьи 7. закона «О государственной компенсации потерпевшим». В указанном предложении автор предлагает обязать государство выплачивать компенсацию потерпевшим лицам и в тех случа-

ях, когда в отношении их совершено преднамеренное легкое телесное повреждение.

Предложением автора является внесение поправок в закон с указанием объема выплат компенсаций в размере 35 % от указанного в ст. 7 закона «О государственной компенсации потерпевшим» размера за преднамеренное причинение легких телесных повреждений.

В результате исследования автором сделаны определенные выводы, указывающие на необоснованное ограничение выплат, включенных в ст. 7 закона «О государственной компенсации потерпевшим»

Следовательно, такого рода ограничения приводят к сомнениям о соответствии данной нормы ст. 92. Конституции Латвии, а также ее соответствии 2004/80 ЕК (29.04.2004.) Директиве Совета ст. 6. о компенсациях потерпевшим, в отношении которых совершено преступление, также ст. 5. и ст. 8. Всеобщей Декларации прав человека.

Ключевые слова: преднамеренное легкое телесное повреждение, ответственность органов государственного управления.

ELEKTRONISKO PIERĀDĪŠANAS LĪDZEKĻU NODROŠINĀŠANAS JAUTĀJUMI CIVILPROCESĀ

Rakstā pētītā problēma: viens no aktuāliem procesuāliem jautājumiem, kas skar elektronisko pierādīšanas līdzekļu izmantošanu pierādījumu statusā, ir to saglabāšanas un iesniegšanas nodrošināšana, lai tiesa iegūtu iespēju tos pētīt. Elektroniskie pierādīšanas līdzekļi var tikt viegli izmainīti vai bez pēdām iznīcināti. Civilprocesuālajās tiesībās ir vesels tiesību normu komplekss, kas izveido patstāvīgu pierādījumu nodrošināšanas institūtu, kura pamatmērķis ir fiksācijas un pierādījumu apliecināšanas/nostiprināšanas kārtības reglamentācija to vēlākā izpētē iztiesāšanas gaitā. Šis raksts sniedz analīzi par spēkā esošām Latvijas Republikas civilprocesa normām par pierādījumu nodrošināšanu, un tieši, vai tie ir pietiekami civilās tiesvedības mērķu sasniegšanai informācijas tehnoloģiju arvien plašākas izmantošanas apstākļos. Tas arī ir šī raksta mērķis. Raksta uzdevums ir analizēt un noskaidrot jautājumus par elektronisko pierādījumu nodrošināšanas pamatprincipiem un kritērijiem. Galvenie rakstā ietvertie secinājumi:

1. Nepieciešams piešķirt tiesai vairāk iniciatīvas elektronisko pierādījumu nodrošinājuma līdzekļu un nodrošinājuma objekta izvēles jautājumos.
2. Nepieciešams nošķirt vispārpieejamu pierādījumu nodrošināšanu no pierādījumu izprasišanas ar piespiedu līdzekļu pielietošanu.
3. Nepieciešams paplašināt iespējas attiecībā uz tiesas nolēmumu izpildīšanu par pierādījumu nodrošināšanu.

Atslēgas vārdi: elektroniskie pierādīšanas līdzekļi, pierādījums, pierādījumu nodrošināšana.

Viens no aktuāliem procesuāliem jautājumiem, kas skar elektronisko pierādīšanas līdzekļu izmantošanu pierādījumu statusā, ir to saglabāšana un iesniegšanas nodrošināšana, lai tiesa iegūtu iespēju tos pētīt. Kā vairākkārt atzīmē teorētiski un praktiski, elektroniskie pierādīšanas līdzekļi var būt viegli izmainīti vai pat pilnībā un bez pēdām iznīcināti, kas arī izskaidro elektronisko pierādīšanas līdzekļu nodrošināšanas jautājuma īpašu aktualitāti.

Civilprocesuālajās tiesībās ir vesels tiesību normu komplekss, kas izveido patstāvīgu pierādījumu nodrošināšanas institūtu, kura pamatmērķis ir pierādījumu fiksācijas un apliecināšanas/nostiprināšanas kārtības reglamentācija, ar mērķi tos vēlāk izpētīt iztiesāšanas gaitā. Šis raksts sniedz analīzi par spēkā esošām Latvijas Republikas civilprocesa normām par pierādījumu nodrošināšanu, un tieši, vai tie ir pietiekami civilās tiesvedības

mērķu sasniegšanai informācijas tehnoloģiju arvien plašākas izmantošanas apstākļos.

Pierādījumu nodrošināšana pieder pie pagaidu tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, kas ir piemērojami līdz lietas izskatīšanai pēc būtības. Pagaidu tiesiskās aizsardzības līdzekļu primārā funkcija ir *status guo* nostiprināšana, t.i., tāda stāvokļa iesaldēšana, kāds pastāv pašlaik vai pastāvējis noteiktā momentā agrāk (Pētersone, 2010; 8).

Tātad, pierādījumu nodrošināšana ir nepieciešama tad, kad ir pamatojums uzskatīt, ka konkrētie pierādījumi var pārstāt eksistēt vai var tikt izmainīti / grozīti dažādu iemeslu dēļ, kā arī ar to, ka pretējā puse var iznīcināt pierādījumus, kas ir nepieciešami lietas apstākļu noskaidrošanai. Pamatu pierādījumu nodrošināšanai veido pamatotas bažas par šo pierādījumu vēlākas iegūšanas neiespējamību vai ievērojamu apgrūtinājumu.

Šādos gadījumos, neapšaubāmi, ir nepieciešamība piemērot nodrošināšanas līdzekļus, iepriekšēji neinformējot pārējos lietas dalībniekus. Tomēr, apskatot pierādījumu nodrošināšanas institūta efektivitātes jautājumus, ir jāatceras, ka lēmuma pieņemšana par pierādījumu nodrošināšanu paātrinātā kārtībā ir jāveic saderīgi skaidri noteiktā procedūrā, kuru nosaka likums, ievērojot abu pušu intereses. Likumā noteiktai pierādījumu nodrošināšanas kārtībai ir jāgarantē abu pušu interešu balanss. No vienas puses, ir nepieciešami procesuālie līdzekļi pieteicēja tiesību uz pierādījumu nodrošināšanu realizācijai, pierādījumu tālākai izmantošanai lietas apstākļu noskaidrošanā, un pārkāpto tiesību un likumisku interešu aizsardzībai. No otras puses, pierādījumu nodrošināšanas procedūras gaitā ir nepieciešams ievērot arī atbildētāja intereses uz viņam piederošās konfidenciālas informācijas neizpaušanu. Pierādījumu nodrošināšanas procedūru nedrīkst izmantot citiem mērķiem, nekā strīda izšķiršana tiesā, pamatojoties uz ticami noskaidrotiem lietas apstākļiem.

Pēc autores domām, pašlaik Latvijā spēkā esošām civilprocesuālo tiesību normām par pierādījumu nodrošināšanu ir vairāki trūkumi, kuri neļauj pilnā apjomā efektīvi īstenot mērķi un realizēt uzdevumus saistībā ar konkrēto institūtu.

Aplūkosim vispirms pierādījumu nodrošināšanas institūta definīciju un noskaidrosim tā būtību. Visprecīzāk un lakoniski, pēc autores domām, to noformulējis M.A. Gurvičs, kurš raksta par to, ka pierādījumu nodrošināšanas būtība pastāv to fiksācijas nepieciešamībā, kura notiek to oficiālas apliecināšanas ceļā. “Tādējādi, – raksta M.A. Gurvičs, – pierādījumu nodrošināšana pastāv to noteiktu ziņu par faktiem saņemšanas aplie-

cināšanā, kuriem var būt nozīme pie tiesu lietas izskatīšanas ar mērķi nodrošināt šo ziņu kā pierādījumu izmantošanas iespēju nākotnes vai esošajā tiesu procesā gadījumā, ja pastāv aizdomas, ka norādīto ziņu saņemšana turpmāk izrādīsies neiespējama” (Gurvič, 1950; 137). “Pierādījumu nodrošināšanas kārtībā tajās ietvertās ziņas ir tikai apliecināmas, bez to izskatīšanas un novērtēšanas pēc būtības, bez to pamatojošo faktu noskaidrošanas” (Gurvič, 1975; 168).

Civilprocesa likuma komentāros Aivars Līcis, Jānis Rozenbergs, Kalvis Torgāns ir norādījuši, ka ar pierādījumu nodrošināšanu jāsaprot ziņu par faktiem nostiprināšana likumā noteiktajā kārtībā (Līcis, Rozenbergs, Torgāns, 2006; 186).

No teiktā var izdarīt secinājumu, ka pierādījumu nodrošināšanas institūta mērķis ir ziņu saņemšanas apliecināšana to tālākai izmantošanai pierādīšanas procesā.

Svarīgi ir norādīt, ka pierādījumu iesniegšanas tālākajā periodā neiespējamības cēloņiem var būt absolūti dažāds raksturs. Pierādījumu nodrošināšanas līdzekļu piemērošana var tikt pieprasīta sakarā ar to, ka pierādījumu iesniegšana turpmāk būs neiespējama tādu apstākļu esamības dēļ, kuru cēloņi nav atkarīgi no pusēm. Šādos gadījumos, kā parasti, mēs runājam par pieteicējam zināmiem pierādījumiem, kuru nodrošināšanai ir pieprasāma vai nepieciešama tikai fiksācija bez kādu piespiešanas līdzekļu pielietojuma. Bet pierādījumu nodrošināšanas līdzekļu izmantošana var būt nepieciešama arī tajos gadījumos, kad tie atrodas pretējās puses vai trešās ieinteresētās puses valdījumā jeb kontrolē un pastāv draudi, ka pierādījums tiks iznīcināts vai noslēpts. Tādējādi, var izdarīt secinājumu, ka eksistē divas situācijas, kuras atšķiras viena no otras, no kurām var objektīvi rasties pierādījumu nodrošināšanas nepieciešamība. Šīs atšķirības rada situāciju, pie kuras pierādījumu nodrošināšanai nepieciešamo procesuālo darbību apjoms, vērsums un raksturs var atšķirties un būtībā tam arī jāatšķiras, tā kā, neskatoties uz kopēju mērķi vai gala rezultātu – pierādījumu nodrošināšana, tās panākuma līdzekļiem jābūt dažādiem jeb atšķirīgiem. Šādas atšķirības pie pierādījumu nodrošināšanas pieļaujamajos līdzekļos arī sekmē procesa abu pušu, par ko mēs runājam iepriekš, interešu balansa ieturēšanu, sekmēšanu vai ievērošanu.

Akcentēsim, ka tāda procedūru atšķiršana pierādījumu nodrošināšanā atkarībā no iemesla, kura dēļ nodrošinājums ir nepieciešams, jau tiek pielietota dažās valstīs. Vācu procesuālajā literatūrā, un attiecīgi arī likumā, tiek izmantoti divi termini, lai apzīmētu katru no iepriekšminētām situācijām: «Sicherheit» allgemein zugänglicher Bewies”, kas nozīmē –

vispārpieejama pierādījuma nodrošināšana, un “Beschaffung von Beweisen” – pierādījumu iegūšana. Norādīsim, ka darbības vārdam “beschaffen”, no kura ir veidots lietvārds “Beschaffung”, ir sekojoša jēga: kaut kā iegūšana, pieliekot pūles, cenšoties pārvarēt grūtības. Tikai tad, kad mēs runājam par pierādījumu “iegūšanu”, pretējai pusei faktiski tiek uzlikts pienākums atklāt un iesniegt pierādījumus, kas ir tās rīcībā. Gadījumā, ja brīvprātīgi netiek izpildīts pieprasījums prasība par pierādījumu iesniegšanu, attiecībā uz šo pusi tiek pielietoti piespiedu līdzekļi.

Jēdzienu pierādījumu “nodrošināšana” un “iegūšana” iedalījums ir jāizmanto arī Latvijas civilprocesā. Latvijas civilprocesuālās tiesībās atzīmējot un nošķirot šīs divas procedūras, var tikt izmantoti tādi jēdzieni kā “vispārpieejamu pierādījumu nodrošināšana” un “pierādījumu izprasišana ar piespiedu līdzekļu piemērošanu”. Pie tam, ar jēdzienu “vispārpieejamu pierādījumu nodrošināšana” ir jāsaprot datu iegūšanas apliecināšanas process vai to fiksācija sakarā ar neiespējamību vai grūtībām to tālākai iesniegšanai tiesā. Tāda pierādījumu nodrošināšana notiek ar mērķi tos fiksēt bez piespiedu līdzekļu izmantošanas, un tas nav saistīts ar uzlikto pienākumu procesa pusēm iesniegt pierādījumus. Ar jēdzienu “pierādījumu izprasišana ar piespiedu līdzekļu piemērošanu” ir jāsaprot process, kura laikā pusei tiek uzlikts pienākums iesniegt pierādījumus un ir paredzēta atbildība par šī pienākuma neizpildīšanu. Pielietot piespiedu līdzekļus “pierādījumu izprasišanā” nav iespējams un nav pieļaujams, ja nepastāv procesuālais pienākums pierādījumus iesniegt.

Pievērsīsimies pierādījumu nodrošināšanas vispārējai reglamentācijai, kas ir nostiprināta Civiltiesprocesa likumā. Šā likuma pašlaik spēkā esošās normas lielā mērā ir virzītas uz vispārpieejamu pierādījumu nodrošināšanu materiāltiesisko strīdu izskatīšanas pēc būtības ietvaros. Civilprocesa likuma 98. panta 1. punkts nosaka, ka, ja personai ir pamats uzskatīt, ka tai nepieciešamo pierādījumu iesniegšana vēlāk var būt neiespējama vai apgrūtināta, tā var lūgt šos pierādījumus nodrošināt. Un Civilprocesa likuma 99. pantā ir nostiprinātas prasības pieteikumam par pierādījumu nodrošināšanu.

Par pamatojumu lēmumam par pierādījumu nodrošināšanu kļūst pieņēmums, ka vēlāk kāda pierādījuma iesniegšana tiesas izskatīšanai un izvērtēšanai var kļūt neiespējama vai apgrūtināta. Pie tam, pusei, kas vērsas ar lūgumu par pierādījumu nodrošināšanu, ir precīzi jāzin, tieši kādi pierādījumi ir jānodrošina. Tie nevar būt jebkuri materiāli vai priekšmeti, kas ir otras puses vai kādas trešās personas rīcībā. Pieteicējam saistībā ar Civilprocesa likuma 99. panta 2. punktu konkrēti jānorāda, kādi tieši

pierādījumi jānodrošina. Un ne vienmēr ir iespējams realizēt šādu prasību. Taisnības dēļ jānorāda, ka pusei, kas vērsas ar lūgumu par pierādījumu nodrošināšanu, ir jābūt priekšstatam par to, kāds nodrošināšanas veids un kādi pierādījumi, kas ir nepieciešami izmantošanai pierādīšanas procesa laikā, ir nepieciešami, bet saistībā ar elektroniskajiem pierādījumiem tāds precīzs iedalījums ne vienmēr ir iespējams.

Protams, šis apstāklis nevar un nedrīkst kļūt par pamatojumu tam, lai pusēm būtu iespēja izvairīties no nodrošinājuma objekta konkrētizācijas un pārvirzīt šo pienākumu par nodrošinājuma objekta noteikšanu tiesai. Turklāt, arī ne visi tiesneši ir gatavi precīzi, bez kļūdām un viegli konkrētizēt objektu, attiecībā uz kuru ir jāpieņem nodrošinājuma līdzekļus, lai nodrošinātu elektroniskus pierādījumus. Šai sakarā autores ieteikums saistīts ar nepieciešamību nostiprināt tiesneša “korekcijas” tiesības saistībā ar pieteicēja izvēlētiem un pieteikumā norādītiem elektronisko pierādījumu nodrošinājuma līdzekļiem, kā arī tiesības “precizēt” objektu, attiecībā uz kuru ir jāpieņem nodrošinājuma līdzekļi, taisot lēmumu par pierādījumu nodrošināšanu. Kā arī nodrošināt tiesības uzaicināt ekspertu vai speciālistu tajos gadījumos, kad ir nepieciešamas speciālas zināšanas tās informācijas, kas ir e-veidā, iegūšanā un fiksācijā.

Otrs aktuāls jautājums par elektronisko pierādījumu nodrošināšanu ir saistīts ar lēmumu, kuri ir pieņemti pierādījumu nodrošināšanas jautājumos, izpildi. Attiecībā uz pieteikuma par pierādījumu nodrošināšanas izskatīšanas procedūru un pieņemtā nolēmuma izpildi likumdevējs izsakās ļoti īsi, norādot Civilprocesa likuma 101. panta 1. punktā to, ka pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu izskata tiesas sēdē saskaņā ar šā likuma attiecīgajām normām. Bet iepriekšējā 100. pantā norādīja arī uz sekojošo: pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu tiesa vai tiesnesis izlemj 10 dienu laikā no tā saņemšanas dienas (Civilprocesa likuma 100. panta 1. punkts); ja pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu izlemj tiesa, uz tiesas sēdi aicinot pieteicēju un iespējamus lietas dalībniekus, šo personu neierašanās nav šķērslis iesniegtā pieteikuma izskatīšanai (Civilprocesa likuma 100. panta 2. punkts). Ar tiesneša lēmumu pierādījumus bez lietas dalībnieku uzaicināšanas var nodrošināt tikai neatliekamos gadījumos, tai skaitā neatliekamos intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu vai iespējamu pārkāpumu gadījumos, vai gadījumos, kad nevar noteikt, kas būs lietas dalībnieki (Civilprocesa likuma 100. panta 3. punkts). Liecinieku nopratināšanu, kā arī apskati uz vietas un ekspertīzi izdara saskaņā ar šā likuma attiecīgajām normām (Civilprocesa likuma 100. panta 5. punkts). Kā arī Civilprocesa likuma 102. panta 1. punktā

ir norāde uz to, ka, ja tiesai, kura izskata lietu, nav iespējams savākt pierādījumus, kas atrodas citā pilsētā vai rajonā, tiesa vai tiesnesis uzdod attiecīgajai tiesai izdarīt noteiktas procesuālās darbības.

Attiecībā uz citām iespējamām darbībām saistībā ar pierādījumu nodrošināšanu likumā norādes nav. Pie tam, Civilprocesa likuma 100. panta 2. punktā likumdevējs akcentē, ka, ja pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu izlemj tiesa, uz tiesas sēdi aicina pieteicēju un iespējamās lietas dalībniekus. Tad likumdevējs pieļauj arī situāciju, kad šādu pieteikumu var izskatīt arī kāds cits subjekts, nevis tiesa.

Kāda tad var būt pierādījumu nodrošināšanas lēmuma izpilde. Analizējot Civilprocesa likuma 16. nodaļas saturu, konstatējams, ka, pirmkārt, tā ir paziņošana. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 100. panta 4. daļu, ja lēmums par pierādījumu nodrošināšanu pieņemts bez iespējamā atbildētāja vai cita lietas dalībnieka klātbūtnes, viņam paziņo par šo lēmumu ne vēlāk kā minētā lēmuma izpildes brīdī. Bet, diemžēl, Civilprocesa likums neregulē šī minētas paziņošanas procesuālo jeb īstenošanas kārtību, respektīvi, ko saprast ar paziņošanu, kurš to realizē, kam jāpaziņo, ja paziņošana nav iespējama vai var izpildīt lēmumu. Ņemot vērā to, ka Civilprocesa likuma 100. panta 4. daļa norāda uz paziņošanu lēmuma izpildes brīdī, tad var izsecināt, ka šāda paziņošana veicama ar zvērināto tiesu izpildītāju starpniecību. Bet arī kāda speciāla normatīva regulējuma attiecībā uz zvērinātu tiesu izpildītāju darbībām pierādījumu nodrošināšanas jautājumos Civilprocesa likumā arī nav.

Šai sakarā autore uzskata par nepieciešamu atsaukties uz Z. Pētersones (Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas tiesnese, Dr. iur. cand) viedokli, kuram pievienojas arī šī raksta autore: iespējams, varētu ņemt vērā noteikumus par kustamās mantas aprakstīšanu, tomēr arī tie nedod atbildi uz visiem pierādījumu nodrošināšanas izpildes jautājumiem. Saskaņā ar Tiesu izpildītāju likuma 48. pantu, pildot amata pienākumus, zvērināts tiesu izpildītājs, atbilstoši veicamajai amata darbībai, izskaidro pusēm to tiesības un pienākumus pušu procesuālo tiesību labticīgai īstenošanai. Tātad, zvērinātam tiesu izpildītājam ir tiesības un pienākums izskaidrot tiesības un pienākumus, un savas ierašanās motīvus, bet diez vai to varētu uzskatīt par pienācīgu lēmuma paziņošanu. Bez tam, telpu apskate ir iespējama arī tad, ja lēmuma adresāts tam nepiekrīt vai ja viņš apskatē nepiedalās (CPL 558. p. 1. d., Tiesu izpildītāju likuma 42. p. 3. d.). Kā tadā gadījumā paziņot lēmumu? Kam lēmums jāpaziņo – atbildīgajai personai vai pietiek ar jebkuru uzņēmuma darbinieku, kas apskatāmajās telpās atrodas? Normatīvie akti skaidru atbildi uz šiem jautājumiem

nedod. Acīmredzot lēmuma paziņošanai tomēr būtu jāpaliek tiesas funkcijai un tā nebūtu saistāma ar tiesu izpildītāja darbībām. Būtu jāpiemēro CPL 231. p. 1. d., kas nosaka, ka tiesas lēmuma noraksts trīs dienu laikā nosūtāms lietas dalībniekam, kas nav bijis klāt tā pasludināšanā. Šo darbību varētu uzskatīt par pietiekamu paziņošanu. Šādu uzskatu nostiprina CPL 56.1. p. izpratne. Pats paredz: ja dokumenti piegādāti šā likuma 56. p. noteiktajā kārtībā (t.sk. ar ierakstītu sūtījumu vai ziņnesi), uzskatāms, ka personai ir paziņots par attiecīgā dokumenta saturu. Līdz ar to būtiski, lai tiesa trīs dienu laikā nosūtītu lēmuma norakstu tā adresātam (nevis, lai viņš to būtu jau saņēmis). Ja pierādījumu nodrošināšanas jautājums ir patiešām steidzams, šo trīs dienu laikā pieteicējs jau būs ķēries pie lēmuma izpildes un lēmums adresātu nesasnies ātrāk kā tiesu izpildītājs. Tādā gadījumā, ja lēmuma adresāts būs lēmuma izpildes vietā, viņš par lēmumu uzzinās no zvērināta tiesu izpildītāja, bet, ja nē, tad viņam būs paziņots likumā noteiktā kārtībā (Pētersone, 2010; 13–14).

Pilna normatīvā regulējuma trūkums ļauj secināt, ka ir iespējami dažādi varianti vai veidi, kā var izpildīt lēmumu par pierādījumu nodrošināšanu. Likumdevēja klusēšana ir kļuvusi par iemeslu esošās situācijas dažādiem izskaidrojumiem vai interpretācijām.

Piemēram, pēc procesuālās jomas dažu speciālistu domām, izskatot pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu tiesā, pēc vispārējās jurisdikcijas ir pieļaujams pielietot pēc analogijas: Civilprocesa likuma 19. nodaļa – Prasības nodrošināšana, un piemērot pierādījumu nodrošināšanas procesā nosacījumus par prasības nodrošināšanu. Šo speciālistu argumentācija ir šāda: civilprocesuālās tiesību normās ir nostiprināta sekojoša iespēja: ja nav likuma, kas regulē stridīgo attiecību, tiesa piemēro likumu, kurš regulē līdzīgas tiesiskās attiecības, bet, ja tāda likuma nav, – vadās pēc tiesību vispārējiem principiem un jēgas (Poguļajev, 2004; 34). Latvijas Civilprocesa likumā šādu iespēju paredz 5. panta 5. punktā. Pie tam, šie speciālisti uzskata, ka, pamatojoties uz civilprocesa noteikumiem par prasības nodrošināšanas kārtību, ir pieļaujami izskatīt pieteikumus par pierādījumu nodrošināšanu ne vēlāk kā nākamajā dienā, un arī nepaziņojot par to pusēm, ja tāds nodrošinājums ir steidzīgi nepieciešams vai arī nav iespējams noskaidrot dalībniekus. Tādu procedūru neaizliedz arī likums (Civilprocesa likuma 100. panta 3. punkts).

Speciālistu vidē ir arī cits viedoklis, proti – tāda “paātrināta” procedūra ar pierādījumu nodrošināšanu nav mērķtiecīga, īpaši ar e-pierādījumiem. Bez tam, speciālisti kritizē viedokli, kas paredz pierādījumu nodrošināšanu tādā kārtībā, kā tas notiek ar prasības nodrošināšanu. Šā

viedokļa piekritēji uzsver, ka prasības nodrošināšana un pierādījumu nodrošināšana ir procesuālo tiesību pilnīgi dažādi institūti ar dažādiem mērķiem, kas tiek sasniegti ar atšķirīgām metodēm (Švarc, 2004; 119).

Tiek skaidrots, ka nevar izmantot prasības (t.i., mantiskas intereses) nodrošināšanas pasākumus pierādījumu nodrošināšanā. Prasības nodrošināšanas līdzekļi tiek piemēroti tādā gadījumā, ja to neizmantošana var apgrūtināt vai padarīt par neiespējamu iespējamā sprieduma izpildi. Prasības nodrošināšanas pasākumiem jābūt tieši saistītiem ar strīda priekšmetu, ar tām darbībām, kuras būs jāveic pusei, pret kuru vai attiecībā uz kuru ir pieņemts lēmums.

Jau tika minēts, ka pierādījumu nodrošināšana ne vienmēr ir saistīta ar nepieciešamību izmantot piespiedu līdzekļus, kuriem ir aizliedzošs raksturs. Pierādījumu nodrošināšanas institūta mērķis – datu vai informācijas fiksācija saistībā ar to sekojošu neiespējamu vai apgrūtinātu iegūšanu un iesniegšanu. Neiespējamība vai apgrūtinājums ne vienmēr ir saistīti ar pušu tišām darbībām, tiem var būt arī absolūti objektīvi iemesli.

Jāpiekrīt, ka atšķiras arī to uzdevumu, kurus izvirza likumdevējs, risinājums saistībā ar šiem diviem institūtiem: prasības nodrošināšana un pierādījumu nodrošināšana. Prasības nodrošinājuma līdzekļu piemērošanai pretējai pusei (atbildētajam) vai trešajām personām tiek noteikti dažādi aizliegumi un ierobežojumi, kas iesaistīti ar strīda priekšmetu. Pierādījumu nodrošināšanā tiesas uzdevums ir pierādījumu uztvere, un bieži līdz brīdim, kad tiem jābūt iesaistītiem pierādīšanas gaitā, ievērojot procesuālo stadiju un procesuālo darbību izpildes secību, jo ir pamats uzskatīt, ka vēlāk tas var kļūt neiespējami. Tādēļ šeit aktuāls arī kļūst jautājums par elektronisko līdzekļu saglabāšanas nodrošināšanu un to iesniegšanas tiesas izvērtēšanai nodrošināšanu. Pierādīšanas e-līdzekļi var tikt viegli izmainīti vai praktiski bez pēdām iznīcināti.

Bez tam, prasības nodrošināšanas darbības bieži tiek veiktas likumdevēja paredzētā izpildu lietvedības kārtībā, to dara speciāli pilnvarotas personas – zvērināti tiesas izpildītāji, vai arī citas personas, kurām ir uzlikts šāds pienākums, piemēram, zemesgrāmatas (Torgāns, 2011; 339). Bet lēmumu par pierādījumu nodrošināšanu var realizēt vai izpildīt tikai pati tiesa, kas uztver un fiksē nepieciešamo pierādāmo informāciju strīda turpmākai risināšanai (Švarc, 2004; 119). Autore tikai daļēji piekrīt viedoklim, ka pierādījumu nodrošināšanas lēmumu var izpildīt tikai tiesa un citas personas, piemēram, zvērināti tiesu izpildītāji, nē. Pirmkārt, iespēja nodrošināt pierādījumus ar tiesu izpildītāju vai citu personu, piemēram, notāru palīdzību, nav pretrunā konkrētā institūta būtībai, un tieši, datu

fiksācijai, tos oficiāli apstiprinot. Nodrošinot pierādījumus, to saturā esošie dati tiek tikai fiksēti (Gurvič, 1975; 168). Tāpat jāatzīmē, ka tādu valstu kā, piemēram, Francijas, Dānijas un Vācijas pieredze liecina, ka ne vienmēr, pierādījumus nodrošinot, tiesa uztver un fiksē tos datus par faktiem, kas arī veido pierādījumus (Gurvič, 1975, 168). Dažos gadījumos tiesa, pieņemot lēmumu par pierādījumu nodrošināšanu, nepiedalās to tiešā uztverē un fiksācijā. Visas darbības pierādījumu nodrošināšanā veic tiesas izpildītāji vai notāri. Un, kad nepieciešamas speciālas zināšanas informācijas iegūšanā un fiksācijā, tiesa var uzaicināt ekspertu. Materiāli, kas tiek iegūti tādas procedūras rezultātā, var tikt izmantoti strīda risināšanas laikā citas valsts tiesā, un tiesa, kas pieņēmusi lēmumu par pierādījumu nodrošināšanu, neveic šo pierādījumu pētīšanu un vērtējumu. Tāda iespēja pierādījumu nodrošināšanā ārpus tās valsts, kurā notiek strīda izskatīšana pēc būtības, ir paredzēta Padomes Reglamenta 44/2001/EC (22.12.2000.) 31. pantā par tiesas lēmumu civillietās un tirdzniecības lietās jurisdikciju, atzīšanu un izpildi (Treichel, 2001).

Tas nozīmē, ka pretrunas par pierādīšanas subjektu jēdzienu un šo subjektu tiešajām funkcijām informācijas iegūšanā, iesniegšanā, izmeklēšanā un vērtējumā, neveidojas. Tiesas izpildītājs, notārs vai eksperts ir vienīgi tiesas pieņemtā nolēmuma izpildītāji, kas realizē tikai pierādījumu nodrošināšanas tā saucamo “tehnisko pusi”, un ne vairāk. Tam likumdevējs arī ir paredzējis attiecīgajos normatīvajos aktos šo subjektu tiesības fiksēt faktus. Bez tam, tas atbilst arī kādreiz pieņemtajai izpratnei par pierādījumu nodrošināšanu kā atvasinātu pierādījumu apzinīgi organizētu procesu (Kurilev, 1956; 94).

Protams, regulējot pierādīšanas darbību ne likumdevējs, ne tiesa nedrīkst aizmirst, ka paši vērtīgākie ir tie pierādījumi, kurus tiesa pieņem tieši kā sākotnējus, nevis kā atvasinātus.

Tiesu praksē tiešām visbiežāk tiek izmantoti sākotnējie pierādījumi, bet tas arī nenozīmē to, ka atvasinātos pierādījumus nevar izmantot pierādīšanas procesā. “Dažkārt atvasinātie pierādījumi var izrādīties pat kvalitatīvāki par sākotnējiem, piemēram, dokumenta noraksts attiecībā pret viltotu šī dokumenta oriģinālu” (Brīģis, Rozenbergs, 2010; 141).

Tomēr tiesas procedūru organizācija un realizācija objektīvu iemeslu dēļ ne vienmēr atbilst ātruma un mobilitātes prasībām. Tāpēc tiesas izpildītāju un notāru piesaiste var nodrošināt pierādījumu nodrošināšanas institūta nepieciešamo efektivitātes līmeni.

Ir jāpiekrit tam, ka patiešām atšķiras prasības nodrošināšanas un pierādījumu nodrošināšanas uzdevumu risināšanas modeļi. Prasības

nodrošinājuma līdzekļiem parasti ir aizliedzošs raksturs, bet pierādījumu nodrošinājuma līdzekļi tiek veidoti no informācijas iegūšanas un fiksācijas tās turpmākai izmantošanai procesā, un tas nav saistīts ar aizliedzoša rakstura līdzekļiem. Bet šī atšķirība neizslēdz iespēju pielietot piespiedu līdzekļus, kas paredzēti prasības nodrošināšanai ar mērķi iegūt un fiksēt pierādāmo informāciju.

Tātad, nevar pilnībā izslēgt pierādījumu nodrošināšanas iespēju tādā kārtībā, kā to paredz prasības nodrošināšana, kā uzskata daži speciālisti. Ir jābūt atšķirībai starp vispārpieejamu pierādījumu nodrošināšanu (ko nosaka Civilprocesa likuma 100. p. un 101. p.) un pierādījumu izprasišanu no pretējās puses ar piespiedu līdzekļu pielietošanu. Ja pierādījumu nodrošināšana tiek veikta kārtībā, kādā ir paredzēta mantisko jautājumu nodrošināšanai (tas ir prasības nodrošināšana), tad šajā gadījumā mēs runājam par pierādījumu izprasišanu vienlaicīgi piemērojot piespiedu līdzekļus, nevis par vienkāršu “vispārpieejamas” informācijas fiksāciju. Pierādījumu izprasišanu var veikt kārtībā, kas paredzēta mantisko jautājumu vai interešu nodrošināšanai, nepastarpināti saistīta ar puses pienākumu iesniegt izprasāmo pierādījumu. Noteikumi par pierādījumu izprasišanu pēc puses pieteikuma ir ietverti Civilprocesa likuma 93. panta 2. daļā. Bet Civilprocesa noteikumi neparedz atbildību, ko var uzlikt pretējai pusei par šāda uzliktā pienākuma neizpildi, proti, neparedz procesuālās sankcijas. Likumdevējs dažkārt norāda uz citām negatīvām sekām, ja puse neizpilda likumā paredzēto pienākumu, piemēram, “izmantojot principu: ja persona izvairās, tad ar šo savu uzvedību neiebilst jeb piekrtīt”. Piemēram, pusei nav jāpierāda fakti, kurus šajā likumā noteiktā kārtībā nav apstrīdējusi otra puse (Civilprocesa likuma 96. panta 5. daļa), ja puse atsakās iesniegt tiesai pieprasīto rakstveida pierādījumu, nenoliegdama, ka šis pierādījums atrodas pie tās, tiesa var atzīt par pierādītiem tos faktus, kuru apstiprināšanai pretējā puse atsaukusies uz šo rakstveida pierādījumu (Civilprocesa likuma 112. panta 4. daļa). Bet tādu regulējumu nevar uzskatīt par pilnīgu un pietiekošu.

Tas nozīmē, ka atšķirības starp prasības nodrošināšanas un pierādījumu nodrošināšanas institūtiem neatļauj pielietot likumu pēc analogijas un veikt pierādījumu nodrošināšanu vispārējās jurisdikcijas tiesās saskaņā ar prasības nodrošinājuma pozīcijām. Un piespiedu līdzekļu pielietošanas neiespējamība pierādījumu nodrošināšanā vispārējās jurisdikcijas tiesās šobrīd ir saistīta ar pretējās puses procesuāla pienākuma pierādījumu atklāšanā un iesniegšanā neesamību. Nav pieļaujams pielietot piespiedu

līdzekļus, ja likumā nav paredzēts procesuāls pienākums iesniegt pierādījumus pēc pretējās puses un tiesas pieprasījuma.

No iepriekš teiktā var secināt, ka Civilprocesa likuma 101. panta 1. punkts norāda uz pierādījumu iegūšanas un izpētes nosacījumiem, nevis uz prasības nodrošināšanas normām. Pierādījumu nodrošināšanai jānotiek, informējot par to pieteicēju un citas personas, kas iesaistītas lietā, un ar procesuālas darbības protokola sastādīšanu tādā kārtībā, kas paredzēta pierādījumu izskatīšanai un fiksācijai tiesas procesā.

Kas attiecas uz operatīvu līdzekļu pielietošanas nepieciešamību pierādījumu nodrošināšanā, tad, pielietojot pēc analogijas prasības nodrošināšanas procedūras, problēma pilnā apjomā netiks atrisināta. Pamatojoties uz Civilprocesa likuma 140. panta 1. punktu, pieteikumu par prasības nodrošināšanu tiesa vai tiesnesis izlemj ne vēlāk kā nākamajā dienā pēc lietas ierosināšanas, iepriekš nepaziņojot atbildētājam un citiem lietas dalībniekiem. Bet analizējot Civilprocesa likuma 141. panta 2. punktu par to, ka gadījumā, ja lēmums par prasības nodrošināšanu pieņemts bez lietas dalībnieka klātbūtnes, termiņu sūdzības iesniegšanai skaita no lēmuma izsniegšanas dienas, nonākam pie secinājuma, ka minētais lēmums tomēr ir izsūtāms vai izsniedzams lietas dalībniekiem, kaut arī nezināmu iemeslu dēļ Civilprocesa likumā nav norādes uz to, ka tiesai būtu pienākums noteiktā laikā pēc lēmuma par prasības nodrošināšanas pieņemšanu izsniegt šo lēmumu lietas dalībniekiem un personām, uz kurām likums vai tiesa uzliek pienākumu īstenot prasības nodrošinājuma līdzekļus.

Tad, kad “sākotnēja nodrošināšanas līdzekļu jēga slēpjas tajā aspektā, ka ne tikai iesniegumu izskatīšana par šiem līdzekļiem, bet arī paši līdzekļi ir jāpiemēro bez paziņošanas iespējamam pārkāpējam, jo citādi tiek zaudēta īsta sākotnēja pierādījumu nodrošināšanas jēga – pēc paziņojuma saņemšanas par lēmuma pieņemšanu iespējamam pārkāpējam ir iespēja šos pierādījumus iznīcināt” (Simkin, 2003; 200–201).

Sobrīd likumdevēja piedāvātā pierādījumu nodrošināšanas kārtība nav pilnīga, un tieši, saistībā ar CPL 100. panta 1. punktu – ja lēmums par pierādījumu nodrošināšanu pieņemts bez iespējamā atbildētāja vai cita lietas dalībnieka klātbūtnes, viņam paziņo par šo lēmumu ne vēlāk kā minētā lēmuma izpildes brīdī. Ja mēs ņemam vērā, ka šodien likumdevējs nenosauc nevienu citu izpildes subjektu pierādījumu nodrošināšanā kā tikai tiesu, tad zināms, ka tiesa paziņos personai, attiecībā uz kuru darbojas tiesas lēmums.

Vēl vairāk – ja no sākuma būs nepieciešams izmantot pierādījumu izprasīšanas vai iegūšanas procedūru, lai tos nodrošinātu, tad pierādījumu

iznīcināšanas varbūtība palielinās. Tāpēc ir jāpiedāvā arī alternatīva metode pierādījumu nodrošināšanas jautājumos. Augstāk minētā iemesla dēļ, citu valstu juristi praksē biežāk izvēlas notāra pakalpojumus pierādījumu nodrošināšanā. Notārs var veikt pierādījumu nodrošināšanu, nepaziņojot nevienai no ieinteresētajām pusēm neatliekamajos gadījumos. Pierādījumu nodrošināšanas pasākumi, kurus var veikt notārs, ir vērsti uz “vispārpieejamas” informācijas fiksāciju un neparedz piespiedu līdzekļu pielietošanu attiecībā uz pretējo pusi. Un jāņem vērā, ka šāda veida pierādījumu nodrošināšana ir iespējama tikai līdz prasības celšanai tiesā vai vismaz līdz lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanai.

Apkopojot izklāstīto, jāsecina, ka nepieciešami grozījumi Civilprocesa likumā:

- 1) paredzēt tiesai “korekcijas” tiesības saistībā ar pieteicēja izvēlētiem un pieteikumā norādītiem elektronisko pierādīšanas līdzekļu nodrošinājuma līdzekļiem, kā arī tiesības “precizēt” objektu, attiecībā uz kuru ir jāpieņem nodrošinājuma līdzekļi, taisot lēmumu par pierādījumu nodrošināšanu. Kā arī nodrošināt tiesai tiesības pieaicināt ekspertu tajos gadījumos, kad ir nepieciešamas speciālas zināšanas e-veida informācijas iegūšanā un fiksācijā;
- 2) nepieciešams noteikt atšķirību starp vispārpieejamu pierādījumu nodrošināšanu un pierādījumu izprasišanu ar piespiedu līdzekļu izmantošanu, tā kā tiesas pamatojums, piemērojot attiecīgos līdzekļus un šo līdzekļu realizācijas kārtība norādītajos gadījumos, būs būtiski atšķirīgs. Piemērojot piespiedu līdzekļus (piemēram, līdzekļus, kas paredzēti prasības nodrošināšanai) ar mērķi izprast pierādījumus no pusēm, ir nepieciešama tāda procesuāla pienākuma esamība kā pienākums pierādījumus atklāt un iesniegt. Pamatojoties uz iepriekš teikto, autore uzskata par nepieciešamu veikt sekojošas izmaiņas Civilprocesa likumā: papildināt Civilprocesa likuma 98. panta 4. punktu ar šādu saturu: *Ja ir pietiekošs pamatojums uzskatīt, ka pierādījums, kura nodrošināšanu pieprasa puse, var tikt iznīcināts vai pārveidots, tiesa ir tiesīga nekavējoties piemērot atsevišķus piespiedu līdzekļus, kas paredzēti Civilprocesa likuma 19. nodaļā, neinformējot par to lietas dalībniekus un to viedokļa uzklaušanās, ar mērķi fiksēt pierādāmo informāciju un nodrošināt tās turpmāko iesniegšanu un izpēti tiesas sēdē;*
- 3) iekļaut Civilprocesa likumā lēmumu par pieņemto pierādījumu nodrošināšanas jautājumiem, izpildes kārtības reglamentāciju, paredzot

iespēju izmantot zvērinātu tiesas izpildītāju un zvērinātu notāru institūtu izmantošanu datu/informācijas fiksācijai, pamatojoties uz tiesas lēmumu par pierādījumu nodrošināšanu un šī lēmuma izpildes ietvaros.

Bibliogrāfija

- Pētersone, Z. (2010) Pierādījumu nodrošināšana. *Jurista vārds*. Nr. 12.
- Rozenbergs, J. Briģis, I. (2010) Padomju civilprocesuālās tiesības. 1978. gadā publicētās grāmatas faksimilizdevums ar jaunu Dr. Jāņa Rozenberga priekšvārdu. Apgāds Zvaigzne ABC.
- Torgāns, K. (Red.) (2006) Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Rīga.: Tiesu namu aģentūra.
- Torgāns, K. (Red.) (2011) Civilprocesa likuma komentāri. I daļa. Rīga.: Tiesu namu aģentūra.
- Treichel, P. (2001) *Die französische Saisie-contrefaçon im europäischen Patentverletzungsprozess für Problematik der Beweisbeschaffung im Ausland nach Art. 24 EuGVU, GRUR INT 690.*
- Gurvič, M. (1950) Lekciji po sovetkomu grazdanskomu processu. M. (In Russian).
- Gurvič, M. (Red.) (1975) Sovetskij grazdanskij process. M. (In Russian).
- Kuriļev, S. (1956) Sušnostj sudebnih dokazatelstv. In: *Trudi Irkutskogo gos. Un-ta. T. 17. Vypusk 2.* Irkutsk. (In Russian).
- Poguļajev, V. (2004) Pravonarušeniya v seti Internet. *EŽ – Jurist.* № 12. (In Russian).
- Simkin, L. (2003) Sovremennije vozmožnosti obespečenija dokazatelstv po delam o zascite prava na programmi dlja EVM. In: *Pravovaja ohrana intellektualnoj sobstvennosti.* M. (In Russian).
- Švarc, M. (2004) Obespečenije dokazatelstv i nekotorige obscije voprosi dokazivaniya v arbitražnom processe. In: *Dokazatelstva v arbitražnom processe.* M. (In Russian).

Вопросы обеспечения электронных средств доказывания в гражданском процессе

Резюме

Исследуемая в статье проблема связана с тем, что одним из актуальных процессуальных вопросов, касающихся использования электронных средств доказывания, является сложность обеспечения их сохранности и представления для исследования в суде. Электронные средства доказывания могут быть легко изменены или бесследно уничтожены. В гражданском процессуальном праве существует целый комплекс норм, образующих самостоятельный институт обеспечения доказательств, основной целью которого является

регламентация порядка фиксации и удостоверения доказательств с целью их последующего исследования в ходе судебного разбирательства. В данной статье дается анализ существующих в латвийском гражданском процессе норм об обеспечении доказательств, а именно, насколько они достаточны для достижения целей гражданского судопроизводства в условиях все более широкого использования информационных технологий. Это и является целью данной статьи. Для достижения указанной цели выдвигается задача проанализировать вопрос об основных принципах и критериях обеспечения электронных доказательств. Основные выводы, к которым пришел автор, заключаются в следующем:

1. Необходимо предоставить суду больше инициативы в вопросах выбора мер по обеспечению электронных доказательств и объекта обеспечения. А именно, позволить суду «корректировать» меры обеспечения, предлагаемые заявителем, по обеспечению электронных доказательств, а так же «уточнить» объект, в отношении которого следует применить меры обеспечения, вынося определение по обеспечению доказательств. Следует так же предоставить суду право приглашать эксперта в тех случаях, когда необходимы специальные познания для извлечения и фиксации информации, находящейся в электронном виде. 2. Необходимо проводить различие между обеспечением общедоступных доказательств и истребованием доказательств с применением мер принуждения, т. к. основания принятия соответствующих мер судом и порядок их реализации в указанных случаях будут иметь существенные отличия. Для применения мер принуждения (например, мер, предусмотренных для обеспечения иска) с целью истребования доказательств от сторон, необходимо наличие процессуальной обязанности по представлению и раскрытию доказательств. 3. Необходимо расширить возможности по исполнению постановлений по обеспечению доказательств, предусмотрев возможность использования институтов присяжных судебных исполнителей и присяжных нотариусов для фиксации данных на основании и в рамках исполнения судебного постановления об обеспечении доказательств.

Ключевые слова: электронные средства доказывания, доказательство, обеспечение доказательств.

MORĀLĀ KAITĒJUMA APMĒRA TIESISKĀ REGULĒJUMA PROBLEMĀTIKA VALSTS PĀRVALDES IESTĀŽU NODARĪTO ZAUDĒJUMU ATLĪDZINĀŠANĀ

Pētījuma mērķis ir izpētīt valsts atbildības robežu iespējamību morālā kaitējuma atlīdzināšanas gadījumos, kad zaudējumi radušies tās pārvaldes iestāžu darbības rezultātā.

Pētījuma problēma ir saistīta ar zināmu pretrunīgumu 2005. gada 01. jūlijā spēkā stājušā “Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma” (turpmāk – Atlīdzināšanas likums) 14. pantā trešajā daļā ietvertajā normā. Tā paredz noteiktus ierobežojumus morālā kaitējuma atlīdzināšanas apmēriem no valsts puses, kas savukārt var radīt šaubas par šajā pantā ietverto augstāk norādīto valsts sniedzamo garantiju pilnīgumu.

Pētījuma uzdevums ir rast abpusēji, t.i., valstij un tās iedzīvotājiem pieņemamu risinājumu konkrētai identificētajai problēmai.

Pētījuma novitāte ir autora priekšlikums atcelt konkrētos ierobežojumus, dodot tiesām patstāvīgi pieņemt lēmumus un izvērtēt konkrētos nodarījumus, neaprobežojoties ar likuma ietvaru.

Pētījuma rezultātā radušies secinājumi norāda par Atlīdzināšanas likuma 14. panta trešajā daļā paredzēto normas iespējamo neatbilstību Satversmes 92. pantam.

Atslēgas vārdi: morālais kaitējums, valsts lidzatlīdzība, valsts pārvaldes iestāžu atbildība, Satversmes tiesa.

Personai nodarītā morālā kaitējuma atlīdzināšanas jautājumi joprojām ir aktuāli ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā kopumā. Starp tiem kā būtiskākais jautājums ir tieši objektīva morālā kaitējuma apmēra noteikšana. Jebkurai valstij katram tās iedzīvotājam ir jāgarantē viņa tiesību aizstāvība, un nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam iedzīvotājam garantējot arī tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Šādas normas jau satur LR Satversme. To redakcija liek secināt, ka valstij ir jābūt līdzatbildīgai ne tikai gadījumos, kad šādas iedzīvotājiem garantētās tiesības ir aizskārusi cita persona, bet arī pati valsts. Atklāts ir jautājums – vai valsts var ierobežot savu atbildību pret tās iedzīvotājiem kādā no viņu tiesību aizskārums gadījumiem un atlīdzināt ne tikai personai nodarīto materiālo kaitējumu, bet arī valsts nodarīto morālo kaitējumu?

Uz šo jautājumu – par valsts atbildības robežu iespējamību attiecībā par tās pārvaldes iestāžu nodarītajiem zaudējumiem morālā kaitējuma atlīdzināšanas gadījumos, autors vēlas rast atbildes, analizējot Latvijas likumdošanu konkrētajos jautājumos. Par šī pētījuma mērķi ir izvirzīts izanalizēt attiecīgās tiesību normas, sniedzot arī savu skatījumu uz iepriekš norādīto pētījuma jautājumu.

Analizējot normatīvos aktus, kuri būtu attiecināmi uz valsts pārvaldes iestāžu nodarīto morālo kaitējumu, ir konstatējams, ka 2005. gada 01. jūlijā spēkā stājās Atlīdzināšanas likums, kura mērķis bija nodrošināt privātpersonai Satversmē, kā arī Administratīvā procesa likumā noteiktās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu arī par morālo kaitējumu, kas privātpersonai nodarīts ar valsts pārvaldes iestādes prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību.

Pētījuma autora ieskatā konkrētais normatīvais akts patiešām bija nepieciešams, jo valstij ir pienākums ne tikai atzīt, ka tās iedzīvotāju tiesības ir aizsargājamās, bet arī radīt efektīvu mehānismu visu aizskarto tiesību aizsardzībai, t.sk. arī par morālā kaitējuma atlīdzināšanai.

Analizējot Atlīdzināšanas likuma normas, ir pētāmas arī personas iespējas vērsties tiesā par tai nodarīto morālo kaitējumu no valsts puses pirms stājās spēkā Atlīdzināšanas likums.

LR Augstākās tiesas Senāta praksē ir nostiprinājusies atziņa, ka Civillikuma 1. un 5. pants piemērojams gadījumos, kad citu tiesību normu piemērošanas rezultāts būtu absolūti netaisnīgs pret kādu no pusēm, kad likums neregulē konkrētās tiesiskās attiecības vai arī tieši norāda, ka jautājuma izlemšanā tiesai jāvadās pēc saviem ieskatiem (LR Augstākās tiesas Senāta 29.10.2008. spriedums lietā Nr. SKC-353).

Līdz ar to ir secināms, ka arī pirms 2005. gada 01. jūlijā pieņemtā norādītā zaudējumu atlīdzināšanas likuma bija iespējas celt prasību pret valsti.

Attiecībā par šādas prasības celšanas juridisko pamatojumu pirms Atlīdzināšanas likuma pieņemšanas, no kuras normām izriet norādītās prasības celšanas iespēja pret valsti, šādu pamatojumu var rast arī Satversmes 92. panta normās. Autors šajā sakarā pievienojas attiecīgajā diskusijā, kas notika 2013. gada 03. oktobrī sakarā ar “Valsts un pašvaldību institūciju nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas kārtības piemērošanas problēmām”, lektora Edgara Pastara paustajam viedoklim, – ka neesot tiesiskajam regulējumam, juridiski varēja celt prasību pret valsti par tās nodarīto morālo kaitējumu personai pamatojoties uz Satversmes 92. pantu, kas ir piemērojams arī tiešā veidā.

Arī Satversmes tiesa savā spriedumā ir interpretējusi Satversmes 92. pantā ietvertu normu, kas nosaka, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā, ikvienam ir tiesības uz atbilstošu atlīdzinājumu un ir atzinusi, ka cilvēka pamattiesību aizsardzība, kā viena no tiesiskas valsts svarīgākajām garantijām, nosaka valsts pienākumu nodrošināt efektīvu aizsardzību ikvienam, kura tiesības ir pārkāptas. Šī norma ietver vispārēju garantiju – ja valsts ir pārkāpusi indivīda tiesības, tam ir tiesības uz atlīdzību. Kā jebkura cilvēka pamattiesību norma, arī Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertā tiesību norma ir piemērojama tieši un nepastarpināti. Proti, tās konkretizēšanai nav nepieciešams kāds atsevišķs likums. Ja privātpersona uzskata, ka tās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses ir nepamatoti aizskartas, tā, tieši atsaucoties uz Satversmes 92. panta trešo teikumu, ir tiesīga vērsties tiesā un lūgt tiesu piešķirt atbilstošu atlīdzinājumu (Satversmes tiesas 05.12.2012. spriedums lietā Nr. 2001-07-0103).

Būtiska, autora skatījumā, ir arī valsts atbildības kā tādas ierobežošana. Pētot konkrēto tēmu, ir radusies saskarsme ar viedokli, ka – ņemot vērā Eiropas Padomes un Eiropas Cilvēktiesību tiesas skatījumu, kā arī balstoties uz Satversmes normu analīzi, zaudējumu atlīdzinājums administratīvajā procesā var tikt ierobežots. Tomēr jebkādi zaudējumu atlīdzinājuma apmēra ierobežojumi jāpamato ar skaidri definētiem kritērijiem un principiem, nevis jāpieļauj automātiska zaudējumu atlīdzības apmēra ierobežošana (pēc valsts noteiktiem zaudējumu atlīdzības limitiem) (Gredzena 2004).

Ir pilnībā jāpiekrīt I. Gredzenas norādītajiem secinājumiem par to, ka nav pieļaujama automātiska zaudējumu atlīdzības ierobežošana. Tajā pašā laikā, pētījuma autoram ir atšķirīgs viedoklis, kas ir sekojošs: ir zaudējumi, kas var tikt ierobežoti ar skaidri definētiem kritērijiem un ir zaudējumi, kas nav ierobežojami. Ar neierobežojamajiem ir domājams personai nodarītais morālais kaitējums.

Pētot zaudējumu kā ierobežošanas jautājumu no valsts puses, tiesu praksē autors ir saskāries ar LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta nolemto par valsts atbildību saistībā ar advokātu palīdzības samaksu no valsts puses, kurā tiesa lēma, ka valsts atbildības ierobežojumam ir balansējoša funkcija, jo tiek līdzsvarotas cietušās personas tiesības uz atlīdzību un sabiedrības tiesības saņemt efektīvu valsts funkciju īstenošanu bez papildus nodokļu nastas nodokļu maksātājiem (ņemot vērā, ka zaudējumu atlīdzība faktiski gulstas uz nodokļu maksātāju pleciem) (LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 24.04.2012. spriedums lietā Nr. A42711108; SKA-213/2012).

Varētu rasties viedoklis, ka līdzīgi tiesas motīvi ir attiecināmi arī personai nodarītā morālā kaitējuma gadījumā, taču ir konstatējams, ka tas nav piemērojams arī morālās atlīdzības gadījumā. Par to liecina šajā pašā spriedumā esošās norādes, kas autora skatījumā ir jāskata kopsakarā ar nolemto, ka personai savu zināšanu un praktisko iespēju robežās jādara viss iespējamais, lai samazinātu savus zaudējumus, bet valstij nav jāatlīdzina zaudējumi, kurus persona varēja novērst. Spriedums saturēja arī norādi, ka tādēļ valsts atbildības apmērs nav pretnostatāms personas iespējām brīvā tirgus apstākļos (LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 24.04.2012. spriedums Lietā Nr. A42711108; SKA-213/2012).

Autors, ņemot vērā visus augstāk norādītos tiesas secinājumus, tos analizējot, savstarpējā kopsakarībā secina, ka tie nevarētu būt par pamatu valsts veiktai darbībai augstāk norādītā morālā kaitējuma ierobežošanā ar Atlīdzināšanas likuma konkrēto pantu.

Ir secināms, ka valsts atbildības ierobežojuma balansējoša funkcija kā argumentācija ir piemērojama gadījumiem, kad personai pastāv izvēles iespējas, piem. izvēlēties savu interešu aizstāvībai mazāk dārgu advokātu, kas saistīts kopā ar personas iespējām samazināt savus zaudējumus.

Morālā kaitējuma gadījumā, personai, diemžēl, pirms vai pēc tā nodarīšanas nav nekādu iespēju samazināt savus morālos zaudējumus.

Vērtējot Atlīdzināšanas likuma 14. panta trešajā daļā noteikto morālā kaitējuma atlīdzinājuma apmēru, kas ir paredzēts apmērā līdz 3000 latiem, atrodams, ka likums nosaka arī to, ka, ja nodarīts smags morālais kaitējums, atlīdzinājumu var noteikt apmērā līdz 5000 latiem, bet, ja nodarīts kaitējums dzīvībai vai sevišķi smags kaitējums veselībai, maksimālais atlīdzinājuma apmērs var būt līdz 20 000 latiem.

Kopsakarā ar jau augstāk norādīto I. Gredzenas viedokli, ka zaudējumiem ir jābūt skaidri definētiem kritērijiem un principiēm, ir secināms, ka kritērijus, kas noteikti ar Atlīdzināšanas likuma 14. panta trešajā daļā nevar uzskatīt par pietiekoši skaidriem. Šie ierobežojumi nav pamatoti nedz ar šo apmēra apjomu, nedz arī ar galīgo ierobežojumu, t.i. 20 000 latiem.

Ir secināms arī tas, ka valsts ierobežo tās iedzīvotājiem viņu garantēto tiesību aizskāruma gadījumā un konkrēti morālā aizskāruma gadījumā, savu atbildību maksimums ar 20 000 latiem.

Autora skatījumā, šo ierobežojumu nepamatotību raksturo arī Satversmes 116. pantā noteiktie konkrētie gadījumi, ka valsts, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību,

labklājību un tikumību, var ierobežot konkrētajos Satversmes pantos noteiktās personas tiesības.

Ir secināms, ka Satversmes 116. pantā valstij nav piešķirtas tiesības veikt ierobežojumus tās iestāžu darbinieku izdarītā morālā kaitējuma ierobežošanā.

Ja no valsts puses tiek noteikts morālā kaitējuma atlīdzināšanas apmēru ierobežojums, tad var tikt izteiktas šaubas par Satversmē ietvertu norādīto valsts sniedzamo garantiju pilnīgumu.

Valsts atbildības ierobežošanas gadījumos, kad personai nav izvēles iespējas savu zaudējumu novēršanā, tiek pārkāptas arī cilvēktiesības un precīzāk – ar šādu ierobežojumu personai zūd cilvēktiesību ievērošanas valsts sniegtās procesuālās garantijas.

Tiesiskā valstī valsts varas un privātpersonas attiecību pamatā ir cilvēktiesības. Materiālās administratīvās tiesības ir cilvēktiesību konkretizācija. Bet administratīvās procesuālās tiesības – cilvēktiesību ievērošanas procesuālā garantija (Dravnieks “Vispārējie tiesību principi administratīvajā procesā” <http://dravnieks.ir.lv/aplvtp.html>).

Morālā kaitējuma, kas Atlīdzināšanas likumā tiek definēts kā fiziskās personas ciešanas, kuras tai izraisījis būtisks šīs personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu prettiesisks aizskārums, apmēru objektīva novērtēšana un vienpersoniska ierobežošana no valsts puses ir apstrīdama.

Pēc autora apsvērumiem, morālā apmēra novērtēšanu apgrūtina ciešanu individualitāte.

Šī pētījuma novitāte un piedāvājums sakņojas viedoklī, ka objektīvāku vērtējumu šādām ciešanām varētu sniegt tiesa, kuras iespējas šobrīd noteikt morālā kaitējuma lielāku apmēru par 20000 latiem, ir ierobežotas ar konkrētu maksimālo šāda kaitējuma novērtējumu no Atlīdzināšanas likuma puses.

Tiesa savos nolēmumos realizējot vienveidīgu tiesu praksi, kas, savukārt, ir nozīmīgi no tiesību uz taisnīgu tiesu viedokļa, varētu nodrošināt taisnīgumu, kurš iespējams atsevišķos gadījumos varētu būt arī lielāks par pašreiz Atlīdzināšanas likumā noteiktajām robežām – gan attiecībā pret valsti un arī pret indivīdu.

Pētot zaudējuma atlīdzinājuma būtību kā tādu, ir konstatējams, ka interpretējot Satversmes 92. pantā ietvto jēdzienu “atbilstīgs atlīdzinājums” – ir būtiski ievērot, lai šis pamattiesības tvērums netiktu nepamatoti sašaurināts un attiecināts vienīgi uz mantisko tiesību jomu vai zaudējumu atlīdzību. Jēdziens “atbilstīgs atlīdzinājums” vispirms ir interpretējams kā jebkuram tiesību aizskārumam atbilstošs gandarījums, kas

aptver gan zaudējumu atlīdzināšanu, gan arī nemantiskā (morālā un personiskā) kaitējuma kompensēšanu. Tādējādi, Satversmes 92. panta trešais teikums ietver vispārēju taisnīgas tiesas garantiju – ja kādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses ir pārkāptas, tad personai ir tiesības saņemt atbilstošu atlīdzinājumu (Satversmes tiesas 06.06.2012. spriedums lietā Nr. Nr. 2011-21-01).

Līdz ar to ir secināms, ka tiesai pilnībā atdodot valsts nodarītā morālā kaitējuma novērtēšanu un nenosakot tā robežas, tiktu pilnībā arī realizētas konkrētā atlīdzinājuma iespējas, t.i., tiesai būtu iespējas noteikt atbilstošu gandarījumu par personai nodarītajām morālajām ciešanām.

Tas būtu inovatīvs risinājums, lai nodrošinātu taisnīgu tiesu un tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu.

Būtiskajam šis piedāvātās novitātes secinājumam atbilst arī attiecīgais Satversmes tiesas secinājums par to, ka – tiesai ir vislabākās iespējas novērtēt, cik lielā apmērā nosakāms atbilstošs atlīdzinājums konkrētajā lietā (Satversmes tiesas 06.06.2012. spriedums lietā Nr. Nr. 2011-21-01).

Līdz ar to šis pētījums vieš autoram cerības par iespējamo diskusiju rašanos sakarā ar nepieciešamību izdarīt izmaiņas attiecīgajā Atlīdzināšanas likuma pantā.

Bibliogrāfija

Normatīvie akti:

“LR Satversme” pieņemta 15.02.1922.; spēkā stājās 07.11.1922.

“Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums” pieņemts 02.06.2005.; spēkā stājas 01.07.2005.

Raksti internetā:

Dravnieks A, “Vispārējie tiesību principi administratīvajā procesā” <http://dravnieks.lv/aplvt.html>

Gredzena I. <http://politika.lv/article/zaudejumu-atlidziba-administrativaja-procesa-solits-maka-nekrit> 2004

Tiesu prakse:

Satversmes tiesas 05.12.2012. spriedums lietā Nr. 2001-07-0103.

Satversmes tiesas 06.06.2012. spriedums lietā Nr. 2011-21-01.

LR Augstākās tiesas Senāta 29.10.2008. spriedums lietā Nr. SKC-353.

LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 24.04.2012. spriedums lietā Nr. A42711108; SKA-213/2012.

Legal Regulation Problems of Moral Injury Claims during the Compensation of the Losses, Inflicted by the State Institutions

Summary

The aim of the study is to explore limits of state responsibility during the compensation of moral damages, inflicted by the state officials and state institutions. The main problem of the research is connected with flaws and discrepancies in the Latvian legal system: the third part of section 14 of the Law on Compensation of Losses, Inflicted by State Authorities presumes, what there are some limits of state responsibility, regarding on level of compensation, paid to the victim as a moral compensation, because of violation of rights, committed by the state authorities. The main task of the research is to define the equal guarantees, regarding on the precise level of moral compensation, both for the victims and state as a violator, that will mutually acceptable and reasonable for both sides of the conflict. The author proposes to amend existing legal regulation, excluding limits of moral compensation, paid to the victims for violations of its rights, where the offender is a particular state authority or state institution in common, and giving a possibility to courts to independently decide about precise level of moral compensation.

Key words: moral harm, state compensation, responsibility of state officials, Constitutional court.

PATVĒRUMA PROCEDŪRAS UN AR TO SAISTĪTO JĒDZIENU IZPRATNE MŪSDIENĀS

Katram cilvēkam ir tiesības meklēt patvērumu no vajāšanas citās valstīs un izmantot šo patvērumu (Vispārējā cilvēktiesību deklarācija 1948).

Raksta mērķis ir rast mūsdienās tik aktuālas tēmas kā patvērumu vienvēidīgu izpratni. Līdz ar to autorei bija nepieciešams izpētīt ar patvērumu saistītos jēdzienus, analizēt to rašanās vēsturisko ietekmi uz mūsdienu izpratni, veikt gan vēsturisko, gan gramatisko salīdzinājumu, kā arī iedziļināties šo jēdzienu lietojumā šodien.

Raksta mērķis un izvīzītie uzdevumi neskar tikai tīri teorētiskās atziņas, bet virzīti vairāk praktiskam pielietojumam. Pēdējos gados arī Latvijai nācies vairāk saskarties ar patvēruma meklētājiem. Citas Eiropas Savienības (turpmāk – ES) valstis slīgst daudz lielākā patvēruma gribētāju daudzumā, bet joprojām vienotas rīcības modeļa visā ES nav. Protams, ir kopējā patvēruma politika, izvīzīti uzdevumi, tiek ļoti daudz darīts, lai sakārtotu patvēruma jomu visu dalībvalstu teritorijā, bet autore uzskata, ka tuvāko gadu laikā tas nenotiks, jo visu valstu vienotu kopīgu darbību izveidei un realizācijai ir nepieciešams daudz ilgāks laiks. Pagaidām dalībvalstis pat nespēj vienoties par kopīgu patvēruma procedūras tiesisko pamatu, joprojām katrā valstī ir atšķirīga pieeja un nacionālie tiesību akti. Autore uzskata, ka kopējās nostājas sākums būtu vienotu patvēruma procedūru skarošu terminu izpratne, kas tad arī palīdzētu sakārtot tiesisko pusi un piemērot to praktiskajā dzīvē.

Pēdējo gadu laikā tiek veidotas migrācijas un patvēruma jēdzienu vārdnīcas, bet šie termini tomēr nav vēl raduši vietu valstu tiesību aktos un, salīdzinot dažādu ES valstu nacionālos likumus, kas skar migrāciju un patvērumu, redzams dažāds vienu un to pašu procesu vai objektu skaidrojums. Autore uzskata, ka pirms praktiskajiem pasākumiem patvēruma jomā, būtu jāvienojas par tiesību aktu izlīdzināšanu, lai novērstu jebkura rakstura domstarpības.

Analizējot ar patvēruma procedūru saistītos terminus, nākas secināt, ka tie balstās uz 1951. gada konvencijas par bēgļa statusu (turpmāk – Konvencija). ES savos tiesību aktos par pamatu ņem šo Konvenciju. Tomēr joprojām nav izdevies rast citu jēdzienu tik universālus skaidrojumus kā Konvencijas “bēgļa” jēdziens, kas ir pielietojams visā pasaulē. Citi ar patvērumu saistītie jēdzieni tiek grozīti, mainīta to izpratne un tā nav tik universāla, lai visas dalībvalstis bez ierunām un pārpratumiem šos skaidrojumus pieņemtu un vienādā izpratnē ieviestu arī savā nacionālajā likumdošanā.

Atslēgas vārdi: patvērumš, bēglis, patvēruma meklētājs, terminš, jēdziens.

Patvēruma jēdzienam ir sena vēsture, varētu teikt, ka tas radās jau cilvēces pirmsākumos. Jau pirmo cilvēku kopienās bija gadījumi, kad cilvēks tika izraidīts vai pats bēga no savas apmetnes un meklēja patvērumu pie citām cilvēku kopienām. Veidojoties valstīm ar noteiktām robežām, patvērumus ieguva mūsdienu nokrāsu, kad personas dažādu iemeslu vadītas devās projām no savas valsts un meklēja patvērumu citā. Būtībā galvenā patvēruma doma ietver sevī cilvēku nepieciešamību bēgt no savas valsts tādēļ, ka tos apdraud ārējie vai iekšējie konflikti. Par patvērumu netiek uzskatīta pārvietošanās savas valsts ietvaros, jo cilvēks tikai maina savu dzīvesvietu, bet paliek savas valsts aizsardzībā. Gadījumos, kad valsts nav spējīga nodrošināt personu aizsardzību, cilvēks spiests realizēt savas pamattiesības, ierodoties citā valstī. Patvērumus kā vārds apzīmē cilvēka iespēju paglābties, rast pajumti, patverties (Sinonīmu vārdnīca skolām 2001). Ikdienā vārds “patvērumus” tiek lietots, lai aprakstītu cilvēku iespēju glābties no sala, vēja, lietus u.c., bet, saistībā ar cilvēka bailēm par savu dzīvību citu cilvēku ietekmes rezultātā, šim vārdam veidojas politisks raksturs un iegūst to nozīmi, kurā to tagad visbiežāk lieto.

Lielāka uzmanība patvēruma jēdziena skaidrojumam un plašākam vienotam lietojumam tika pievērsta Pirmā pasaules kara laikā. Masveida starptautisko bēgļu problēmu risināšanai tika pieņemti pirmie nozīmīgie starptautiski atzītie normatīvie akti. 1919. gadā radās Tautu Savienība (League of Nations), kurā ietilpa 42 valstis. ASV tai nepievienojās, kas mazināja organizācijas ietekmi (Bojārs 2006). 1921. gadā šī pirmā universālā starptautiskā organizācija izveidoja Augstā komisāra bēgļu lietās pārvaldi, kuras pamatuzdevums bija materiālās, juridiskās un politiskās palīdzības nodrošināšana bēgļiem (Gromovs 2009).

Mūsdienās **patvērumus** – aizsardzības piešķiršana savas valsts teritorijā personām no citas valsts, kas bēg no vajāšanas vai nopietniem draudiem. Patvērumus ietver sevī dažādus elementus, tostarp nerezidentu, atļauju palikt patvēruma valsts teritorijā un procedūras humānus standartus (Master glossary of terms 2006). Līdzīgu skaidrojumu sniedz arī Eiropas Komisija, kas šī jēdziena skaidrojumā ietver atsauci uz starptautiski atzītajām bēgļu tiesībām, ar to norādot Konvencijas ievērošanu. Tālāk jēdziena skaidrojumā atkaršojas to iemeslu uzskaitījums, kas kalpo par pamatu patvēruma piešķiršanai (Asylum and migration glossary 2010). Tā kā šie iemesli ir ņemti no “bēgļa” jēdziena skaidrojuma, autore uzskata, ka nebūtu nepieciešams tos katrā saistītajā termina skaidrojumā ietvert. Turklāt ES valstis sniedz patvērumu arī gadījumos, kas neatbilst klasiskajai “bēgļa” izpratnei, līdz ar to Eiropas Komisijas skaidrojums rada maldīgu

un nepareizu priekšstatu par to, ka patvērumš pienākas tikai bēgļiem, kaut gan vispārzināms fakts, ka vairāk patvērumu saņem tieši personas, kas lūdz aizsardzību uz laiku, kara, bruņotu konfliktu, nežēlīgu sodu dēļ, kas nav saistīti ar bēgļa statusā ietvertajiem iemesliem. Cilvēki baidās par savu dzīvību neatkarīgi no viņu piederības noteiktai rasei, reliģijai, tautībai un kādai noteiktai sociālai grupai vai politiskajiem uzskatiem. Daudzās ES valstīs atsevišķi vispār netiek skaidrots jēdziens “patvērumš”, normatīvie akti sevī nes tikai tādus jēdzienus kā “patvēruma procedūra” un “patvēruma meklētājs”. Arī Latvijas Republikas likumā Patvēruma likums nav jēdziena “patvērumš” oficiālā skaidrojuma. Citās valstīs šis patvēruma jēdziens tiek konkretizēts uz doto valsti, piemēram, Lietuvas Republika savā likumā “Likums par ārvalstnieku statusu” ir skaidrojusi jēdzienu “patvērumš” Lietuvas Republikā kā bēgļa statusa, alternatīvās aizsardzības vai pagaidu aizsardzības piešķiršanu, pamatojoties uz to procedūru, ko nosaka šis likums.

Autore uzskata, ka būtu nepieciešams izveidot universālu “patvēruma” skaidrojumu, jo nevar runāt un pareizi izprast ne procedūras skaidrojumu, ne to personu, kas patvērumu lūdz vai nodarbojas ar patvēruma piešķiršanas procedūru, ja nav līdz galam skaidrs, kas ir šis pamatvārds, kas tik bieži tiek lietots visos citos terminos. Autore piedāvātu šādu skaidrojumu: **patvērumš** – aizsardzības piešķiršana savas valsts teritorijā personām no trešajām valstīm, kas tiek vajātas un pakļautas nopietniem draudiem. Galvenais, ko ietver šis skaidrojums, vēsturiskais cilvēktiesību aizsardzības aspekts – ja cilvēks tiek apdraudēts, to jāaizsargā neatkarīgi no draudu iemesliem. Tālākā valsts rīcībā jau tiktu noteikts, cik pamatots ir lūgums par aizsardzību, bet sākotnēji nevienam nav iespējams atteikt, turklāt nav iespējams arī uzreiz noteikt patiesos iemeslus, līdz ar to nav jēgas to visu iekļaut jēdziena skaidrojumā.

Turpinot analizēt ar patvērumu saistītos jēdzienus, pirmkārt jāmin svarīgākie. Kā autore iepriekš noskaidroja, patvērumš nozīmē jebkuras apdraudētas personas aizsardzību, tomēr ir svarīgi noteikt no visiem gribētājiem tos, kam būtu pamatoti iemesli. Ne velti galvenais termins saistībā ar patvēruma jautājumiem, ko starptautiski jau XX gadsimta sākumā mēģināja skaidrot, bija “bēglis”, jo svarīgākais bija noteikt, kuros gadījumos šis personas tiktu uzskatītas par bēgļiem. Tautu Savienība savos dokumentos mēģināja iedalīt bēgļus kategorijās, ņemot vērā viņu izcelsmi, teritoriju, ko tie atstājuši, un diplomātiskās aizsardzības trūkumu viņu dzimtenē. Šādi definējot bēgļus, iedalot tos kategorijās, termina inter-

pretācija bija vienkārša un neradīja īpašas grūtības, nosakot, kas ir uzskatāms par bēgli (UNHCR 1992).

Laikam ejot, bēgļu problēmās parādījās jaunas aktualitātes (deportācija, pārvietošana). Līdz ar to radās nepieciešamība pēc mūsdienīgāka patvērumu pieprasošas personas skaidrojuma. Bēgļa universālā definīcija pirmoreiz tika nostiprināta Starptautiskās organizācijas bēgļu jautājumos statūtos 1946. gadā. Šī organizācija, kura darbojās laikā no 1946. līdz 1952. gadam, tika izveidota uz laiku pārvietoto personu jautājumu risināšanai. Minētie statūti noteica, ka bēgli ir personas, kas atstājušas savas izcelsmes (pilsonības vai iepriekšējās pastāvīgās uzturēšanās) valsti un ietilpst vienā no šādām kategorijām: fašistu un viņu sabiedroto režīmu upuri; Spānijas republikāņi un citi toreizējā Spānijas režīma upuri; personas, kurām bija bēgļa statuss līdz Otrajam pasaules karam rases, reliģijas, etniskā rakstura vai politisko uzskatu apsvērumu dēļ; personas, kas nevarēja vai nevēlējās izmantot savas valsts aizsardzību, kā arī ebreji – Vācijas un Austrijas režīmu upuri; bez uzraudzības atstātie bērni, kas atrodas ārpus savas izcelsmes valsts. Papildus statūti noteica, ka pārvietotās personas ir personas, kuras fašistu režīmi aizdzina uz piespiedu darbiem, vai personas, kuras tika izraidītas no savām valstīm politisko, rases vai etnisko apsvērumu dēļ (Gromovs 2009).

Ikdienā tiek uzskatīts, ka bēgli ir personas, kas bojāejas draudu priekšā brīvprātīgi vai pēc varas iestāžu rīkojuma atstājuši savas pastāvīgās dzīvesvietas; pēc draudu rakstura izšķir kara, politiskos, ekoloģiskos un ekonomiskos bēgļus (Skaidrojošā vārdnīca 2004). Kā redzams, šādā izpratnē par bēgļiem tiek uzskatīti pilnīgi visi, kas dažādu negatīvu iemeslu dēļ devušies projām no savas valsts. Katrs cilvēks grib dzīvot labāk. Tomēr aizsardzība nav domāta tiem, kas vēlas uzlabot savas dzīves apstākļus. Līdz ar to juridiskajā literatūrā un normatīvajos aktos terminam “bēglis” ir cita pieskaņa – tā ir persona, kura ir pametusi valsti, kurā viņa pastāvīgi dzīvoja (visbiežāk savas pilsonības valsti) vajāšanas, kara darbības vai citu ārkārtēju apstākļu dēļ (Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca 2005).

Mūsdienās lietotais termins “bēglis” ir meklējams starptautiskajos normatīvajos aktos, kas tika pieņemti pēc Otrā pasaules kara. Joprojām ir aktuāla Konvencija. Neviens turpmāk izstrādātais un pieņemtais normatīvais akts nav un nevar būt pretrunā ar šo Konvenciju, jo tajā ietverti pamatskaidrojumi attiecībā uz patvēruma piešķiršanas vai nepiešķiršanas jautājumiem. Gan ES, gan mūsu valstī mūsdienās ir tapusi virkne normatīvo aktu, kas reglamentē un skaidro sīkāk ar patvēruma procedūru saistītos jautājumus un tie visi balstās uz Konvenciju. Šī Konvencija atzīst

visas XX gadsimta sākuma vienošanās iepriekš noteiktās “bēgļa” definīcijas, tomēr atstājot sev gala vārdu par statusa piemērojamību vai nē. “Bēglis” jebkura persona, kas sakarā ar labi pamatotām bailēm no vajāšanas pēc rases, reliģijas, tautības un piederības īpašai sociālai grupai pazīmēm vai politiskās pārliecības dēļ, atrodas ārpus savas pilsonības valsts un nespēj vai sakarā ar šādām bailēm nevēlas izmantot šīs valsts aizsardzību; vai persona, kam nav pilsonības un kas, atrodoties ārpus savas iepriekšējās mītnes zemes, šādu notikumu rezultātā nespēj vai šādu baiļu dēļ nevēlas tajā atgriezties (1951. gada Ženēvas konvencija par bēgļa statusu).

Latvijas Republikas 2009. gada Patvēruma likumā “bēgļa” jēdziens tiek skaidrots identiski Konvencijai. Šaurāk tiek noteikta tikai personu kategorija, uz kurām attiecināmi visi tālākie nosacījumi – ja Konvencija attiecas uz visām personām, tad, ņemot vērā ES kopējo patvēruma sistēmu, gan Latvijas Republikas likums, gan ES tiesību akti nosaka, ka “bēglis” ir trešās valsts valstspiederīgais vai bezvalstnieks. Tātad, neskatoties uz patvēruma piešķiršanas iemesliem, ES valstīs “bēgļa” jēdziens ir sašaurināts. Arī Latvijas kaimiņvalstis savos likumos terminu “bēglis” skaidro identiski – gan Lietuvas Republika 2009. gada likumā “Likums par ārvalstnieka statusu”, gan Igaunijas Republika 2006. gada likumā “Likums par starptautiskās aizsardzības piešķiršanu ārvalstniekiem”.

Mūsdienās personas, kuras atbilst formālajam “bēgļa” termina skaidrojumam, sauc par “statutāriem bēgļiem”. Uz tām attiecas Konvencijas 1. pants, kurš nosaka, ka personas tiek uzskatītas par bēgļiem atbilstoši pirms Konvencijas pieņemtajiem starptautiskajiem normatīvajiem aktiem (UNHCR 1992). Mūsdienu vārdnīcās termins “bēglis” tiek skaidrots arī kā persona, kas neatrodas savā valstī un kas pamatotu vajāšanas draudu dēļ nevar vai nevēlas prasīt savas valsts aizsardzību. Ir vairākas bēgļu kategorijas: Konvencijai atbilstošie bēgļi, de facto bēgļi, de jure bēgļi, vides pārmaiņu procesos dzīves vietu zaudējušie bēgļi, Protokolam atbilstošie bēgļi, atzītie bēgļi, bēglis “uz vietas”, likumā noteiktā statusa (statutārie) bēgļi (Eiropas Savienības terminu vārdnīca 2004). ES lieto terminu, kas atbilst Konvencijai.

Analizējot “bēgļa” terminu, tālāk būtu nepieciešams pievērsties sīkākam katram patvēruma piešķiršanu garantējošajam iemeslam, tā kā tieši katra Konvencijā norādīta iemesla dažādā interpretācija kalpo par pamatu dažādu lēmumu pieņemšanai attiecībā uz patvēruma piešķiršanu vai nepiešķiršanu.

Pirmkārt, jāsaprot, ka personas, kas lūdz patvērumu, bailēm ir jābūt pamatotām, tātad reāli pastāvošām, nevis izdomātām vai iedomātām. Bailēm jābūt savā ziņā objektīvām, lai jebkuram būtu skaidrs, ka tās iespaido cilvēka dzīvi, baiļu subjektīvās izpausmes tikai viena cilvēka saprāta robežās nevar attiecināt uz patvēruma iemeslu.

Nākošais elements ir “vajāšana”. XX gadsimtā vēl nebija skaidrojuma šim jēdzienam, tagad tas ir noteikts gan ES direktīvās, gan Latvijas Patvēruma likumā kā darbības, kas sava rakstura vai biežuma dēļ ir pietiekami smagas, lai radītu smagu cilvēka pamattiesību pārkāpumu, kā arī vairākas citas līdzīgas darbības.

Tāpat mūsdienā ES normatīvajos aktos, kas ir transponēti dalībvalstu likumdošanā, ir sīkāk norādīta vajāšanas iemeslu izpratne. Tiek dots skaidrojums gan rases, gan reliģijas, gan piederības sociālajai grupai, gan politisko uzskatu paušanas izpratnei. Kopumā šie skaidrojumi dod priekšstatu par vajāšanas iemeslu izpausmi, tomēr atsevišķos gadījumos pilnīgi nav skaidrs vai konkrētais gadījums ir attiecināms uz iemesliem, kas ļauj pretendēt uz bēgļa statusu, piemēram, piederība noteiktai sociālai grupai bieži sagādā problēmas ar to, ka rodas jautājums, vai mēs kādu cilvēku grupu uztveram par noteiktu sociālo grupu vai nē. Tātad rodas problēmas pie grupu noteikšanas. Šādos gadījumos atbildība par vajāšanas iemesla interpretāciju gulstas uz tās valsts pleciem, kuras atbildībā atrodas šī konkrētā patvēruma meklētāja lieta. Autore uzskata, ka stingri noteikt rāmjus, kas ir dotajā brīdī sociālā grupa un kas nav, nav iespējams, jo atšķirībā no rases izpratnes, šis jautājums ir mainīgs un atkarīgs no cilvēku laikmetīgās domāšanas un apkārtējo pasaules uztveres, līdz ar to, izpratne var mainīties. Galvenais, pēc autores domām, atbildīgajiem dienestiem raudzīties, lai sociālās grupas skaidrojums kalpotu patvēruma meklētāja drošības garantēšanai, nevis patvēruma atteikumam.

ES normatīvajos aktos un dalībvalstu nacionālajās tiesībās patvēruma meklētājs ir trešās valsts valstspiederīgais vai bezpavalstnieks, kas ir iesniedzis patvēruma pieteikumu, par kuru vēl nav pieņemts galīgais lēmums. Tātad mēs saprotam, ka tā ir persona, kura lūdz patvērumu un līdz tai nav piešķirts bēgļa vai cits likumos paredzētais statuss, vai arī atteikts dot jebkādu statusu, šīs personas statuss ir patvēruma meklētājs ar visām no tā izrietošām sekām – tiesībām un pienākumiem. ANO vadlīnijās termins “patvēruma meklētājs” apzīmē personu, kura lūdz tai piešķirt bēgļa statusu un kurš atbilst Konvencijai vai jebkuram reģionālam bēgļu tiesību instrumentam, kā arī citas personas, kuras meklē papildu, alternatīvas vai īslaicīgas aizsardzības formas. Vadlīnijas aptver individuus, kuru lūgumi

tiek izskatīti statusa noteikšanas procedūrās, kā arī pieņemšanas izskatīšanai, iepriekšējās (pre-skrīninga) un līdzīgās procedūrās. Tās attiecas arī uz tiem indivīdiem, kuri izmanto savas tiesības uz lēmuma par starptautisko aizsardzību lūguma pārskatīšanu tiesu instancē (UNHCR, 2012). Var redzēt, ka izpratne par to, kas ir patvēruma meklētājs ir vienota un nesagādā problēmas.

Saistībā ar iepriekšējo terminu, jāmin termins “patvēruma pieteikums”, kas ir pieteikums, ko iesniedzis trešās valsts valstspiederīgais vai bezvalstnieks un ko var uztvert kā prasību starptautiskas aizsardzības saņemšanai no dalībvalsts saskaņā ar Ženēvas konvenciju. Jebkurš starptautiskas aizsardzības pieteikums tiek uzskatīts par patvēruma pieteikumu, ja vien konkrētā persona skaidri nepieprasa cita veida aizsardzību, uz kuru var pieteikties atsevišķi (Padomes direktīva 2005/85/EK par minimāliem standartiem attiecībā uz dalībvalstu procedūrām, ar kurām piešķir un atņem bēgļa statusu).

Kopumā visi iepriekš apskatītie jēdzieni cieši savijušies savā starpā un ir vienoti ar patvēruma procedūru. Paša termina “patvēruma procedūra” skaidrojums ir atrodams dažādos avotos, bet doma visur saglabājas vienota – tā ir procedūra, kuras laikā tiek noskaidrotas patvēruma meklētāja tiesības uz patvērumu. ES 1985. gada Konvencijā, ar ko īsteno Šengenas nolīgumu noteikts vispārīgi, ka patvēruma pieteikuma izskatīšana ir procedūras, kuras izmanto, izskatot patvēruma pieteikumus un pieņemot lēmumus par tiem.

Bibliogrāfija

- Apvienoto Nāciju Komisariāts bēgļu jautājumos (1992) Rokasgrāmata “Bēgļa statusa noteikšanas procedūra un kritēriji saskaņā ar 1951. gada Konvenciju un 1967. gada Protokolu par bēgļa statusu”. Ženēva: UNHCR.
- Asylum and migration glossary (2010). European Migration Network.
- Bojārs, J. (2006) Starptautiskās publiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC. (In Latvian).
- Gromovs, J. (2009) Patvēruma likuma komentāri. Rīga: AS Valsts Papīru spiestuve. (In Latvian).
- Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca (2005). Rīga: P&K. (In Latvian).
- Master glossary of terms (2006). UNHCR. Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld> (skat. 01.10.2013).
- Sinonīmu vārdnīca skolām (2001). Rīga: Avots. (In Latvian).
- Skaidrojošā vārdnīca. Bieži lietoti jēdzieni un termini (2004). Rīga: Avots. (In Latvian).

- Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā komisāra pārvaldes bēgļu lietās statūti (1950). (In Latvian) Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-augsta-komisara-beglu-jautajumos-parvaldes-statuti-pienemti-1950.-gada-14.-decembri/> (skat. 01.10.2013).
1951. gada Konvencija par bēgļu statusu. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=44222> (skat. 03.09.2013).
1985. gada 14. jūnija Konvencija, ar ko īsteno Šengenas nolīgumu. Pieejams: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:02:42000A0922\(02\):LV:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:02:42000A0922(02):LV:PDF) (skat. 03.09.2013).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/95/ES (2011. gada 13. decembris) par standartiem, lai trešo valstu valstspiederīgos vai bezvalstniekus kvalificētu kā starptautiskās aizsardzības saņēmējus, par bēgļu vai personu, kas tiesīgas saņemt alternatīvo aizsardzību, vienotu statusu, un par piešķirtās aizsardzības saturu. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:0009:0026:LV:PDF> (skat. 20.09.2013).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/55/EK (2001. gada 20. jūlijs) par obligātajiem standartiem, lai pārvietoto personu masveida pieplūduma gadījumā sniegtu tām pagaidu aizsardzību, un par pasākumiem, lai līdzsvarotu dalībvalstu pūliņus, uzņemot šādas personas un uzņemoties ar to saistītās sekas. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:212:0012:01:LV:HTML> (skat. 20.09.2013).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2005/85/EK par minimāliem standartiem attiecībā uz dalībvalstu procedūrām, ar kurām piešķir un atņem bēgļa statusu. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:326:0013:0034:LV:PDF> (skat. 01.10.2013).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/32/ES (2013. gada 26. jūnijs) par kopējām procedūrām starptautiskās aizsardzības statusa piešķiršanai un atņemšanai Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:180:0060:0095:LV:PDF> (skat. 03.09.2013).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/33/ES (2013. gada 26. jūnijs), ar ko nosaka standartus starptautiskās aizsardzības pieteikuma iesniedzēju uzņemšanai. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:180:0096:0116:LV:PDF> (skat. 03.09.2013).
2009. gada 15. jūnija likums “Patvēruma likums” – Latvijas Vēstnesis – 2009. – Nr. 100. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=194029> (skat. 03.09.2013).
- Act on Granting International Protection to Aliens (Estonia) (2006). Pieejams: <http://www.refworld.org/docid/4564741b4.html> (skat. 03.10.2013).
- Republic of Lithuania Law on the legal Status of Aliens (2009). Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=356478 (skat. 03.10.2013)

Asylum Procedures and Meaning of its Notions Nowadays

Summary

In order to understand the terms related to asylum procedures, the author traced and analysed their origination and compared their conformity to nowadays situation. The author suggested her own point of view on several notions as well as explanation of terms which were not covered up to present time. Many terms definitions emerged only in XXI century, however the main term “refugee” has remained unchanged since the middle of the previous century. The author came across some problems when trying to give a detailed explanation of several notions related to “refugee” – persecution, understanding of persecution reasons, legal status of asylum seeker, etc. Since asylum procedure comprises all activities, which take place starting with the submission of asylum application until making final decision, it is necessary to develop a detailed regulation and common point of view on all activities related to asylum in order to make it easier to understand the asylum procedure on all its levels. A common understanding and usage of basic terms could serve as a supporting point for that. The author of the article paid attention to the analysis of the most important terms and also pointed out the terms, explanation of which have not gained comprehensible and usable form still, e.g. asylum, persecution reasons. In author’s opinion it is important to continue the analysis of all terms, paying attention also to their translations in EU languages, in order to ensure their meaning in any language.

Key words: Asylum, refugee, asylum seeker, term, conception.

ADVOKĀTA DARBA ATALGOJUMA (HONORĀRA) TIESISKAIS REGULĒJUMS LATVIJAS REPUBLIKĀ

Raksta mērķis: Šobrīd pastāv bipolāra advokāta darba atalgojuma (honorāra) izpratne, līdz ar to ir izveidojies viedoklis, ka advokāta darbība ir peļņas gūšanas ļoti labs un tajā pat laikā prestižs avots. No senajiem laikiem līdz pat mūsdienām ir saglabājusies advokātu darbošanās nozīme – strādāt, praktizēties cilvēku labā, kas nav uzskatīta par peļņas gūšanas avotu. Par savu darbu advokāts, protams, saņem atalgojumu (honorāru) un tas arī ir atrunāts Latvijas Republikas Satversmes VIII nodaļā (Cilvēku pamattiesības) un Latvijas Republikas Advokatūras likumā. Darba autors skaidro un uzsver, ka advokāts ir tāda pati profesija kā skolotājs vai ārsts, vai kāda cita, kas par savu paveikto darbu ir tiesīgs saņemt atlīdzību (honorāru) un tas ir ar likumu noteikts.

Raksta uzdevumi: Raksta pamatuzdevums ir izskaidrot un uzsvērt, ka advokāts ir tiesu sistēmai piederīga persona, kas nodrošina saikni starp personu un tiesu, kā rezultātā persona var pilnvērtīgi īstenot savu tiesību aizsardzību. Advokāta galvenais uzdevums ir nodrošināt juridisko palīdzību ikvienai juridisko palīdzību lūgšanai personai. Tādēļ advokāts savu darbību nedrīkst pakārtot komerciālām interesēm. Latvijas Republikas Satversme un Advokatūras likums noteic, ka advokāts par savu darbošanos ir tiesīgs saņemt atlīdzību (honorāru), bet nevajag aizmirst, ka tā nav tāda profesija, kur tiek aizmirstas cilvēku – prasītāju palīdzības, aizstāvības tiesības.

Pētījuma problēma: Mūsdienu ekonomiski attīstītajā vidē mēdz uzskatīt, ka advokāts kā profesija ir ne tikai statuss, bet arī labs peļņas avots. Ir nepareizi uzskatīt, ka advokātu darbība ir saistīta ar lielu un iespaidīgu atlīdzības (honorāru) gūšanu. Advokāts pēc savas vadošās pazīmes ir prasītāju juridiskas palīdzības sniedzējs, palīgs, pārstāvis, aizstāvis, kas jau no izseniem laikiem tika uzskatīts par “patronu”, kas sniedza nepieciešamo palīdzību, tostarp arī tiesā, un par šo palīdzību patrons nekādu atlīdzību neprasija. Tomēr personas, kurām šī palīdzība tika sniegta, varēja brīvi izrādīt savu pateicību, pasniedzot patronam dāvanas jeb honorāru (honorarium). Pats par sevi saprotams, ka, kā jau jebkurai profesijai, ir noteikta sava darbības nozīme un līdz ar to arī atlīdzība. Bet nevajag aizmirst, ka advokātam nevis samaksa par viņa darbu, bet gan klienta intereses un taisnīgas tiesas spriešanas nepieciešamība ir primāras. Jābūt savstarpējai klienta un advokāta uzticībai, personiskai cieņai, godīgumam un taisnīgumam. Advokatūras likuma 117. pantā ir noteikts, ka zvērināts advokāts praktizē tieši un personīgi. Vienīgi tas var garantēt savstarpējo uzticību. Taču šo normu advokāti interpretē dažādi, nonākot tādās diametrāli pretējās grupās, no kurām viena uzskata, ka normas saturs ir liekulīgs un neatbilst patiesībai, bet otra domā, ka advokāti ir taisnības cīnītāji, kuriem jāstrādā par neko.

Novitāte: Ir ne maz runāts un rakstīts par advokātu darbību un viņu lieliem atlīdzinājumiem (honorāriem). Taču izteikumi un viedokļi par lielām summām, ko saņem advokāti par saviem “darbiem”, ir daļēji patiesi. Kā jebkurā valstī, diemžēl, tiek veiktas prettiesiskas darbības ar naudas summām, kuras nereti ir paslēptas no likumdevēja, izpildvaras un tiesu varas acīm. Šī apstākļa dēļ un, protams, arī citu apstākļu dēļ ir izveidojies viedoklis par advokatūru kā labu vietu peļņas gūšanai.

Secinājumi: Nevienam juristam nav aizliegts dibināt savu uzņēmējsabiedrību, kas sniedz juridiskos pakalpojumus, un no tā gūt sev vēlamo peļņu, bet juridisko palīdzību tiesu lietās mūsu valstī likumīgi var sniegt tikai juristu profesionālās korporācijas biedri, Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas zvērinātie advokāti, kuri devuši zvērestu Latvijas Augstākās tiesas priekšsēdētājam un, kuri atzīti par piederīgiem tiesu sistēmai un ar savu līdzdalību nodrošina taisnīgu tiesas procesu mūsu tiesu sistēmā. Advokāta darbā galvenajam ir jābūt savstarpējai uzticībai, kur advokāts ir klientu palīgs un viņam primārais ir klienta intereses. Ir neapstrīdams fakts, ka advokāta profesija nav komerciāla un tai nav peļņas gūšanas mērķa, tomēr gan morāli, gan no ētikas puses nav jāizsvītro advokātu atlīdzību par paveikto darbu. Advokāta darbošanās ir darbs, par kuru persona ir tiesīga saņemt atlīdzību, bet, bez šaubām, tai ir jābūt proporcionālai ieguldītajam darbam. Tikai vienošanās ceļā ar klientu var noteikt šo atlīdzības apmēru, par kuru gan klients, gan advokāts būs vienojušies, un uz šī pamata varēs tikt realizēta attiecīgā palīdzība klientam.

Atslēgas vārdi: atlīdzība, honorārs, advokāts, klients.

Savā zinātniskā rakstā “Advokāta darba atalgojuma (honorāra) tiesiskais regulējums Latvijas Republikā” autors, galvenokārt, grib izpētīt šādas normas: Latvijas Republikas Satversmes 92. pantu “Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību” un Latvijas Republikas Advokatūras likuma 107. pantu “Zvērinātu advokātu profesionālā darbība (prakse) ir intelektuāls darbs, un tās mērķis nav peļņas gūšana” (Advokatūras likums, 1993).

Ievērojot Latvijas tiesību aktu hierarhiju, augstākstāvošais tiesību akts ir Satversme un tās VIII nodaļā ir iekļautas normas, kas regulē cilvēka pamattiesības un ir tulkojamas atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem. Šis nodaļas 92. pants garantē “ikvienam tiesības uz advokāta palīdzību”. Neskatoties uz to, ka šādas tiesības ir noteiktas konstitūcijā, tomēr ne katrs indivīds var izmantot šādas savas tiesības finansiālo grūtību dēļ. Protams, ka valstī pastāv iespēja pieprasīt valsts nodrošināto juridisko palīdzību, griežoties ar iesniegumu Juridiskās palīdzības administrācijā, bet tāda iespēja personām ir tikai tad, ja tās ir ieguvušas maznodrošinātas vai trūcīgas personas statusu atbilstoši normatīvajos

aktos noteiktajai kārtībai, kādā fiziskā persona atzīstama par maznodrošinātu vai trūcīgu, kā arī, ja tās pēkšņi nonākušas tādā situācijā un materiālajā stāvoklī, kas tām liedz nodrošināt savu tiesību aizsardzību (stihisku nelaimju, nepārvaramas varas vai citu no personas neatkarīgu apstākļu dēļ), vai atrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā (Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums, 2005). Atbilstoši Ministru kabineta noteikumu Nr. 1484 “Noteikumi par personas īpašuma stāvokļa un ienākumu līmeņa atbilstību valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai” 2. punktu, pieprasītāja īpašuma stāvokli un ienākumu līmeni uzskata par atbilstošu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai, ja pieprasītāja vidējie ienākumi pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz 50% no Latvijas Republikā noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēra valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības pieprasīšanas dienā (Noteikumi par personas īpašuma stāvokļa un ienākumu līmeņa atbilstību valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai, 2009).

Kā zināms, Latvijas Republikā minimālā mēneša darba alga normālā darba laika ietvaros ir 200 latu. Tādējādi tiek uzskatīts, ka cilvēks, saņemot vairāk nekā 100 latu mēnesī, var atļauties griezties pašam pēc juridiskās palīdzības pie advokāta. Tomēr daudzi atturas no tā, jo ņemot vērā ekonomisko stāvokli valstī, cilvēks, saņemot pat minimālo mēneša darba algu 200 latu apmērā, nevar noslēgt vienošanos ar advokātu.

Runājot par valsts nodrošināto juridisko palīdzību, tad, ja maznodrošinātajam jautājums nav krimināltiesisks, bet, piemēram, civiltiesisks vai administratīvs, pastāv iespēja, ka Juridiskās palīdzības administrācija piešķirs viņam nevis advokāta juridiskos pakalpojumus, bet juridisko palīdzību no vienkārša jurista, ar kuru Juridiskās palīdzības administrācija noslēdza Juridiskās palīdzības līgumu. Jurists ir persona, kas pēc mācību procesa pabeigšanas ieguvis diplomu ar grādu un jurista kvalifikāciju, bet par advokātu var kļūt vienīgi Advokatūras likumā noteiktajā kārtībā un atbilstoši Advokatūras likuma 14. pantā (Advokatūras likums, 1993) noteiktajiem kritērijiem iegūstot profesionālo pieredzi. Ikvienam ir tiesības uz profesionālo juridisko palīdzību un saņemt to no zvērināta advokāta, kas ir kvalificēts tieši savu pienākumu izpildei – juridiskās palīdzības sniegšanai, personu pārstāvēšanai un aizstāvēšanai tiesā. Tādējādi, ja maznodrošinātajam piešķirs jurista palīdzību, viņš realizēs “tiesības uz jurista palīdzību” nevis Satversmē garantētas “tiesības uz advokāta palīdzību”, kas nav tas pats. Savukārt, tās personas, kas nav maznodrošinātas, vispār nevar saņemt Juridiskās palīdzības administrācijas bezmaksas advokāta vai vienkārša jurista palīdzību, bet bieži vien nevar arī paši samaksāt par

juridiskiem pakalpojumiem. No tā var secināt, ka Satversmē garantētas “tiesības uz advokāta palīdzību” ne vienmēr tiek nodrošinātas.

Advokāta atlīdzības apmēru Latvijā regulē brīvais tirgus, t.i., advokāts ar klientu paši vienojas par atlīdzības (honorāra) lielumu un nav noteiktas ne atlīdzības augstākās, ne zemākās robežas. Dažkārt persona atturas vērsties tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības tikai tādēļ, ka nav skaidri noteikumi par advokāta honorāra apmaksu un juridisko pakalpojumu tirgū esošās vidējās cenas vienkāršās lietās ir diezgan augstas, pat nerunājot par finansiāli iespaidīgām lietām. Praksē arī pastāv situācijas, kad klients ir spiests atteikties no advokāta palīdzības savas finansiālās nespējas dēļ, kaut arī vēstā lieta nav beigusies. Advokatūras likuma 107. pants paredz, ka zvērinātu advokātu profesionālā darbība (prakse) ir intelektuāls darbs, un tās mērķis nav peļņas gūšana. Tomēr mūsdienu komercializētajā pasaulē, un pastāvot sociāli ekonomiskai stratifikācijai, šis princips saistībā ar advokātu profesionālo darbību bieži tiek uztverts kā nepatīss un liekulīgs. Arī daudziem topošiem juristiem zvērināta advokāta darbs liekas pievilcīgs ar savu statusu un iespaidīgiem ienākumiem. Tomēr nedrīkst aizmirst, ka zvērinātu advokātu profesionālā darbība ir intelektuāli un psiholoģiski smaga un, tādējādi, jebkurš advokāts par savu darbu grib saņemt attiecīgu atalgojumu un cieņu par sniegtajiem pakalpojumiem. Advokāts nekad nedrīkst aizmirst, ka nevis samaksa par viņa darbu, bet gan viņa klienta intereses un taisnīgas tiesas spriešanas nepieciešamība ir primāras (Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss). Advokāts ir tas, kuram klients uzticas un saņem konkrētas situācijas attīstības un atrisināšanas variantus. Bet šo advokātu funkciju veikšanu sabiedrībā bieži traucē uzmanības akcentēšana tieši uz atlīdzības apmēru. Jebkura advokāta galvenais uzdevums ir nodrošināt juridisko palīdzību jebkurai personai, kas to lūdz un viņš nedrīkst savas komerciālās intereses ievietot pirmajā vietā. Advokāti savā profesionālajā darbībā ir finansiāli patstāvīgi un likumdevējs Latvijā atlīdzības (honorāra) aspektu neregulē. Tādējādi novērojama tendence organizēt advokātu darbību kā uzņēmējdarbību, kuras rezultātā zūd likumos noteiktā advokātu profesionālās darbības jēga. Sabiedrībā “advokāts” sāk asociēties nevis kā tiesu sistēmai piederīga persona lietu vešanai, kas ar savu līdzdalību nodrošina taisnīgu tiesas procesu, bet ar personu, kas par savu ieguldījumu saņem iespaidīgus honorārus un ne katrs cilvēks to var atļauties.

Advokātam vienojoties ar potenciālo klientu par advokāta honorāra apmēru ir jāņem vērā tās personas mantisko stāvokli un vai tā nauda nav pēdējā viņa makā. Saskaņā ar Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas

statūtu 2.8.4. punktu vienošanās ar advokātu papildus informācijai par klientu obligāti norāda:

1. advokāta honorāru vai tā aprēķināšanas kārtību, tai skaitā papildus honorārs, kurš ir atkarīgs no lietas rezultāta;
2. honorāra samaksas kārtība;
3. norāde, ka saskaņā ar šo vienošanos izrakstītais rēķins ir izpildu dokuments un tas ir izpildāms tiesas spriedumu izpildei noteiktā kārtībā, ievērojot Civilprocesa likuma normas (Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas statūti).

Tādā veidā advokāts pirms juridiskās palīdzības uzsākšanas sniedz savam klientam informāciju par visiem jautājumiem, kas saistīti tieši ar advokāta honorāru. Statūtos arī paredzēta prēmija, tā saucamais “papildus honorārs, kurš ir atkarīgs no lietas rezultāta”. Civilprocesa likums 44. pantā (Civilprocesa likums 1998) paredz, ka izdevumi par advokāta palīdzību kā ar lietas vešanu saistītie izdevumi ir atlīdzināmi. Tāda veida honorārs vienmēr pārsniegs ar likumu noteikto samaksu un novedīs pie tā, ka summa, kura jāatlīdzina zaudējušai pusei, nav tik liela kā tieši šī atlīdzība.

Bez tam, pastāv zināms jautājums par advokātu atlīdzības takses nepieciešamību. Ir viedokļi, ka takses nav vajadzīgas un par atlīdzības apmēru vienojas klients ar advokātu, bet ir pretēji viedokļi, ka taksēm jābūt noteiktām, lai nepieciešamības gadījumos varētu atsaukties uz tām kā uz minimālām un maksimālām iespējamām atlīdzībām. Pieņemamākais variants ir tomēr brīvā vienošanās starp klientu un advokātu, jo ir izvēles brīvība noteikt advokāta atlīdzības lielumu un samaksas kārtību. Un valstij nebūtu nepieciešams iejaukties šajā jautājumā, jo strīdu gadījumā, kad klients un advokāts nevar vienoties par atlīdzību kāda bija nolīgta, risinās tiesa un šo jautājumu sakārtos tiesu prakses veidā.

Ekonomisko resursu trūkums ir viens no galvenajiem elementiem sarežģītā sociālā procesā, kas liek indivīdam meklēt un iegūt sev advokāta juridisko palīdzību. Praksē vairākkārt rodas situācijas, kad klients nespēj aizstāvēt savas tiesības tiesā, jo nespēj vienoties ar advokātu par atlīdzību. Klients, kas nav speciālists tiesību jautājumos, nevēršies tiesā, piemēram, nodarītā aizskāruma novēršanai vai parāda piedziņai, ja nezina cik viņam vajadzēs atlīdzināt par visiem izdevumiem advokātam. Ja klientam priekšā būs stādīta stundas likme, un būs neziņa par tālāk stāvošajām izmaksām, tad visticamāk, ka klients nevienosies ar advokātu, un vispār nevēršies tiesā. Advokāts ir saikne starp klientu un tiesu, kā rezultātā persona var

pilnvērtīgi īstenot savu tiesību aizsardzību. Advokāta galvenais uzdevums ir nodrošināt juridisko palīdzību ikvienam, kas to lūdz, un viņš nevar savu darbību pakārtot komerciālajām interesēm.

Kopsavilkums

Uzticība un personiskais godīgums ir mēraukla samērīgam honorāram par advokāta zināšanu un darba ieguldījumu klienta uzticētajā lietā, jo advokāta profesionālajā godīgums satur arī godīgu advokātu attieksmi pret samērīga honorāra noteikšanu. Advokāta misija ir kalpot sabiedrībai, piešķirot brīvo profesiju praktizētājiem tādas priekšrocības kā: neatkarību, profesionālos noslēpumus u. tml., kas tiek attaisnoti ar viņu īpašo lomu sabiedrībā. Par paveikto darbu advokāts tomēr morāli ir tiesīgs sagaidīt sava darba, ieguldītā laika, pūļu, tēriņu uz izglītošanos, novērtējumu un šo izdevumu adekvātu kompensāciju. Tikai klienta un advokāta savstarpējās vienošanās ceļā var nonākt pie samērīga atlīdzinājuma (honorāra), kas nebūs peļņas gūšanas mērķis, bet gan klienta palīdzības veikšana. Visam jābūt samērīgam un par galveno bija, ir un paliek – klients!

Bibliogrāfija

- Likums “Latvijas Republikas Satversme”/ Latvijas Republikas likums / Pieņemts 15.02.1922.; stājies spēkā 07.11.1922. ar pēdējiem grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 08.04.2009. // “Latvijas Vēstnesis” 01.07.1993. Nr. 43. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980> (skat. 27.09.2013).
- Likums “Advokatūras likums”/ Latvijas Republikas likums / Pieņemts 27.04.1993.; stājies spēkā 21.05.1993. ar pēdējiem grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 28.10.2010.// “Ziņotājs” 19.08.1993. Nr. 28. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=59283> (skat. 27.09.2013).
- Likums “Civilprocesa likums” / Latvijas Republikas likums / Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. ar pēdējiem grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 18.04.2013. // “Latvijas Vēstnesis” 03.11.1998. Nr. 326/330 (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 27.09.2013).
- Likums “Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums”/ Latvijas Republikas likums / Pieņemts 17.03.2005.; stājies spēkā 01.06.2005. ar pēdējiem grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 03.05.2012. // “LV” 01.04.2005 Nr. 52 (3210). (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=104831> (skat. 27.09.2013).
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 1484 “Noteikumi par personas īpašuma stāvokļa un ienākumu līmeņa atbilstību valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanai”/ noteikumi / Pieņemti 15.12.2009.; stājas spēkā 01.01.2010. ar pēdējiem grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 27.09.2011. // “LV”

29.12.2009. Nr. 204 (4190) (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=202841> (skat. 27.09.2013).

Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas statūti (In Latvian) Pieejami: <http://advokatura.lv/?open=statuti&lang=lat> (skat. 27.09.2013).

Latvijas Zvērinātu advokātu Ētikas kodekss, (In Latvian) Pieejams: <http://advokatura.lv/?open=kodekss&lang=lat> (skat. 27.09.2013).

Правовое регулирование вознаграждения работы адвоката (гонорара) в Латвии

Резюме

Доверие и персональная честность являются измерением (меркой) для соразмерного гонорара за знания и вложенную работу адвоката в доверенном клиентом деле, поскольку под профессиональной честностью адвоката “скрывается” также честное отношение адвоката к определению соразмерного гонорара. Миссией адвоката является служение обществу, предоставляя практикующим свободную профессию такие преимущества как: независимость, профессиональные тайны и. п., которые являются оправданными их особенной ролью в обществе. За проведенную работу адвокаты морально имеют право ожидать оценку и адекватную компенсацию всех расходов за свою работу, вложенное время, усилия, траты на образование, и.п. Только путем совместного соглашения между клиентом и адвокатом можно прийти к соразмерному вознаграждению (гонорару), что совсем не будет целью получения прибыли, а оказание помощи клиенту. Все должно быть соразмерным и самым главным, был, есть и будет — клиент!

Ключевые слова: вознаграждение, гонорар, адвокат, клиент.

CIVILTIESISKĀ ATBILDĪBA KOMERCTIESĪBĀS – ATTIECĪBAS STARP CIVILTIESĪBĀM UN KOMERCTIESĪBĀM

Ši raksta mērķis ir veikt šā brīža komerciālo līgumu reglamentējošo normatīvo aktu aktuālās problemātikas aplūkošanu, noskaidrojot problēmu izcelsmi un sniedzot tai skaidrojumu, tādējādi dodot pamatojumu to tālākās attīstības rekomendācijām. Pētījuma problēma ir nepietiekošais, no starptautiskām normām atšķirīgais komerciālo līgumu normatīvais regulējums Latvijas Republikā. Veicot darba izpēti ir definētas problēmas un dotas rekomendācijas šo problēmu risināšanai veicot turpmāku virzību jau noteiktajā normatīvo aktu attīstības virzienā, taču neapstājoties pie jau paveiktā.

Atslēgas vārdi: komercīgums, komercaprite, komersants.

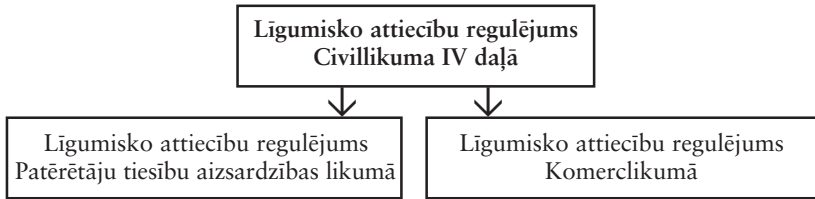
Komercaprite ir viens no civilizētas sabiedrības labklājības stūrakmeņiem. Strauji attīstoties pasaules ekonomikai aizvien lielāks izaicinājums nacionālajiem normatīvajiem aktiem ir spēja reglamentēt komersantu savstarpējās attiecības, vienlaicīgi tās veicinot (arī to straujāku kustību). Komersantu līgumisko attiecību un ar to saistīto civiltiesisko atbildību ir nepieciešams nodalīt no vispārīgām normām, dodot tām iespēju attīstīties netraucēti, bez to apstākļu ietekmes, kādi ietekmē citus civiltiesību subjektus un ar tiem saistīto normatīvo aktu regulējuma attīstību.

Kā tendence Latvijas Republikas normatīvajos aktos, attiecībā uz līgumsaistībām, ir minama jaunu normu pievienošana un iepriekšpieņemto normu aktualizēšana tieši speciālajās normās. Šādu praksi ir nepieciešams turpināt, jo arī apskatot starptautiskās normas ir acīmredzams, ka Latvijas Republikā spēkā esošais normatīvais regulējums nav pietiekami visaptverošs un brīžiem – tā attīstība ir ārkārtīgi diskutabla vai pretēja starptautiskajam regulējumam.

Lai būtu saprotams šī darba izpētes lauks, ir jānodala līgumisko attiecību un tām atbilstošo normatīvo aktu nozares.

Komerciāli – līgumisko saistību tiesību regulējuma pārklājums Latvijas Republikas normatīvajos aktos (skaidrojošs piemērs):

Tabula Nr. 1

Tabulā attēlots nodalījums, kāds ir spēkā Latvijas Republikā normatīvajos aktos konkrētajā piemērā. Jau nodalot patērētāju (fizisku personu) tiesības un saistības to daļā, kura var atšķirties no Civillikuma visparīgām tiesībām, likumdevējs ir nepārprotami norādījis: ir daļa komerciālās apgrozības subjektu, kuru saistības un tiesības ir nepieciešams to specifiskā daļā nodalīt no visparīgām normām. Patērētāju tiesību aizsardzības gadījumā likumdevējs ir faktiski atzinis, ka kādu definētu personu tiesības nav pietiekami aizsargātas ar Civillikuma (kaut arī pietiekami visaptverošām) normām un tās nepieciešams plašāk reglamentēt atsevišķā normatīvā aktā. Līdzīgs piemērs ir darba tiesisko attiecību (un darba līgumu) normatīvais regulējums darba likumā.

Šāds nodalījums dažādos normatīvajos aktos dod iespēju dot tiesisku spēku saturiski pretrunīgām normām. Līdzīgas paralēles varam vilkt ar 2008. gada 18. decembrī Saeimas pieņemtajiem grozījumiem Komerclikumā (pievienojot tam “D” daļu), kuri stājās spēkā 2010. gada 1. janvārī. Tāpat šāds normatīvo aktu attīstības ceļš uzskatāms par “mazākās pretestības ceļu” – t.i. sašaurinās to personu loks, uz kurām norma var tikt attiecināta un, līdz ar to ir mazāka iespēja normai pasliktināt kādas subjektu grupas interešu aizsardzību. Spilgts piemērs ir grozījumu pieņemšana Civillikuma 1716. panta redakcijā, pēc būtības nosakot, ka turpmāk līgumsods nevarēs pārsniegt 10% no pamatparāda vai galvenās saistības apmēra. Pret šādiem grozījumiem iebilda komersanti (piemēram, Latvijas Tirdzniecības un Rūpniecības Kamera (www.delfi.lv 2013)) un juristu viedoklis arī nav vērtējams viennozīmīgi (Patmalniece 2013), un ir pat nedrošs (sorainen.com 2013). No juristu un nozares pārstāvju paustā ir saprotams, ka atsevišķa sabiedrības grupa uzskata, ka tās vajadzības pēc normatīvo aktu regulējuma raitai komercapritei šādi grozījumi ne vien neuzlabo, bet pat pasliktina. Ņemot vērā, ka lielai daļai sabiedrības šādi grozījumi tomēr varētu būt pieņemami, ir iespējams diferencēt līgumsoda apmērus un piemērošanas nosacījumus, tos atsevišķi, jau citādā apjomā un definējumā iekļaujot Komerclikumā.

Līdzīgu, plašāku, ar citu grupu interesēm neierobežotu brīvību komercdarbības subjektiem pašiem noteikt savstarpējās līgumattiecības, nosaka starptautiskie komerciālo līgumu principi UNIDROIT 2010, nosakot, ka “Pusēm ir tiesības brīvi stāties līgumattiecībās un noteikt to saturu” (UNIDROIT 2010). Jāpiebilst, ka UNIDROIT 2010 principus tā autori ir sastādījuši arī ar nolūku ļaut to izmantot kā paraugu nacionālo normu veidošanā (UNIDROIT 2010). UNIDROIT 2010 principi ir spilgts piemērs stingri atšķirīgajam regulējumam no citām tiesību nozarēm. No tā ir aizgūstamas normas, kuras ikdienā komercapritē faktiskiski jau tiek lietotas, taču Civillikumā to labojumi nav paredzami. Piemēram, jau normatīvajā aktā iekļauta norma par to, ka līdzējs ir tiesīgs atkāpties no savu saistību izpildes gadījuma, ja viņa saistību izpildes pienākums iestājas secīgi pēc otra līdzēja saistību neizpildes (UNIDROIT 2010).

Kaut arī normatīvs akts tā pieņemšanas brīdī ir aktuāls, tomēr tā mūžs un aktualitāte nav un nedrīkst būt “iesaldēta” ar tā pieņemšanas brīdī. Neapšaubāmi, normatīvajam aktam ir jāseko attiecībām sabiedrībā. Ne velti vēriņš lasītājs pamanīs disonansi starp Civillikuma rakstīšanā lietoto valodas stilu un nesenāko Civillikuma papildinājumu valodas stilu (piemēram – Civillikuma 1668. pants un tā apakšpunkti). Tomēr šāds gadījums nav nekas nepieļaujams vai obligāti novēršams (labskanīgums nevar būt par iemeslu labojumiem normatīvajos aktos). Taču aktīvi strādājot pie labojumiem normatīvajā aktā ir lielākas iespējas izskaust arī mirušas normas (aizstājot tās ar aktuālām). Piemēram, Civillikuma 1481. pantā iekļautā norma, par kurām jau 2000. gadā profesors K. Torgāns Civillikuma komentāros rakstīja “Pants nav piemērojams, tāpēc, ka Latvijā nav izdevuma “Valdības Vēstnesis”” (Torgāns 2000). Taču jāatzīst, ka arī šāds arguments nav pietiekams, lai atturētos no viena rakstura normu nodalīšanas dažādos normatīvajos aktos pēc to pielietojuma attiecībā uz konkrētām sabiedrības grupām.

Nediskutējot par šāda normatīvo aktu sadalīšanas pamatotību un pareizību (t.i. par to, vai jaunu, ar komerciesībām saistītu normu ieviešanai likumdevējam būtu “elastīgāk” jāskatās uz Civillikuma papildināšanu, vai tomēr jānovirza šādu attiecību regulējums “speciālā” normā), ir nepieciešams noteikt tālāko virzienu šādi normatīvo aktu sadalījuma attīstībai tos pilnveidojot atbilstoši mūsdienu tautsaimniecības vajadzībām un sasniedzot vispārsaprotamus mērķus, piemēram, “Galvenais komerciesību uzdevums ir vienkāršot un paātrināt privāttiesisko (komerciesisko) apgrozību, vienlaikus nodrošinot arī šīs apgrozības stabilitāti, paaug-

stinātu uzticības aizsardzību un komersantu atbildības pakāpi, (..)” (Vizule 2009).

Jau iepriekš komerciālu līgumu normatīvā regulējuma nodalīšana no vispārīgām civiltiesību normām ir devusi labumu komercapritei, dodot iespēju skaidri definēt un reglamentēt līdz tam Latvijas Republikas normatīvajos aktos nepietiekami regulētus līgumu veidus, piemēram franšīzes līgumus, kuru “izmantošanai Latvijā līdz 2009. gadam nebija speciāli izstrādātas tiesību bāzes.” (Jarkina 2009).

Vēl viena nodaļa, ar kuru būtu nepieciešams papildināt Komerclikumu, ir galvojuma institūts komerciesībās. Pamatojums šādai galvojuma tiesību nodalīšanai ir rodams nepieciešamībā diferencēt atbildības apmēru un galvojuma sekas gadījumos, kad, piemēram, dalībnieks uzņemās atbildību sev daļēji piederoša uzņēmuma vietā un gadījumos, kad, piemēram, ģimenes loceklis galvo cita ģimenes locekļa mājokļa kredītu. Līdzīgi, kā Patērētāju tiesību aizsardzības likums sargā privātpersonu tiesiskās intereses daļu no līgumattiecībām regulējot speciālā normatīvajā aktā, tāpat arī šeit galvojums būtu nodalāms kaut vai tāpēc, ka galvojums bez galvenā parāda nevar eksistēt (Civillikums). T.i., ir jābūt eksistējošai saistībai.

Komercattiecības saistības pamatā rodas no noslēgtiem līgumiem, no kuriem jau pēc esošā normatīvo aktu dalījuma līdzēju tiesības un pienākumi tiek regulēti atšķirīgi, ja tos salīdzinoši apskata Civillikumā un Komerclikumā. Pieņemot, ka attiecībā uz komerciāla rakstura līgumiem Komerclikums ir speciāla norma, savukārt, Civillikums ir vispārīga norma, tad rodas situācija, kad darijuma, kura divas sastāvdaļas ir faktiski skatāmas vienu attiecību griezumā, tiek reglamentētas no dažādu (vispārīgas un speciālas) normu puses. Nemēģinot apstrīdēt šāda regulējuma likumību, tomēr ir jānorāda uz tiesību normu sadrumstalotības rašanos šādos gadījumos.

Uzsverot, ka konkrētas jomas apakšnozares tiesībām būtu jābūt reglamentētām vienā normatīvajā aktā, ir jāsaprot atšķirīgais regulējums, kurš konkrētā veida attiecībās ir nepieciešams. Līdzīgi galvojuma attiecības ir iekļautas arī UNIDROIT 2010 starptautiskās (pārrobežu) tirdzniecības principu 9. nodaļā (UNIDROIT 2010), kurā ar galvojumu saistītās normas ir rakstītas tieši komercaprites vajadzībām.

Apskatot potenciālos tālākās attīstības virzienus, jāsecina, ka ne vien iepriekš minētais līgumsoda institūts ir nepieciešams atšķirīgā no kopējā regulējuma apjomā un ierobežojumā. Tāpat ir nepieciešams skaidrs regulējums par garantiju noteikšanu, raksturošanu un izpildes reglamentējumu. Šobrīd spēkā esošais regulējums neparedz obligātus noteikumus garantiju

izpildei (izņemot tos gadījumus, kurus reglamentē Patērētāju tiesību aizsardzības likums – t.i. tās garantiju tiesības, kuras rodas no līgumiskajām attiecībām starp komersantu un fizisku personu (patērētāju)), neskatoties uz to, ka garantiju izpilde ir tikpat būtiska komercapgrozījuma sastāvdaļa, kā pats komerciāla rakstura līgums. Šeit jāsaprot, ka ne jau vājākas personas sargāšana (kā tas ir gadījumā ar patērētāju) būtu šāda regulējuma mērķis, bet gan pilnvērtīgs regulējums pats par sevi konkrēta rakstura attiecībām ar iespēju veikt tajās jomai atbilstošas korekcijas, kuras var būt pretējas vai papildinošas Civillikumā iekļautajām, vispārīgajām normām.

Šādu normu pievienošana ne vien samazinātu pierādīšanas nastu tiesvedības laikā, bet arī dotu skaidru impulsu komercaprites subjektiem par viņu interešu aizstāvību, tās skaidri definējot un limitējot.

Secinājumi

Nav sabiedrībā vienprātības par esošā tiesiska regulējuma izmaiņām jomās, kas tiešā veidā skar arī komercapriti un tendence, ka šādas izmaiņas tiek pieņemtas bez sabiedrībai izskaidrotiem un izsvērtiem skaidrojumiem, nav vērtējama pozitīvi. Taču ievērojot noteikto komercaprites līgumu normu attīstības kursu jāsecina, ka tas dod plašu lauku pozitīvu papildinājumu un izmaiņu veikšanai.

Apskatot startptautiskus komercaprites principus, ir saskatāmas līdzības ar šobrīd noteikto attīstības kursu, taču gan vadoties no iepriekšējā secinājuma, gan no minētajiem starptautiskās komercaprites principiem, ir skaidri saprotams, ka esošais regulējums vēl nav sasniedzis aktuālās komercaprites prasības.

Ņemot vērā, ka rakstā konstatēts, esošais attīstības ceļš ir “mazākās pretestības ceļš”, tad jāsecina, ka tas arī ir ātrākais un mazāk bīstamais ceļš iepriekšējos secinājumos norādīto uzlabojumu veikšanai.

Bibliogrāfija

- Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā (2000) *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Rīga: Mans Īpašums.
- Jarkina V. (2009) *Franšīze teorijā un praksē. Komerclikuma franšīzes līguma nodaļas komentāri*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
- Vizule V. (2009) *Komercdarījumi pa jaunam. Kas jāzina par Komerclikuma jauno “D daļu”*. Rīga: SIA “Lietišķās informācijas dienests”.

- Grozījumi Latvijas Civillikumā ierobežo līgumsoda apmēru. Pieejams: <http://www.sorainen.com/UserFiles/File/Publications/newsflash.latvia-dispute-resolution.2013-09-17.lat.html>, skatīts 09.10.2013.
- Patmalniece K., *Grozījumi Civillikumā, kas maina līdzšinējo līgumsoda regulējumu*. Pieejams: http://rln.lv/public/publications_2013/Ligumsoda_regulejums_CL_Kristine_Patmalniece.pdf skatīts 09.10.2013.
- LTRK lūgs Valsts prezidentu neizsludināt līgumsodu 'griestus'. Pieejams: http://www.delfi.lv/business/biznesa_videltrk-lugs-valsts-prezidentu-neizsludinatlīgumsodu-griestus.d?id=43422883, skatīts 09.10.2013.
- Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības // Latvijas Republikas likums. Pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā 01.03.1993.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 09.10.2013. // Ziņotājs, 14.01.1993., Nr. 1.
- Darba likums.//Latvijas Republikas likums. Pieņemts: 20.06.2001. Stājies spēkā: 01.06.2002.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 09.10.2013. // "Latvijas Vēstnesis", 105 (2492), 06.07.2001., "Ziņotājs", 15, 09.08.2001.
- Komerclikums. // Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 13.04.2000.; stājies spēkā 01.01.2002.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 09.10.2013. // Latvijas Vēstnesis, 04.05.2000., Nr. 158/160.
- Patērētāju tiesību aizsardzības likums. // Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 18.03.1999.; stājies spēkā 15.04.1999.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 19.06.2008. // Latvijas Vēstnesis, 01.04.1999., Nr. 104/105.
- UNIDROIT principles on international commercial contracts 2010. International Institute for the Unification of Private Law. Pieejams: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>, skatīts 09.10.2013.

Civil Responsibility in the Commercial Law – Connections Between Civil Law and Commercial Law

Summary

Article includes description of main direction of development of commercial legislation in Latvia. Main problems of development are revised and necessity for future changes is proved. Proposal of future development steps is provided by offering implementation of several important additions to existing commercial law. Article improves idea of existing legislative situation of measuring of importance or pressure of certain parts of society before adjusting law to a point where it loses necessity for compromises that could be potentially harmful for commercial turnover.

Key words: commercial agreement, commercial turnover, subject of the Commercial law.

IEVEŠANA VALDĪJUMĀ – MĪTI UN REALITĀTE

Autora izvēlētā tēma “Ievešana valdījumā – realitāte un mīti” ir aktuāla, jo kā Tieslietu ministrija, tā arī citas tiesībsargājošās institūcijas ir pievērsušas un saasinājušas sabiedrības uzmanību problēmām šajā jomā. Tas uzskatāms par pozitīvu aspektu, jo problēmas pastāv un svarīgi ir tās risināt.

Tiek noregulēta situācija, kad nekustamā īpašuma īpašnieks – parādnieks, pret kura īpašumu piedziņa tiek vērsta, ne vienmēr informē, ka viņam ir kādas citas saistības šajā īpašumā – īres līgums.

Darba mērķis – izpētīt nekustamā īpašuma ieviešanu valdījumā kā tiesību institūta tiesisko regulējumu, izanalizēt praksē pastāvošās pretrunas un rast iespējamus risinājumus normatīvo aktu nepilnību novēršanai.

Darba uzdevumi:

- 1) izanalizēt spēkā esošos normatīvos aktus, kas reglamentē nekustamā īpašuma ieviešanu valdījumā kā tiesību institūta tiesisko regulējumu;
- 2) izpētīt pastāvošo tiesu praksi;
- 3) rast risinājumus normatīvo aktu nepilnību novēršanai.

Valdījuma jēdziena pareiza izpratne, balstoties uz Latvijas Republikas Civillikumu, ir ļoti nozīmīga tiesību zinātnē, kā arī katram, kas vēlas tiesiski iegūt īpašumu, katram, kas vēlas zināt savas tiesības un pienākumus, kas izriet no ieviešanas valdījumā.

Valdījums – kādas personas faktiskā vara pār lietu, šī persona izrāda gribu rīkoties ar to līdzīgi kā īpašniekam. Valdījums ir tiesībām atbilstoša faktiskā vara. Valdījums nav tiesība, bet gan tiesisks fakts, bet valdišana var būt arī tiesība.

Atslēgas vārdi: valdījums; ieviešana valdījumā; īres līgums; nekustamais īpašums; īrnieks; zvērināts tiesu izpildītājs.

1. Valdījums tiesiskā skatījumā

Valdījums ir Civillikuma institūts, kas regulēts likuma Lietu tiesību sadaļā un ir lietu tiesību institūts.

Par valdījumu ir uzskatāma tiesībām atbilstoša uz valdītāja gribu balstīta faktiskā vara pār ķermeņisku un bezķermeņisku lietu; valdījums ir arī īpašuma tiesības sastāvdaļa – tiesiskā vara pār lietu (Joksts, Girgensone 2011:133). Šādu definīciju precīzē Civillikuma otrā nodaļa “Valdījums” otrā apakšnodaļa “Valdījuma iegūšana” un trešā nodaļa “Īpašums”.

Civillikuma Lietu tiesību otrās daļas nodaļa “Valdījums” (875.–926. p.p), regulē skaidrojumu valdījums – “Valdījums ir tiesībām atbilstoša faktiskā vara” (Civillikums 1937).

881. Lietu ņemt savā varā var arī neskaroties tieši pie tās.

882. Nekustamā īpašuma vērā ņemšana notiek nevien, kad ieguvējs ieiet tajā, bet arī, kad nodevējs uz to tikai norāda, ja, pie tam, nav nekādu dabisku šķēršļu ieiet šajā nekustamā īpašumā.” (Civillikums 1937)

Valdījuma skaidrojumu sniedz Civillikuma Ievada daļas 18. pants, ka “lietu tiesības – ieskaitot valdījumu – noteicamas pēc lietas atrašanās vietas likuma” (Civillikums 1937).

2. Ievešanas valdījumā skaidrojums un procedūra

Termins ievēšana valdījumā minēts Civillikuma “Tiesas izdarāma ievēšana iegūtā nekustama īpašuma valdījumā nav būtiski nepieciešams nosacījums tā iegūšanai par īpašumu, un tādēļ tāda ievēšana notiek tikai tad, kad ieguvējs to noteikti vēlas, it sevišķi ja nekustamā īpašuma atsavināšana notikusi pret iepriekšējā īpašnieka gribu.” (Civillikums 1937.)

Valdījumu pār lietu, kas iegūts darījuma veidā, nevar ietekmēt saistības ar trešajām personām. Īpašnieka ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā veic zvērināts tiesu izpildītājs. Ievēšana valdījumā nepieciešama, ja īpašumā iegūta māja, dzīvoklis, ēka vai, kāda cita slēgta telpa. Ievēšana valdījumā nav nepieciešama zemes gabaliem, mežam, nekustamajam īpašumam, kuru nevajag atvērt piespiedu kārtā.

Nekustamā īpašuma ievēšana valdījumā notiek saskaņā ar Civilprocesa likuma nodaļu – Ievēšana nekustamā īpašuma valdījumā, bet personu izlikšana no telpām notiek saskaņā ar Civilprocesa likuma nodaļu – Par personu un mantu izlikšanu no telpām. Ievēšana valdījumā atšķiras no izlikšanas ar to, ka jaunais īpašnieks nevar izlikt no dzīvojamām telpām trešās personas, kas nav saistītas ar nekustamā īpašuma iepriekšējā īpašnieka ģimeni. Civilprocesa likuma vienas nodaļas noteikumus nevar piemērot citas nodaļas darbību veikšanas regulējumam.

Ievēšanas valdījumā procedūrā ir iesaistītas šādas personas:

- Iepriekšējais nekustamā īpašuma īpašnieks un viņa ģimenes locekļi;
- Jaunais nekustamā īpašuma īpašnieks;
- Īrnieks un viņa ģimenes locekļi;
- Zvērināts tiesu izpildītājs.

Ievešana valdījumā notiek pamatojoties uz tiesas pieņemtu lēmumu un izdotu izpildu rakstu par personas ievēšanu nekustamajā īpašumā pēc norādītās adreses. Jaunais nekustamā īpašuma īpašnieks ar izpildu rakstu griežas pie zvērināta tiesu izpildītāja ar iesniegumu pieņemt izpildei tiesas izsniegto izpildu rakstu par ievēšanu valdījumā.

3. Ievēšanas valdījumā problemātika Latvijā

Zvērināts tiesu izpildītājs izsolē pārdod parādniekam piederošu nekustamo īpašumu, pēc izsoles akta apstiprināšanas, Civilprocesa likumā noteiktā kārtībā notiek jaunā īpašnieka ievēšana valdījumā – īpašuma pārņemšana, kas nozīmē arī visu mājoklī dzīvojošo personu izlikšanu pie nosacījuma, ja dzīvojošās personas ir parādnieks un viņa ģimenes locekļi, kas dzīvo ar viņu kopā.

Ievēšanas valdījumā lielākā problēma Latvijā, ar ko saskaras zvērināti tiesu izpildītāji, ir pirms īpašnieku maiņas noslēgtie īres līgumi, kas liedz jaunajam dzīvojamo telpu īpašniekam izlikt īrniekus un pašam lietot iegādāto īpašumu, jo viņam ir saistošs iepriekšējā īpašnieka noslēgtais spēkā esošs īres līgums ar īrnieku. Īrnieka tiesības aizsargā likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 8. pants. Dzīvojamās telpas īres līguma attiecības īpašnieka maiņas gadījumā: “Ja dzīvojamā māja vai dzīvoklis pāriet citas juridiskās vai fiziskās personas īpašumā, jaunajam īpašniekam ir saistoši iepriekšējā īpašnieka noslēgtie dzīvojamās telpas īres līgumi. Līgumus var grozīt tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā.” (*Likums Par dzīvojamo telpu īri. Pieņemts 16.02.1993. Spēkā stājies 01.04.1993.*). Ar šo pantu konsekventi tiek atzīts, ka dzīvojamās telpas īres līgums paliek spēkā pilnā apjomā attiecībā uz dzīvojamās mājas jauno īpašnieku (ieguvēju), neatkarīgi no tā, vai īpašuma tiesības īpašniekam atjaunotas saskaņā ar 1991. gada 30. oktobra likumiem “Par namīpašumu denacionalizāciju Latvijas Republikā” un “Par namīpašumu atdošanu bijušajiem īpašniekiem”, vai arī nekustamais īpašums īpašumā iegūts darījuma rezultātā (*Krauze 2008*).

Diemžēl zvērināta tiesu izpildītāja rīkotās izsoles dalībnieki praktiski nekad nav informēti par īres līgumu esamību uz īpašumu, neskatoties uz to, ka Civilprocess nosaka parādniekam paziņot par nekustamā īpašuma faktisko valdītāju, kā arī iesniegt īres nomas līguma kopijas uzrādot oriģinālus. Realitātē reti kurš nekustamā īpašuma īpašnieks – parādnieks sniedz ziņas, kas tiek pieprasītas Civilprocesa likuma 601. p. 4. d. kārtībā.

Gadījumā, ja nekustamā īpašuma pārdošanu veic zvērināts tiesu izpildītājs piespiedu izsolē, tad īrnieku esamība dzīvoklī ir uzskatāms par

apslēptu trūkumu, par kuru ne parādnieks, ne piedzinējs, ne zvērināts tiesu izpildītājs nav informējis īpašuma jauno ieguvēju. Šādā gadījumā atbilstoši Civillikuma 1595. pantam:

“1595. Atbildības pienākumu nes lietas atsavinātājs, vienalga, vai viņš to atsavinājis pats, vai caur vietnieku; pēdējais atbild tikai tad, ja viņš pats tieši to uzņēmis vai pārkāpis sava pilnvarojuma robežas. Atbildību nenes ne tiesa par pārdevumu izsolē, ne ķilas ņēmējs, kurš atsavina ķilu.”

Piemēram, gadījumā, ja piespiedu izsolē tiek atsavināts nekustamais īpašums, kas ieķīlāts par labu bankai, tad atsavinātājs ir banka. Civillikuma 1612. un 1613. pants nosaka:

1612. Atsavinātājs atbild ne vien par atsavinātās lietas vainām vai trūkumiem, ko viņš zinājis un nav uzrādījis, bet arī par viņam nezināmiem apslēptiem trūkumiem.

1613. Atsavinātājs neatbild ne par nenozīmīgiem trūkumiem, kas nekavē visumā lietas lietošanu, ne arī par tādiem, kas ieguvējam bijuši zināmi, vai vismaz, piegriežot visparastāko uzmanību, nevarētu palikt viņam apslēpti.

Atsavinātājs ir atbrīvots no jebkādas atbildības arī tad, ja lietas trūkumi bijuši zināmi tikai tās ieguvēja vietniekam. Tādējādi, viens no risinājumiem, kā personas, kas nekustamo īpašumu izsolēs ir iegādājušās īpašumus ar tajā mītošiem īrniekiem, kuriem ir spēkā esošs īres līgums, ir prasības celšana tiesā pret kreditoru kā atsavinātāju – piespiedu izsoles pasūtītāju, prasot atlīdzināt zaudējumus, kas radušies, neziņojot par īrnieku esamību konkrētajā īpašumā. Ja rūpīgs pārdevējs – kā kreditors, tā tiesu izpildītājs, kas organizē nekustamā īpašuma izsoli – ievērotu Civillikuma 1613. panta pirmajā daļā noteikto “visparastāko uzmanību”, tad pirms nekustamā īpašuma izsoles sludinājumā par nekustamā īpašuma izsoli tiktu norādīta precīza informācija par personām, kas faktiski dzīvo nekustamajā īpašumā kā īrnieki vai personas, kurām tur uzturēties nav nekāda tiesiska pamata (Rone 2012).

Tomēr prakse rāda, ka šāda informācijas sniegšana drīzāk rada zaudējumus darījumā iesaistītajām pusēm (izņemot potenciālo īpašnieku), tādēļ šī informācija tiek noklusēta procesa ātrākai un sekmīgākai norisei.

Pēc D. Rones viedokļa, atlīdzība par iegādāto nekustamo īpašumu, kas iegādāts “kopā ar īrniekiem” un, kuru nevar lietot savas un ģimenes vajadzībām, būtu prasāma no zvērināta tiesu izpildītāja, rīkojot parādniekam piederošā nekustamā īpašuma izsoli (Civilprocesa likuma 601. panta 4. daļu):

“Parādniekam ir pienākums tiesu izpildītāja noteiktajā termiņā paziņot par nekustamā īpašuma faktisko valdītāju un pārvaldnieku, ja tāds ir, kā arī par visiem attiecībā uz šo nekustamo īpašumu noslēgtajiem nomas, īres un citiem nekustamo īpašumu apgrūtinājošiem līgumiem, iesniedzot minēto līgumu kopijas, vienlaikus uzrādot to oriģinālus.” (Civilprocesa likums 1998).

Ja zvērināts tiesu izpildītājs ir pieprasījis sniegt informāciju par īres līgumiem saskaņā ar augstāk minēto Civilprocesa pantu, ir secināms, ka zvērināts tiesu izpildītājs pēc būtības nevar nest atbildību par pieprasītās informācijas savlaicīgu nesaņemšanu vai noklusēšanu.

Līdz šim nav izstrādātas konkrētas likuma normas, kas paredzētu parādniekam par informācijas nesniegšanu, ko paredz Civilprocesa likums, soda sankcijas. Ziņas par spēkā esošiem īres līgumiem šobrīd nav iespējams iegūt no publiski pieejamiem reģistriem un datu bāzēm, līdz ar to nekustamā īpašuma īpašnieks ne vienmēr grib un praksē arī tā notiek, ka telpu īres līgums tiek reģistrēts zemesgrāmatā. Atlīdzība par iegādāto nekustamo īpašumu “kopā ar īrnieku” būtu prasāma no iepriekšējā nekustamā īpašuma īpašnieka. Var pieņemt, ka lielākā daļa no noslēgtajiem īres līgumiem, ir slēgti ar domu kavēt jaunā nekustamā īpašuma īpašnieka tiesības lietot īpašumu vai, lai zvērināta tiesu izpildītāja rīkotā izsole nenotiktu un īpašums paliktu parādnieka īpašumā.

Ne vienmēr slēdzot īres līgumu tas tiek slēgts pēc labas ticības principa. Lai, kavētu jaunā īpašnieka iekļūšanu īpašumā, tiek slēgti fiktīvi īres līgumi. Fiktīvs vai līdz šim spēkā esošs īres līgums laužams tikai ceļot prasību tiesā, jo īrnieka tiesības ir aizsargātas ar likumu “Par dzīvojamo telpu īri”. Cilvēka tiesības uz mājokli un tā neaizskaramību garantē normatīvie akti, arī īrniekam ir tiesības uz mājokļa neaizskaramību. Ja tas ir aizskarts un nodarīti zaudējumi, tad īrniekam ir tiesības celt prasību par zaudējumu atlīdzināšanu pret personu, kas nodarījusi zaudējumus, prasība ceļama civiltiesiskā kārtībā tiesā. Ievešana valdījumā rīkojama, lai īrnieks un viņa ģimenes locekļi netiktu traucēti.

Tiesībsargājošās iestādēs, tiesās ir iesniegti vairāki prasības pieteikumi ar prasību atzīt zvērināta tiesu izpildītāja darbības par prettiesiskām, nelikumīgām, bet līdz šim neviena tāda veida prasība Latvijas tiesu praksē nav apmierināta. Ir gadījumi, kad zvērināts tiesu izpildītājs ir cietušais, bet tiesībsargājošās iestādes atsakās ierosināt krimināllietu, jo nevēlas saskatīt noziedzīgu nodarījumu pret valsts amatpersonu.

Pie ieviešanas valdījumā par visneaizsargātāko tiesiskā aspektā uzskatāms jaunais nekustamā īpašuma īpašnieks, kurš iegādājies īpašumu savas

ģimenes vajadzībām, to plāno lietot, bet saskaras ar īrnieku, kura tiesības arī aizsargā likums, un būtu jāceļ prasība tiesā par īres līguma laušanu un īrnieku izlikšanu. Īrnieku tiesības tiek aizsargātās, bet aktuāla problēma valstī ir nepilngadīgu bērnu kā īrnieku tiesiskā aizsardzība, kad viņu vecāki un nepilngadīgie tiek izlikti uz ielas. Kam būtu jāuzņemas atbildība par ģimeni ar nepilngadīgu bērnu, kas tiek izlikti uz ielas – valstij, jaunajam nekustamā īpašuma īpašniekam, vai kreditoram, kurš lūdzis vērst piedziņu uz nekustamo īpašumu, pārdodot to izsolē.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu “Darbība vai bezdarbība, kuras rezultātā netiek ievērotas bērna tiesības (bērna atstāšana bez minimāliem iztikas līdzekļiem, pajumtes, aprūpes, aizbildnības), vai citas darbības, kas ierobežo bērna personiskās vai īpašuma tiesības un brīvības, uzskatāmas par amorālām un pretlikumīgām. (Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 15.05.2003. un 17.03.2005. likumu, kas stājas spēkā 15.04.2005.)” (*Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts 19.06.1998. Spēkā stājies 22.07.1998.*). Atsaucoties uz Rīgas Apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas lēmumu tiesa atzīst, ka nekustamā īpašuma īpašnieks nav bērnu tiesību aizsardzības subjekts, kam saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma tiesību normām ir pienākums nodrošināt bērnu tiesību aizsardzību. Tiesa ņem vērā, ka nekustamā īpašuma īpašniekam kā privāttiesību subjektam nav saistību attiecībā pret izliekamo personu, viņa ģimeni vai viņa nepilngadīgajiem bērniem. Līdz ar to tiesa atzīst, ka nav likumīga pamata ierobežot nekustamā īpašuma īpašnieka īpašuma tiesības, kas sevi ietver arī valdījumu (Rīgas Apgabaltiesas Civillietu kolēģijas 2012. gada 21. februāra lēmums Nr. C04531610,C1634-11/3).

Bērnu tiesības aizsargā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 2. panta 3. daļa, kurā noteikts: “Bērna tiesību aizsardzība ir valsts politikas sastāvdaļa. Valsts un pašvaldības organizē un kontrolē bērna tiesību aizsardzību visā valsts teritorijā. (09.03.2000. likuma redakcijā, kas stājas spēkā 11.04.2000.)” (Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts 19.06.1998. Spēkā stājies 22.07.1998.).

Atsaucoties uz augstāk minēto, ģimeni ar nepilngadīgu bērnu var izlikt no dzīvojamām telpām un tas neaptur piespiedu izpildi darbības. Lai savlaicīgi varētu piesaistīt bērnu tiesību aizsardzības iestādes, kā bāriņtiesu pie ievēšanas nekustamā īpašuma valdījumā, ir nepieciešams izdarīt grozījumus normatīvajos aktos, tāpēc vien, lai turpmāk būtu skaidri noteikts vai nekustamajā īpašumā dzīvo nepilngadīgas personas, kuras nebūtu iespējams izlikt no dzīvojamās platības kā līdz šim tas praksē tika veikts. Tādējādi, bērns tiktu pasargāts ne vien kā likuma tekstā, bet arī reāli.

Lai mazinātu ievēšanas valdījumā aktuālo problēmu – īres līgumus, būtu nepieciešams veikt izmaiņas normatīvajos aktos, kā arī veikt spēkā esošo īres līgumu uzskaitījumu.

Ievešana valdījumā ir sarežģīta procedūra, kurā jāievēro daudz un dažādas darbības, informācijas analizēšana. Tas, ka ievēšana valdījumā ir vienkārša procedūra ir tikai mīts, kas pamatots ar augstāk minētiem secinājumiem.

4. Priekšlikumi

Lai mazinātu zvērinātu tiesu izpildītāju problēmas, kas rodas ievēdot nekustamā īpašuma īpašnieku valdījumā ir nepieciešami grozījumi normatīvajos aktos.

1. Paredzēt īres līgumu reģistrēšanu zemesgrāmatā. Veicot ierakstus zemesgrāmatā, netiktu aizskartas nevienas personas tiesības uz mājokļa neaizskaramību. Paredz Civilprocesa likumā, ka paziņojumu par ievēšanu valdījumā nosūta ne tikai parādniekam, bet arī īrniekiem;
2. Paredzēt soda sankcijas parādniekam par informācijas nesniegšanu gadījumos, kad Civilprocess to paredz;
3. Paredzēt Civilprocesa likumā, ka paziņojumu par ievēšanu valdījuma adresē ne tikai parādniekam, bet arī īrniekiem, ja tādi ir zināmi. Ja nav ziņu par nekustamā īpašuma īrniekiem, tad paredzēt, ka paziņojumu par ievēšanu valdījumā, norādot datumu, laiku izliek pie nekustamā īpašuma par, ko tiek sastādīts attiecīgs akts vismaz divu liecinieku klātbūtnē, ko pievieno izpildu lietā;
4. Atzīt par spēkā nesošiem īres līgumus, kas nav ierakstīti zemesgrāmatā un tos, kas noslēgti balstoties uz mutisku vai konkludentām darbībām. Noteikt periodu, kādā laika posmā reģistrējami noslēgtie īres līgumi zemesgrāmatā.
5. Lai mazinātu gadiem ilgušās tiesvedības par īrnieku izlikšanu, vajadzētu noteikt laika posmu, kādā izskatāma lieta par īrnieku izlikšanu, lai nekustamā īpašuma īpašnieks varētu lietot savas un savas ģimenes vajadzībām iegādāto nekustamo īpašumu. Bet šīs likuma normas attiecināt tieši uz nekustamo īpašumu, kas iegādāts zvērināta tiesu izpildītāja vai maksātnespējīgā administratora rīkotajā izsolē, nevis par personu izlikšanu, piemēram, par nesamaksātiem komunālo pakalpojumu rēķiniem.

6. Paredzēt izmaiņas Civilprocesa likumā, ka sūdzības par izpildu darbībām, kas veiktas par ievēšanu valdījumā var iesniegt trešās personas – īrnieki. Sūdzība tiek izskatīta divās tiesu instancēs (pilsētas/rajona un apgabaltiesā).

Kopsavilkums

Latvijas Republikas Satversmē 8. nodaļā Cilvēka pamattiesības noteikts: “Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību” (Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 15.02.1922. Spēkā stājušies 07.11.1922.).

Ievēšana valdījumā ir īpašnieka ievēšana valdījumā, īpašnieks iegūst lietu tiesības. Valdījumu pār lietu, kas iegūts darījuma veidā, nevar ietekmēt saistības ar trešajām personām. Īpašnieka ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā veic zvērināts tiesu izpildītājs. Ievēšana valdījumā nepieciešama, ja īpašumā iegūta māja, dzīvoklis, ēka vai kāda cita slēgta telpa. Ievēšana valdījumā nav nepieciešama zemes gabaliem, mežam, nekustamajam īpašumam, kuru nav nepieciešams atvērt piespiedu kārtā.

Bibliogrāfija

- Joksts O, Girgensone B (2011) Terminu skaidrojošā vārdnīca Civiltiesībās (lietu tiesības, saistību tiesības) 133 lpp. (In Latvian).
- Krauze (2008) Par dzīvojamo telpu īri likums ar komentāriem, ceturtais papildinātais izdevums 48–49 lpp. (In Latvian).
- Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 15.02.1922.
- Civillikums. Pieņemts 28.01.1937.
- Likums Par dzīvojamo telpu īri. Pieņemts 16.02.1993.
- Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts 19.06.1998.
- Rīgas Apgabaltiesas Civillietu kolēģijas 2012. gada 21. februāra lēmums Nr. C04531610,C1634-11/3.
- Rone D. (2012) Pētījums Ievēšanas valdījumā problemātikas izpēte un analīze (In Latvian).

Induction into Possession – Myths and Reality

Summary

In division 8 of the Constitution of Republic of Latvia Fundamental Rights paragraph 105 states “Anyone has a right to possess property. Property is not to use in vain of community interests. Right of possessing the property can be limited only by law. Due alienation of property in public favor is exceptional and can be performed only by adapting special law and for fair refund.

Bringing into possession is bringing an owner into possession of property. The owner obtains material rights. The possession of an object obtained by commercial deal may not be effected by any obligations to the third party. Sworn court bailiff executes bringing an owner into possession of a property. Bringing into possession is needed if a house, apartment, building or any other closed space has been taken into ownership. It is not required for plots, woods or property not to be opened.

Key words: possession, seize, rent agreement, real iestate, tenant, sworn court bailiff.

DEVELOPMENT OF TRUST-LIKE MECHANISMS
IN SOME POST-SOVIET COUNTRIES
(TERMINOLOGICAL “COINCIDENCES”)

Globalization is the process which directs world population to become a single society. The growing interconnectedness stipulates the emergence of competitive atmosphere comprising different regions and even, countries. Rapid development and adaptation to the innovative processes have become the key to the shaping of a new competitive landscape. The given paper is dedicated to the study of an innovative legal model (the institution of “trust”), which was adopted by some Post-Soviet countries as a respond to the contemporary developing policies. The great emphasis is put on the formation of this institution, its terminological peculiarities and its influence on the development of two countries – Georgia and Russia. The terminological context of study directly points to the origin of such newly adopted mechanisms as the Georgian “საკუთრების მონდობა” and Russian “доверительное управление имуществом”. Some assumptions about the strategies of future development are singled out and revealed.

Key words: Civil law, competition, development, ownership, trust.

Introduction

Globalization is the process which directs world population to become a single society. “It involves a stretching of social, political and economic activities across frontiers, regions and continents... it is marked by the intensification, or the growing magnitude, of interconnectedness and flows of trade, investment, finance, migration, culture, etc.” (Held, McGrew). The growing interconnectedness stipulates the emergence of competitive atmosphere comprising different regions and even, countries. The formation of new landscapes is driven by the technological revolution, economic advance, political changes and significant globalizing processes. These changing environments have become increasingly dynamic and have moved the parties towards rapidly changing strategies of maneuvering. Therefore, we have to specify, that “competition” – a special case of the struggle for survival – plays the greatest role in the formation and development of different regions of the world. Developing processes comprise almost all spheres of human life: politics, culture, social life, jurisprudence, sports, etc.

The given paper is dedicated to the study of an innovative legal model, which was adopted by some world countries as a respond to the contemporary developing policies. The given model is the institution of “trust”, which emerged in the Middle Ages and has become extremely popular during the last decades.

Development of “Trust Relationships”

“Trust” is usually defined as a relationship whereby property is managed by one person (“trustee”) for the benefit of another (“beneficiary”). The given model of transference of property is based on “the division of ownership between “legal” and “equitable”. This division had its origins in separate English courts in the late medieval period. The courts of common law recognized and enforced the legal ownership, while the courts of equity (e.g., Chancery) recognized and enforced the equitable ownership” (Trust).

According to the historical data, trust law developed in England during the 12th–13th centuries. At that period of time, the trusted property was nominated an “equitable ownership” in contrast to the “legal ownership” defended by the common law. In 1375 the institution of “trust” was firstly strengthened by the law” (The Right of Ownership). During the following centuries, “trust” became more and more popular in England and America. In 1872 trust law was adopted in the State of Connecticut. However, “the first trust company was created in 1806 according to the recommendation of a financier and a politician A. Hamilton. The trust considered the management of the property bequeathed by rich captain Rendell to the poor sailors” (Zambakhidze 2000). In 1827 a “business trust” originated in Massachusetts. It was a form of business organization consisting of an arrangement whereby property was conveyed to trustees in accordance with the terms of the trust. Simultaneously, the business was held and managed for the persons who held transferable certificates issued by the trustees showing the shares into which the beneficial interest in the property was divided.

At the end of the 19th century the institution of “trust” began to be used as the means of organization of monopolistic unions. Rockefeller’s company “Standard Oil” was a pioneer of the given process. On 2 January 1882 the stockholders of 40 US oil companies conveyed their shares “in trust” to nine trustees. In return they received special certificates proving the trustees’ intent to manage the business effectively. This mode of manage-

ment was so successful that other giant enterprises also adopted it. However, the form of trust used for the organization of monopolistic unions was gradually changing. Initially, the shares of the stockholders were conveyed to the trustees (physical persons). Afterwards, physical persons were changed by a legal entity – the so-called “holding company” – which handed its shares instead of trust certificates. Nowadays, “holding companies” are nominated as “parent companies”. They do not produce goods or services on their own. Hence, those companies, whose stocks are owned by “holding companies” represent leading producers and service providers in their industries.

In the beginning of the 20th century trust and bank businesses of the USA were merged. Nowadays, “trust departments of banks are considered as the most reliable structures for carrying out operations, which involve securities” (Genkin 1999).

Georgia’s Contemporary Trust Mechanism

A successful development of Anglo-American “trust” and the growing importance of American capital markets stipulated the implementation of “trust” mechanism in some Post-Soviet countries, for instance, at the end of the 20th century Georgia adopted a new civil code, which significantly differed from the Soviet legislation. One of the newly appeared Georgian institutions was “საკუთრების მიწოდება” (sakutrebis mindoba), which shared some characteristics of Anglo-American “trust”.

Nowadays, the Civil Code of Georgia describes “entrusting transactions” in the following way: “the principle (trustor) transfers the property to the trustee, who accepts and manages it in compliance with the principle’s interests” (The Civil Code of Georgia 2012). Therefore, the specificity of the Georgian “საკუთრების მიწოდება” presents the right of ownership in a “split” form: “some rights of the owner – the management and the disposition of the property – belong to one person (trustee), while other rights – receiving income and profit from the exploitation of the property – belong to another (trustor)” (The Commentary of the Civil Code of Georgia 2001). The motive of a “trust contract” can be the owner’s wish to delegate the authorities of management in order to profit from the exploitation of the property. Moreover, “this type of contact can be successfully used for the purpose of the unification of the capital, for instance, small stockholders may unite their shares (voices at the stockholders’ meeting) and delegate them to one person – a trustee, which will

act according to stockholders' wishes" (The Commentary of the Civil Code of Georgia 2001). The "trustor" is usually presented by a physical person or a legal entity (the state or municipality – in case of a commercial form of the "trust"; appropriate governing organ – in case of a non-commercial form). The same can be said about the "trustee", which must be chosen via a tender in cases of the entrustment on the basis of state and municipal ownerships.

It's worth mentioning, that trust operations are carried out in the Georgian banks. Article 20 of Georgia's Law on the functioning of Commercial Banks considers: "carrying out trust operations on the instruction of the client" (Georgia's Law on the functioning of Commercial Banks 2008).

All the above mentioned indicates, that similarly to the Anglo-American "trust", the Georgian entrusting relationships are presented in the legal and commercial spheres. However, trust relationships are carried out in behalf of the "trustor", which is identified with the concept of "beneficiary". In contrast to the American banks, the scope of trust operations is very limited in the Georgian banking sphere. The same can be said about commercial activities: "trust institution is less known to the wide circle of entrepreneurs; its legal regulation is not perfect; trust companies are not appropriately popularized, etc." (Zambakhidze 2000).

We carried out a terminological study of "საკუთრების მინდობა", which has revealed, that the English terminological units have the following Georgian equivalents:

Trust – "საკუთრების მინდობა" (sakutrebis mindoba), "ტრასტი" (trasti);

Trustor – "საკუთრების მიმნდობი" (sakutrebis mimndobi), "ტრასტის დამფუძნებელი" (trastis dampudznebeli);

Trustee – "მინდობილი მესაკუთრე" (mindobili mesakutre), "ფიდუციარი" (fiduciari);

Beneficiary – "სარგებლის მიმღები" (sargeblis mimgebi), "ბენეფიციარი" (beneficiari).

The second equivalent of each term seems similar (almost "coincide") to the English one. However, first versions of the Georgian terminological units have definitely Georgian character. They derived from the word "ნდობა", which means "trust". Therefore, the juridical-terminological study of the Georgian "საკუთრების მინდობა" enables us to conclude, that it must be considered as a trust-like device with some characteristics of Common law trust. However, we think, that the Georgian terms must

be merged: the above-given first equivalents must be used for the nomination of the concepts related to “საკუთრების მიხედობა”, while second equivalents (“coincidences”) ought to be used for denoting trust elements of Anglo-American law.

Russia’s Contemporary Trust Mechanism

In 1993 Russia faced an attempt of implementation of Anglo-American “trust” in its legal system. However, this attempt failed. The “trust” seemed alien to the civil law jurisdiction. Hence, it facilitated the formation of the “estate trust management” (“доверительное управление имуществом”) – a new institution of the Russian law.

Similarly to Common law “trust”, the contract of the “estate trust management” is created by two parties: an owner of the property (“учредитель управления”) and a manager of the property (“доверительный управляющий”). The profit yielded from the actions carried out under the contract is transferred to the so-called “выгодоприобретатель”, who can be represented by “учредитель управления” or a person indicated by him/her. The objects of the “estate trust management” are presented by: “enterprises and other material complexes, particular objects (real property), rights certified by non-documentary securities, exclusive rights and other property” (The Civil Code of the Russian Federation 2003). The money can be an object of the “estate trust management” only in cases provided by the law. “The contract of the estate trust management” (“Договор доверительного управления имуществом”) does not present the right of ownership in a “split” form. It considers a mere delegation of authorities. It’s worth mentioning, that the contemporary Russian Law regulating the functioning of banks presents the principles of the “estate trust management”, which have replaced the roots of previously existed trust operations.

The terminological study reveals, that the Russian terms related to the “estate trust management” significantly differ from the terminological units connected with the institution of “trust”. Therefore, the English terms have the following Russian equivalents:

Trust – “доверительная собственность” (daviritilnaia sobstvennost);
Trustor – “учредитель траста” (uchreditel trasta), “сеттлор” (settlor);
Trustee – “доверительный собственник” (daviritelni sobstvennik);
Beneficiary – “выгодоприобретатель” (vigadapriabritatel), “бенефициарий” (beneficiari.)

The given list vividly depicts, that “сеттлор” and “бенефициарий” “coincide” with their English equivalents. Moreover, almost all other Russian terms have derived from the word “доверие”, which means “trust”.

Therefore, the innovative Russian institution “доверительное управление имуществом” can be treated as a trust-like device, which shares some characteristics of Anglo-American “trust”, but significantly differs from it. In contrast to the Georgian language, the Russian terminological system makes distinction between the terms related to “доверительное управление имуществом” and words used for the nomination of the concepts related to Anglo-American “trust”. Therefore, these two distinctive institutions are well-defined and merged.

Therefore, all the above mentioned enables us to conclude, that the Georgian and Russian laws have already indirectly allowed mechanisms similar to the Anglo-American “trust”. However, it’s obvious, that the resulting instruments do not present a faithful reflection of the original model. We believe, that an intensive utilization of “trust-like” mechanisms will greatly influence the development of the Georgian and Russian legal systems. Moreover, a rapid integration of these Post-Soviet countries into the European juridical area will be facilitated.

Bibliography

- Genkin A.S. (1999) Effective trust. Moscow. (In Russian).
- Georgia’s Law on the functioning of Commercial Banks (2008). (In Georgian).
Pieejams: <http://www.nbg.ge/uploads/legalacts/nbg1.4.3lawactivitiesofcombanks.pdf> (skat. 25.08.2013).
- Held D., McGrew A. Globalization. (In English) Pieejams: <http://www.polity.co.uk/global/globalization-oxford.asp> (skat. 25.08.2013).
- The Civil Code of Georgia (2012) “Bona Causa”. (In Georgian).
- The Commentary of the Civil Code of Georgia (2001). (In Georgian).
- The Right of Ownership. (In Russian) Pieejams: http://lawtoday.ru/razdel/biblo/iqipzs/001/DOC_163.php (skat. 21.08.2013).
- Trust. (In English) Pieejams: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/607352/trust> (skat. 21.08.2013).
- The Civil Code of the Russian Federation. (In English) Pieejams: <http://www.russian-civil-code.com/PartII/SectionIV/Subsection1/Chapter53.html> (skat. 01.09.2013).
- Zambakhidze, T. (2000) Trust (Historical Review). Samartali. (In Georgian).

**Развитие «Трастоподобных» механизмов в некоторых постсоветских странах
(терминологические «совпадения»)**

Резюме

Одним из наиболее своеобразных институтов англо-американского права является доверительная собственность (траст). Суть этого института заключается в том, что одно лицо, устанавливающее доверительную собственность (settlor), передает другому лицу, именуемому «доверительным собственником» (trustee), имущество для управления в интересах обозначенного им одного или нескольких выгодоприобретателей, называемых «бенефициарами». Траст зародился в средневековье, но стал очень популярным в конце XX и в начале XXI веков под влиянием процесса глобализации. «Трастоподобные» конструкции (trust-like devices) сформировались во многих Европейских странах. В данной статье рассмотрено развитие «трастоподобных» механизмов в Грузии и России, представлен сопоставительный анализ основных понятий, выделены терминологические единицы. Сопоставительный анализ показал, что с одной стороны, новоучрежденные конструкции схожи с англо-американским «трастом», а с другой стороны, имеют значительные различия. Несмотря на наличие этих различий, «трастоподобные» конструкции играют важную роль в развитии правовых и экономических сфер Грузии и России.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ОБ ОБСТАНОВКЕ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Целью написания статьи является рассмотрение теоретических и практических положений об обстановке совершения преступления. В связи с этим проведено исследование и выполнен анализ научных позиций об обстановке совершения преступлений, дано понятие обстановки совершения преступления и элементов механизма совершения преступления. В статье приведён анализ и главные положения обстановки совершения преступления, относящиеся к обстановке такого вида преступления как убийство, включающее её разные элементы.

Определение характеристик и сущности обстановки совершения преступления позволяет выдвигать обоснованные версии по уголовному процессу (уголовному делу), планировать расследование и качественно в разумные сроки расследовать уголовные процессы.

Быстрое и качественное расследование преступных деяний является одним из главных направлений работы правоохранительных учреждений Латвии.

Автором при написании статьи применялись различные методы, в том числе диалектический метод познания, сравнительно-правовой, логико-юридический, статистический и конкретно-социологический.

Ключевые слова: криминалистика, обстановка совершения преступления, убийство, механизм совершения преступления.

Быстрое и качественное расследование преступных деяний является одним из главных направлений работы правоохранительных учреждений Латвии.

20 февраля 2013 года Генеральный прокурор Эрикс Калнмейерс на совещании подвел итоги работы прокуратуры и других правоохранительных учреждений. Он обратил внимание на рост числа убийств и изнасилований. Преступления совершаются с особой жестокостью и циничностью. В 2012 году количество убийств и покушений на убийство возросло по сравнению с 2011 годом на 23. В 2012 году совершено 114 убийств. Из зарегистрированных убийств и покушений на убийство для уголовного преследования переданы уголовные процессы по 64 преступлениям, что на 30 больше, чем в 2011 году, когда было передано для уголовного преследования только 34 уголовных процесса. (Matule 2013)

В криминалистике обстановка совершения преступления определяется как система различного рода взаимодействующих между собой до и после совершения преступления объектов, явлений и процессов, характеризующих место, время, вещественные, природно-климатические, производственные, бытовые и иные условия окружающей среды и другие факторы объективной реальности, определяющие возможность, условия и иные обстоятельства совершения преступления. Неотъемлемым обстоятельством является проявление отдельных важных черт личности самого преступника, который участвует в формировании данной обстановки и приспосабливается к ней. (Столбов 2005)

Рассмотрение понятия обстановки совершения преступления, её элементов позволит достоверно в ходе расследования уголовных процессов определить способ совершения преступления, который влияет на формирование механизма совершения преступления.

Обстановка совершения преступления может определяться как обстановка места преступления, а в другом аспекте, более широком, как обстановка совершения преступления, которая включает материальную обстановку обстоятельств и условий совершения преступления.

Составной частью обстановки совершения преступления является время его совершения.

Основными элементами механизма преступления считаются: деятельность субъекта преступления (преступника, преступной группы, группы лиц по предварительному сговору, организованной группы, преступного сообщества с учётом свойств, навыков и умений их членов); комплекс действий, поступков и иных движений жертвы преступления (с учётом её свойств и признаков); комплекс действий, поступков и иных движений лиц, оказавшихся косвенно связанными с преступным событием; отдельные элементы обстановки, используемые участниками преступного события, и предмет преступного посягательства.

Профессор В.П. Лавров определяет, что криминалистическая характеристика убийств, как и для других преступлений, складывается из описаний, прежде всего, типичных способов, обстановки преступных деяний и личности преступников. Способы убийств многообразны: причинение смертельных повреждений ударами рук, ног, палок, металлических прутьев и обрезков труб; использование разного вида оружия, иных предметов; удушение, отравление, сбрасывание с высоты, выбрасывание из движущихся транспортных средств и т.п.

Типовой портрет убийцы сложен и зависит от мотивов, обстановки и способов причинения смерти. Обстановка совершения убийства во многом зависит от избранного преступником способа лишения жизни жертвы, мотивов убийства, а кроме того, от связи преступника и его жертвы, характера связи субъекта убийства с местами преступления и сокрытия его следов. (Лавров 2008)

Профессор Анрийс Кавалиерис формулирует 12 вопросов, на которые необходимо обратить внимание и дать ответы, расследуя такую категорию преступлений, как убийство. К ним он относит причину смерти; что вызвало эту причину; в каком виде и чем совершено причинение смерти; когда наступила смерть; где потерпевшему причинены установленные телесные повреждения; где наступила смерть и случилось ли это на месте нахождения трупа; при каких обстоятельствах произошло убийство, и что в это время делал потерпевший; кто является потерпевшим; кто является убийцей; были ли у убийцы соучастники; почему совершено убийство и какие мотивы его совершения; кто, заведомо зная об убийстве, не сообщил о нём; какие обстоятельства облегчили и способствовали совершению преступления. (Kavaliieris 2005)

Ряд изложенных положений связан напрямую с обстановкой совершения преступления.

Методика расследования убийств включает изучение обстановки совершения преступления, а также использование информации о ней.

В обстановку совершения преступления включают материальную обстановку совершения мест преступления, поведение участников события, различные обстоятельства, хронологическую характеристику события, психологические отношения между участниками (Р.С. Белкин), природную среду, техногенную среду; процессы, созданные человеком; психологическую среду; социальную среду, а также участников события преступления (В.И. Куликов). (Тарасик 2005)

Российский учёный М.П. Яблоков считает, что обстановку совершения преступления можно определить как систему различного рода взаимодействующих между собой объектов, явлений и процессов, характеризующих условия места и времени, вещественные, физико-химические, метеорологические условия, производственные факторы, особенности поведения участников события и другие условия объективной реальности, сложившиеся в момент совершения, и механизм, проявляющийся в различного рода следах, позволяющих судить об особенностях этой системы. (Яблоков 1980)

Профессор А.М. Кустов указывает, что в качестве самостоятельного элемента в механизм преступления включается обстановка события преступления. Под обстановкой понимают определённую совокупность людей, предметов, явлений, других факторов, создающих вреду для осуществления какой-либо деятельности. (Кустов 2005)

На наш взгляд, обстановка совершения убийства включает характеристику способов совершения этого вида преступления, способов сокрытия убийств, мотивов, мест совершения убийств, данных о времени совершения, изучения следов преступления. Способ совершения преступления может быть разный и может зависеть от самых разных обстоятельств, о чём нами указано выше.

На основании способа убийства можно выдвинуть версии относительно личности преступника.

При расследовании убийств место обнаружения трупа не всегда совпадает с местом убийства, поскольку перемещение трупа является одним из наиболее распространённых способов сокрытия преступления.

К обстановке совершения преступления относятся следы крови, обнаруженные на месте происшествия. (Григорьев 2008)

С учётом вышеизложенного, нами выполнены исследования обстановки совершения преступления, в частности – убийства, что имеет свою специфическую особенность. Её исследование играет важную роль для расследования преступлений против жизни и, главным образом, на первоначальном этапе расследования создаёт возможность выдвижения конкретных версий по уголовному процессу на основании полученной информации об обстановке совершения убийства.

Обстановка совершения преступления имеет разнообразную природу проявления, и это определяет достаточно объёмный характер возможностей её использования при расследовании преступлений.

Библиография

- Grigoryev V.N., Pobedkin A.V., Yashin V.N., Gavrilin Y.V. (2008). Spravochnik sledovatelya – Moskva: Eksmo.,551. lpp (In Russian).
- Kavaleris A. (2005) I sadaļa “Vispārkriminalo noziegumu izmeklēšana” mācību grāmatā “Kriminālistika. III daļa. Kriminālistiskā metodika”. Autoru grupa profesora A. Kavaliņa vadībā. Ceturtais, papildinātais izdevums. Latvijas Policijas akadēmija. Rīga. 20.–26. lpp.

- Kustov A.M. (2005) Statya «kriminalisticheskyi analiz struktury mehanizma prestuplenija». Sbornik materialov mezhvuzovskoy nauchno-prakticheskoy konferencii «Fundamentalnye i prikladnye problemy upravlenija rassledovaniem prestuplenij». 28–29 aprelya 2005 goda. Chast 2. Izdanie Akademii upravlenija MVD Rossii, Moskva. 21. lpp (In Russian).
- Lavrov V.P. (2008) Glava «Rassledovanie prestuplenij protiv zhizni, zdorovja i polovoj neprikosnovennosti» v knige «kriminalistika» pod redakciej A.F. Volynskogo, V.P. Lavrova, 2- izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. Izd-vo «Yniti». Zakon i pravo. Moskva. 572–573. lpp (In Russian).
- Matule S. (2013) Prokuratūra atskaitās par gada darbu. // Jurista vārds. 26.07.2013., Nr. 8 (759). 4.–5. lpp.
- Stolbov A.N. (2005) Statya «Tipichnaya ishodnaya informacija o prestuplenijah, svjazannih s zavetno lozhnim soobscheniem ob akte terorizma». Sbornik materialov mezhvuzovskoy nauchno-prakticheskoy konferencii «Fundamentalnye i prikladnye problemy upravlenija rassledovaniem prestuplenij». 28–29 aprelya 2005 goda. Chast 2. Izdanie Akademii upravlenija MVD Rossii, Moskva. 149. lpp (In Russian).
- Tarasik N.M. (2005) Statya «Obstanovka sovershenija hischenij na vodnom transporte i nekotorye tipovy sledstvennye versii». Sbornik materialov mezhvuzovskoy nauchno-prakticheskoy konferencii «Fundamentalnye i prikladnye problemy upravlenija rassledovaniem prestuplenij». 28–29 aprelya 2005 goda. Chast 2. Izdanie Akademii upravlenija MVD Rossii, Moskva. 143–144. lpp (In Russian).
- Jablokov N.P. (1980) Statya «Issledovanie obstojatelstv prestupnih narushenij pravil bezopasnosti truda». – Moskva. 145. lpp (In Russian).

Theoretical and Practical Regulations on the Situation of Commission of Crime

Summary

Consideration of theoretical regulations on a situation of commission of crime is connected with research of positions of the scientific different countries, designation of scientific approach to research of elements of the mechanism of commission of crime, definition of concept of a situation of commission of crime.

Practical employees of law-enforcement institutions, carrying out disclosure and investigation of crimes, using scientific-theoretical characteristics of a situation of commission of crime, will be able most qualitatively and effectively in reasonable terms to investigate criminal trials.

Fast and high-quality investigation of criminal actions is one of the main directions of work of law-enforcement establishments of Latvia.

Research is caused by need for modern conditions qualitatively and quickly to investigate crimes and, in particular, crimes against life – murders.

Having a clear idea of concept of a situation of commission of crime, the characteristic of its elements, it is possible to define correctly authentically a way of commission of crime which influences formation of its mechanism.

In article definitions of concept of a situation of commission of crime available in criminalistic literature, basic elements of the mechanism of a crime, ways of commission of murders, the analysis of ways are considered.

The author considers approaches to definition of a situation of commission of crime.

Studying of a situation of the commission of crime including different elements considered in article, represents opportunity to put forward reasonable versions on criminal trial (business), and subsequently accurately to plan investigation.

Use in practice of scientific-theoretical provisions at investigation of crimes and including murders, will allow to investigate crimes qualitatively.

Key words: forensics, situation of commission of crime, murder, mechanism of commission of crime.

ЗАЩИТА РАБОТНИКОВ ОТ НЕСПРАВЕДЛИВОГО УВОЛЬНЕНИЯ В ТРУДОВОМ ПРАВЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Цель статьи — привлечь внимание к теоретическим и практическим проблемам регулирования правовой защиты работников от несправедливого увольнения в трудовом праве Европейского Союза (далее — ЕС) в свете тенденций по усилению флексибилизации трудовых отношений и либерализации рынка труда. В работе рассматриваются региональные нормативные акты ЕС, а также нормы национального трудового права, стран участниц ЕС, направленных на защиту работников от несправедливого увольнения.

Задачи — проанализировать правовые акты ЕС, нормы национального трудового права стран участниц ЕС, направленных на защиту работников от несправедливого увольнения, а также научные работы ученых посвященных исследованию регулирования увольнения работников по инициативе работодателей.

На сегодняшний день в Латвии существует ограниченное количество работ, рассматривающих вопросы правовой защиты работников от несправедливого увольнения в трудовом праве ЕС. Расторжение трудового договора по инициативе работодателя (далее в данной работе термины «расторжение трудового договора по инициативе работодателя» и «увольнение» используются как равнозначные) с одной стороны затрагивает жизненные интересы работника, так как работник лишается основного источника дохода, но с другой стороны, позволяет работодателю гибко и эффективно осуществлять хозяйственную деятельность предприятия и управлять персоналом. Поэтому, все вышесказанное делает работу актуальной.

При написании статьи использовался системно-логический метод и сравнительно-правовой метод.

Ключевые слова: увольнение, несправедливое увольнение, расторжение трудового договора.

Право сохранение трудовых отношений и эффективную защиту от необоснованного и несправедливого увольнения является краеугольным камнем современного трудового права (Davenport, Crotty, Torres) а также одной из основных ценностей Европейского Союза (Heerma van Voss 2012). Расторжение трудового договора по инициативе работодателя является одним из важнейших вопросов в трудовом праве в настоящее время (Ichino 1998), а в трудовом праве Германии уже со времен Веймарской республики (Seifert, Funken-Hützel 2005).

Влияние правил безопасности работы (Davies, Freedland) (*job security* – англ. яз.), то есть ограничение возможности увольнения по усмотрению работодателя и увольнение только при наличии «уважительных причин» (Wallis 1992) на экономическую эффективность предприятий было предметом жарких споров и дебатов по поводу дерегулирования рынка труда, а также поиска баланса между безопасностью работы, конкуренцией и прибыльностью (Njoya 2007). 22 ноября 2006 года в Брюсселе Европейской комиссией (далее – ЕК) была принята Зеленая книга (*Green Paper* – англ. яз.) «О модернизации трудового права для решения проблем возникших в 21 веке». Ее цель – привлечь внимание общественности к обсуждению проблемы дальнейшего совершенствования труда для достижения целей Лиссабонской стратегии (Lisbon strategy – англ. яз.) – долгосрочное развитие с образованием большого количества рабочих мест. Основное внимание в этом документе уделено вопросам связанным с флексибилизацией и флексобезопасностью в области трудового права. Достижение выше поставленных целей рассматривается в аспекте адаптации норм позитивного трудового права к условиям рынка. По мнению ряда экспертов, такая адаптация может ухудшить положение работников и сделать их менее защищенными от несправедливого увольнения (Michellini 2011).

Защита от несправедливого увольнения является одним из основных прав работников, признанных в ЕС. Несмотря, на то что признание права работника на защиту от несправедливого увольнения, свидетельствует о придании интересам работникам важного значения в трудовых отношениях (Bercusson 2002), однако региональные европейские стандарты, как правило, не регулируют вопросы, связанные с основанием увольнений по инициативе работодателя. Согласно данным Тематического отчета за 2011 год, сделанного Сетью Европейского трудового права, все страны-участницы ЕС обеспечивают защиту от увольнения. Однако, не каждая страна требует существования справедливого основания для увольнения (в Австрии, Дании, Исландии, Греции и Лихтенштейне работники могут быть уволены без указания причин увольнения), но защищает от необоснованного (незаконного, несправедливого) увольнения в том смысле, что, основание для увольнения может быть проверено компетентной институцией. В Англии работник имеет право не быть несправедливо уволенным (ч. 1 ст. 94 Закона «Отрудовых правах»). В Швеции увольнения должно иметь объективное основание (ч. 1 секции 7 Закона

«О защиты занятости»), в Люксембурге основание для увольнения должно быть серьезным и реальным (ч. 2 ст. 124-5 Трудового кодекса). В Германии действует Закон «О защите от несправедливого увольнения» (*Kündigungsschutzgesetz* – нем., далее – «PADA»). Ст. 1 PADA содержит легальную дефиницию несправедливого увольнения, согласно которой, расторжение трудового договора считается недействительным, если нарушены социальные права. Увольнение считается социально оправданным (*socially justified* – англ.) в том случае, если его причина вызвана личными качествами или поведением работающего, а также настоятельной производственной необходимостью, когда дальнейшее обеспечение занятости работающего становится на данном предприятии невозможным (ч. 2 ст. 1 PADA). Во Франции Трудовой кодекс (*Code du travail* – франц. яз.) от 1 мая 2008 года (далее – «ТКФ») не содержит исчерпывающего перечня оснований расторжения трудового договора по инициативе работодателя. В ст. L1232-1 ТКФ закреплён принцип, согласно которому основание для увольнения должно быть оправданным, то есть должно быть серьезным и действительным (*cause réelle et sérieuse* – франц. яз.).

Компетенция ЕС в области социальной политики и занятости установлена в ст. 153 Договора о функционировании Европейского Союза. В свою очередь секундарные правовые акты ЕС может принимать только по определенным вопросам, в том числе и устанавливая минимальные требования по защите работников при расторжении трудового договора. К сожалению, право ЕС, вопросы, связанные с защитой работников от несправедливого увольнения, практически не регламентирует (Dupate 2011).

В трудовом праве ЕС принято всего две нормы направленные на защиту работников от несправедливого увольнения: это ст. 30 Хартии Европейского Союза об основных правах 2000 г. (*Charter of Fundamental rights of the European Union*). Большое влияние на создание Хартии оказало прецедентное право (case law) Европейского суда справедливости (Rosas 2012). Ст. 30 Хартии закрепляет положение о том, что каждый работник имеет право на защиту от необоснованного увольнения (*unjustified dismissal* – англ. яз.), согласно праву Сообщества, национальному праву и практике. в Хартии не используются такие термины как *unlawful* и *unfair dismissal*, которые характерны для стран принадлежащих к романно-германской семье права. Для стран, принадлежащих к семье общего права, характерен термин – *wrongful discharge*. Из данной нормы выводят три основных элемента защиты работников:

- 1) для увольнения должна быть весомая причина связанная со способностями или поведением работника или с деятельностью предприятия;
- 2) должна быть справедливая компенсация за незаконное увольнение;
- 3) право обжаловать решения в независимую и компетентную ин-ституцию (Independent experts of fundamental Rights 2006).

Ст. 24 Европейской социальной хартии от 1961 года в редакции 1996 года, которая устанавливает, что целях обеспечения эффективного осуществления права трудящихся на защиту в случае окончания найма Стороны обязуются признавать:

- a) право всех трудящихся не быть уволенными без уважительных причин, связанных с их служебными возможностями или поведением или с производственными потребностями предприятия, учреждения или организации;
- b) право трудящихся, уволенных без уважительных причин, на адекватную компенсацию и иные надлежащие пособия.

Для этого Стороны обязуются обеспечить трудящемуся, который считает, что его увольнение было необоснованным, право апелляции к беспристрастному органу.

Защита от необоснованного увольнения относится к основным правам человека и поэтому составляет центральный элемент «Социальной модели Европы» (Bercusson 2009). По мнению Р. Ребхана (*Robert Rebhahn*) ст. 30 Хартии Европейского Союза об основных правах в настоящее время не является критерием для национальных мер и правил, потому что государства-члены юридически не обязаны соответствовать настоящей статье, если они автономно регулируют увольнение национальным правом (Rebhahn 2012).

ЕС обладает полномочиями принять директиву о защите от несправедливого увольнения. Однако, по мнению Л. Митруса (*Leszek Mitrus*) представляется невозможным принять такую директиву, так как среди стран-участниц ЕС слишком велики различия в правовой культуре и в правовом наследии в области правового регулирования защиты от увольнения (Mitrus 2012). Но с другой стороны, Л. Митрус считает необходимым привлечь внимание к вопросам защиты от увольнения и первым шагом, по его мнению могли бы стать дебаты на академическом уровне среди ученых-трудовиков. Европейская социальная хартия и Хартии Европейского Союза об основных пра-

вах может стать отправной точкой для определения общего знаменателя защиты от увольнения.

Европейская социальная хартия Совета Европы от 1961 года в первоначальной редакции не содержала норм направленных на защита от несправедливого увольнения. Это норма была введена в статью 24 пересмотренной Европейской социальной хартии. Большое влияние на разработчиков данной нормы, оказала Конвенция № 158 МОТ «Прекращение трудовых отношений по инициативе предпринимателей» от 1982 года (Vandamme 2008). Пересмотренная Европейская социальная хартия была ратифицирована 19 из 30 странами. Из 19 стран, которые ратифицировал пересмотренную Европейскую социальную хартию, 4 страны (Австрия, Венгрия, Швеция и Бельгия) сделали оговорку в отношении статьи 24 и как результат, ст. 24 была ратифицирована только 15 странами из 30 стран (Van Voss 2012). По данным Комитета по социальным правам Совета Европы 50% стран-участниц СЕ в полной мере выполняют требования ст. 24 Европейской социальной хартии (European Commettii of Social Rights 2013).

Гуус Геерма ван Восс (Guus Heerma van Voss) из ст. 24 Европейской социальной хартии выводит следующие правила защиты от несправедливого увольнения:

- 1) каждый работник имеет право на защиту от увольнения без уважительных причин;
- 2) обстоятельства, рассматриваемые как увольнение без уважительных причин должны быть указаны в обязательных источниках (в соответствии с национальным законодательством и практикой). Это распространяется на так называемые индивидуальные и коллективные / экономические причины для увольнения;
- 3) каждый уволенный работник имеет право быть информированным о причине увольнения, чтобы быть в состоянии оценить, является ли она оправданой;
- 4) каждый работник должен иметь право обращаться к беспристрастному органу в случае увольнения и каждый работник, который был уволен с работы должен, без уважительной причины по крайней мере иметь право на адекватную компенсацию или другую соответствующую помощь (Van Voss 2012).

Целью трудового права является мониторинг экономического развития и нахождения баланса между интересами работодателей и работников (Blanpain 2008). Согласно данным Организации экономического сотрудничества и развития (*Organization for Economic Cooperation*

and Development, OECD — англ. яз.) влияние законодательного регулирования в области увольнения может вызвать эффект в динамике и составе занятости, но в отношении уровня безработицы таких данных нет. По мнению экспертов ОЕСД на уровень безработицы большее влияние оказывает размер заработной платы, налоговое законодательство, активность рынка и другие экономические показатели (Davenport, Crotty, Torres 2000). Регулирование увольнения не существует в правовом вакууме, оно неразрывно связано с экономическими процессами, и поэтому одной из задач трудового права является поиск компромисса между регулированием увольнений и постоянно меняющимися требованиями рыночной экономики. Стабильность и гибкость трудовых отношений интерзависимы, поэтому регулирование рынка труда имеет экономические выгоды; экономическая гибкость может способствовать существованию относительно широкого регулирования рынка труда (Davenport, Crotty, Torres 2000).

Заключение

В заключении следует отметить, что на сегодняшний день не существует единой концепции развития трудового права ЕС в области защиты работников от несправедливого увольнения. Существующая правовая регламентация в этой части носит фрагментарный характер и не способствует выработке единой политики в области защиты работников от несправедливого увольнения. Главным фактором, влияющим на создание подобной ситуации, выступают существенные различия в правовом регулировании на национальном уровне. Кроме того, негативное влияние оказывает различная оценка флексибилизации трудового права и либерализации рынка труда. Для устранения вышеназванных противоречий, необходима выработать единую концепцию института защиты работников от несправедливого увольнения, которая была бы приемлема для всех стран-участниц ЕС и учитывать влияние глобальных экономических процессов на национальное трудовое право.

Библиография

- Bercusson, B. (2002) *European labour law and the EU Charter of Fundamental Rights. Summary version.* / Edited by Brian. – Brussels: ETUI. p. 63.
- Bercusson, B. (2009) *European Labour Law. Second edition.* Cambridge: Cambridge University Press. p. 382.

- Blanpain, R. (2008) *European Labour Law. 11 edition*. Netherland: Wolters and Kluwer. p. 29.
- Code du travail of France 2008 // http://www.legilux.public.lu/leg/textes/coordonnes/codes/code_travail/Code_du_Travail.pdf (skat. 29.08.2013).
- Commentary of the Charter of fundamental Rights of the European Union* by EU Networ of Independent experts of fundamental Rights. 2006, p. 265.
- Davenport, G., Crotty, M., Torres, P., International Labour Office, Trebilcock A., Ruiz, M. L. V. (2000) *Termination of Employment Digest*. ILO. p.p. 5–11.
- Davies, P., Freedland, M. (1984) *Labour law: Texts and Materials (2 nd ed.)*. London: Weidenfeld and Nicolson. p. 429.
- Dogovor o funkcionirovanii Evropeiskogo Sojuza* // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:lv:PDF> (skat. 29.08.2013).
- Dupate, K. (2011) *Eiropas savienības tiesas prakse darba tiesībās*. – Rīga: Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. 14. lpp.
- Employment protection act 1982:80* // <http://www.government.se/content/1/c6/07/65/36/9b9ee182.pdf> (skat. 29.08.2013)
- Employment Rights Act 1996* // <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996> (skat. 29.08.2013).
- Entin, L.M. (2009) *Pravo Evropeiskogo sojuza. Novij etap evoljucii: 2009 – 2017 goda*. – M.: Aksiom, 90 c.
- European Committee of Social Rights (2013). *Activity Report 2012*. Council of Europe. p. 23.
- Evropeiskaja socialnaja hartija* // http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/Overview_en.asp (skat. 29.08.2013).
- Guus Heerma van Voss (2012) *Common ground in European Dismissal Law* // 4th Annual Legal Seminar of the European Labour Law Network (ELLN). Protection agains dismissal in Europe. Basic features un current trends. Seminar report. Germany. p. 62.
- Hartija Evropesikogo sojuza ob osnovnih pravah* // http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (skat. 29.08.2013).
- Ichino, P. *The Labour market: A lawyers view of economic arguments* // International Labour Review, 1998, vol. 137, Nr. 3, p. 299.
- Kündigungsschutzgesetz* // <http://www.rechtsrat.ws/gesetze/kschg/01.htm> (skat. 29.08.2013).
- Michelini, G. *Modernisation of labour law, European perspectives and judiciary response*. // <http://medel.bugiwweb.com/usr/michelini%5B1%5D.pdf> (skat. 29.08.2013).
- Mitrus, L. (2012) *Significant changes/trends in dismissal law since 2006* // 4th Annual Legal Seminar of the European Labour Law Network (ELLN). Protection agains dismissal in Europe. Basic features un current trends. Seminar report. Germany. p. 33.

- Njoya, W. (2007) *Property in Work: The Employment Relationship in the Anglo-American Firm*. UK.: Ashgate. p. 5.
- Rebhahn, R. (2012) *Significant changes/trends in dismissal law since 2006* // 4th Annual Legal Seminar of the European Labour Law Network (ELLN). Protection against dismissal in Europe. Basic features and current trends. Seminar report. Germany. p. 57.
- Rosas, A. (2012) *When is the EU Charter of Fundamental Rights applicable at national level?* // Jurisprudence, Vol. 19. p.p. 1270–1271.
- Seifert, A., Funken-Hötzel, E. (2005) *Wrongful Dismissals In The Federal Republic Of Germany* // Labor Law & Policy Journal, vol. 25, Nr. 4, p. 487.
- Vandamme, C. (2008) *Revision of the European social charter* // International Labour Review 635.
- Van Voss, G.H. (2012) *Common ground in European Dismissal Law* // 4th Annual Legal Seminar of the European Labour Law Network (ELLN). Protection against dismissal in Europe. Basic features and current trends. Seminar report. Germany. p.p. 63–64.
- Wallis, P.L. (1992) *The protection of job security: the case for property rights in one's job* // University of Otago. p. 641.

Darba ņēmēju aizsardzība no netaisnīgas atļaišanas Eiropas Savienības darba likumdošanā

Kopsavilkums

Darbā tiek apskatītas galvenās problēmas attiecībā uz darbinieku tiesiskās aizsardzības pret netaisnīgu atļaišanu no darba Eiropas Savienības darba tiesībās saskaņā ar darba tirgus liberalizācijas pastiprināšanas un darba attiecību fleksibilizācijas tendencēm. Galvenā uzmanība darbā tiek pievērsta diviem reģionālajiem tiesību aktiem, kuri kalpo kā darbinieku galvenā aizsardzība pret netaisnīgu atļaišanu, proti, 1996. gada Eiropas Sociālā harta 1996. gada redakcijā un 2000. gada Eiropas Savienības Pamata tiesību harta. Ciktāl tas nepieciešams, ir apskatīta Anglijas, Šveices, Vācijas un Francijas darba likumdošana. Pastāvošajai darbinieku aizsardzības pret netaisnīgu atļaišanu no darba tiesiskajai reglamentācijai Eiropas Savienības darba tiesībās ir fragmentārs raksturs, un tā neveicina vienotas politikas izstrādi darbinieku aizsardzības pret netaisnīgu atļaišanu no darba. Galvenais faktors, kas ietekmē šādas situācijas izveidošanos, ir būtiskās atšķirības tiesiskajā regulējumā nacionālajā līmenī. Bez tam, negatīvi ietekmē arī darba tiesību fleksibilizācijas un darba tirgus liberalizācijas atšķirīgais novērtējums. Lai novērstu augstākminētās pretrunas, nepieciešams izstrādāt darbinieku aizsardzības pret netaisnīgu atļaišanu no darba vienotu institūta koncepciju, kas būtu pieņemama visām ES dalībvalstīm, un jāņem vērā globālo ekonomisko procesu ietekme uz nacionālajām darba tiesībām.

Atslēgas vārdi: atvaļināšana, netaisnīga atvaļināšana, darba līguma laušana.

LIKUMDOŠANAS TEHNIKA EURO IEVIEŠANĀ

Rakstā atklāta esošās likumdošanas tehnikas ietekme uz tiesību normu “plūdiem”. *Euro* ieviešanai nacionālajos likumos vien vienā mēnesī Saeima izdarījusi grozījumus vairāk kā 100 likumos. Ar *euro* ieviešanas piemēru parādīta izmantojamās likumu grozījumu kodifikācijas tehnikas neatbilstība. Rakstā pamatots, kādēļ būtu nepieciešams pieņemt tādu metodoloģiju, kas ar vienu likumu ļautu veikt grozījumus vienlaicīgi vairākos likumos.

Atslēgas vārdi: kodifikācijas tehnika, likumdošanas tehnikas principi.

Ievads

Ar 2014. gada 1. janvāri Latvija kļūst par pilnvērtīgu Eiropas Monetārās savienības dalībnieci un ikdienas norēķinos ievieš *euro*. Tādēļ līdz 2014. gada 1. janvārim visos likumos Latvijas lati aizstājami ar *euro*. Valsts deklarējusi, ka latu nomaina ar *euro* nedrīkst palielināt maksājumu apmēru, tādēļ summu konvertācija notiek pamatā, ievērojot noteikto valūtas apmaiņas kursu (Latvijas Nacionālā *euro* ieviešanas plāna 5.2. apakšpunkts, apstiprināts ar Ministru kabineta 2013. gada 4. aprīļa rīkojumu Nr. 136 “Par Latvijas Nacionālo *euro* ieviešanas plānu”). Likumu skaits, kuros norādīts Latvijas lats, ir ievērojams. Atbilstoši Latvijā valdošajai likumu grozījumu kodifikācijas tehnikai, katra likuma grozījums izdarāms ar jaunu, tieši konkrētajam likumam paredzētu likumu. Tādējādi vienīgi *euro* ieviešana likumos jau vien iespaidīgi palielina kopējo likumu skaitu. Tikai šā gada 12. septembrī un 19. septembrī Saeima pieņēma attiecīgi 65 grozījumus un 55 grozījumus likumos. Pamatā šie likumu grozījumi aizstāj likumos lietotos Latvijas latus uz *euro*, neizdarot citus grozījumus.

Izmantojot šādu piemēru, pārbaudāma esošās likumdošanas tehnikas atbilstība sabiedrības vajadzībām.

Kodifikācijas tehnika likumu skaita pieauguma ietekmē

Kontinentālās Eiropas tiesību lokā, pie kura pieder arī Latvijas tiesību sistēma, likumdošanai (tiesību normu radīšanai) izmanto *kodifikācijas tehniku*. Tādējādi Latvijas tiesības ir kodificētas tiesības.

Vajadzība pēc kodificētām tiesībām izriet no sabiedrisko attiecību daudzšķautnainības un kompleksitātes. Kodifikācija nodrošina *tiesisko*

drošību un paredzamību (Hill 1982; 28). Vispārināti un sistēmiski apkopotī tiesiskās uzvedības noteikumi racionalizē tiesiskās attiecības: personām ir skaidrs, kā tiesiskās attiecības nodibināmas, kā tās izpildāmas un kādas tiesiskās sekas iestāsies. Kodifikācija neļauj bez īpašas vajadzības no sistēmiski vienota regulējuma atsevišķā likumā izdalīt kādu elementu, kas sistēmai ir piederīgs, bet prasa izdalīt tādu, kas tai vairs nav piederīgs.

Visi likumi pēc savām funkcijām *nav vienādi*. Piemēram, likumi, kas pieņemti noteiktiem īslaicīgiem pasākumiem vai noteiktam laikam, ir mazāk pakļauti jauninājumiem, nekā tādi, kuri pilda ilgtermiņa plānošanas vai reformas funkcijas. Tā pamatā ir valsts vajadzība reaģēt uz sabiedrības mainīgajām vajadzībām un tiesiskajām attiecībām. Tas ietekmē arī likumu grozīšanas nepieciešamību.

Latvijā likumu (un to grozījumu) *skaits pieaug*. Tas saskaitāms objektīvi, bet iemesls izskaidrojams ar vairākiem faktoriem:

- a) prasība pēc tiesiskas valsts (likuma atrunas princips pieprasa, lai daudzi jautājumi tiktu noregulēti tieši ar likumu, un tiesiskās noteiktības princips pieprasa, lai normas būtu precīzas un skaidras);
- b) prasības pēc sociāli atbildīgas valsts (saimnieciski vājāko aizsardzības, vienlīdzības principa īstenošanas);
- c) valsts uzdevumu izpildes vajadzībām;
- d) institucionālām prasībām (likumdevēja, izpildvaras un tiesu varas attiecībām, valsts un pašvaldību attiecībām);
- e) likumu izpratnes maiņu;
- f) jaunām sabiedrības prasībām.

Likumdošanas tehnika ir daļa no juridiskās metodes, un tāpat kā tiesību piemērošanas metodei, tā arī tiesību jaunrades pamatā ir *vairāki principi*. Noteicošs ir *efektivitātes princips*. Efektivitāte nozīmē *ekonomiju un funkcionalitāti*.

No ekonomijas principa atvasināms *vispārināšanas princips*. Tas nozīmē, ka tiesību normas formulē vispārīgi un abstrakti, bet likuma grozījumi izdarāmi tikai tad, ja vispārīgi un abstrakti formulētā tiesību norma vairs neīsteno pilnībā tās mērķi. Tikai tā sasniedzama pilnīga ekonomijas (efektivitātes) vērtība. Turpretim *funkcionalitāte* prasa, lai likuma grozījumi jeb tiesību pārmaiņas tiktu ieviestas vienoti visos tiesību aktos vienlaicīgi un tas notiktu pēc iespējas koncentrētāk. Tātad no funkcionalitātes vajadzības var atvasināt *vienotības un koncentrācijas principus*.

Latvijas likumdošanas tehnika *euro* ieviešanā

Kā norādīts ievadā, atbilstoši Latvijā valdošajai likumu grozījumu kodifikācijas teknikai, katra likuma grozījums izdarāms ar jaunu, tieši konkrētajam likumam paredzētu likumu. 20. gs. 90-to gadu sākumā tika izdoti likumi, ar kuriem tika grozīti vairāki likumi vienlaikus (1991. gada 6. augusta likums "Par papildinājumiem un grozījumiem Latvijas PSR administratīvo pārkāpumu kodeksā un dažos citos Latvijas PSR likumdošanas aktos"). Tomēr vēlāk no tādas pieejas atteicās. Tādējādi pie esošās likumdošanas tehnikas esam pieraduši vairāk kā 20 gadu laikā. Saka, ka pieradumam ir liels spēks. Taču pēdējā laikā aizsākts diskurss, vai likumdošanas tehnika nebūtu pārskatāma.

Ar Valsts prezidenta 2012. gada 12. decembra rīkojumu Nr. 7 tika aktualizēta pārāk detalizēta un apjomīga tiesiskā regulējuma jaunrades problēma (Par priekšlikumu izstrādi likumu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai: Valsts prezidenta 2012. gada 12. decembra rīkojums Nr. 7 // Latvijas Vēstnesis, 2012. gada 13. decembris, Nr. 196). Viens no rīkojuma mērķiem ir meklēt risinājumus un priekšlikumus, kā samazināt normatīvo aktu skaitu un apjomu. Rīkojuma ietekmē 2013. gadā Tieslietu ministrija un Saeima rīkoja tikšanās un viedokļu apmaiņu. 2013. gada 28. jūnijā Tieslietu ministrija organizēja diskusiju par priekšlikumu izstrādi normatīvo aktu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai. Diskusijā tika iezīmēti pieci jautājumu loki, to vidū, organizatoriskie pasākumi un juridiskās tehnikas prasību ievērošana. Diskusijā tika norādīts, ka maināma likumdošanas organizācija, lai palīdzētu izvairīties no normatīvo aktu fragmentāras grozīšanas. Tajos gadījumos, kad ir jāievieš jauna ideja vai jāsakārto kāda joma, kas skar vairākus normatīvos aktus, jautājums būtu sakārtojams ar izmaiņām vienā vai divos likumos. Savukārt, attiecībā par juridiskās tehnikas prasību ievērošanu tika izteikts secinājums, ka normatīvos aktus nevajadzētu grozīt tehniska rakstura dēļ; tos vajadzētu paturēt prātā līdz brīdim, kad ir nepieciešams mainīt normatīvu pēc būtības (Platace 2013).

Autora skatījumā, esošā likumu grozījumu kodifikācijas tehnika *būtu maināma*. Agrāk, kad informācijas tehnoloģijas nepiedāvāja vieglu un ērtu likumu grozījumu kodifikāciju esošajos likumos, lietošanai ērta un pārskatāma bija tāda tehnika, ar kuru grozījumus katrā likumā izdarīja ar atsevišķu likumu. Vēl 20. gs. 90-to gadu vidū Tieslietu ministrijas Normatīvo aktu sistematizācijas un kodifikācijas departaments nodarbojās ar pieņemto grozījumu iekodificēšanu sākotnējā publicētajā likumā,

ielēmējot konkrētos grozījumus *Saeimas un Ministru kabineta ziņotāja* sākotnējā tekstā. Taču mūsdienu tehnoloģiju attīstība un par grozījumu kodifikāciju atbildīgo iestāžu efektivitāte nodrošina, ka nav nepieciešama šāda grozījuma piesaiste likumam.

Šobrīd Latvijā valdošā likumu grozījumu kodifikācijas tehnika *nenodrošina pilnīgu funkcionalitāti*. Ieviešot jaunu tiesisko attiecību regulējumu un katra likuma grozījumu izdarot ar jaunu, tieši konkrētajam likumam paredzētu likumu, tehniski ne vienmēr pārmaiņas tiek ieviestas vienoti, ir vērojamas nobīdes laikā. Tāpat grozījumi netiek ieviesti koncentrēti, labojumi ir “izkaisīti” vairākos likumos. Spilgtākais pēdējā laika piemērs tam ir *euro* ieviešanas veids Latvijas likumos.

Euro ieviešanas veids Latvijas likumos *neatbilst koncentrācijas principam*. Valūtas un summas maiņai katra likuma tekstā tika pieņemts atsevišķs likums. Tā vietā, atbilstoši koncentrācijas principam, būtu bijis jāizstrādā viens likums. Šādam likumam būtu vienots mērķis un funkcionalitāte – aizstāt visos likumos Latvijas latus ar *euro*, nosakot ar summu apaļošanas veidu. Salīdzinājumam, šādu likumdošanas tehniku izvēlas, piemēram, gan Vācija, gan Austrija, gan Igaunija.

Viena likuma izstrādāšana grozījumu izdarīšanai vairākos likumos arī palīdz *labāk izprast grozījumu mērķi*. Tas nereti pazūd, ja grozījumi tiek iniciēti ar vienu mērķi, bet Saeimā likumprojekts tiek būtiski papildināts un sākotnējā mērķa vadītie grozījumi pazūd citu, daudz būtiskāku labojumu kontekstā. Atsevišķu labojumu ieviešana vairākos likumos ar attiecīgiem vairākiem likumiem maldina sabiedrību par labojumu sistēmisko mērķi, jo sabiedrība uztver, ka labojumi skar konceptuāli visu likumu, lai gan labojums var būt tikai tehnisks (piemēram, *euro* ieviešanas mērķa sasniegšanai). Tāpat viena likuma izstrādāšana grozījumu izdarīšanai vairākos likumos pieļauj vienlaikus vienoti un sistēmiski ieviest pārmaiņas tiesību sistēmā.

Kopsavilkums

1. Likumdošanas tehniku kā juridisko metodi ietekmē konstitucionālo principu prasības un tradīcijas. Esošās metodes maiņa ir iespējama, ja cita metode ir ievērojami efektīvāka, vai esošā metode ir pretrunā ar konstitūciju.
2. Jauna regulējuma ieviešana vairākos tiesību aktos ar individuālu tiesību akta grozījumu ir konstitucionāli pieļaujama, taču neefektīva, jo ir fragmentāra, nav vienota un nav funkcionāli koncentrēta.

3. Lai arī *euro* ieviešana tiesību aktos ir tehnisks jautājums, tomēr tas ir arī tiesību jautājums (jo ir tiesībpolitiski jāizšķiras par valūtas aizstāšanu, summu noteikšanu (kas nav tikai matemātisks jautājums)).
4. *Euro* ieviešanas mērķim paredzēto grozījumu skaits ir ievērojams, tādēļ tas rada labu pamatu pārdomāt līdzšinējo likumdošanas tehniku un tās izmantošanu arī citu sistēmiski vienotu izmaiņu ieviešanā.
5. Šo divu dažādo tehnikas izmantošanas seku ziņā rezultāti ir vienādi, jo tās praktiski novērš kodifikācijas darbinieki. Savukārt, sistēmiski vienota likuma labošanas tehnika ir efektīvāka, jo pieļauj vienlaicīgi vairākos tiesību aktos ieviest vienota mērķa apvienotus labojumus.

Bibliogrāfija

- Hill H. (1982) *Einführung in die Gesetzgebungslehre*. Heidelberg: Müller.
- Platace P. Plāno, kā samazināt normatīvo aktu skaitu. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/print.php?id=256790>, 2013. gada 11. jūlijs.
- Ministru kabineta 2013. gada 4. aprīļa rīkojums Nr. 136 "Par Latvijas Nacionālo euro ieviešanas plānu" // *Latvijas Vēstnesis*, 2013. gada 9. aprīlis, Nr. 68.
- Par priekšlikumu izstrādi likumu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai: Valsts prezidenta 2012. gada 12. decembra rīkojums Nr. 7 // *Latvijas Vēstnesis*, 2012. gada 13. decembris, Nr. 196.
10. Saeimas statistika. Pieejams: http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS2_DK.nsf/Statistics?ReadForm&key=1&stat=1&rt=L, 2013. gada 11. jūlijs.

Техника законотворчества при введении *euro*

Резюме

В статье раскрыто влияние настоящей законотворческой техники на «избыток» правовых норм. Для введения *euro* в национальные законы Сейм только в одном месяце принял поправки в более 100 законах. Примером введения *euro* показано несоответствие используемой техники кодификации законопоправок. В статье обоснованно, почему необходимо принять такую методологию, которая одним законом даст возможность сделать поправки одновременно в нескольких законах.

Ключевые слова: техника кодификации, принципы техники законотворчества.

SAISTĪBU BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDES NOZĪME UN LOMA CIVILTIESISKĀS APGROZĪBAS PROCESOS

Pēc 2008. gada augusta būtiski tika mainīta Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 400. panta pirmās daļas 1. punktā ietvertās tiesību normas piemērošanas prakse, kas būtiski samazināja saistību izpildīšanas tiesas ceļā piemērošanu parādu piedziņas procesos. Civiltiesiskās apgrozības samazināšanās, naudas resursu cenas kāpums un tiesvedības sadārdzināšanās ir vērtējams kā minētā procesa sekas. Jaunā tiesu prakse nekādā mērā neuzlabo parādnieka materiāltiesisko statusu attiecībā pret kreditoru, tikai novilcina civiltiesiska pienākuma izpildi. Problēmas risinājums meklējams ķīlas tiesības materiāltiesisko un civilprocesuālo seku nodalīšanā, un iepriekšējās tiesu prakses atjaunošanā.

Atslēgas vārdi: saistību bezstrīdus piespiedu izpilde; civiltiesiskā apgrozība; tiesisks darījums.

Ārpus prasības tiesvedības esošu parādu piedziņas procesu aktualitāte

Tautsaimniecības procesi ir neatņemami saistīti ar valstī pastāvošo tiesību sistēmu. Tā nosaka uzņēmējdarbības formas, prasības uzņēmumu dibināšanai, paredz tiesisku darījumu veidus, tiesības un pienākumus to dalībniekiem, kā arī citas tiesību normatīvās prasības, uzņēmumu, sabiedrības un valsts interešu saskaņošanai. Visu norādīto varam nosaukt par uzņēmējdarbības materiāltiesisko pamatu. Taču minētajā tiesiskajā vidē tiesisko attiecību dalībnieki ir spējīgi darboties veiksmīgi tikai tiesiskās regulācijas mehānisma ietvaros, kas papildus materiālajam tiesību un pienākumu kopumam paredz valstī vienotu procesuālu kārtību gadījumiem, ja pienākumi netiek pildīti labprātīgi.

Nemot vērā banku kapitāla pieaugumu ekonomikā, efektīvas tiesu sistēmas nozīme kļūst visnotaļ aktuāla un vistiešākajā mērā ietekmē naudas resursu cenu un izmaksas. Tikai tiesa un atsevišķas valstiski svarīgas funkcijas īstenojošas personas, kā piemēram, maksātspējas procesu administratori, savas kompetences ietvaros ekonomikā var atgriezt parādniekam aizdotos naudas resursus. No šī procesa efektivitātes ir atkarīgas tā izmaksas un zaudējumu apmērs. Savukārt, procesuālo efektivitāti vispirms raksturo zemas izmaksas un ātrums.

Likums lietu tiesību veidā (ķīlas tiesība) paredz galvenos tiesību instrumentus kredītešanas procesa rezultātā radušos parādnieka saistību izpildes

nodrošināšanai. Pozitīvās tiesības Latvijas Republikā paredz divus visplašāk praksē izmantojamus ķīlas tiesību veidus, kuri nostiprināmi publiskā reģistrā un prasījumam piešķir publisku ticamību: hipotēku un komercķīlu. Tieši prasījuma publiski ticamajai formai ir nozīme, jo tā, atbilstoši Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punktam, pieļauj parādnieka saistību pakļaušanu bezstrīdus piespiedu izpildīšanai.

Ķīlas tiesības izlietošana, ja ķīla netiek atsavināta labprātīgi, neizbēgami pieprasa izpildu dokumentu vai tiesas nolēmumu ar izpildu dokumentu spēku. Tieši šajā sakarā Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkts paredz plašas iespējas procesuālās ekonomijas un lietderības principa īstenošanai tiesu darbībā, protams, ja tiesību norma tiek piemērota pareizi.

Latvijas Republikā varam izdalīt divas procesuālās kārtības: maksātnespējas procesu un saistību izpildi tiesas ceļā, kuru pastāvēšanu neatņemami attaisno procesuālā ekonomija un lietderība, jo ticams pieņēmums par parāda esamību pieļauj konstatēt parādnieka saistības ārpus prasības tiesvedības un pierādījumu pārbaudes. Atbilstoši maksātnespējas likuma 61. panta pirmajai daļai, juridiskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu nedrīkst iesniegt nodrošinātais kreditors (Maksātnespējas likums. Pieņemts 26.07.2010.; stājies spēkā 01.11.2010). Šāds ierobežojums pastāvējis visos iepriekšējās maksātnespējas procesu regulējošos likumos un to redakcijās. Tāpēc vienīgā piemērojamā procesuālā kārtība nodrošināto saistību izpildei ārpus prasības tiesvedības, ja maksātnespējas pieteikums netiek iesniegts, ir saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšana (turpmāk – SBPI). Turklāt, līdz fiziskas personas maksātnespējas institūta izveidei Latvijas Republikā SBPI bija vienīgais procesuālais līdzeklis fizisko personu saistību izpildei ārpus prasības tiesvedības vispār.

SBPI, galvenokārt, vērojamas divas problēmas. Pirmkārt, šī procesuālā kārtība tiek aprobežota tikai ar ķīlas tiesības izlietošanu. Otrkārt, parādnieka atteikšanās vai izvairīšanās saņemt brīdinājumu par SBPI, kam ir izšķiroša nozīme procesuālās kārtības ietvaros, līdzīgi kā tiesas pavēstes nosūtīšanai prasības tiesvedības kārtībā, rada nepārvaramu procesuālu šķērslī norādītās procesuālās kārtības piemērošanai.

Ķīlas tiesība

Tiesu prakses izmaiņas aizsāka Augstākās tiesas (turpmāk – AT) Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 27. augusta lēmums lietā Nr. SPC-49, Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta

piemērošanu aprobežojot tikai ar ķīlas (hipotēkas) vai komerčķīlas tiesību izlietošanu. Minētajā AT lēmumā CL 1330. pantā ietvertās tiesību normas sastāvs un tiesiskās sekas (ja, ieķīlāto lietu pārdodot, ienāk tāda summa, kuras nepietiek ķīlas ņēmēja pilnīgam apmierinājumam, tad viņam paliek tiesība prasīt no parādnieka kā parāda atlikuma, tā arī pārdošanai taisīto nepieciešamo izdevumu samaksu) tika norādīts kā pietiekams arguments CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta ierobežošanai piespiedu izpildes līdzekļa izvēles ziņā. “Ja pārdošanas rezultātā tiek iegūta summa, kura ir nepietiekoša ķīlas ņēmēja apmierinājumam, tad viņam paliek tiesības parāda atlikumu prasīt no parādnieka prasības tiesvedības kārtībā” (2008. gada 27. augusta AT Senāta Civillietu departamenta lēmums lietā Nr. SPC-49). Taču pantā ietvertā tiesību norma vienīgi norāda, ka saistību tiesība neaprobežojas tikai ar ķīlas pārdošanu.

Pēc 2009. gada Augstākās tiesas Senāts nolēmumos par SBPI sāka lietot jaunu terminoloģiju apvienojot Civillikumā noteiktos ķīlas tiesības un saistību tiesības jēdzienus, lai ķīlas tiesības pakļaušanu izpildei pielāgotu Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punktā ietvertās tiesību normas konstrukcijai, saistību bezstrīdus izpildīšana pieļaujama pēc līgumiem par saistībām, kas nodrošinātas ar publisku hipotēku vai komerčķīlu (Civilprocesa likums. Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999). Tā, piemēram, AT Senāta 2009. gada 22. aprīļa lēmumā lietā Nr. SPC-54/2009 norādīts: “Pakļaujot izpildei saistību pēc Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta, darbojas hipotēkas vai komerčķīlas saistība.” Savukārt, AT Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs 2010. gada 29. oktobra protestā par Preiļu rajona tiesas tiesneša 2010. gada 29. jūlija lēmumu norāda: “Par atbildīgo par saistību ir atzīstams ķīlas devējs.” Šāda nostāja tika apstiprināta arī Augstākās tiesas 2010. gada tiesu prakses apkopojumā par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu (Tiesu prakse saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā. 2010), kā 2012. gada Civilprocesa likuma komentāros. “Nav apšaubāms, ka ķīlas tiesība ir kreditora tiesība, bet jāparedz, ka šai tiesībai ķīlas attiecību ietvarā atbilst arī ķīlas devēja pienākums atbildēt par nodrošināto parādu, tātad – pastāv divpusēja civiltiesiska saistība” (Torgāns 2012).

Tomēr jāatzīmē, ka šāda jēdziena izpratne neatbilst Civillikuma un Komerčķīlas likuma piedāvātās jēdzienu “saistība” un “ķīla” (hipotēka vai komerčķīla) definīcijām. Civillikuma 1278. pants nosaka, ķīlas tiesība ir tāda tiesība uz svešu lietu, uz kuras pamata šī lieta nodrošina kreditoram viņa prasījumu tādā kārtā, ka viņš var no tās dabūt šā prasījuma samaksu” (Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības. Pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā

01.09.1992). Ķīlas līgums, protams, rada ieķīlātāja pienākumus ķīlas tiesību nostiprināt zemesgrāmatā, saglabāt ķīlas vērtību, apdrošināt ķīlu u.c., taču nodibināta ķīlas tiesība ieķīlātājam nerada saistības atbildēt kreditoram par parādu.

Tiesības nepieciešams uztvert sistēmiski, tajā skaitā arī CPL. Sistēma kopumā ļauj piemērot piespiedu izpildes līdzekli tikai gadījumos, ja ir konstatēts kreditora prasījums un atbilstošs parādnieka pienākums. Vienīgais izņēmums ir nekustamā īpašuma labprātīga pārdošana izsolē tiesas ceļā, kad pieļaujama ķīlas atsavināšana bez prasījuma konstatēšanas. Prasījuma summas konstatēšana, vienlaikus atļaujot tikai ķīlas pārdošanu, un CPL 406. panta tiesiskās sekas gadījumā, ja apvērsuma prasība netiek iesniegta, prasības tiesvedību padara tikai par formālu procesu, kas nekādā mērā neietekmē taisnīgumu. Pēc ķīlas pārdošanas palikusī SBPI kārtībā konstatētā prasījuma daļa pēc sešu mēnešu termiņa ir kļuvusi neapstrīdama un atbildētāja CPL 74. panta ceturtajā daļā paredzētās tiesības celt iebildumus pret prasību nebūs procesuāls līdzeklis, kas varētu ietekmēt spriedumu. Šādā prasības tiesvedībā tiesai ir tikai jākonstatē ķīlas pārdošanas rezultātā iegūtās summas un SBPI kārtībā konstatētā prasījuma starpība.

Aktuālā tiesu prakse nenodala ķīlas tiesības materiāltiesiskās un civilprocesuālās sekas, kas arī ir galvenais šķērslis tiesību normas pareizai piemērošanai.

Parādnieka brīdināšana

Rajonu (pilsētu) tiesas parādnieka brīdināšanas nepieciešamību nereti pamato ar 2000. gada CPL komentāros ietverto tēzi: “Parādnieka brīdināšana par SBPI ir nozīmīga viņa tiesību aizsardzības garantija, jo pieteikumi tiesā tiek izskatīti bez saistības dalībnieku klātbūtnes un nepaziņojot viņiem par to izskatīšanu. Tāpēc likumā paredzētais brīdinājums ir vienīgā parādniekam dotā iespēja celt iebildumus pret SBPI pieļaušanu” (Torgāns 2000). Arī 2012. gadā izdotajos komentāros pausts līdzīgs viedoklis. “Brīdinājums jāizsūdz tikai un vienīgi pašam adresātam, jo parādnieka brīdināšana par SBPI ir nozīmīga viņa tiesību aizsardzības garantija” (Torgāns 2012). Tāpat par nozīmīgu parādnieka tiesību aizsardzību norādīts Satversmes tiesa 2010. gada 17. maija spriedumā lietā Nr. 2009-93-01 “Par Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta un 405. panta pirmās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam” (Satversmes tiesa 2010. gada 17. maija spriedums lietā Nr. 2009-93-01).

Tomēr norādītajos avotos nav norādīts tieši kādas parādnieka tiesības brīdināšana aizsargā. Būtiski atzīmēt, ka 2012. gada komentāros ietverta atsauce uz minēto Satversmes tiesas spriedumu, par Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta un 405. panta pirmās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam, ja parādnieks pirms SBPI ir brīdināts (Torgāns 2012). Savukārt, Satversmes tiesa norādītajā spriedumā lielā mērā brīdināšanas nepieciešamību pamatojusi ar 2000. gada Civilprocesa likuma komentāros pausto viedokli.

Norādīsim argumentus, kas atspēko pausto brīdināšanas nozīmīgumu. CPL neparedz parādniekam tiesības celt iebildumus un iesniegt pierādījumus par pieteicēja iesniegto pieteikumu par SBPI. Atbildētājs pirms pieteicēja pieteikuma par SBPI izskatīšanas tiesā nevar celt apvērsuma prasību, lūdzot apturēt tiesvedību par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, jo tā ir ceļama sešu mēnešu laikā no lēmuma nosūtīšanas brīža (tātad lēmums lietā jau ir pieņemts). Ceļot prasību pret kreditoru, kas nav apvērsuma prasība, prasības nodrošināšana, lūdzot apturēt bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, nav iespējama, jo nav tāda prasības nodrošināšanas līdzekļa, kas būtu par pamatu tiesvedības lietās par SBPI apturēšanai. CPL 214. un 215. pants par tiesvedības apturēšanu civillietā attiecas uz prasības tiesvedību un nav piemērojams lietās par SBPI (šajās lietās piemērojami CPL 50. nodaļas noteikumi). CPL 50. nodaļa neparedz tiesnesim tiesības apturēt civillietu. Pieteikums ir jāapmierina, ja tas ir pamatots, vai jānoraida, ja tas nav pamatots, pieteikumā norādītā līgumsoda apmērs ir nesamērīgs ar galveno parādu vai izpildāmais akts satur patērētāju tiesības aizskarošus netaisnīgus līguma noteikumus.

Brīdināšanas aktualizēšanas rezultātā ar CPL 2011. gada 8. septembra grozījumiem likuma 404. trešās daļas 3. punkts tika izteikts šādā redakcijā “pieteikumam pievieno pierādījumu par brīdinājuma izsniegšanu parādniekam (tajā skaitā nekustamā īpašuma īpašniekam vai komerčķīlas devējam), ja no likuma neizriet, ka šāds brīdinājums nav nepieciešams” (Civilprocesa likums. Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999). No tiesību normas tika izslēgta iespēja atteikties no brīdināšanas SBPI pakļaujamajā aktā.

Aktuālajā likuma redakcijā parādnieks var atteikties saņemt brīdinājumu un tādā veidā izvairīties no SBPI.

Sekas

Aktuālās tiesu prakses sekas: palielināties civilās tiesvedības procesos iesaldētais aktīvu apjoms; tiesvedības procesos iesaldētie aktīvi nevar tik izmantoti tautsaimniecības attīstībā; auguši kopējie tiesas izdevumi. Parāda piedziņas procesā valstij jāsamaksā valsts nodeva par pieteikumu SBPI LVL 350 apmērā un papildus valsts nodeva par atlikušās parāda daļas piedziņu pēc ķīlas pārdošanas. Piemēram, ja atlikusī parāda daļa ir LVL 100 000, kas ir bieži sastopams objektīvās realitātes apstākļos, jāmaksā valsts nodeva LVL 2125; tiesvedība tiek padarīta lēnāka. Tiesas papildus noslogo prasījumi par atlikušās parāda daļas piedziņu un prasības pieteikumi par parāda piedziņu, kuros prasījums formas ziņā atbilst SBPI, taču kreditors prasības tiesvedību izmanto, lai samazinātu izmaksas un izvairītos no atkārtotas tiesvedības; lielā mērā sekas attiecināmas arī uz mājokļa iegādei vai apgrozāmo līdzekļu papildināšanai pieejamo naudas līdzekļu sadārdzinājumu. Laika periodā no 2009. gada līdz 2013. gadam banku pievienotā procentu likme vidēji ir pieaugusi aptuveni par 2 procentpunktiem.

Protams, SBPI ir fakultatīvs raksturs, un tās izmantošana ir atkarīga vienīgi no kreditora gribas, taču šīs kārtības neizmantošanai ir pastāvējušas zināmas kreditoram negatīvas sekas, kā to norādījis Dr. jur. V. Bukovskis, atsaucoties uz Latvijas Republikas 1932. gada Civilprocesa likumu. SBPI neizmantošana radīja sekas skāra ar lietas vešanu saistīto izdevumu piedziņu. Tos nevarēja piedzīt, ja prasītājs atzina piedzīto parādu (Bukovskis 1933: 268).

Bibliogrāfija

Monogrāfijas:

Autoru kolektīvs Prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskajā redakcijā. Civillikuma likuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. (2000) Rīga: Mans īpašums, 561. lpp. (In Latvian).

Autoru kolektīvs Prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskajā redakcijā. Civilprocesa likuma komentāri. II daļa (29.–60.¹ nodaļa) (2012) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 660. lpp. (In Latvian).

Bukovskis V. (1933) Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: Autora izdevums, 268. lpp. (In Latvian).

Normatīvie akti:

Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības. Pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā 01.09.1992. “Ziņotājs”, 29, 30.07.1992. (In Latvian).

Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā 01.03.1992. “Ziņotājs”, 1, 14.01.1993. (In Latvian).
Civilprocesa likums. Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. “Latvijas Vēstnesis”, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., “Ziņotājs” 23, 03.12.1998. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 05.10.2013).
Komerčķīlas likums. Pieņemts 21.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. “Latvijas Vēstnesis”, 337/338 (1398/1399), 11.11.1998. (In Latvian).
Maksātnespējas likums. Pieņemts 26.07.2010.; stājies spēkā 01.11.2010. “Latvijas Vēstnesis”, 124 (4316), 06.08.2010. (In Latvian).

Tiesas nolēmumi:

2008. gada 27. augusta AT Senāta Civillietu departamenta lēmums lietā Nr. SPC-49. (In Latvian).
Satversmes tiesas 2010. gada 17. maija spriedums lietā Nr. 2009-93-01.
AT Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētāja Zigmunda Genca 2010. gada 29. oktobra protests pret Preiļu rajona tiesas tiesneša 2010. gada 29. jūlija lēmumu. (In Latvian).
Tiesu prakse saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā. 2010. gada jūlijā Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas veiktais tiesu prakses apkopojums. (In Latvian).

The Meaning of the Forceful Execution of the Undisputed Obligations and its Role in the Civil Circulation Processes

Summary

Successful flow of economy processes is closely linked with efficiency of judicial system operations. The speed of making court decisions has a considerable impact on return of the debtor's assets into the economy, helps to avoid or diminishes losses caused to the creditor. Having regard to the increase of bank capital in the economy, effective judicial system becomes a topical issue, and it has the most direct effect on the price of monetary funds and their availability. A significant tool to facilitate procedural economy and at the same time civil turnover is the procedure provided for in Section 400 (1) (1) of the Civil Procedure Law with undisputed execution of obligations which are secured with a public mortgage or a commercial pledge.

In August 27th, 2008 the judicial practice in applying the aforementioned legal provision has been changed, limiting it to sale of pledge. The new judicial practice by no means improves the debtor's material and legal status before the creditor, yet only delays execution of civil and legal duty. The solution to the problem lies in separating material and legal and civil and procedural consequences of the pledge right and restoring the former judicial practice.

Consequences of the current judicial practice: increased amounts of assets frozen within the framework of civil proceedings, frozen assets cannot be used to develop the economy; the total litigation costs have risen. Within the framework

of debt recovery proceedings the applicable stamp duty per application for undisputed execution of obligations in the amount of LVL 350 and additional stamp duty for recovery of the remaining debt after sale of the pledge right; litigation has been made slower. Workloads of courts are further aggravated by claims on recovery of remaining debts and debt recovery claims which in terms of the claim correspond to undisputed execution of obligations, whereas the creditor uses the proceedings to diminish costs and avoid repeated proceedings; to a large extent, consequences are also related to the increase in costs of monetary funds available for obtaining housing or supplementing current assets. In the period from 2009 to 2013 the added interest rate of bank had increased by about 2 percentage points averagely.

Key words: forceful execution of the undisputed obligations, civil circulation, legal agreement.

PIEKRITĪBA DATUBĀŽU CIVILTIESISKAI AIZSARDZĪBAI TIESĀ

Tiesību aizsardzība ir dabisks process, kas tiesību aizskāruma gadījuma tiek pielietots no tiesību īpašnieka puses, lai nodrošinātu aizskarto tiesību ievērošanu, pārkāpuma novēršanu, bijuša stāvokļa atjaunošanu, ja tas ir iespējams, kā arī radītu tiesību aizskārējam citas nelabvēlīgas sekas. Elektroniskās datubāzes īpašnieka tiesību aizskāruma gadījumā tiesību aizsardzību ir iespējams nodrošināt, ceļot prasību tiesā. Raksta mērķis ir noskaidrot datubāzes īpašnieka iespējas izmantot savas ar likumu piešķirtās vispārējās tiesības. Pie tādām var pieskaitīt: aizliegt lietot aizsargāto objektu, aizskāruma fakta paziņošanu sabiedrībai u.c. Uzskaitījums nav izsmelošs. Kā rāda Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) prakse, tad jautājumā par datubāžu aizsardzību, samērā bieži tiek norādīts uz starptautisko tiesību normu ievērošanu (EST 9/2/2012, spriedums lietā: C-277/10). Rakstā tiek izvirzīts uzdevums – konstatēt apstākļus, kas palīdz vai liedz datubāzes īpašniekam īstenot savas tiesības, ja tās tiek aizskartas interneta tīmeklī, kurš atrodas “mākonī”. Sakārtotu procesuālo darbību nepieciešamība uzsvērta arī Bernes konvencijā (6bis 3. daļa), TRIPS līgumā (3. nodaļa) un citos dokumentos. Visos šajos dokumentos izteikta doma, ka katrai valstij pašai ir jāizvērtē savi konkrētie apstākļi un ar likumu jānodrošina intelektuālā īpašuma īpašnieku tiesību aizsardzība. Kā norāda Prof. V. Bukovskis, tad “tiesas pašdarbība, noskaidrojot patiesību, tagad ir ne vien viņas tiesība, bet arī pienākums, jo tiesa nedrīkst noraidīt prasību, pamatojoties uz to, ka prasītāja prasījumi viņai ir neskaidri vai nesaprotami, un nemēģinot noskaidrot neskaidros lietas apstākļus” (Bukovskis 1933). Visas procesuālās darbības tiesas ietvaros tiek veiktas tikai tad, kad prasība ir iesniegta tiesā.

Atslēgas vārdi: datubāze, *sui generis* tiesības, prasības celšana.

Lietu piekritības dalījums

Lietas piekritības jautājums ir nozīmīgs apstākļis ātrai un precīzai aizskarto tiesību aizsardzībai ikvienam tiesību īpašniekam. Jo īpaši tas sakāms par intelektuālā īpašuma tiesību īpašniekiem. Protams, visas tiesu lietas, kuras ir saistītas ar īpašuma tiesību aizsardzību, ir svarīgas un būtiskas, tomēr kaut kādu apsvērumu dēļ īpašs statuss tiek piešķirts tieši intelektuālā īpašuma tiesībām. Tomēr jāatzīmē, ka ne visiem objektiem vienādi. Tā īpašu vietu ir izpelnījušās preču zīmes, patenti un ģeogrāfiskās izcelsmes norādes, kas pēc likumdevēja izpratnes jāskata atšķirīgā

piekritībā – Rīgas apgabaltiesā kā pirmās instances tiesā. J. Rozenbergs un K. Torgāns pauz viedokli, ka “piekritība civilprocesā ir tiesai pakļauto civillietu sadalījums starp pirmās instances tiesām pēc prasības priekšmetu iedalījuma un teritoriālās pazīmes” (Rozenbergs, Torgāns 2011). Speciālas zināšanas ir nepieciešamas kā preču zīmju un patentu lietās, tā arī autoritīvu, datubāžu un *sui generis* aizsardzības lietās. Ja nekustamā īpašuma lietu sadalījumā starp tiesām tiek ņemts vērā ekonomiskais kritērijs, tad attiecībā uz intelektuālo īpašumu šis kritērijs nav pat vērtēts. Tāpēc autoram nav izprotams pastāvošais piekritības dalījums attiecībā uz intelektuālo īpašumu. Uzticību tiesai un tās taisītajiem nolēmumiem veido ne tikai pati tiesa, bet arī likumdevējs. To ir pamanījuši arī ārvalstu pētnieki, norādot, ka “Latvijas tiesa cieš no prestiža deficīta savā valstī” (Helm 2003).

Pēc vispārējās kārtības

Datubāzes un *sui generis* tiesību aizsardzība un strīdu risināšana piekrit rajonu (pilsētu) tiesām, neradot neskaidrības jautājumā par tiesas pakāpi, kurā izskatāmas minētās lietas. Tomēr praksē, kad jānoskaidro tiesa, kurā ceļama prasība, rodas nepārvarami šķēršļi, kas liedz to izdarīt. Pamatprincips Eiropas Savienībā un arī Latvijā ir tāds, ka prasība ceļama pēc atbildētāja dzīvesvietas. Tāds pats princips ir nostiprināts Lugāno Konvencijas 2. pantā – galvenā piesaiste ir domicils (Bojārs 1998). Tomēr laikam ritot ir nepieciešamas izmaiņas, jo parādās izņēmumi un atšķirīgi traktējumi (Brownlie 2003).

Padomes Regulas Nr. 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās preambulas 11. apsvērumā ir noteikts, ka jurisdikcijas normām jābalstās uz principu, ka jurisdikcijas pamatā parasti ir atbildētāja domicils un jurisdikcijai vienmēr ir jābūt pieejamai ar šādu pamatojumu, izņemot dažās skaidri noteiktās situācijās, kurās tiesas prāvas priekšmets vai pušu autonomija garantē citu sasaistes faktoru (LR AT Senāta Civillietu departamenta 12/10/2011 lēmums lietā SKC – 1319/2011). Regulā rakstītā norma pieļauj atkāpes no pamatprincipa, taču tam ir jābūt pamatotam un likuma normā ierakstītam. Uz šādu pieeju piekritības jautājuma risināšanā norāda arī Prof. J. Rozenbergs, kurš uzsver, ka “prasītāja izvēles tiesības ir samērā stingri reglamentētas: viņš var izvēlēties nevis jebkuru, bet tikai šajos pantos norādītu alternatīvu tiesu savas prasības izskatīšanai” (Rozenbergs 1999). Galvenie pieļaujamie kritēriji, kuri ņemami vērā piekritības jautājuma noteikšanai, ir prasības priekšmeta īpatnības un citi speciāli atrunāti faktori.

To, ka likumdevējs cenšas rast risinājumus ar piekritību saistītajiem jautājumiem, pierāda CPL 2012. gada 29. novembrī veiktās izmaiņas attiecībā uz personas dzīvesvietu un juridiskās personas atrašanās vietu. Ir noteikta daļa no tiem gadījumiem, kad piemērojama izņēmuma piekritība. Tā CPL 29. pants izņēmuma piekritību attiecina uz gadījumiem ar nekustamo īpašumu un kreditora prasījumiem uz mantojuma masu. Intelektuālā īpašuma objekti nav ietverti šajos izņēmumos. Tas dod pamatu secinājumam, ka datubāzes un *sui generis* tiesību pārkāpuma konstatēšanas gadījumā, lietas skatāmas parastā kārtībā. CPL 28. pants nosaka kārtību, kādā prasītājam ir tiesības izvēlēties piekritību. Šajā pantā ir doti desmit gadījumi, kad prasītājam ir izvēles tiesības. Autors neminēs visus desmit likumdevēja minētos gadījumus, tomēr atzīmēs trīs, kuri, iespējams, var tik izmantoti datubāzes un *sui generis* tiesību īpašnieku tiesību aizsardzībai:

- 1) prasība, kas izriet no personiskiem aizskārumiem (Civillikuma 1635., 2347.–2353. pants), kur prasību var celt pēc prasītāja deklarētas dzīves vietas vai pēc aizskāruma nodarīšanas vietas;
- 2) prasība par fiziskas vai juridiskas personas mantai nodarītajiem zaudējumiem pēc to nodarīšanas vietas;
- 3) prasība, kas izriet no darba tiesiskajām attiecībām pēc savas deklarētas dzīves vietas vai darbavietas.

Prasītājs prasību pēc savas izvēles var celt gadījumos, kad noticis personiskais aizskārums Civillikuma 1635., 2347.–2353. pantu izpratnē. Pirms apskatām šo jautājuma daļu, nākas atzīmēt, ka konkrētais izņēmums netiek attiecināts uz datubāžu un *sui generis* tiesību īpašniekiem, kuri ir juridiskas personas. Gluži vienkārši personisks aizskārums saskaņā ar Civillikumu nevar tikt nodarīts juridiskām personām. Lai izprastu, vai minētais panta punkts būtu piemērojams fiziskām personām, kurām pieder datubāze vai *sui generis* tiesības, jānoskaidro jautājums par Civillikuma 1635., 2347.–2353. pantu iespējamo piemērošanu. Ievērojot to, ka Civillikuma 2347.–2353. panti ir attiecināmi uz personiskiem aizskārumiem, kas attiecas uz fizisku personu, tad arī šie panti nav piemērojami datubāžu un *sui generis* tiesību aizsardzības gadījumā. Atliek apskatīt CL 1635. pantu. Pēc vispārējas panta konstrukcijas redzams, ka 1635. pantā tiek skatīts jautājums par tiesību aizskārumu kā tādu. “Jēdziens “apmierinājums” ir visai plašs un, tādējādi, piemērots dažāda rakstura tiesību aizskārumiem” (Torgāns 1999, 2000). Tas norāda uz to, ka minētais pants varētu būt pamats prasības pieteikuma iesniegšanai, ja vien

CPL 28. panta 3. daļa neskatītu tikai tos gadījumus, kas attiecas uz personiskajiem prasījumiem. Pie šādas konkrētās procesuālās tiesību normas datubāžu un *sui generis* tiesību īpašniekiem tiek liegta iespēja izmantot atsauci uz Civillikuma 1635. pantu. Tas norāda uz to, ka prasītājiem pie konstatētā pārkāpuma ir jāvērsas tiesā pēc atbildētāja atrašanās vietas un prasītājs nevar izmantot minēto procesuālo tiesību normu. Būtībā tas nebūtu nekas neparasts. Problēmas tiesību īpašniekam rodas tajā brīdī, kad atbildētājs, kurš pārkāpis datubāzes vai *sui generis* tiesību īpašnieka tiesības, neatrodas Latvijā. Te rodas autortiesību īpašnieku sadalīšana tajos, kuri var vērsties Latvijas tiesā un tajos, kuriem šī tiesība ir liegta. Gadījumā, ja tiek pārkāptas autora personiskās tiesības, tad autoram (kā fiziskai personai) ir tiesības izmantojot šo likuma pantu un celt prasību pēc savas deklarētās dzīvesvietas. Uzņēmumam šādu tiesību nav, kaut arī tiek pārkāptas tās pašas tiesības, kas noteikta Autortiesību likumā. Tādā veidā CPL norma atklāti pārkāpj taisnīguma principu, kas sākotnēji skan: attiecībā pret būtiski līdzīgiem objektiem ir jāizturas līdzīgi (Iljanova 2002).

Pēc nodarīto zaudējumu vietas

Nākamais pētāmais objekts, un tā iespējamā pielietošana datubāzes un *sui generis* tiesību aizsardzības gadījumā, ir prasības celšana pēc fiziskas vai juridiskas personas mantai nodarītajiem zaudējumiem, kura var tikt celta pēc nodarīšanas vietas. Neiedziļinoties jautājuma būtībā pārsteidzīgi var izdarīt secinājumu, ka ar šo punktu tiek atrisinātas datubāzes un *sui generis* tiesību īpašnieka problēmas, un prasība var tikt iesniegta pēc zaudējumu nodarīšanas vietas. Tomēr iedziļinoties jautājuma būtībā un ievērojot to, ka nepārtraukti notiek jauno tehnoloģiju attīstība ne tikai rūpniecībā, bet arī informācijas tehnoloģijās, zaudējumu nodarīšanas vieta var nebūt Latvija, bet gan virtuālā vieta “mākonis”. Jautājums ir atrisināts, ja tehniskās ierīces, kuras uztur “mākonī” atrodas Latvijas teritorijā. Tad var konstatēt zaudējuma nodarīšanas vietu un tā atradīsies Latvijā. Tomēr, ne “vienmēr ir zināms par to, kur tad reāli dati atrodas, jo arī pakalpojuma sniedzējs var izmantot citu pakalpojumu sniedzēju pakalpojumus, kas datus glabā “mākonī”, par ko pakalpojuma saņēmējam nav ne jausmas” (Atis internetā). Datu glabāšana “mākonī” ir ļoti populāra, tomēr uzglabājot datus “mākonī”, tajā skaitā, izmantojot dažādus *web* pakalpojumus kā Google Mail, jārēķinās, ka tiem var piekļūt arī citu valstu tiesībsargājošās iestādes (nemaz nerunājot par pakalpojuma nodrošinātājiem), ja šie dati fiziski atrodas citā valstī (Atis internetā). Uzņēmēji,

kuri nodarbojas ar pakalpojumu sniegšanu interneta vidē, norāda, ka datubāžu glabāšana interneta “mākonī” ir ērts un vienkāršs datu lietošanas risinājums (Kupris internetā). Tomēr šis ērtais risinājums pagaidām var radīt datubāzes un *sui generis* īpašniekiem tiesību aizsardzības problēmas. Jautājums kļūst vēl aktuālāks, ja aizskarto tiesību īpašnieki vēlas celt prasību un lūgt tiesu piemērot pienākumrīkojumu (Pētersone 2010). TRIPS līguma 42. panta pirmais teikums nosaka, ka “dalībvalstis rada iespējas tiesību īpašniekiem izmantot civiltiesiskas procedūras attiecībā uz jebkuru intelektuālā īpašuma tiesību realizēšanu, ko ietver šis Līgums”. Pants ir skatāms kopsakarā ar tā paša Līguma 10. panta 2. daļas pirmo teikumu, kas nosaka, ka “datu apkopojumi vai citi materiāli (gan izmantojami ar datora starpniecību, gan arī kādas citas formas), kas to saturā izvēles vai izkārtojuma dēļ veido intelektuāli radošas vērtības, tiek aizsargātas kā tādas”. Kaut arī *sui generis* tiesības tieši nav minētas Līguma tekstā, pēc panta plašās formas var teikt, ka tiesiskā aizsardzība tiek nodrošināta ne vien datubāzēm, kuras tiek aizsargātas ar autortiesībām, bet arī datubāzēm, kuras balstās uz *sui generis* tiesību aizsardzību. Pamatojoties uz to, ka datubāzes piesavināšanos varētu salīdzināt ar intelektuālā īpašuma zādzību, autoram ir jāpiekrīt Prof. J. Bojāram, kurš norāda, ka Latvijas tiesībās slikti ir izstrādāti jautājumi, kas saistīti ar starptautisko noziedzīgo darboņu darbību (Bojārs 1998).

Pastāvot datubāžu aizsardzībai ne tikai ES, bet arī starpvalstu līgumos, būtu tikai saprotami, ja Latvijas CPL būtu paredzēta tiesību norma, kas nodrošinātu vienādas tiesības visiem datubāžu un *sui generis* tiesību īpašniekiem, kuri kā reģistrācijas vietu izvēlējušies Latvijas Republiku.

Pēc darba tiesisko attiecību vietas

Prasību, kas izriet no darba tiesiskajam attiecībām, prasītājam ir tiesības celt pēc savas deklarētas dzīves vietas vai darbavietas. Dotais jautājums ir nedaudz līdzīgs iepriekš aprakstītajam gadījumam par juridisko personu izslēgšanu no aizsardzības. Atšķirīga situācija ir fiziskām personām, kuras bijušas darba tiesiskajās attiecībās. “Darba līguma tiešais priekšmets ir darba ņēmēja personība un netiešais – darbs. ... Ar darba līgumu jāsaprot darba ņēmēja personisko tiesību garantija sakarā ar darba izpildīšanu svešā saimniecībā” (Sinaiskis 1940). Gadījumā, ja darba līgumā darbiniekam nav noteikts, ka viņš ir nolīgts radīt datubāzi vai bāzi, kas aizsargāta ar *sui generis* tiesībām, tam rodas iespēja vērsties pret darba devēju par iespējamo viņa kā autora tiesību pārkāpumu, datubāzes

radīšanu, ja tāds tiek konstatēts. Šādā gadījumā darbinieks varēs izmantot CPL paredzēto atrunu piekritības izvēlē. Taču tas arī būs vienīgais iespējamais gadījums. Visos citos gadījumos par datubāzes un sui generis tiesību aizsardzību CPL minētā atruna nebūs izmantojama.

Noslēgums

Vispārinot publikācijā norādītos argumentus, var izdarīt secinājumu, ka Civilprocesa likuma 28.panta izpratnē tikai īpašos gadījumos datu bāžu īpašniekiem un tiesību īpašniekiem *sui generis* ir iespējas aizstāvēt savas tiesības, ja atbildētājs neatrodas Latvijā. Latvijas materiālās un procesuālās tiesību normās nav paredzēts, ka attiecībā uz intelektuālā īpašuma objektiem (datu bāzes un tiesības *sui generis*) un attiecībā uz dažādiem īpašniekiem piemēro dažādus tiesību aizsardzības mehānismus. Fiziskām personām daļēji ir paredzēta procesuālā prasības pieteikuma pieteikšanas iespēja, ja tiesību pārkāpums ir pastrādāts “mākonī”, tajā pašā laikā juridiskām personām tādu iespēju nav. Lietas izskatīšana un iztiesāšana notiek atbilstoši Civilprocesa likuma trešajai nodaļai, ja tikai starptautiskās konvencijās vai starpvalstu līgumos nav paredzēta cita kārtība (LR A Senāta Civillietu departamenta 12.10.2011., lēmums lieta Nr. SKC –1319/2011).

Atbilstoši TRIPS līguma 50.punktam, valstij ir jāizdara visu iespējamo, lai efektīvi un laicīgi apturētu intelektuālā īpašuma apdraudējumu.

Lai nepārkāptu Civilprocesa likuma 1.pantu un nodrošinātu tiesību īpašniekiem vienādās iespējas savu tiesību aizsardzībai, Civilprocesa likumu ir nepieciešams grozīt. Datu bāžu tiesību īpašniekiem un tiesību *sui generis* īpašniekiem ir jādod iespējas aizstāvēt savas tiesības viņiem zināmajā vidē. Piedāvātās izmaiņas likumā nerunā preti Direktīvas 96/9/EK prasībām, kā arī vispārēji dod valstij ekonomisko efektu. Autors piedāvā grozīt Civilprocesa likuma 28.pantu, papildinot to ar 11.punktu šādā redakcijā:

“11) Prasības pieteikums par intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu.”

Dotais priekšlikums iekļaujas Civilprocesa likuma kopējā struktūrā un dod iespējas datu bāžu tiesību īpašniekiem un tiesību *sui generis* īpašniekiem ātrāk un efektīvāk veikt savu tiesību aizsardzības pasākumus, kā arī īstenot procesuālo aizsardzību kopumā.

Terminu skaidrojums

Domicils – kādas personas oficiāla dzīvesvieta vai arī kāda uzņēmuma oficiālā atrašanās vieta (Skuja 1996, Bryan 1999).

Mākoņskaitļošana vai mākoņdatošana (*cloud computing*) tiek skaidrota kā datu glabāšanas, skaitļošanas jaudas vai programmatūras pakalpojumu pirkšana no citas kompānijas, piekļūstot šiem resursiem caur internetu (Igaune 2011).

Bibliogrāfija

- Bojars, J.(1998) Starptautiskas privattiesības. [B.v.]: Zvaigzne ABC, 664. lp. (In Latvian).
- Brownlie, I. (2003) Principles of Public International Law. Sixth Edition. United States: Oxford University press.
- Bryan A. (1999) Black's Law dictionary Seventh Edition. Bryan A. Garner editor in chief. St. Paul, Minn: West Group.
- Bukovskis, V.(1933) Civilprocesa macības gramata. Rīga: Autora izdevums. 240. lpp. (In Latvian).
- Helm S. (2003) Intellectual Property in Transition Economies: Assessing the Latvian Experience. *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, Volume XIV, Nr. 1, Autumn. p. 201.
- Igaune S.(2011) Makonskaitļošana Latvija. *Db. lv*, 25. jūlijs, db. lv (In Latvian)
- Iļjanova, D (2002) Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesību sistēmas pārejas periodā. *International Conference, Problems of Transformation of Law in Connection with European Integration*. Rīga: LU Juridiskā fakultāte 97.–107. lpp.
- Kupris A. *Datu glabšana "makoni" – ka parvaret emocionālo barjeru?* (In Latvian) Pieejams: <http://jaunumi.lattelecom.lv/biznesam/ejaunumi/ittlatvija/datu-glabana-mkon-prvart-emocionlo-barjeru/> (skat. 07.08.2013.).
- Petersone, Z. (2010) Civiltiesiskas aizsardzības līdzekļi, kas tiesa piemerojami intelektuāla īpašuma tiesību lietās. Promocijas darbs. Rīga: LU (In Latvian) Pieejams: <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F174622783/Zane%20Petersone%202010.pdf> (skat. 13.08.2013.).
- Rozenbergs, J. Torgans, K. (2011) Civilprocesa likuma komentāri I daļa (1.–28. nodaļa). Prof. K. Torgana zinātniskā redakcija. Rīga: Tiesu Namu agentūra (In Latvian).
- Rozenbergs, J. (1999) Civilprocesa likuma komentāri. Prof. K. Torgana un M. Dudela visparīga zinātniskā redakcija. Rīga: Tiesu Namu agentūra (In Latvian).
- Torgans, K. (1998) Latvijas Republikas Civillikuma komentāri Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Prof. K. Torgana visparīga zinātniskā redakcija. Rīga: Mans Īpašums (In Latvian).
- Skuja V. (1996) Juridisko terminu vārdnīca. Sastādītāja V. Skuja. [B.v.]: Ekonomisko reformu institūts.

- Torgans, K. (2000) Latvijas Republikas Civillikuma komentari Saistību tiesības (1401.–2400. p.) Otrais izdevums. Prof. K. Torgana visparīga zinātniska redakcija. Rīga: Mans Ipasums (In Latvian).
- Sinaiskis, V.(1940) Saistību tiesības Latvijas civiltiesību apskats. Rīga: L.U. Studentu padomes gramatnica (In Latvian).

Konvencijas, Līgumi, Likumi:

- Bernes konvencija Bernes konvencija par literatūras un mākslas darbu aizsardzību, Latvijas Vestnesis Nr. 29, 21.03.2003. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=71711> (skat. 22.09.2013.) (In Latvian).
1883. gada 20. marta Parīzes Konvencija par rupnieciska ipasuma aizsardzību, Latvijas Vestnesis Nr. 54, 08.04.2003. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=73581> (skat. 22.09.2013.) (In Latvian).
1988. gada 16. septembra Lugano Konvencija par jurisdikciju un spriedumu izpildīšanu civilajās un komercialajās lietās, Eiropas Savienības Oficiālā Vestnesi L 339/3 – no 21.12.2007. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:339:0003:0041:LV:PDF> (skat. 27.09.2013.) (In Latvian).
- Marakesas līgumu par Pasaules tirdzniecības organizācijas izveidošanu, Pielikuma 1C, Līgums par ar tirdzniecību saistītajam intelektuālā ipasuma tiesībām (TRIPS), Latvijas Vestnesis Nr. 387, 29.12.1998. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=51135> (skat. 27.09.2013.) (In Latvian).
- Padomes Regula (EK) Nr. 44/2001, no 2000. gada 22. decembra. par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās, Eiropas Savienības Oficiālā Vestnesi 19/4. seš., L 12/1 no 16.1.2001. Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_112_20010116_lv.pdf (skat. 22.09.2013.) (In Latvian).
- LR likums: Grozījumi Civilprocesa likuma, Latvijas Vestnesis Nr. 197, 14.12.2012. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253447> (skat. 22.09.2013.) (In Latvian).
- LR likums: Civillikums. “Valdības Vestnesis” Nr. 46 no 26.02.1937. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90220> (skat. 22.09.2013.) (In Latvian).

Tiesu prakses materiāli:

- Eiropas Savienības (bij. Kopienas) tiesas 2012. gada 9. februāra spriedums lieta: C-277/10, Martin Luksan v. Petrus van der Let., p. 61, Eiropas Savienības Oficiālā Vestnesi OV C 73, 10.3.2012. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=119322&pageIndex=0&doclang=LV&mode=req&dir=&occ=first%E2%88%82=1> (skat. 28.09.2013.) (In Latvian).
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 12. oktobra, lēmums lieta Nr. SKC –1319/2011, SIA “Fracht” v. SIA razosanas komercfirmu “SVVM”. Pieejams: www.at.gov.lv (In Latvian).

Подсудность гражданско правовой защиты баз данных

Резюме

Вопрос охраны прав баз данных и прав *sui generis* становится все более актуальным не только в институциях государства, но и предпринимателям, обществам, частным лицам. Каждый, уже на этот день имеет свою базу данных. Так как базе данных и правам *sui generis* применяется различный порядок охраны прав, то актуальный ставит вопрос о месте подачи иска при нарушении прав. В работе рассматривается вопрос, который может возникнуть у владельца прав баз данных или прав *sui generis*. Цель статьи выяснить возможность владельца прав баз данных или прав *sui generis* использовать свой процессуальном законе Латвии статье 1 данные права. Общий вывод, что в соответствии с статье 28 Гражданского процессуального закона Латвии только часть владельцев имеет право подать иск в суд. Автор в статье открывает суть проблемы и в заключении статьи дает решение.

Ключевые слова: Подача иска, баз данных, права *sui generis*.

TIESU EKSPERTU PIELIETOJAMO IZPĒTES METOŽU TIESISKAIS REGULĒJUMS LATVIJĀ

Latvijas Republikā Tiesu ekspertu darbību reglamentē Kriminālprocesa likums, Tiesu ekspertu likums un citi normatīvie akti. Ņemot vērā apstākli, ka Latvija ir viena no Eiropas Savienības dalībvalstīm, ir būtiski, lai Latvijā veiktās ekspertīzes un to veikšanai pielietojamās metodes būtu atzītas arī citās Eiropas Savienības dalībvalstīs.

Raksta mērķis. Izpētīt un izanalizēt Tiesu ekspertu pielietojamo izpētes metožu tiesisko regulējumu Latvijas Republikā.

Raksta uzdevums. Veikt Tiesu ekspertu darbības tiesiskā regulējuma vēsturisko izpēti Latvijas Republikā. Izanalizēt spēkā esošā Tiesu ekspertu likuma un Tiesu ekspertu likuma likumprojekta saturu un būtību, izsakot savu viedokli.

Praksē iezīmējas sekojoša un būtiska **problēma**, proti, ekspertīzē pielietojamo metožu pieejamība.

Novitāte. Metožu pieejamības iespējamais problēmrisinājums. Pēc autores domām būtu ieteicams izveidot plašāku metodes aprakstu, ekspertu darba vajadzībām un sašaurinātāku metodes aprakstu publiskai pieejamībai.

Secinājumi. Ekspertīzē pielietojamo metožu pieejamība ir ierobežota un, pēc autores domām, tieši tāpēc izraisa pastiprinātu interesi. Izveidojot plašāku metodes aprakstu, ekspertu darba vajadzībām un sašaurinātāku metodes aprakstu publiskai pieejamībai, šī pastiprinātā interese varētu zust. Jo arī normatīvie akti paredz, ka nepieciešamības gadījumā argumentējot nepieciešamību, ir iespējams iepazīties ar ekspertīzē pielietoto izpētes metodi.

Atslēgas vārdi: Tiesu ekspertu likums, Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, metožu pieejamība.

2007. gada 1. jūlijā stājās spēkā pirmais Tiesu ekspertu likums Latvijas Republikā, kura mērķis bija reglamentēt tiesu ekspertu profesionālo darbību, lai valstī nodrošinātu objektīvu, tiesisku un zinātniski pamatotu tiesu ekspertīzi (Tiesu ekspertu likums, 2. p.).

Kopš Tiesu ekspertu likuma stāšanās spēkā ir pagājis ilgs laiks un likuma darbība praksē norāda uz nepieciešamo korekciju veikšanu likumā. Tāpēc tika izstrādāts Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, kurā tika iestrādātas vairākas novitātes.

Lai veicinātu kvalitatīvu tiesu ekspertu praksi, ir precizētas arī vairākas citas spēkā esošā likuma “Tiesu ekspertu likums” normas. Piemē-

ram, precizēti terminu skaidrojumi un tiesu ekspertīzē izmantojamo metožu tiesiskais regulējums, paredzot, ka Tiesu ekspertīžu metožu reģistru veido un uztur Tiesu ekspertu padome (Tieslietu ministrijas preces relīze).

Tomēr, autore savā darbā veiks tikai tiesu ekspertu pielietojamo izpētes metožu tiesiskā regulējuma izpēti Latvijā, analizējot pašreiz spēkā esošos normatīvos aktus, kuri reglamentē metožu pielietošanu un analizēs Tiesu ekspertu likuma likumprojektā iestrādātās izmaiņas attiecībā uz tiesu ekspertīzes metodēm un to reģistrāciju.

Likumprojekta “Tiesu ekspertu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācija) attiecībā par ekspertu darbā pielietojamām metodēm 2. sadaļā “Pašreizējā situācija un problēmas” tika norādīts, ka pašreiz spēkā esošajā likumā ir noteikta tiesu ekspertīžu iestādes definīcija, lai korekti varētu ievērot likumos noteikto ekspertīžu noteikšanas un veikšanas kārtību. Likums paredz vienotu ekspertu sertifikācijas kārtību, kompetences kritērijus. Līdz ar to valsts uzņemas atbildību par sertificēto ekspertu kompetenci un atbilstību izvirzītajām prasībām, kā arī par to, ka ekspertīžu izdarīšanai tiek izmantotas noteiktas sertificētas vai apstiprinātas metodikas. Tā kā likuma piemērošanas gaitā ir konstatētas nepilnības, ir izstrādāts likumprojekts, kurš tās novērstu, kā arī izpildītu Ministru kabineta dotos uzdevumus (Likumprojekta “Tiesu ekspertu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)).

Savukārt 4. sadaļā “Tiesiskā regulējuma mērķis un būtība” tika veikta norāde, ka likumprojekts papildināts ar tiesu ekspertīzes metodes skaidrojumu, kā arī ar informāciju par darbībām, kas veicamas, lai reģistrētu tiesu ekspertīzes veikšanai paredzētās metodes. Tāpat arī likumprojekts noteic, ka Tiesu ekspertīžu metožu reģistru veido un uztur Tiesu ekspertu padome. Likumprojekts paredz, ka tiesu ekspertīžu metodes apraksts ir ierobežotas pieejamības informācija saskaņā ar Informācijas atklātības likuma noteikumiem, jo ekspertīžu metožu apraksta izpaušana var apgrūtināt iestādes darbību, nodarīt kaitējumu personas likumīgajām interesēm. Likumprojekts noteic, ka Tiesu ekspertu padome pēc personas pieprasījuma saņemšanas un pēc saskaņošanas ar iestādi, kurā strādā valsts tiesu eksperts, vai privāto tiesu ekspertu, nodrošinās personai iespēju iepazīties ar reģistrēto tiesu ekspertīzes metodes aprakstu (Likumprojekta “Tiesu ekspertu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)).

Tiesu ekspertu likuma 9. panta Tiesu eksperta pienākumi 2. punkta 3. apakšpunktā noteikts, pildīt normatīvajos aktos noteiktos pienākumus un ekspertīzes veikšanai izmantot akreditētas, zinātniski apstiprinātas

vai Tiesu ekspertu padomes apstiprinātās metodes. Savukārt, likumā netika norādītas prasības metodes apraksta izveidei, līdz ar to, praksē katra ekspertīžu iestāde vai privātais eksperts, metodes aprakstu varēja veidot pēc saviem ieskatiem. Tāpat, arī netika pievērsta pietiekami liela uzmanība metodes izstrādei kopumā, darba gaitas aprakstam, riska faktoru noteikšanai, aprobācijai, citu valstu pētījumu un pieredzes izpētei, netika uzrādīti izmantotās literatūras avoti.

Savukārt, Tiesu ekspertu likuma likumprojektā ir veiktas nopietnas izmaiņas attiecībā uz ekspertu darbībā pielietojamām metodēm un to apraksta izveides kārtību, jo līdz šim nebija noteiktas vienotas prasības izpētes metožu izstrādē.

Likumprojekta 5. pantā Tiesu ekspertīzes metodes un to reģistrs ir iestrādātas prasības attiecībā uz eksperta darbībā pielietojamām metodēm un to reģistrāciju. Proti, 5. panta 1. punktā ir dots metodes definējums un būtība – tiesu ekspertīzes metode ir sistematizēts paņēmieni un procesu apraksts, saskaņā ar kuru tiesu eksperts veic ekspertīzei iesniegtā objekta izpēti un sniedz atbildes uz ekspertīzē uzdotajiem jautājumiem (Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, 5. p. 1. punkts). Izstrādājot 5. panta 2. punktā iekļauto Tiesu ekspertīzes metodes apraksta saturu, likumprojekta autors ir ņēmis vērā praksē konstatētās nepilnības metožu izstrādē un aprakstā, līdz ar to ļoti detalizēti norādot aprakstā iekļaujamo informāciju, tai skaitā arī kvalitātes vadības prasības. Tiesu ekspertīzes metodes apraksts satur:

- metodes nosaukumu;
- numuru;
- izstrādāšanas datumu;
- versijas numuru;
- darbības sfēru;
- definīcijas;
- riska faktoros;
- darba gaitas aprakstu;
- rezultātu novērtējumu;
- interpretāciju;
- darba drošības prasības;
- kvalitātes nodrošināšanas pasākumus;
- izmantotos literatūras avotus un atsauces;
- kā arī reaģentus, aparatūru, piederumus, ja tādi ir (Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, 5. p. 2. punkts).

Ņemot vērā nopietnību ar kādu likumprojekta autors ir veicis Tiesu ekspertīzes metodes apraksta satura izstrādi, ir vērojama zinātniska pieeja arī jaunu un inovatīvu metožu izstrādē.

5. panta 3., 4. un 5. punkts nosaka tiesu ekspertīzes veikšanai paredzēto metožu reģistrācijas kārtību.

Tiesu ekspertīzes veikšanai paredzētās metodes pirms izmantošanas reģistrācijai Tiesu ekspertu padomē iesniedz iestāde, kurā strādā valsts tiesu eksperts, vai privātais tiesu eksperts (Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, 5. p. 3. punkts).

Tiesu medicīnas ekspertīzē, tiesu psihiatrijas ekspertīzē un narkoloģijas ekspertīzē izmantojamās tiesu ekspertīzes metodes reģistrē pamatojoties uz normatīvajos aktos noteiktās kompetentās iestādes lēmumu par attiecīgās medicīniskās tehnoloģijas apstiprināšanu (Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, 5. p. 4. punkts).

Tiesu ekspertīžu metožu reģistru veido un uztur Tiesu ekspertu padome (Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, 5. p. 5. punkts).

5. panta 6. punkts nosaka kārtību, kādā persona var iepazīties ar eksperta darbībā pielietotajām metodēm.

Tiesu ekspertu padome pēc personas pamatota pieprasījuma saņemšanas un pēc saskaņošanas ar iestādi vai personu, kura iesniegusi metodi reģistrācijai, nodrošina tai iespēju iepazīties ar reģistrētajām tiesu ekspertīzes metodēm (Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, 5. p. 6. punkts).

No dotā panta redakcijas izriet, ka iepazīšanos ar metodi nodrošina Tiesu ekspertu padome, pēc personas argumentēta pieprasījuma, bet pie nosacījuma, ka tiek veikta saskaņošana ar metodes iesniedzēju. Gadījumā, ja kaut kādu iemeslu dēļ nav saskaņojuma, tad persona nevar iepazīties ar viņu interesējošo metodi. Tādā gadījumā būtiski ir atrunāt saskaņojuma formu – mutiski vai rakstiski, paredzot tam nepieciešamos resursus.

Pēc autores domām, ja metode ir reģistrēta Tiesu ekspertu padomē, tad Tiesu ekspertu padome kā Tiesu ekspertu darbību uzraugošā institūcija ir tiesīga patstāvīgi pieņemt lēmumu par to, vai personai ir pietiekoša vai nepietiekoša argumentācija iepazīties ar konkrētu ekspertīzes metodi bez metodes iesniedzēja saskaņojuma. Ja tomēr, likumprojekta autors uzskata, ka saskaņojums ir nepieciešams, tad tādā gadījumā būtu atrunājamas turpmākās darbības gadījumā, ja saskaņojums netiek saņemts.

Attiecībā par kartību, kādā būtu izdarāms pats pieprasījums, autorei būtu ieteikums izstrādāt vienotu veidlapas formu, kurā pieprasītājs norādītu nepieciešamo informāciju par sevi un argumentētu konkrētas metodes pieprasījuma nepieciešamību.

Jāatzīst, ka likumprojekta autors ir pamatoti iekļāvis likumprojektā šādu normu, jo līdz šim praksē nebija atrunāta kārtība, kādā var iepazīties ar eksperta darbībā pielietoto metodi.

Vēl autore piedāvātu apspriešanai sekojošu priekšlikumu, proti, izveidot plašāku metodes aprakstu, ekspertu darba vajadzībām un sašaurinātāku metodes aprakstu publiskai pieejamībai. Eksperta darba vajadzībām metodē detalizēti būtu aprakstīti iespējamie riska faktori, darba gaitas apraksts, rezultātu novērtējums, interpretācija, darba drošības prasības, kvalitātes nodrošināšanas pasākumi. Jo pēc metodes apraksta eksperts veic nepieciešamās darbības soli pa solim, kas ir arī ļoti būtiski jauno ekspertu sagatavošanā.

Bet, savukārt, publiskai pieejamībai metodes aprakstam būtu vairāk informatīvs raksturs un, līdz ar to, šis apraksts nebūtu tik detalizēts, tas varētu būt attēlots, piemēram, uzskatījuma vai shēmas veidā.

Analizējot Tiesu ekspertu darbību reglamentējošos normatīvos aktus, autore secina, ka nevienā no normatīvajiem aktiem nav norādīts, kur varētu iepazīties ar Tiesu ekspertu padomē reģistrēto ekspertīžu metožu sarakstu, jo tas nav publiski pieejams. Pēc autore domām, šī saraksta publiska pieejamība būtu pirmais solis uz procesa caurskatāmību. Pārliecinoties, ka metode ir reģistrēta Tiesu ekspertu padomē, personai nerastos šaubas par metodes pielietošanas likumību.

Jāatzīst, ka interese par eksperta darbībā pielietojamām metodēm pēdējā laikā ir pieaugusi, jo Latvijā eksperta darbībā pielietojamās metodes tiek salīdzinātas ar citu valstu ekspertu darbībā pielietojamām metodēm, tiek meklētas vājās vietas metodēs, ar mērķi apšaubīt iegūto rezultātu ticamību. Te ļoti būtiski ir saprast, ka katrai metodei ir variācijas tehnoloģiskā procesa izpildījumā, un izstrādājot metodi tajā tiek iekļautas pašreizējās metodes pielietojuma iespējas, un pilnveidojoties tehnoloģijām tiek pilnveidotas arī metodes, ar ko arī izskaidrojamas ekspertu darbībā pielietojamo metožu variācijas.

Izsekojot patreizējai Tiesu ekspertu likuma likumprojekta virzībai, var secināt, ka 2012. gada 19. aprīlī, Valsts sekretāru sanāksmē izsludināja likumprojektu “Tiesu ekspertu likums”. Izsakot Tiesu ekspertu likumu jaunā redakcijā, par pamatu ņemts pašreiz spēkā esošais Tiesu ekspertu likuma regulējums. Likumprojektā ietvertā tiesiskā regulējuma mērķis ir novērst vairākas spēkā esošajā likumā konstatētas nepilnības (Tieslietu ministrija, aktualitātes).

2013. gada 9. jūlijā Ministru kabinets atbalstīja likumprojektu “Tiesu ekspertu likums”, kurš precizē tiesu ekspertu sertifikācijas kārtību, kā

arī regulē disciplinārlietu ierosināšanas kārtību, atbildības noilguma un disciplinārlietas ierosināšanas termiņu un precizē disciplinārsodu sistēmu (Tieslietu ministrijas preses relīze).

Arī Saeimas Juridiskā komisija konceptuāli ir atbalstījusi jaunu Tiesu ekspertu likumprojektu, bet vienlaicīgi arī norāda uz veicamajiem uzlabojumiem. Juridiskās komisijas priekšsēdētāja Ilma Čepāne norādīja, ka, lai gan joprojām ir daudz neskaidru jautājumu, piemēram, vai piedāvātais regulējums attieksies arī uz ekspertizēm būvniecības un meža nozarēs. Savukārt, Tiesu ekspertu padomes priekšsēdētāja Maira Čentoricka informēja deputātus, ka jaunais Tiesu ekspertu likumprojekts izstrādāts, lai novērstu vairākas spēkā esošajā regulējumā konstatētās nepilnības. Projekta izstrādē ņemti vērā Veselības ministrijas iebildumi par ekspertīžu iestādes definīciju un tiesu eksperta sertifikāta izsniegšanas kārtību ārstniecības personām, kas kandidē medicīnas ekspertīzes un tiesu psihiatriskās ekspertīzes specialitātēs (Saeimas Preses dienests, 2013).

Bibliogrāfija

- Tiesu ekspertu likums, Latvijas Vēstnesis, 157 (3525), 03.10.2006., “Ziņotājs”, 20, 26.10.2006., [tiešsaite]. [Skatīts 11.02.2014.]. <http://likumi.lv/doc.php?id=144788>
- Tiesu ekspertu likuma likumprojekts, Saeimas likumprojektu reģistrs, www.saeima.lv, [tiešsaite]. [Skatīts 12.02.2014.]. http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1627_0
- Likumprojekta “Tiesu ekspertu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).
- Tieslietu ministrijas preses relīze. [tiešsaite]. [Skatīts 05.05.2014.]. <http://www.lvportals.lv/print.php?id=256752>
- Tieslietu ministrija, aktualitātes. [tiešsaite]. [Skatīts 05.05.2014.]. <http://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/izstradata-jauna-tiesu-ekspertu-likuma-redakcija>
- Saeimas Preses dienests (2013). Juridiskā komisija konceptuāli atbalsta jaunu Tiesu ekspertu likumprojektu, [tiešsaite]. [Skatīts 16.02.2014.]. <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21516-juridiska-komisija-konceptuali-atbalsta-jaunu-tiesu-ekspertu-likumprojektu>

Legal Regulation of the Research Methods, Used by the Forensic Experts in Latvia

Summary

The activities of forensic experts are regulated by Criminal Procedure Law, Law on Forensic Experts and other laws and regulations of the Republic of Latvia. Taking into consideration the fact that Latvia is one of the member states of the European Union it is important that examinations and the methods used for them in Latvia are recognized by other member states of the EU.

Aim of the article is to research and analyse legal regulation of research methods applied by forensic experts in the Republic of Latvia.

Tasks of the article are to make a historical research of legal regulation of forensic experts' activities in the Republic of Latvia; to analyse the existing Law on Forensic Experts and content and essence of draft law of Law on Forensic Experts and express an opinion about it.

On practice the following and important problem has been identified: accessibility of methods used for examination.

Novelty. Possible solution of problem connected with accessibility of methods. On the author's opinion it would be recommended to make a wider description of method for needs of an expert and more narrow one for public access.

Conclusions. Accessibility of methods used for examination is restricted and according to the author's opinion it is the reason for great interest. Making a wider description of method for needs of an expert and more narrow one for public access would reduce this interest because laws and regulations provides the possibility in the case of high necessity and arguing it to get information about research method applied in examination.

Key words: Law on Forensic Experts, draft law of Law on Forensic experts, accessibility of methods.

JODA TVAIKU METODE UN TĀS PIELIETOŠANAS IESPĒJAS PAPILLĀRLĪNIJU RAKSTU PĒDU VIZUALIZĒŠANĀ UZ CILVĒKA ĀDAS

Mūsdienu transformācijas apstākļos papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanā plaši tiek pielietotas fizikālās metodes, piemēram, joda tvaiku metode. Attīstoties tehnoloģijām tiek paaugstinātas prasības arī pielietojamām metodēm, līdz ar ko rodas nepieciešamība pilnveidot papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanā pielietojamās metodes. Metodes izvēli nosaka vairāki faktori, piemēram, metodes pielietošanas iespējas gan laboratorijas apstākļos, gan notikuma vietā, neietekmējot rezultātu.

Raksta mērķis. Izpētīt un izanalizēt joda tvaiku metodes pielietošanas iespējas papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanā uz cilvēka ādas.

Raksta uzdevums. Veikt joda tvaiku metodes pilnveides vēsturisko izpēti, attīstības tendences. Izanalizēt metodes pielietošanas iespējamību uz dzīva un miruša cilvēka ādas, kā arī metodes pielietošanu laboratorijā un notikuma vietā. Identificēt un izanalizēt joda tvaiku metodes pielietošanas priekšrocības un apzināt riska faktorus.

Joda tvaiku metodes pielietošanā tika apzināta sekojoša **problēma**. Pirmkārt, joda tvaiki ir toksiski un tāpēc nav ieteicams tos pielietot papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanā uz dzīva cilvēka ādas. Otrkārt, toksiskuma dēļ tos būtu ieteicams pielietot laboratorijas apstākļos. Treškārt, vizualizēto pēdu islaicīgā redzamība un fiksācija. Ceturtkārt, metožu pēctecības principa ievērošana un to ietekmējošie faktori.

Novitāte. Joda tvaiku vizualizēto pēdu fiksācija ar silikona pastu.

Secinājumi. Joda tvaiku metodes pielietošana papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanā uz cilvēka ādas iespējama tikai uz miruša cilvēka ādas, joda tvaiku toksiskuma dēļ. Lai papillārlīniju rakstu pēdas vizualizētu uz dzīva cilvēka ādas, nepieciešams izvēlēties citu metodi, piemēram, papillārlīniju rakstu pēdu apputeksnēšanu ar daktiloskopisko pulveri. Joda tvaiku toksiskuma dēļ, šo pēdu vizualizēšanas metodi ieteicams pielietot laboratorijas apstākļos. Un teorētiski joda tvaiku vizualizētās papillārlīniju rakstu pēdas ir iespējams pārkopēt uz silikona pastas.

Atslēgas vārdi: cilvēka āda, papillārlīniju rakstu pēdas, vizualizēšana, joda tvaiku metode.

Cilvēka āda kā pēdu atstājējobjekts kriminālistiem ir pazīstama gan daktiloskopiskā, gan trasoloģiskā aspektā. Tomēr kriminālistus cilvēka āda interesē ne tikai kā pēdu atstājējobjekts, bet arī kā pēdu uztvērēj-

objekts. Apskatot ādu kā pēdu uztvērējobjektu, rodas jautājums par uz ādas esošo papillārlīniju rakstu pēdu iespējamām vizualizēšanas metodēm.

Viena no papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanas metodēm ir joda tvaiku metode, kura tika aprakstīta jau 1877. gadā (Eriksons, Risplings 2000). Tās pamatā ir joda tvaiku absorbcija ar papillārlīniju rakstu pēdās esošajām taukvielām. Absorbpcija (lat. absorptio) – parādība, kur viena viela (absorbents) ar visu savu tilpumu uzsūc kādu citu vielu (Baldunčiks 1999). Reakcijas rezultātā papillārlīniju rakstu pēdas iekrāsojas košā dzeltenī – oranžā krāsā (Gerasimov, Drapkin 2000), dzeltenā vai brūnā krāsā (Belkin 1979), (Belkin 1986), violeti brūngani (Indulēns 1972), brūnā krāsā (Andrianova, Kapitonov 1985), (Eriksons, Risplings 2000), (Čentoricka 2002), tumši brūnā krāsā (Zujev 1969). Joda tvaiku metodes īpatnība ir tā, ka pēdas iekrāsojas uz neilgu laika periodu 10 līdz 15 minūtēm (Indulēns 1972), pēc tam pēdas atkal paliek bezkrāsainas un ieņem savu iepriekšējo pirms aptvaikošanas stāvokli.

Veicot joda tvaiku metodes izpēti vēsturiskā aspektā, jāatzīst, ka tā ir būtiski transformējusies, tomēr metodes pamatprincipi ir saglabājušies.

Mūsdienās ļoti populāra ir joda caurulītes izmantošana, kura sastāv no joda iztvaikotāja, kurš, savukārt, tiek piepildīts šādā secībā: stikla vate, kalcija hlorīds, stikla vate, joda kristāli, stikla vate, kalcija hlorīds, stikla vate (Vernon 2006). Joda caurulītes izmantošana mums ļauj šo metodi pielietot gan notikuma vietā, gan laboratorijas apstākļos. Pielietojot joda tvaiku metodi papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanā, jāņem vērā apstākļi, ka vizualizētās pēdas saglabājas neilgu laiku, pēc tam izgaistot, bet pastāv iespēja vairākkārtīgi atkārtot pēdu aptvaikošanu (Belkin 1979), (Belkin 1986), (Gerasimov, Drapkin 2000), (Ishchenko 2013).

Vizualizēto pēdu īslaicīgā saglabāšanās, savukārt, rada problēmu šo pēdu fiksēšanā, tomēr metodes transformācijas laikā ir rastas un attīstītas vairākas joda tvaiku vizualizēto papillārlīniju rakstu pēdu fiksēšanas metodes.

Viena no joda tvaiku apstrādāto papillārlīniju rakstu pēdu fiksēšanas metodēm ir fotografēšana (Krilov 1961), (Indulēns 1972), (Eriksons, Risplings 2000), (Čentoricka 2002), (Robinson 2010). Fotografēšana ir viena no pateicīgākajām pēdu fiksēšanas metodēm, jo tās pielietošanas laikā uz pēdām netiek veikta ne kāda veida iedarbība, kas varētu ietekmēt tālāko pēdu apstrādes procesu gadījumā, ja pēdu vizualizēšanai un kontrasta palielināšanai tiek pielietotas vairākas metodes. Tomēr veicot joda tvaiku apstrādāto papillārlīniju rakstu pēdu fotografēšanu, ir jābūt ļoti labām iemaņām, jo pēdas ar joda tvaikiem tiek iekrāsotas tikai uz neilgu laiku.

Otra literatūrā aprakstītā joda tvaiku iekrāsoto pēdu fiksēšanas un izņemšanas metode ir iekrāsoto pēdu pārkopēšana uz joda kopējamo papīru. Baltu, glancētu fotopapīru nofiksē, labi noskalo un ieliek 0,02% ortotolidīna (destilētā ūdenī) šķīdumā uz 5 minūtēm. Pēc tam papīru ar pinceti izņem, nosusina ar filtra papīru un piespiež pēdām. Pēc dažām sekundēm uz joda kopējamā papīra parādīsies tumši zilā nokrāsojumā izņemtais nospiedums. Var sagatavot ortotolidīna acetona šķīdumu, kurā tieši pirms pēdu izņemšanas iemērcē fotopapīru un pēc acetona izgarošanas piespiež papīru pēdām (Indulēns 1972).

Vēl joda tvaiku nostiprināšanu pēdās, lai tie neizgaistu, iespējams panākt ar šādu iepriekš sagatavotu šķīdumu: vienā traukā destilētā ūdenī (70cm³) šķīdina 2g kālija jodīdu; otrā taukā karstā ūdenī (30cm³) atšķaida 10g cietes. Jānogaida, kamēr vielas pilnīgi izšķīst, un pēc tam cietes šķīdumu ielej kālija jodīda šķīdumā un labi sajauc. Šķīdumu uzmanīgi uznes ar otiņu uz pirksta nospiedumu (Indulēns 1972).

Kā vēl vienu no joda tvaiku apstrādāto pēdu fiksēšanas un izņemšanas metodēm var minēt pēdu pārkopēšanu uz speciāli apstrādātas fotoplēvītes vai fotopapīra. Nofiksētās un labi noskalotās plēvītes vai papīru apstrādā ar šķīdumu, kas sastāv no dekstrīna (5 daļas), glicerīna (2 daļas) un ūdens (100 daļas). Dekstrīns (fr. dextrine, lat. dexter, dextra) – cietes hidrilīzes starpprodukti; tos izmanto par limvielu (Baldunčiks 1999). Šķīdumu sagatavo šādi: ūdenī ieber želantīnu (10 daļas), pēc tam dekstrīnu, glicerīnu un kālija jodīdu un ļauj tam visam piebriest. Pēc tam šķīdumu uzsilda, maisot līdz vienveidīgas, iedzidras masas iegūšanai. Masu filtrē caur vati vai marli un ar iegūto maisījumu vienmērīgi nolej, iepalīdzot ar stikla stienīti, uz fotomateriāla želantīna puses. Pēc tam apmēram 3 – 4 stundu laikā ļauj nožūt istabas temperatūrā. Gatavo joda dekstrīna plēvīti glabā vēsā vietā (Indulēns 1972).

Tāpat arī literatūrā tiek aprakstīta pēdu pārkopēšana uz silikona plēvītes, kura tiek pagatavota katalizatorā Nr. 18 ielejot 0,3% ortotolodīnu un šķīdumā izmaisa pastu “K” (10g pasta “K” + 0,6g katalizatora). Ar maisījumu pārklāj stiklu, turot to slīpi (60°) tā, lai izveidojas plāna kārtiņa. Pēc polimerizācijas kompaunds dod caurspīdīgu, iedzeltenu plēvīti. Kompaunds (ang. Compound) – vairākkomponentu izolācijas materiāls, ko lieto elektrotehnikā (Baldunčiks 1999). Plēvīte labi uztver joda tvaikus. Silikona plēvīte saglabā savas kopējamās īpašības līdz 2 mēnešiem, ja to tur tumsā. Plēvīte, kas zaudējusi savu caurspīdību un kļuvusi dzeltena, nav vairs lietojama. Arī plēvīte ar izņemtām pēdām glabājama tumsā, jo ortotolodīns gaismas ietekmē sairst. Spilgtā gaismā izņemtais nospiedums

var pazust 1,5 stundas laikā. Lai varētu kontrolēt papillārlīniju nospiedumu pāriešanas procesu, ieteicams silikona plēvīti izveidot uz caurspīdīga pamata (stikls, celuloīds) (Indulēns 1972). Pēdas, kuras apstrādātas ar joda tvaikiem var tikt izņemtas ar silikona pastu “K” vai “Y”, kurām pievieno katalizatoru un divus – trīs pilienus ortotolodīna (Ishchenko 2013). Katalizators (vācu Katalysator, gr. katalysis) – ķīmiska viela, kas paātrina vai palēnina kādu ķīmisko reakciju, bet pati šajā reakcijā ķīmiski nemainās (Baldunčiks 1999).

Savukārt, profesors Iščenko iesaka joda tvaiku aptvaikoto pēdu pārko-pēšanu veikt arī uz joda – cietes vai joda – dekstrīna plēves (Ishchenko 2013).

Līdzīga pārko-pēšanai uz silikona pastas ir pēdu fiksēšana un pārko-pēšana ar cietes pastu. Pirms pārklāšanas jānogaida, kamēr nospiedums kļūst bāls, t.i., kamēr joda izgarojumi gandrīz izzūd, bet papillārlīniju nospiedumi saskatāmi. Ar pastu vienmērīgi jāpārklāj nospiedums, kurš cietes ietekmē tūlīt iekrāsojas zilgani violetā krāsā. Pasta žūst minūtes laikā (Indulēns 1972). Jodam reaģējot ar cieti, pēdējā atkarībā no tās sastāva iekrāsojas sarkana vai arī zila. Sajaucot dažādas cietes šķirnes var iegūt violetu krāsojumu. Uz šo krāsu reakciju balstās nodrošināšanas metode, pēc kuras attīstoties pirkstu nospiedumus noziež ar cieti saturošu klīstera pastu tā, lai nospiedumu klātu plāns cietes slānis. Jods nospiedumā ietekmē cietes slāni tā, ka tas tajā izceļas. Reakcija nav atgriezeniska, un tik ilgi, kamēr cietes slānis ir neskarts, arī attēls ir nemainīgs. Tomēr jāatceras, ka pasta sažūstot saplaisā un viegli atdalās no pamatnes, līdz ar to pazūd arī nospiedums (Eriksons, Risplings 2000). Mazāk darbietilpīga, bet ne mazāk efektīva ir joda tvaikos attīstīto pirkstu nospiedumu nostiprināšana ar dzelzs pulveri vai arī pulverveida metāla savienojumiem: antimona sulfīdu, vara oksīdu, svina oksīdu u.c. Jāatzīmē, ka joda izgarojumos attīstītie pirksta nospiedumi ļauj labi saskatīt un izpētīt poras, jo jods reaģē ar taukvielām un neiekrāso sviedrus (Indulēns 1972).

Minētie joda tvaiku vizualizēto papillārlīniju rakstu pēdu fiksēšanas veidi ir sarežģīti, darbietilpīgi un vairāk paredzēti pielietošanai laboratorijas apstākļos. Mūsdienās pēdu vizualizēšanas metodēm un pielietojamiem materiāliem tiek izvirzītas sekojošas prasības: mobilitāte, tas nozīmē, ka metode ir pielietojama gan laboratorijas apstākļos, gan notikuma vietā; metodes pielietošanai nav nepieciešams liels laika patēriņš; pielietojamo materiālu gatavība darbam (ieteicams, lai materiāls jau ir rūpnieciski izgatavots un ērti pielietojamā iesaiņojumā); metodes pielietošanas pēctecība. Līdz ar to tiek piedāvāti jau pavisam citi joda tvaiku vizualizēto papillārlīniju rakstu pēdu fiksēšanas veidi.

Joda tvaiku vizualizēto papillārlīniju rakstu pēdu pārkopēšana uz sudraba plāksnītes.

Plāksnītei, uz kuras tik pārkopēta vizualizētā pēda ir jābūt ļoti gludai, bez skrāpējumiem, no 0,01 līdz 0,02cm biezai. Veicot pēdu pārkopēšanu, tai pēc iespējas blīvāk jāpiekļaujas ādas virsai. Plāksnīti novieto uz ādas redzamā pirksta pēdas vienā malā un lēnām pārrullē vietai, kur atrodas pēdas. Jāizsargājas no plāksnītes paslīdēšanas, kas var radīt pēdu izsmērējumus. Pēc pēdu pārkopēšanas plāksnīti lēni noceļ un novieto spēcīgā gaismā, piemēram, saulē, ultravioletajos staros, līdz pietiekami skaidri ir parādījies papillārlīniju attēls. Uz sudraba plāksnītes pārkopēto pēdu attīstīšanas laiks var svārstīties atkarībā no joda daudzuma, ko pārkopētā pēda uzsūkusi sevī, kā arī no gaismas intensitātes. Ja pēc ilgāka attīstīšanas laika pēda tomēr ir nederīga identifikācijai, process ir jāatkārto, lietojot intensīvāku tvaiku koncentrāciju pēdu aptvaikošanai. Turpretim, ja pēdā ir pārāk biezs slānis joda tvaiku un līdz ar to ir aizsegta papillārlīniju detaļas, otrreizējo procesu atkārto bez otrreizējas aptvaikošanas. Pēdas uz plāksnītes atspoguļosies spoguļattēlā. Pēc tam pēdas fotogrāfē (Čentoricka 2002). Vēl uz sudraba plāksnītes pārkopētās pēdas var saglabāt šādi. Kad plāksni noceļ, nospiedums redzams vāji. Pēc tam sudraba jodīds reducējas gaismas ietekmē. Pārpalikušais smalki sadalījies sudrabs pirkstu nospiedumā pēc tam redzams pret blāvo virsmu: nospiedumu tas iekrāso melnā vai melni brūnā tonī. Kad nospiedums kļuvis skaidri redzams, reakciju pārtrauc, plāksni strauji iemērcot attīstītā fotofiksāzā, bet pēc tam noskalojot to ūdenī (Eriksons, Risplings 2000).

Tāpat arī uz cilvēka ādas vizualizētās papillārlīniju rakstu pēdas iespējams nostiprināt ar a-naftoflavona šķīdumu. Pirms pēdu nostiprināšanas ar joda tvaikiem aptvaikotajam pēdām ļauj daļēji iztvaicēt pirms a-naftoflavona šķīduma uzklāšanas, kuru var uzklāt ar aerosola smidzinātāja vai pulverizatora palīdzību (Wilkinson, Misner 2003).

Joda tvaiku adsorbēcijai un reakcijai ar roku pēdām ir atgriezeniska reakcija un iekrāsotās pēdas pēc īsa laika pazūd, jodam iztvaikojot gaisā. Tādēļ vizualizētās pēdas var fiksēt ķīmiski apstrādājot ar 7,8 – benzoflavona šķīdumu dihlormetanā. Pēc pēdu vizualizēšanas ar joda tvaikiem, tās jāfiksē fotogrāfējot baltajā gaismā vai uzsmidzinot 7,8 – benzoflavona šķīdumu. Pēc šķīdinātāja iztvaikošanas, pēdas iekrāsojas tumši zilā/rozā krāsā. Fotogrāfē identifikācijai derīgās pēdas baltajā gaismā. Citas roku pēdu vizualizēšanas metodes pēc joda pēdu fiksācijas ar 7,8 – benzoflavona šķīdumu nav iespējamās. Praksē joda tvaiku metode pēdu vizualizēšanai tiek izmantota reti, jo joda tvaiki ir toksiski un kodīgi (Čentoricka 2002).

Tomēr izvēloties, papillārlīniju rakstu pēdu apstrādei uz cilvēka ādas joda tvaiku metodi būtu jāņem vērā, pirmkārt, ka joda tvaiki ir toksiski un tāpēc šo metodi būtu ieteicams pielietot tikai miruša cilvēka ādas aptvaikošanai, otrkārt, toksiskuma dēļ to būtu ieteicams pielietot laboratorijas apstākļos. Treškārt, vizualizēto pēdu īslaicīgā redzamība un fiksācija, tas nozīmē, ka pēc pēdu vizualizēšanas ir nekavējoties jāveic to fotografēšana un tad to pārkopēšana uz kāda no piedāvātajiem materiāliem. Ceturtkārt, metožu pēctecības principa ievērošana un to ietekmējošie faktori. Citu valstu pētnieku veiktie eksperimenti ir apliecinājuši, ka aptvaikotajai ādai ir jābūt gludai un bez apmatojuma, kā arī jāņem vērā pēdu saglabāšanās ilgums pēc to aptvaikošanas ar joda tvaikiem.

Neskatoties uz to, ka tiek piedāvātas dažādas pēdu pārkopēšanas metodes, tomēr tās visas ieteicams pielietot laboratorijas apstākļos, jo pēdu pārkopēšanai pielietojamie materiāli nav ātri un ērti pielietojami bez iepriekšējas to sagatavošanas. Tomēr veicot piedāvāto pārkopēšanas materiālu izpēti un analīzi, teorētiski autore piedāvā veikt joda tvaiku vizualizēto pēdu fiksāciju ar silikona pastu Mikrosil (Zviedrija) vai Silmark (Holande) pastas sajaukšanas procesā ar cietinātāju piejaukt cieti, jo kā iepriekš veiktie pētījumi parādīja, ka ciete reaģējot ar joda tvaikiem, iekrāsojas zilgani violeta krasā. Autore secina, ka praktiska apstiprinājuma iegūšanai būtu nepieciešams veikt eksperimentālo sēriju ar mērķi pārbaudīt sniegtās teorētiskās atziņas praktiskā pielietojuma patiesumu, eksperimenta laikā arī noskaidrojot nepieciešamās proporcijas iespējamā pārkopēšanas materiāla sagatavošanai.

Bibliogrāfija

- Adcock J.M. (1977) The Development of Latent Fingerprints on Human Skin: The Iodine-Silverplate Transfer Method. *Journal of Forensic Sciences*, Vol 22 (3), 599–605.
- Andrianova V.A., Kapitonov V.J. (1985) Sredstva i metodi vijavljenija, fiksaciji i izjatjija sljedov ruk. Moskva: Ministjerstvo vnutrennjih džel SSSR Vsjesoznuznij nauchno – issljedovatjeljskij institut. (In Russian).
- Baldunciks J. (1999) Svesvardu vardnica. Rīga: Jumava. (In Latvian).
- Centoricka M. (2002) Pirkstu pēdu atklšanas un iznemsanas līdzekli un metodes. Rīga: Latvijas Vestnesis. (In Latvian).
- Eriksone S.A., Risplings U. (2000) Identifikācijas pamati. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija. (In Latvian).
- Indulens I. (1972) Kriminālistiska macība par pedam. Rīga: Petera Stuckas LVU redakcijas un izdevniecības nodala. 84. lpp. (In Latvian).
- Ishchenko J. P. (2013) Kriminālistjika. Moskva: Izdateljsstvo Pitjer. (In Russian).

- Krilov I. F. (1961) Sljedi na mestje prestupljenjija. Izdatjelstvo Ljenjingradskogo unjversitjeta. (In Russian).
- Pod redakciji Belkina R. S., (1979) Sovetskaja kriminaljistjika. Moskva: Juridicheskaja litjeratura. (In Russian).
- Pod redakciji Gerasimova I.F., Drapkina, L.J. (2000) Kriminaljistjika. Moskva: Visshaja shkola. (In Russian).
- Pod redakciji Belkina R. S., (1986) Sovetskaja kriminaljistjika. Moskva: Juridicheskaja litjeratura. (In Russian).
- Reichardt G.J., Carr J.C., Stone E.G. (1978). A Conventional Method for Lifting Latent Fingerprints from Human Skin Surfaces. *Journal of Forensic Sciences*, 23,135–141.
- Robinson E.M. (2010) *Crime Scene Photography*. Second Edition. Washington: Elsevier.
- Vernon J. G. (2006) *Practical Homicide Investigation. Tactics, Procedures, and Forensic Techniques*. New York: Taylor & Francis.
- Wilkinson D., Misner A. (2003). Iodine& a-Naphthoflavone for Visualising Fingerprints on Human Skin. 1–7. <http://www.remp-grc.gc.ca/fsis-ssji/firs-srij/bulletins/iodine-iodend.htm>.
- Zujev J.I. (1969) Obnaruzhenjije, fiksacija i izjatjije sljedov. Moskva: MVD SSSR Vsesojuznij nauchno – issljedovateljskij institut. (In Russian).

Iodine Fuming and Possibilities of its Usage for Visualisation of Papillae Pattern Prints on Human Skin

Summary

Nowadays under circumstances of transformation physical methods, for example iodine fuming, are widely used for visualisation of papillae pattern prints. Along with developing technologies requirements to the methods applied are also increasing. That is why there is a necessity to improve the methods used for visualisation of papillae pattern prints. The choice of method is determined by several factors, for example, by possibilities of its usage under laboratory conditions, on the crime scene without influencing the result.

The aim of the article is to research and analyse the possibilities of usage of iodine fuming for visualisation of papillae pattern prints on human skin.

The tasks of the article are to make a historical research of development of iodine fuming and of its development tendencies; to analyse the possibility of its usage on the skin of a living person and of a dead person, as well as of its usage under laboratory conditions and on the crime scene; to identify and analyse advantages of iodine fuming and to identify its risk factors.

The following problem of usage of iodine fuming has been identified: Firstly, iodine vapours are toxic, and that is why it is not recommended to apply them for visualisation of papillae pattern prints on the skin of living human being. Secondly, due to the toxicity it is recommended to apply it under laboratory

conditions. Thirdly, fixation and visibility of prints visualised is of short duration. Fourthly, there is compliance of succession of method principle and factors affecting it.

Novelty. Fixation of prints visualised by iodine fuming by using silicon.

Conclusions. Because of high toxicity application of iodine fuming for visualisation of papillae pattern prints on human skin is possible only on the skin of a dead person. To visualise papillae pattern print on the skin of a living person is necessary to choose other method, for example, dusting of papillae pattern prints with dactyloscopic powder. Due to toxicity it is recommended to use this visualisation method under laboratory conditions. Theoretically it is possible to copy the papillae pattern prints visualised by iodine fuming on the silicon.

Key words: human skin, papillae pattern prints, visualization, iodine fuming.

NOZIEGUMA UN NOZIEDZĪGUMA JĒDZIENA SATURS

Jēdziena “noziedzīgs” daba ir pietiekami komplicēta, jo ietver sevi kā formāli juridisko, tā arī sabiedriski determinētu elementu. Ja formāli juridiskais noziedzīguma skaidrojums ir pietiekami nepārprotams, tad socioloģiskais sevi ietver vairākas komponentes, tai skaitā arī zināmu emocionālu fonu. Jēdziens “noziedzīgs” ir cieši saistīts ar dabisko tiesību evolūciju un sabiedrības fundamentāljiem uzskatiem par prettiesiskumu. Aizvien biežāk tiek izteiktas idejas par “sapratīgajām tiesībām”, kas, lielākā mērā nekā klasiskais romāņu-ģermāņu tiesību normas formālais skaidrojums, korelētu ar sabiedrībā valdošo viedokli.

Atslēgas vārdi: noziedzīgs nodarījums, devianta uzvedība, personas noziedzīgs stāvoklis.

Pati par sevi noziedzība ir jebkuras industriālas sabiedrības pavadošais elements. Piemērotāko definīciju situācijai, kas izraisa personā kriminālu motivāciju, sniedz anomijas teorijas autors R. Mertons, kuras pamatā ir indivīdu intelektuālās vajadzības un to neatbilstība reālajām iespējām.

Ši pretruna sabiedrības evolūcijas gaitā nav izskaužama, tāpēc runa var iet tikai par noziedzības ierobežošanu, pieturot to pieļaujamā līmenī, nevis tās pilnīgu izskaušanu. Tai pašā laikā jāņem vērā ekonomiskais faktors, jo nav pieļaujama tādu finanšu līdzekļu tērēšana noziedzības novēršanai, kad šo līdzekļu apjoms pārsniedz iespējamo ekonomisko efektu, ko dotu noteikta skaita noziedzīgu nodarījumu novēršana. Sevišķi aktuāli tas ir mūsdienu finansiālās krīzes apstākļos, kad jebkuri finansiālie tēriņi jāsamēro ar iespējamo ekonomisko efektu. Viens no nozīmīgākajiem valsts tiesību aizsardzības iestāžu darbības efektivitātes rādītājiem ir recidīva ierobežošana. Ir jānoskaidro, cik lielā mērā to darbība spēj ierobežot recidīvu un atslogot Ieslodzījuma vietu pārvaldes darbu, samazinot brīvības atņemšanas sodu izcietušo personu skaitu un, tādējādi, dekriminālizējot sabiedrību.

No politiskā viedokļa to var traktēt kā sevišķu mākslu cilvēku uzvedības virzīšanai vajadzīgajā gultnē, t. i., piespiest viņus, izmantojot gan pozitīvās motivācijas, gan piespiedu līdzekļus, atturēties no noziedzīgās darbības. Tieši pozitīvās motivācijas metodēm ir jābūt noteicošām valsts tiesību aizsardzības iestāžu darbībā (Sokolov 2002).

Noziedzības cēloņi nav saistīti tikai ar valstī pastāvošajām sociālajām un ekonomiskajām problēmām. Bieži vien nozieguma iemesli slēpjas tā izdarītāja sociālās funkcionēšanas prasmju un iemaņu trūkumā, personas kroplīgajos pretsabiedriskajos uzskatos, sabiedrībai svešu vērtību fetišēšanā un pretsabiedriskā dzīvesveidā pirms nozieguma izdarīšanas. Svarīgi ir minētos uzskatus un kriminālās izpausmes nepieļaut soda izciešanas laikā, radot priekšnosacījumus personas tikumiskajai pilnveidei, uzvedības korekcijai, sociālajai rehabilitācijai.

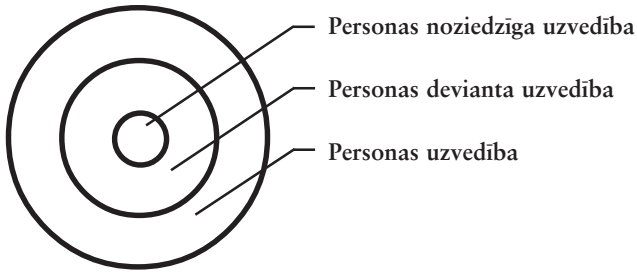
Dažreiz par optimālāko varētu uzskatīt soda nepiemērošanu situācijās, kad tā nepieciešamība ir apstidama. Krievu kriminologs G. Hohrjakovs diezgan tēlaini apraksta neformālās ārpustiesas regulēšanas situācijas, kad milicijas iecirkņu inspektori nenoved lietu līdz izmeklēšanai un tiesai pat gadījumos, kad personas viņu apkalpojamajos iecirkņos izdara nopietnus pārkāpumus (Hohrjakov 2000; 511). Tādējādi viņi uzskata, ka var iztikt bez soda, un, ka kauna sajūta, kuru pārdzīvoja pārkāpēji, turpmāk būs labs brīdinošs līdzeklis, un vainīgais spēs novērtēt viņam izrādīto uzticību. Citiem vārdiem sakot, vara šo inspektoru personā ieguva sabiedrisku raksturu, un viņi vairāk apelēja nevis pie valsts tiesiskajiem, bet gan sabiedriskajiem iedarbības līdzekļiem.

Tāda iespēja pastāv arī mūsu iecirkņu inspektoru darbā. Protams ir jārēķinās ar to, ka atrisinot situāciju bez krimināltiesiskās iedarbības pret personu, policijas inspektora darbs netiek reģistrēts un novērtēts tik nozīmīgi kā gadījumos, kad tiek uzsākts kriminālprocess. Taču šajā gadījumā ir jāņem vērā tas pozitīvais efekts, kas var tikt sasniegts iesaistot vietējo kopienu krimināltiesiskā konflikta risināšanā, kā tas bieži tiek darīts tādās uz tradīciju pielietošanu tendētās valstīs kā, piemēram, Japāna, kuras pieredzi noziedzības ierobežošanā var uzskatīt par unikālu.

Noziedzības kā sociāli tiesiskas parādības pamatelements ir konkrētas personas izdarīts noziedzīgs nodarījums. Nodarījuma jēdziens ir loģisks un saprotams, savukārt noziedzīguma jēdziens nav vērtējams tikpat viennozīmīgi.

Analizējot šos jēdzienus neizbēgami jāsaskaras ar tādu pašsaprotamu terminu kā personas uzvedība, kura var tikt raksturota kā pozitīvi, tā arī negatīvi. Apskatot personas uzvedības saturu grafiski, ir redzams, ka tās jēdziens sašaurinās pārejot pie deviantās uzvedības, un vēl šaurāks tas kļūst noziedzīgas uzvedības gadījumā (skat. att. Nr. 1.).

Noziedzīga nodarījuma gadījumā tiek pētīts tieši šis, visšaurākais uzvedības modelis.

Att. 1.

Saskaņā ar Krimināllikumu, par noziedzīgu nodarījumu “atzistams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarišanu draud kriminālsods”.

Šāds noziedzīga nodarījuma definējums neatklāj viņa saturu. Tas tikai daļēji nosprauž robežas starp noziedzīgu un nenoziedzīgu rīcību. Turklāt, tā izstrādātājs pilnīgi abstrahējas no šīs rīcības socioloģiskā vai kriminoloģiskā satura.

Tiesnešu neatkarības institūta darbības apstākļos tas rada noteiktus riskus vienveidīgai tiesu praksei līdzīgās lietās. Tas, savukārt, zināmā mērā apdraud tiesiskās paļāvības principa darbību.

Iespējama problēmas risinājums var būt saistīts ar noziedzīgā nodarījuma satura dziļāku izpēti. Šai sakarā ir vērts atgriezties pie idejas par personas noziedzīgo stāvokli, kurš pēc būtības raksturo noziedzīgā nodarījuma subjektu un subjektīvo pusi.

Interesi izraisa tas, ka angļu-sakšu tiesībās doktrinālā līmenī tāpat noziedzīgas rīcības norobežošanai no nenoziedzīgas tiek izmantots personas noziedzīgā stāvokļa kritērijs.

Ir skaidrs, ka formāli juridiskā pieeja ne tikai neatklāj noziedzīga nodarījuma un noziedzīguma jēdzienu saturu, bet neļauj pietiekami precīzi norobežot noziedzīgu rīcību no nenoziedzīgas. Pēc Franca fon Lista domām, to var izdarīt tikai kriminālā socioloģija vai kriminoloģija, kuru viņš, atšķirībā no krimināltiesībām, uzskata par precīzu zinātņi jeb pat dabaszinātņi. Mēģinot atrast personas noziedzīgā stāvokļa jēdziena skaidrojumu, autors saskarās ar situāciju, ka tiesību zinātnieki ar to faktiski nenodarbojas. Visdziļāko šā jēdziena analīzi izdevās atrast Kriminālajā psiholoģijā.

Tā par personas noziedzīgo stāvokli uzskata tādu personas īpašību, kas raksturo tās gatavību noteiktā situācijā izdarīt noziedzīgu nodarījumu (Pastušeņa 2007). Šāda gatavība ne vienmēr tiek realizēta noziedzīgā nodarījumā, taču labvēlīgos apstākļos, kurus izslēgt nav iespējams, tā noteikti izpaudīsies personas noziedzīgas uzvedības formā.

Veicot kompleksus pētījumus, sadarbojoties ar speciālistiem ekonomikā un sociālajā psiholoģijā, Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūta ietvaros izdevās identificēt vairākas juridiska un sociāla rakstura problēmas, it sevišķi jautājumā par faktoriem, kuri varētu atturēt personas no noziedzīgas rīcības.

Tas viss ļauj cerēt uz to, ka krimināltiesību zinātnē pastāv reālas iespējas veikt noteiktu izrāvienu, kas ļautu atteikties no formālās pieejas kā pašam noziedzīgam nodarījumam, tā arī to izdarijušai personai.

Tikai tādā veidā var identificēt tās problēmas, kas determinē noziegumu izdarīšanu, un, identificējot tās, mēģināt tās novērst.

Bibliogrāfija

- Hohrjakov G.F, (2000). Kriminologija. Moskva: Jurist (In Russian).
Merton, R. (1968) Social Theory and Social Structure.
Pastušeņa A.N (2007) Kriminālā psiholoģija (In Russian).
Sokolov A, (2002) Pravovoje gosudarstvo: ot ideji do materializacii (In Russian).

Содержание понятий преступления и преступного состояния личности

Резюме

Природа понятия «преступный» достаточно сложна, так как содержит так как содержит ряд элементов как формально юридического, так и общественно детерминированного характера. Если формально юридическое определение является достаточно ясным, то социологические версии включают в себя несколько компонентов, которые не лишены некоторого эмоционального фона. Понятие «преступный» теснейшим образом связано с эволюцией естественного права и фундаментальными взглядами на противоправность. Все чаще высказывается идея о разумном праве, в большей степени чем классическое римско-германское право, коррелирующее с господствующими в обществе мнениями.

Ключевые слова: преступное деяние, девиантное поведение, преступное состояние личности.

ELEKTROENERĢIJAS NELIKUMĪGA LIETOŠANA

Raksta mērķis: izanalizēt problemātiku, kas saistīta ar elektroenerģijas patvaļīgu patērēšanu (zādzību), par kuru atbilstoši Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā un Krimināllikumā noteiktajam ir paredzēts sods, kā arī izstrādāt iespējamajos risinājumus minēto noziegumu novēršanai. Elektroenerģijas nelikumīga lietošana izraisa nopietnus zaudējumus un var apdraudēt ne tikai elektroenerģijas piegādi, bet arī cilvēku drošību, problēma valstiskā līmenī jārisina stingri un konsekventi, iespējams, pat paredzot grozījumus normatīvajā regulējumā. Pēc autora viedokļa, normu piemērošana līdz šim laikam nebija pietiekami efektīva. Darbā tika izpētīti nelikumīgas lietošanas gadījumi, tiesvedības praksē, tiesību normu interpretācija, kā arī piemērošana, izdarīti personīgie secinājumi un sniegti priekšlikumi situācijas uzlabošanai.

Atslēgas vārdi: elektroenerģijas nelikumīga lietošana, noziegumu statistika, sankcijas.

Elektroenerģijas komercuzskaite

Lai noteiktu apstākļus, kā jāuzskaita elektroenerģija, un kontrolētu elektroenerģijas uzskaiti, tādējādi samazinot draudus pieļaut nelikumīgu elektroenerģijas lietošanu, pastāv atbilstošs normatīvs regulējums.

2011. gada 29. novembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi”, kas stājas spēkā 2011. gada 15. decembrī, noteic precīzu kārtību, kā jāveic patērētās elektroenerģijas uzskaitē. Lai norēķinātos par izlietoto elektroenerģiju, lietotāja elektrotīklos jābūt uzstādītiem sistēmas operatora reģistrētiem elektroenerģijas komercuzskaites mērāparātiem.

Saskaņā ar minēto noteikumu 56. punktu, lietotājs ir civiltiesiskā kārtībā mantiski atbildīgs par iejaukšanos elektroenerģijas komercuzskaites mērāparātu darbībā, plombu tīšu bojāšanu vai viltošanu, savās telpās un teritorijā uzstādīto elektroenerģijas komercuzskaites mērāparātu vai sistēmu pirmsuzskaites ķēžu, plombu, kā arī automatizētās uzskaites sistēmu un sakaru līniju saglabāšanu un to tehnisko stāvokli.

Vērts atzīmēt, ka minētā norma skaidri norobežo materiālo atbildību, jo iepriekš pastāvēja strīdi par to, un vairākums lietotāju apstrīdēja sistēmas operatora darbību administratīvajā tiesā. Piemēram, administratīvajā kārtībā tika izskatīta lieta Nr. A42415205 Viktora prasība par energo-

apgādes komersanta lēmuma atcelšanu (<http://www.tiesas.lv/e-pakalpojumi/tiesvedibas-gaita>, 09.05.2008). Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments, izskatot lietu Nr. SKA-214/2008, atzina, ka saskaņā ar 10.04.2008. grozījumiem Elektroenerģijas tirgus likuma likumdevējs neregulējis turpmāko tiesvedības kārtību lietās, kuras administratīvajā tiesā jau ir ierosinātas. Tādējādi jautājums par Lietotāja materiālo atbildību tika atrisināts.

Autors uzskata, ka minēto normu lietderīgi papildināt arī ar to, ka lietotāja administratīvo un kriminālatbildību regulē Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa un Krimināllikuma normas.

Tāpat strīdos par nelikumīgu lietošanu un parāda par neuzskaitīto elektroenerģiju atgūšanu, autors iesaka piemērot Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta atziņu lietā Nr. SKA-490/2008 – “Nav nozīmes, kurš veica nelikumīgu pieslēgumu, svarīgi ir tas, ka šāds nelikumīgs pieslēgums pastāvēja, kā arī tas, ka lietotājs guva labumu no šāda pieslēguma”.

Elektroenerģijas nelikumīga lietošana

Neuzskaitītās elektroenerģijas gadījumi var rasties no lietotāju atkarīgu un neatkarīgu apstākļu dēļ. No lietotājiem neatkarīgie neuzskaitītās elektroenerģijas gadījumi var izpausties, piemēram, kā uzskaites vai komercuzskaites mēraparātu bojājumi.

Saskaņā ar 2011. gada 29. novembra Ministru kabineta noteikumu Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” 12. punktu “Ja konstatē elektroenerģijas komercuzskaites mēraparāta nepareizu darbību vai kļūdu aprēķinos, piegādātās elektroenerģijas un pakalpojumu apjomu precīzē par visu laiku no brīža, kad elektroenerģijas komercuzskaites mēraparāts sācis darboties nepareizi, vai, ja šis brīdis nav nosakāms, – par pēdējo norēķinu periodu. Pārrēķinu izdara, ņemot vērā vidējo elektroenerģijas un pakalpojumu apjomu iepriekšējā norēķinu periodā vai vidējo elektroenerģijas un pakalpojumu apjomu pēc uzskaites atjaunošanas”. Minētās situācijas praksē ir atrisināmas un problemātiska ar tiem nepastāv.

Diemžēl vairākums gadījumu, kad tiek lietota neuzskaitītā elektroenerģija, ir saistīti ar lietotāju nesankcionētu darbību. Tie izpaužas gadījumos, kad:

- ja konstatēts apzināts neuzskaitītās elektroenerģijas gadījums, ierīkojot slēptpieslēgumu (ierīkots pirms uzskaites pieslēgums, pirms

uzskaites pastāvīgi pieslēgtas atsevišķas elektroierīces vai elektroiekārtas).

- ja konstatētais neuzskaitītās elektroenerģijas gadījums radies lietotāja apzinātas rīcības (darbības vai bezdarbības) rezultātā (apzināti traucēta uzskaites darbība).

Patvaļīgums nozīmē to, ka persona, izmanto elektroenerģiju bez attiecīgā enerģijas daudzuma uzskaites apmaksai (Krastiņš, Niedre 1999).

Nelikumīga elektroenerģijas lietošana, ierīkojot pieslēgumu bez uzskaites

Nelikumīga elektroenerģijas lietošana, ierīkojot slēptu pieslēgumu pirms uzskaites, var izpausties, kā:

- patvaļīgi ierīkoti pieslēgumi uz sistēmas operatora līnijas, pievienojot vadu (kabeli) un pieslēdzot nepieciešamo elektroenerģijas patērēšanas vietu. Šie ir gan lietotājiem ļoti bīstami pieslēgumi, gan apdraud citu personu drošību. Vairākums nelikumīgu pieslēgumu izveido ar paštaisītiem bīstamiem pievienojumiem.
- izveidojot pievienojumu pie elektroenerģijas skaitītāja pienākošā fāzes vada spaiļi pirms uzskaites (vai pirms uzskaites aizsardzībai) un pēc uzskaites drošinātāju (kontakta), apejot skaitītāju.
- pie elektroenerģijas skaitītāja pienākošā fāzes vada spaiļes (pirms uzskaites), pievienojot speciālās ierīces, lai samazinātu skaitītāja rādījumus.
- zem skaitītāja pieslēgspaiļu vāciņa, veicot fāzes vada pārvienojumu. Šajā gadījumā elektroenerģija tiek uzskaitīta daļēji.
- piemērojot speciāli izveidotās ierīces, kas sniedz iespēju nelikumīgi lietot elektroenerģiju.

Pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumu Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” 108. punktu – ja, pārbaudot lietotāja elektroietais, sistēmas operators konstatē, ka patvaļīgi ierīkots pievienojums pirmsuzskaites ķēdēm vai lietotājs elektroenerģiju lieto bez elektroenerģijas komercuzskaites mērāparāta un minēto darbību dēļ ir samazināts elektroenerģijas patēriņa rādījuma lielums vai radīta iespēja elektroenerģiju lietot bez maksas, sistēmas operators par konstatēto faktu sastāda aktu, un pieprasa lietotājam un lieciniekiem sniegt paskaidrojumus. Saskaņā ar minēto noteikumu 111. punktu – ievērojot dokumentēto lietotāja komercuzskaites mērāparāta stāvokli un pārkāpuma

faktu, kā arī liecinieku un lietotāju paskaidrojumus, ja tādi tiek sniegti, sistēmas operators pārrēķina elektroenerģijas, sistēmas pakalpojumu, palīgpakalpojumu un obligātā iepirkuma komponentu apjomu par laika posmu no pēdējās sistēmas operatora veiktās lietotājam uzstādītā komercuzskaites mēraparāta pārbaudes dienas līdz pārkāpuma atklāšanas dienai (pieņemtais patvaļīga elektroenerģijas patēriņa laiks).

Minēto situāciju atklāšanā būtiski ir konkrēti, korekti un detalizēti nofiksēt lietas apstākļus, lai nepieļautu vienpusību, nepilnību un neobjektivitāti, nerastos šaubas par konstatēto pārkāpumu un vainīgās personas nesankcionētu darbību, un minēto pierāda tiesu prakse.

20.06.2012. Preiļu rajona tiesā skatīta krimināllieta Nr. 11320001612 (<http://www.tiesas.lv/e-pakalpojumi/tiesvedibas-gaita>), kurā personai celta apsūdzība par Krimināllikuma 182. p. 1. d. paredzēta noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu (par patvaļīgu elektroenerģijas patērēšanu atkārtoti gada laikā). Ar 2012. gada 22. jūnija Preiļu rajona prokurora tieslietu padomnieka Z. Pastara norādījumu Nr. 4/944 “Par konstatētajiem trūkumiem elektroenerģijas patvaļīgas patērēšanas faktu fiksēšanā un tā rezultātā radītā kaitējuma aprēķināšanā” (Preiļu rajona prokuratūra, 2012) konstatēts, ka patvaļīgas pieslēgšanas gadījumos, kuri tika izskatīti šajā kriminālprocesā, aktu par neuzskaitīto elektroenerģiju sastādītāji patvaļīgajā pieslēgumā izmantotā vadītāja šķērssgriezumu ir noteikuši “uz aci”, vadoties no savas darba pieredzes un zināšanām. Prokurors norādīja, ka vadītāja šķērssgriezuma noteikšanas “uz aci” metode ir ļoti nepārliciecināša un nedroša no vainīgās personas vainas pierādīšanas viedokļa, jo būs iespējams apstrīdēt tādā veidā noteiktu vadītāja šķērssgriezumu, apgalvojot, ka vadītāja šķērssgriezums bija mazāks nekā ir fiksēts aktā par neuzskaitīto elektroenerģiju. Lai novērstu iespēju apstrīdēt un apšaubīt patvaļīgajā pieslēgumā izmantotā vadītāja šķērssgriezumu, ieteikts, ka šķērssgriezuma noteikšanā ir jāizmanto attiecīga, šķērssgriezuma noteikšanai paredzēta, mērierīce vai instruments un aktā par neuzskaitīto elektroenerģiju ir obligāti jāfiksē ne tikai vadītāja šķērssgriezums, bet arī instruments, ar kura palīdzību šķērssgriezums ir noteikts.

Tāpat minētā kriminālprocesā iztiesāšanas gaitā tika konstatēts, ka sistēmas operatora darbinieki, konstatējot patvaļīgu pieslēgumu elektrolinijai, neizmanto visas iespējas, lai iegūtu un saglabātu pierādījumus par aktā par neuzskaitīto elektroenerģiju norādīto, patvaļīgajā pieslēgumā izmantoto, vadītāju un tā šķērssgriezuma lielumu, proti: darbinieki neizņem un nepievieno aktam patvaļīgajā pieslēgumā izmantoto, vadītāju kopumā vai vismaz tā fragmentu pieslēguma vietā vai ievades objektā vietā. Elek-

troenerģijas patvaļīgas patērēšanas gadījumā, elektrolīnijai patvaļīgi pieslēgtais vadītājs ir lietiskais pierādījums (gan Latvijas APK 243. p. 1. d. un 2. d., gan Kriminālprocesa likuma 134. p. 1. d. izpratnē), jo ir ticis izmantots vai nu administratīvā pārkāpuma izdarīšanai (Latvijas APK 98.¹. p. 2. d.) vai arī noziedzīga nodarījuma izdarīšanai (Krimināllikuma 182. p. 1. d.).

Minētās krimināllietas iztiesāšanas gaitā tika konstatēts, ka nodarītā zaudējuma aprēķins daļēji tiek veikts, balstoties nevis uz objektīvi noskaidrotiem faktiem, bet gan pamatojoties uz komisijas subjektīvu, nemotivētu viedokli. Konkrēti, jautājums bija par neuzskaitītas elektroenerģijas aprēķinu, kāpēc aprēķins veikts tieši par 12 stundām, bet nevis par 10, 8 vai 5 stundām.

Ievērojot minēto, sistēmas operatoram tika ierosināts apsvērt iespēju ieviest praksē sekojošus uzlabojumus elektroenerģijas patvaļīgas patērēšanas gadījumu fiksēšanā un nodarītā kaitējuma aprēķināšanā:

- aktā par neuzskaitīto elektroenerģiju kā obligātu lielumu vienmēr norādīt patvaļīgi pieslēgtā vadītāja šķērsgriezumu.
- patvaļīgi pieslēgtā vadītāja šķērsgriezumu, it sevišķi, ja akta sastādīšanā piedalās vainīga persona vai liecinieki, noteikt instrumentāli nevis “uz aci”, aktā par neuzskaitīto elektroenerģiju jebkurā gadījumā norādot instrumentu, ar kuru tika noteikts vadītāja šķērsgriezums.
- patvaļīga pieslēguma gadījumā, aktam par neuzskaitīto elektroenerģiju kā pierādījumu pievienot patvaļīgi pieslēgto vadītāju vai vismaz kādu fragmentu no šī vadītāja, aktā obligāti norādot to priekšmetu skaitu un individuālās pazīmes, kas tiek pievienotas aktam kā pierādījumi. Šos priekšmetus glabāt līdz brīdim, kad akts par neuzskaitīto elektroenerģiju kopā ar izņemtajiem priekšmetiem tiek nodots Valsts policijai attiecīgas lietvedības uzsākšanai.
- komisijām, kas izskata aktus par neuzskaitīto elektroenerģiju un šajā sakarā pieņem lēmumus par neuzskaitītās elektroenerģijas aprēķinu, lēmumos vienmēr būtu jānorāda kritēriji, motivācija un apstākļi, kas ņemti vērā, nosakot konkrētu stundu skaitu diennaktī, kad elektroenerģija ir patvaļīgi patērēta.

Autors pozitīvi vērtē minēto norādījumu piemērošanas nepieciešamību un pārliecināts, ka šādu precizējumu ieviešana vienkāršotu vainīgo personu vainas pierādīšanu, un padarītu faktiski neiespējamu sistēmas operatora veikto neuzskaitītās elektroenerģijas aprēķinu apstrīdēšanu vai apšaubīšanu no vainīgās personas puses.

Nelikumīga elektroenerģijas lietošana apzināti traucējot uzskaites darbību

Nelikumīga elektroenerģijas lietošana, apzināti traucējot uzskaites darbību, var izpausties sekojoši:

- komercuzskaites skaitītājam atslēdzot nulles vadu, tad skaitītājs neuzskaita patērēto elektroenerģiju.
- bojājot skaitītāja mehānisma vāku, kā rezultātā skaitītāja mehānisms ir brīvi pieejams un ir iespējams izdarīt iejaušanos skaitītāja darbībā.
- bojājot elektroenerģijas komercuzskaites skaitītāja mehānismu vāka plombas, tādējādi ļaujot piekļūt skaitītāja mehānismam. Atvērtajam skaitītājam ir iespējams izdarīt iejaušanos tā darbībā.
- lietotāja telpās uzstādītajam komercuzskaites skaitītājam bojājot pieslēgspaiļu vāciņa plombējumu, kā rezultātā redzamais elektroenerģijas patēriņa rādījuma lielums nevar tikt uzskatīts par pareizu.
- elektroenerģijas komercuzskaites skaitītāja mehānismu vākā izveidojot caurumu, caur kuru ar stieples palīdzību tiek traucēta skaitītāja mehānisma darbība.
- magnētu pielietošana, lai bremzētu skaitītāju diskus.
- bojājot (viltojot) plombas, fāzu sprieguma spoļu tiltiņu atvienošana, lai nofiksētu atvērtā stāvoklī, rezultātā elektroenerģija tiek uzskaitīta daļēji vai neuzskaitīta pilnīgi (atkarībā no atvienoto tiltiņu skaita).
- bojājot spoles, korpusu, mērmaiņus, displeju.

Autors, pētot sistēmas operatora pašreizējo tiesvedības praksi sakarā ar nelikumīgu elektroenerģijas lietošanu, apzināti traucējot uzskaites darbību, konstatēja, ka pastāv sarežģīta prakse, un līdz šim nav izveidota judikatūra lietās par komercuzskaites mērparātu spoļu bojājumiem. Piemēram, civillietā Nr. C30740712 (<http://www.tiesas.lv/e-pakalpojumi/tiesvedibas-gaita>), kurā sistēmas operators kā atbildētājs neatzīst personas prasību par AS “Sadales tikls” dokumentu atzīšanu par spēkā neesošiem, persona norādīja, ka komercuzskaites mērparāts neatrodas viņa telpās, līdz ar to viņš nevar būt atbildīgs par tā bojāšanu. Savukārt, sistēmas operators paskaidroja, ka liecinieka klātbūtnē prasītāja skaitītājs un plombas 2012. gada 22. martā tika noņemtas, ievietotas noplombējamais drošības maisos un nosūtītas uz Metroloģijas laboratoriju ekspertīzes veikšanai. Ar skaitītāja izņemšanu saistītās darbības tika fiksētas aktā par lietisko pierādījumu izņemšanu nosūtīšanai uz ekspertīzi. Noplombētais drošības maiss ar skaitītāju tika nosūtīts uz ekspertīzi akreditētā laboratorijā, kā to nosaka Ministru kabineta noteikumu “Elektroenerģijas

tirdzniecības noteikumi” 109. punkts. Saskaņā ar Metroloģijas laboratorijas ekspertīzes slēdzienu Nr. 660, skaitītājs neuzskaita patērēto elektroenerģiju “B” fāzē, jo skaitītājam ir bojāta “B” fāzes sprieguma spole. Bojājums radies paaugstināta sprieguma rezultātā, kas vairakkārt pārsniedzis tikla spriegumu. Laboratorija slēdzienā Nr. 660 norāda uz to, ka sprieguma spole ir sabojāta ar speciālu augstspriegumu ražojošu ierīci, kura, nebojājot skaitītāja plombējumu, tikusi pieslēgta elektrotīklam aiz ievada aizsardzības aparāta, t.i. – pieslēgta no lietotāja elektrotīkla puses. Līdz ar to, ekspertīzē ir nepārprotami konstatēta iejaukšanās skaitītāja darbībā ar speciāli šim mērķim izveidotu ierīci, kas turklāt ir veikta apzināti un ar konkrētu mērķi – radīt iespēju patērēt elektroenerģiju prasītāja objektā, lielākā daudzumā nekā to uzskaitītu patērētās elektroenerģijas uzskaitē uzstādītais skaitītājs.

Ja tiek veikta prettiesiska darbība, izdarot skaitītājā attiecīgās izmaiņas, piegādātajam vairs nav iespējams uzskaitīt visu izlietoto elektroenerģiju. Līdz ar to elektroenerģijas prettiesiskas lietošanas gadījumā nav iespējams konstatēt pašu prettiesisko darbību citādi, kā vien konstatējot, ka mērāparāts ir bojāts un radīta iespēja elektroenerģiju lietot bez uzskaites un bez maksas. Pamatojoties uz iepriekš minētajiem faktiem, AS “Sadales tīkls” uzskatīja, ka visi lietā esošie apstākļi liecina par to, ka skaitītājs nav uzskaitījis patērēto elektroenerģiju “B” fāzē, – to apstiprina gan pārbaudes laikā veiktie slodzes mērījumi, gan arī Metroloģijas laboratorijas ekspertīzes slēdziens. Tas nozīmē, ka apmaksu par patērēto elektroenerģiju Prasītājs veicis tikai par skaitītāja uzskaitītās elektroenerģijas apjomu “A” un “C” fāzēs, savukārt, pārrēķinu AS “Sadales tīkls” ir veikusi tikai par “B” fāzē patērētās, bet neuzskaitītās elektroenerģijas apjomu. Tāpat sistēmas operators konstatēja, ka pēc 2012. gada 22. marta (skaitītāja noņemšanas un jaunā skaitītāja Nr. 53103053 uzstādīšanas dienas), elektroenerģijas patēriņš prasītāja objektā ir pieaudzis apmēram divas reizes. Atbilstoši minēto noteikumu 107. punktam, saskaņā ar veikto pārrēķinu, AS “Sadales tīkls” izrakstīja pārrēķina rēķinu. Pārrēķins fiksē to elektroenerģijas daudzumu 13957 kWh, ko lietotājam bez (sabojātā mērāparāta) uzskaites bija iespējams patērēt (un, kas, iespējams, arī ticis patērēts, bet, ko skaitītājs spoles bojājuma rezultātā “B” fāzē neuzskaitīja) prasītāja objektā, un par ko attiecīgi netika veikta samaksa. Ņemot vērā minēto, sistēmas operators uzskata, ka pieteicēja prasība ir nepamatota, līdz ar to lūdza tiesu to noraidīt.

Minētā lieta vēl nav izskatīta, taču autors uzskata, ka sistēmas operators var pastiprināt savas pozīcijas ar Rīgas Tehniskās universitātes

2011. gada veikto pētījumu par indukcijas tipa elektroenerģijas skaitītāju spriegumspoļu bojājumu identifikāciju (Lavrinovičs, 2011). Pētījuma autori skaidri noformulēja sprieguma spoļu bojājumu iemeslus un iedarbību, kā arī raksturoja, kādos gadījumos sprieguma pieslēgums veidots apzināti, izvairoties no citu instalācijas un pieslēgtās slodzes elementu bojāšanas. Tādējādi minētais pētījums sistēmas operatoram var būt noderīgs minētā strīda izskatīšanā un turpmākā praksē.

Elektroenerģijas nelikumīgas lietošanas statistika, sankcijas normatīvajos aktos un priekšlikumi situācijas uzlabošanai

Autors izpētīja sistēmas operatora – AS “Sadales tīkls” datus par sastādītajiem aktiem par nelikumīgu elektroenerģijas izmantošanu par periodu no 2008. gada līdz 2012. gadam (sk. 1. attēlu), kā arī policijā esošo lietu statistiku (sk. 2., 3. un 4. attēlus).

Sistēmas operators regulāri atklāj elektroenerģijas patvaļīga patēriņa un pārvades, kā arī sadales sistēmas ļaunprātīgas bojāšanas gadījumus. Jāatzīmē, ka atsevišķu personu nodarījumiem elektroenerģijas patvaļīgā patēriņā ir liela atkārtotības tendence. Pēc sistēmas operatora iekšējās statistikas, katru gadu tiek sastādīti no 677 līdz 1623 aktiem par patvaļīgi patērētu elektroenerģiju, kas saglabā stabilu tendenci nesamazināties, uz ko norāda energoapgādes komersanta aprēķinātā statistika.

1. attēls

Sastādīto aktu par nelikumīgu elektroenerģijas lietošanu skaits un summa (AS “Sadales tīkls”, 2013)

Kalendārais gads	Sastādīto aktu skaits	Summa (Ls)
2008	677	218335.99
2009	812	273886.66
2010	1597	555407.38
2011	1437	327582.05
2012	1623	532025.91

Apkopojot datus, autors konstatēja īpaši lielo gadījumu skaitu pieslēgumiem pirms uzskaites. Tos izveido, gan veicot nesankcionētus uzmetumus uz līnijām, gan slēpjot pieslēgumus, būvējot objektus.

Autors pieļauj, ka konstatētais neuzskaitīto elektroenerģijas gadījumu pieaugums saistīts ar klientu nolaidību elektroenerģijas lietošanas gadījumos un tādā veidā savu tēriņu samazināšanu, neapdomājot savas rīcības

būtību un sekas. Tāpat sastopamas citu personu krāpnieciskās darbības, sniedzot nelikumīgas lietošanas uzstādīšanas maksas pakalpojumus. Sistēmas operatora darbinieku un t.sk. autora praksē gūtā pieredze liecina, ka esošās tiesību normas nav pietiekami efektīvas, lai nelikumīgas elektroenerģijas lietošanā vainīgās personas saņemtu atbilstošu sodu. Tādējādi, situācijas sakārtošanai nepieciešams mūsdienu apstākļiem atbilstošs risinājums un modernizēts regulējums.

Ņemot vērā, ka nelikumīga elektroenerģijas lietošana nodara sistēmas operatoram mantiskus zaudējumus, un ir tiesību un likumības pārkāpums, tad par elektroenerģijas nelikumīgu lietošanu spēkā esošās tiesību normas paredz administratīvu vai kriminālatbildību.

Policijas darbinieki sadarbībā ar AS “Sadales tīkls” darbiniekiem katru gadu ierosina vairāk kā 100 administratīvās lietvedības par administratīvajiem pārkāpumiem pēc Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksa 98.¹ panta (Elektroenerģijas, siltum enerģijas un gāzes izmantošanas noteikumu pārkāpšana), taču arī šīs aktivitātes nav bijušas pietiekami efektīvas, lai atturētu no pārkāpuma izdarīšanas.

2. attēls

Sodu reģistrā ziņas pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 98.1 panta (LR IeM informācijas centrs, 2013)

Sastādīto administratīvo protokolu skaits	
2009. gads	120
2010. gads	278
2011. gads	377
2012. gads	387

Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksa 98.¹ panta sankcijā noteiktie naudas sodu apmēri, kas tika noteikti vairāk kā pirms 10 gadiem, nespēj nodrošināt tiem paredzētās funkcijas, jo inflācijas un pārkāpēju ienākumu pieauguma rezultātā tie atpaliek no naudas sodu apmēriem, kas noteikti citu pantu sankcijās.

Saskaņā ar Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksa 98.¹ panta prasībām par elektroenerģijas piegādes, tirdzniecības un lietošanas noteikumu pārkāpšanu uzliek naudas sodu fiziskajām personām līdz simts latiem, bet juridiskajām personām – līdz trīssimts latiem, savukārt, par elektroenerģijas patvaļīgu patērēšanu – uzliek naudas sodu fiziskajām personām no piecdesmit līdz divsimts latiem, bet juridiskajām personām – no divsimts līdz četrsimts latiem.

Vērts atzīmēt, ka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 37. panta 1. daļa noteic, ka lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā var uzsākt ne vēlāk kā sešu mēnešu laikā no pārkāpuma izdarīšanas dienas, bet, ja pārkāpums ir ilgstošs, – no pārkāpuma pārtraukšanas dienas. Autors vērs uzmanību, ka sistēmas operatoram nepieciešams ievērot minēto termiņu un nepieļaut minēto noilgumu, savādāk vainīga persona izvairīsies no administratīvā soda. Praksē personas, kas neievēro Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumus, administratīvi sodīti un vairākuma gadījumos atlīdzina sistēmas operatoram materiālus zaudējumus sakarā ar patvaļīgi patērēto elektroenerģiju.

Pamatojoties uz Krimināllikuma 182. pantu (Elektroenerģijas, siltumenerģijas un gāzes patvaļīga patērēšana, elektronisko sakaru pakalpojumu patvaļīga izmantošana), par elektroenerģijas patvaļīgu patērēšanu, ja ar to radīts ievērojams mantisks zaudējums, – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. Savukārt, par elektroenerģijas patvaļīgu patērēšanu, ja tas izdarīts lielā apmērā vai, ja to izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

Savukārt, saskaņā ar likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23. pantu – par ievērojamu mantisko zaudējumu atzīstams mantiskais zaudējums, kas nodarījuma izdarīšanas brīdī pārsniedz piecu, tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, savukārt, saskaņā ar 24. pantu atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kas izraisījis smagas sekas, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā izraisīta cilvēka nāve, nodarīti smagi miesas bojājumi vai psihiskas dabas traucējumi vismaz vienai personai, mazāk smagi miesas bojājumi vairākām personām, mantiskais zaudējums lielā apmērā vai radīts citāds smags kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm un tiesībām.

Krimināllikuma 182. panta jaunā redakcija stājās spēkā 01.04.2013. Vērts atzīmēt, ka pirms minētās redakcijas Krimināllikuma 182. panta bija paredzēta atbildība arī par elektroenerģijas patvaļīgu patērēšanu, ja tas izdarīts atkārtoti gada laikā. Tādējādi minētā noziedzīga nodarījuma atkārtotība Krimināllikumā vairs nav paredzēta, taču autors turpmāk diskutēs par nepieciešamību ieviest normu par brīdinājuma kārtības noteikšanu, jo, pēc autora domām, Krimināllikuma 182. panta piemērošana jau no Krimināllikuma stāšanās spēkā 1999. gada 1. aprīlī bija neveiksmīga. Līdz 2007. gada 19. jūlijam atbildība bija paredzēta par

būtisko kaitējumu, un Valsts policija par atklātajiem enerģijas zādzību gadījumiem visbiežāk atsakās ierosināt krimināllietas, aizbildinoties, ka nav pierādījumu būtiska kaitējuma. Tad no 19.07.2007. stājās spēkā norma par atkārtotību, kura izraisīja plašas diskusijas sabiedrībā un ar 2013. gada 1. aprīli tā zaudēja spēku. Savukārt, no 01.04.2013. paredzēta atbildība par nodarīto ievērojamo zaudējumu, ko autors var salīdzināt un paredzēt sekas līdzīgas, kā bija līdz 2007. gadam, jo, piemēram, jau ar 25.04.2013. lēmumu par kriminālprocesa Nr. 11320041312 izbeigšanu persona, kura nelikumīgi izlietoja elektroenerģiju uz summu Ls 216, tika atbrīvota no kriminālatbildības. Līdz ar to, autors turpmāk sniegs iespējamus priekšlikumus situācijas uzlabošanai.

Pamatojoties uz Krimināllikuma 182.¹ pantu (Nelikumīgas darbības ar patērētās elektroenerģijas, siltumenerģijas un gāzes komercuzskaiti), par iejaukšanos elektroenerģijas komercuzskaites mērāparātu darbībā vai par tās traucēšanu, vai par iekārtu, ierīču vai programmatūras izgatavošanu, pielāgošanu, izplatīšanu vai uzstādīšanu, ja tas rada iespēju personām patvaļīgi patērēt elektroenerģiju soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. Par tādām pašām darbībām, ja tās izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās vai, ja tās radījušas smagas sekas, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

3. attēls

Uzsākto Kriminālprocesu skaits pēc Krimināllikuma 182. p. un 182. prim. panta (LR IeM informācijas centrs, 2013)

	<i>KL 182. p.</i>	<i>KL 182 prim. p.</i>
2009. gads	15	3
2010. gads	19	7
2011. gads	35	32
2012. gads	41	45

4. attēls

Apsūdzēto personu skaits pēc Krimināllikuma 182. p. un 182. prim. panta (LR IeM informācijas centrs, 2013)

	<i>KL 182. p.</i>	<i>KL 182 prim. p.</i>
2009. gads	10	4
2010. gads	12	1
2011. gads	19	1
2012. gads	18	5

Autors, izvērtējot 2009. g. – 2013. g. tiesu praksi par Krimināllikuma 182.¹ panta piemērošanu, uzskata to par veiksmīgu, jo praksē vairākums lietu tika pozitīvi atrisinātas, vainīgas personas sodītas vai ar tiem noslēgti izlīgumi, un turpmāk viņi nepieļauj izdarītus pārkāpumus, ko nevar konstatēt attiecībā uz Krimināllikuma 182. panta piemērošanu. Līdz ar to autors analizēs tieši tā piemērošanu.

Autors pieļauj, ka Krimināllikuma 182. panta esošā redakcija (no 01.04.2013.) praksē būs pielietojama ar ļoti lielām grūtībām, jo kā priekšnoteikums saukšanai pie kriminālatbildības par enerģijas nelikumīgu patēriņu, likums paredz ievērojama mantiskā zaudējuma radīšanu. Apstākļi, kad klienti, nepārsniedzot ievērojamā mantiska kaitējuma robežas, taču bezatbildīgi veicot nelikumīgus pieslēgumus, kas apdraud citu personu un dzīvnieku drošību, un dzīvību, laikā, kad pieaug enerģētisko resursu izmaksas, nav pieļaujami. Autors praksē sastopas ar situācijām, kad klienti bezatbildīgi veic bīstamus nelikumīgus pieslēgumus pat līdz desmit reizēm gada laikā. Pieslēgumu garums no atsevišķiem bīstamiem savienojumiem sasniedz pat līdz 300 metriem. Tādos gadījumos periods starp nelikumīgajiem pieslēgumiem ir pārāk mazs, lai izlietotu elektroenerģiju uz ievērojamo summu, taču pieslēgumu bīstamība ir ievērojama.

Valsts policija par atklātajiem enerģijas zādzību gadījumiem atkārtoti gada laikā (no 01.04.2013.) vairs neierosina krimināllietas, bet ierosina administratīvo lietvedību, kas praksē nav efektīva, jo, kā redzams no iepriekš minētā, klienti nejūt atbildību un nedomā par nelikumīgo pieslēgumu bīstamību.

Izpētot Lietuvas normatīvo regulējumu, autors konstatēja, ka par elektroenerģijas nelikumīgu lietošanu paredzēta tikai kriminālatbildība. Saskaņā ar 26.09.2000. Lietuvas Kriminālkodeksa 179. pantu (Elektroenerģijas un sakaru pakalpojumu patvaļīga patērēšana), par elektroenerģijas patvaļīgu patērēšanu, pārkāpjot skaitītāju radījumus vai ar citiem nesankcionētiem līdzekļiem, ja ar to radīta īpašuma bojāšana un materiāls zaudējums, soda ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu, vai ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem. Savukārt, ja ar to radīts ievērojams mantisks zaudējums, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz sešiem gadiem.

Ņemot vērā situāciju Latvijā, autors piedāvā, līdzīgi kā Lietuvā izslēgt administratīvo atbildību par elektroenerģijas nelikumīgu lietošanu, sekojoši pastiprinot atbildību Krimināllikumā un papildināt Krimināllikuma 182. pantu ar sekojošo normu: *“Par elektroenerģijas patvaļīgu patērēšanu, ja to izdarījusi persona, kura rakstveidā brīdināta par krimi-*

nālatbildību par elektroenerģijas patvaļīgu patērēšanu, – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem.”

Tāpat autors piedāvā grozīt Ministru kabineta noteikumu Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” 108. punktu, izsakot to šādā redakcijā: *“Ja, pārbaudot lietotāja elektroietaisies, sistēmas operators konstatē, ka patvaļīgi ierīkots pievienojums pirmsuzskaites ķēdēm vai lietotājs elektroenerģiju lieto bez elektroenerģijas komercuzskaites mērāparāta un minēto darbību dēļ ir samazināts elektroenerģijas patēriņa rādītāja lielums vai radīta iespēja elektroenerģiju lietot bez maksas, sistēmas operators par konstatēto faktu sastāda aktu, rakstveidā brīdina lietotāju par kriminālatbildību, un pieprasa lietotājam un lieciniekiem sniegt paskaidrojumu”.*

Autors uzskata, ka ar šo priekšlikumu iespējams izslēgt vainīgās personas bezatbildību un sasniegt, ka nelikumīgas elektroenerģijas lietošanā vainīgās personas saņems atbilstošu sodu.

Pēc autora domām, Latvijas situācijā par noziegumiem sakarā ar elektroenerģijas nelikumīgu lietošanu šobrīd pārsvarā paredzēta administratīvā atbildība, kas līdz šim nebija efektīvs sodīšanas veids. Līdz ar to autors uzsver, ka, lai izskaustu šos noziegumus, valdībai būtu jānosaka atbilstošs normatīvais regulējums, kas mazinātu sistēmas operatora zaudējumus, kā arī novērstu ciešanas personām, kas netīšām var pieskarties pie nelikumīgajiem pieslēgumiem.

Bibliogrāfija

- U. Krastiņš, A. Niedre (1999) Krimināllikuma komentāri. 5. grāmata. Sevišķā daļa. Rīga: AFS. 27. lpp.
- N. Lavrinovičs (2011) Atskaite par pētījumu “Indukcijas tipa elektroenerģijas skaitītāju spriegumspoļu bojājumu identifikācija”. Rīgas tehniskā universitāte. 35. lpp.
- 07.12.1984. likums “Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss” (Ziņotājs, 51, 20.12.1984.). Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=89648> [skatīts 10.05.2013].
- 17.06.1998. likums “Krimināllikums” (“LV”, 199/200 (1260/1261), 08.07.1998., Ziņotājs, 15, 04.08.1998.) Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [skatīts 10.05.2013].
- 15.10.1998. likums “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību” (“LV”, 331/332 (1392/1393), 04.11.1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998.). Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=50539> [skatīts 10.05.2013].

- Likumprojekta “Grozījumi Krimināllikumā” anotācija. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_200911_KL.1028.doc [skatīts 10.05.2013].
- 26.09.2000. Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. Pieejams: http://www.istatymas.lt/istatymai/baudziamasis_kodeksas.htm [skatīts 10.05.2013].
- 29.11.2011. MK noteikumi Nr. 914 “Elektroenerģijas tirdzniecības un lietošanas noteikumi” (“LV”, 196 (4594), 14.12.2011) [stājas spēkā 15.12.2011]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=241279> [skatīts 10.05.2013].
- 09.05.2008. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SKA-214/2008. Pieejams: www.tiesas.lv/files/AL/2010/.../AL_1301_AT_SJA_001-2010.pdf [skatīts 10.05.2013].
- 13.11.2008. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SKA-490/2008. Pieejams: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Q1sK1nZDZ3UJ:www.tiesas.lv/files/AL/2008/11_2008/13_11_2008/AL_1311_AT_SKA-0490_2008.pdf+SKA-490/2008&cd=1&hl=lv&ct=clnk&gl=lv [skatīts 10.05.2013].
- Statistika par noziedzīgiem nodarījumiem Latvijā. Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas informācijas centrs. <http://www.ic.iem.gov.lv/node/69> [skatīts 10.05.2013].
- 22.06.2012. Preiļu rajona prokuratūras norādījums Nr. 4/944 “Par konstatētajiem trūkumiem elektroenerģijas patvaļīgas patērēšanas faktu fiksēšanā un tā rezultātā radītā kaitējuma aprēķināšanā”. Pieejams: Preiļu rajona prokuratūra, e-pasts: Preilu.rajons@lrp.gov.lv [skatīts 10.05.2013].
- 25.04.2013. IeM VP Latgales reģiona pārvaldes Preiļu iecirkņa lēmums par kriminālprocesa Nr. 11320041312 izbeigšanu. Pieejams: IeM VP Preiļu iecirkni, e-pasts: kanc.preili@latgale.vp.gov.lv [skatīts 12.05.2013].
- Informācija par sistēmas operatoru – AS “Sadales tīkls” Pieejams: http://www.st.latvenergo.lv/portal/page/portal/Latvian/st.latvenergo/st_latvenergo_lv [skatīts 10.05.2013.].
- AS “Sadales tīkls” licence elektroenerģijas sadalei. Pieejams: <http://www.sprk.gov.lv/?id=6075&sadala=648&setl=1> [skatīts 10.05.2013.].

Illegal Use of Electricity

Summary

The study has found that electricity can be considered either as a commodity or a product. In accordance with the Latvian Administrative Violation Code and the Criminal Law, theft of electricity is a crime and is punishable with heavy fines. The term ‘stealing electricity’ describes a method of bypassing electric meter and tapping from the line, which violates law. This issued is covered by relevant legislation however complications arise due to difficulties to prove and easily challenge the illegal use.

The Criminal Law entered into force on 1st April 1999, while the Latvian Law on Administrative Procedure 1 February 2004. Since both have been enforced

there have been many amendments to deal with aspects of illegal use of electricity but in author's opinion application of these rules has not been sufficiently effective. Theft of electricity causes not only losses to energy providers but also it has the ability to jeopardise power supply and endanger lives. This issue should be addressed at national level and necessary amendments are to be made to the framework.

The study investigated: the illegal use of electricity; legal practice; and how law is interpreted and applied. In addition, based on the research the author has provided personal conclusions and recommendations in order to improve the situation.

Key words: Illegal use of electricity, crime statistics, sanctions.

DAUDZDZĪVOKĻU NAMU KOPĪPAŠNIEKU KĀ SILTUMENERĢIJAS LIETOTĀJU TIESĪBAS IZVĒLĒTIES IZDEVĪGĀKO SILTUMAPGĀDES VEIDU UN AR TO SAISTĪTĀ PROBLEMĀTIKA

Siltumapgāde ir svarīga Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitātes sastāvdaļa, ņemot vērā klimatiskos apstākļus. Latvijā patērētāju siltumapgāde tiek nodrošināta, izmantojot centralizētās siltumapgādes sistēmas, lokālo siltumapgādi un individuālo siltumapgādi. Lielākā daļa no centralizētās siltumapgādes sistēmās saražotā siltumenerģijas apjoma tiek saražoti Rīgā, reģionos procentuāli mazāk.

Enerģētikas nozari regulējošie normatīvie akti patreizējā to redakcijā ir savstarpējā pretrunā, kā rezultātā tiek apgrūtināta uz normatīvo aktu pamata centralizētās siltumenerģijas piegādātāju licencē noteikto pienākumu izpilde, un radīts risks nodrošināt patērētājiem stabilu un ekonomiski pamatotu centralizētās siltumapgādes darbu.

Referāta mērķis ir analizēt problēmjautājumus saistībā ar daudzdzīvokļu namu kopīpašnieku kā siltumenerģijas lietotāju tiesībām rīkoties ar savu kopīpašumu pēc saviem ieskatiem un atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem izvēlēties sev izdevīgāko siltumapgādes veidu.

Referātā analizēti vairāki jautājumi, tajā skaitā, daudzdzīvokļu nama kopīpašnieku kopība kā siltumenerģijas lietotājs un siltumapgādes veida noteicējs savā kopīpašumā, siltumapgādes veida izvēles ierobežojumi un to analīze, atsevišķa administratīvās teritorijas daudzdzīvokļu nama kopīpašnieku kopības siltumapgādes veida izvēles ierobežojumi un šīs izvēles ietekme uz pārējo attiecīgās administratīvās teritorijas daudzdzīvokļu namu kopīpašnieku tiesībām saņemt kvalitatīvu, drošu un ekonomiski pamatotu pakalpojumu.

Atslēgas vārdi: centralizētā siltumapgādes sistēma, siltumenerģijas lietotājs, centralizētās siltumenerģijas piegādātājs, dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku kopība.

Dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku kopība kā mājai piegādātās siltumenerģijas lietotājs

Vēsturiski Latvijā dzīvojamās mājas ir būvētas tā, ka tehniski piegādāt siltumenerģiju var tikai visai mājai kopumā, nevis katram dzīvoklim atsevišķi. Pieslēgt un atslēgt siltumenerģijas padevi var tikai visai mājai kopumā nevis katram dzīvokļa īpašumam atsevišķi.

Atbilstoši normatīvajam regulējumam Piegādātājs saskaņā ar līgumu uz piederības robežas nodrošina parametrus (Siltumenerģijas piegādes

un lietošanas noteikumi, 16. punkts). Norēķinus starp piegādātāju un lietotāju par piegādāto siltumenerģiju veic, pamatojoties uz siltumenerģijas skaitītāju rādījumiem, kas katrai mājai ir tikai viens (Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi, 8. punkts). Saskaņā ar Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumu 22. punkta nosacījumiem, apkures sistēmu pieslēgt vai atvienot lietotājs var tam vēlāmā laikā pēc saskaņošanas ar piegādātāju.

Dzīvokļu īpašnieku dzīvojamās mājas apkures komunikācijas ir funkcionāli nedalāmi mājas elementi un atzīstami par dzīvojamās mājas kopīpašuma daļu (Dzīvokļu īpašuma likums, 4. panta pirmās daļas pirmais punkts). Senāts ir devis atzinumu, ka tā kā apkures komunikācijas ir mājas kopīpašuma daļa, patvaļīga ar dzīvokļu īpašnieku kopību nesaskaņota atslēgšanās no apkures sistēmas atzīstama par prettiesisku un tas nav pamats dzīvokļa īpašnieka atbrīvošanai no samaksas par siltumenerģiju (Senāts 2006, SKC-754, Senāts 2007, SKA - 102/2007).

Analizējot normatīvos aktus un judikatūru, secināms, ka siltumenerģija tiek piegādāta daudzdzīvokļu mājas kopīpašumam, nevis atsevišķam dzīvokļa īpašumam. Līdz ar to lietotājs Enerģētikas likuma, uz tā pamata izdoto Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumu izpratnē ir viens – visi dzīvojamās mājas kopīpašnieki kopā – dzīvojamās mājas kopība.

Siltumenerģijas lietotājs kā sev izdevīgākā siltumapgādes veida noticējs savā mājā, šīs izvēles ierobežojumi un izvēles radītās sekas

Enerģētikas likuma 50. panta sākotnējā redakcija paredzēja pašvaldības tiesības un pienākumu plānot un nodrošināt administratīvās teritorijas siltumapgādes attīstību, darot to kopā ar licencēto siltumapgādes operatoru (Enerģētikas likums, pamata redakcija, 50. pants).

Enerģētikas likuma 51. panta sākotnējā redakcija pauda skaidru likumdevēja nostāju, ka centralizētā siltumapgāde ir primāra pār visiem citiem siltumapgādes veidiem, tomēr ļaujot pašvaldībām pašām izvērtēt siltumapgādes drošuma, nepārtrauktības un ilgtermiņa iespējas, izvēloties savā administratīvajā teritorijā atbilstošu siltumapgādes veidu vai iespējamo šo siltumapgādes veidu līdzaspastāvēšanu (Enerģētikas likums, pamata redakcija, 51. pants).

Arī sākotnējās Enerģētikas likuma redakcijas 52. pants paredzēja pašvaldības pienākumu un tiesības sniegt atļauju centralizētās siltumapgādes sistēmai pieslēgto objektu atslēgšanai nolūkā izmantot lokālo siltumapgādi, izvērtējot, vai ierosinātais projekts atbilst tās administratīvās

teritorijas attīstības plānā paredzētajai centralizētās siltumapgādes attīstības perspektīvai un pašvaldības izdotajiem saistošajiem noteikumiem (Energētikas likums, pamata redakcija, 52. pants).

Pretēji tam, šobrīd Energētikas likuma 51. panta aktuālā redakcija pašvaldībai, veicot likumā noteikto pastāvīgo funkciju organizēt siltumapgādi savā administratīvajā teritorijā, vairs neuzliek par pienākumu, bet gan tikai kā tiesības noteikt siltumapgādes attīstību un izdot attiecīgus saistošos noteikumus, pirms tam izvērtējot siltumapgādes drošumu un ilgtermiņa robežizmaksas (Energētikas likums, 51. pants).

Energētikas likuma šobrīd spēkā esošās redakcijas 50. pants paredz ēku un būvju īpašnieku, t.i., siltumenerģijas lietotāju, tiesības izvēlēties sev izdevīgāko siltumapgādes veidu (Energētikas likums, 50. pants), neparedzot nekādas atrunas par pašvaldības pienākumu kontrolēt, ierobežot un izvērtēt centralizētās siltumapgādes aizstāšanu ar lokālo siltumapgādi. Šī izvēle ir atstāta iedzīvotāju ziņā, kas, diemžēl, ne vienmēr ir balstījuši to uz objektīviem aprēķiniem un zina šādas izvēles radītās sekas.

Energētikas likums (52. pants) paredz tikai vienu ierobežojumu pieslēgšanās un atslēgšanās no centralizētās siltumapgādes gadījumā – ēku un būvju pieslēgšana centralizētajai siltumapgādes sistēmai vai atslēgšana no tās nedrīkst traucēt siltuma saņemšanu pārējiem šīs sistēmas lietotājiem (Energētikas likums, 52. pants).

Kā traucējums Energētikas likuma izpratnē būtu vērtējams gan tehnisks traucējums, gan arī neparedzama siltumenerģijas tarifu paaugstināšanās, kas saistīta ar pakalpojuma pastāvīgo izmaksu saglabāšanos un patēriņa samazināšanos, gan arī ar ārējo tīklu siltumenerģijas zudumiem, kas nav atkarīgi no realizētās siltumenerģijas apjoma.

Sākotnēji dažiem lietotājiem atslēdzoties no centralizētās siltumapgādes, sadārdzinās siltumenerģijas tarifs tiem, kas nav atslēgušies. Sekas tam ir vēl vairāk atslēgšanās gadījumu un vēl lielāks tarifa sadārdzinājums. Rodas sniega bumbas efekts, kas kādā brīdī var novest līdz pat centralizētās siltumapgādes sabrukumam.

Pašvaldības, pildot likuma prasības, pastāvīgi veic centralizētās siltumapgādes rekonstrukcijas, gan rekonstruējot katlumājas un siltumtīklus, tam nolūkam investējot lielus līdzekļus gan no pašvaldību budžetiem, gan Eiropas Savienības struktūrfondiem, gan ņemot kredītus. Brīva patērtāju izvēle ir pati par sevi saprotama zonās bez centralizētās siltumapgādes tīkla vai ar zemu siltumenerģijas patēriņa blīvumu. Taču nedrīkst pieļaut haotisku atsevišķu lietotāju atslēgšanos no centralizētās siltumapgādes centralizētās siltumapgādes zonās ar lielu siltuma patēriņu, jo

tādējādi tiek pazemināta kopējā centralizētās siltumapgādes efektivitāte un pieaug izmaksas atlikušajiem lietotājiem.

Viens no Enerģētikas likuma 3. pantā noteiktajiem mērķiem ir nodrošināt enerģijas lietotāju efektīvu, drošu un kvalitatīvu apgādi ar enerģiju pieprasītajā daudzumā un par pamatotām cenām, dažādojot izmantojamo energoresursu veidus, palielinot energoapgādes drošumu un ievērojot vides aizsardzības prasības. (Enerģētikas likums, 3. pants). Šis Enerģētikas likuma mērķis ir ļoti grūti realizējams, ja siltumenerģijas piegāde nav paredzama, tā nenotiek plānoti un netiek balstīta uz ilgtermiņa globālu un centralizētu risinājumu ar atbildīgajiem par šāda risinājuma realizāciju, piešķirot tiem iespējas realizēt savu atbildību.

Attiecīgi nepieciešami grozījumi arī Enerģētikas likuma 46.¹ panta 2. daļā, paredzot garāku paziņošanas termiņu par atslēgšanos no centralizētās siltumapgādes, lai licencētais siltumenerģijas operators varētu plānot gan siltumenerģijas jaudas un siltumapgādes sistēmā ieguldāmo investīciju apjomus. Jāuzsver arī fakts, ka arī Eiropas Savienības struktūrfondu līdzekļi tiek piešķirti, ņemot vērā gan siltumenerģijas patēriņu, ieguldīto investīciju atdevi un ekonomisko pamatojumu.

Kopsavilkums

Analizējot daudzdzīvokļu namu kopīpašnieku kā siltumenerģijas lietotāju tiesības, izvēlēties izdevīgāko siltumapgādes veidu un ar to saistīto problemātiku, kā arī izvērtējot tiesiskās sekas, ņemot par pamatu Latvijas Republikā spēkā esošo tiesisko regulējumu un tiesu praksē konstatētos problēmjautājumus, autore nonākusi pie secinājuma, ka šobrīd normatīvajā regulējumā pastāv pretrunas, kas no vienas puses uzliek siltumenerģijas operatoram par pienākumu nodrošināt drošu, nepārtrauktu, ekonomiski pamatotu un kvalitatīvu pakalpojumu, bet tajā pašā laikā pieļauj haotisku, neplānotu lietotāju atslēgšanos no centralizētās siltumapgādes, nekādā veidā to nekontrolējot.

Nepieciešams izdarīt būtiskus grozījumus spēkā esošajā normatīvajā regulējumā, tajā skaitā Enerģētikas likumā, nosakot, ka lietotājam ir tiesības izvēlēties siltumapgādes veidu, ievērojot nosacījumus, ka atļauja izbūvēt jaunu siltumapgādes avotu, pieslēgties vai atslēgties no centralizētās siltumapgādes sistēmas netiek izsniegta, ja iestājas kāds no šādiem apstākļiem:

- 1) tiek traucēta citu sistēmas lietotāju siltumapgāde;
- 2) palielinās apkārtējās vides piesārņojums;

- 3) jaunais energo/siltuma avots nenodrošina energo efektīvu, ekonomiski pamatotu siltumapgādi.”

Bibliogrāfija

- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments. Judikatūras nodaļa dr. iur. R. Krauze (2011) *Kopīpašums*. <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=242461> (2012.01.10).
- Strazds, A. *Par Enerģētikas likuma 50. panta grozījumu nepieciešamību*. <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/andris-strazds-par-energetikas-likuma-50panta-grozijumu-nepieciešamibu.d?id=10861844> (2005.04.10).
- Rīgas pilsētas energoapgādes ekspertu konsultatīvās padomes 2013. gada 05. jūlija sēdes Nr. 6/30 “Par grozījumu nepieciešamību Enerģētikas likumā” protokols http://www.juristavards.lv/body_print.php?id=245086.

Normatīvie akti:

- Par pašvaldībām. LR likums:* (1994.05.24.) Latvijas Vēstnesis, Nr. 61(192).
- Dzīvokļa īpašuma likums: LR likums* (2010.11.17) Latvijas Vēstnesis, Nr. 183 (4375).
- Enerģētikas likums: LR likums* (1998.09.22.) Latvijas Vēstnesis, 273/275 (1334/1336).
- Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi: MK Noteikumi Nr. 876* (2008.10.29.) Latvijas Vēstnesis, 168 (3952).

Tiesu prakse:

- LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada spriedums lietā Nr. SKA-102/2007.
- LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2006. gada spriedums lietā Nr. SKC-754/2006.

Rights of co-owners of apartment buildings as a heating energy users to choose the most profitable types of heating and other related problems

Summary

Having analyzed the rights of multi-residential house joint owners as of heat power users to choose the most advantageous type of heat supply and the range of associated problems as well as having estimated legal consequences, on the grounds of current laws and regulations of the Republic of Latvia and the issues ascertained in judicial cases the Author reasons that contradictions exist currently in the laws and regulations: on one side, heat power energy operator shall provide assured, continuous, economically reasonable services of proper quality meanwhile disconnection of users from the centralized heat power supply system is allowed in chaotic and unarranged way when no means of supervision are applied.

It is necessary to make sufficient amendments in current laws and regulations including the Law 'On Energy' stating that users shall have the rights to choose the way of heat supply provided the permission to construct a new source of heat supply, to connect to or to be disconnected from the centralized heat power supply system is not issued in case that any circumstances as follows take place:

- 1) heat power supply of other users of the system is disturbed;
- 2) environmental contamination is increased;
- 3) new source of heat/power does not provide efficient and economically reasonable heat supply.

Key words: District heating system, Heat power consumer, Supplier of district heat power, Community of residential house flat owners.

KRIMINĀLMEKLĒŠANAS PASĀKUMU LOMA KRIMINĀLPROCESĀ

Viens no svarīgākajiem valsts uzdevumiem ir realizēt savu iedzīvotāju tiesisko aizsardzību, izmantojot tos likumiskos līdzekļus, kas pieejami atbilstoši noteiktajam laikam, nodrošinot iedzīvotāju dzīvības, mantas un likumīgo interešu neaizskaramību. Par vienu no tādiem uzskatāms kriminālmeklēšanas pasākumu komplekss, kura pamatzdevums ir novērst un atklāt noziegumus. Mainoties laikam neizbēgama ir nepieciešamība jaunai pieejai cīņai ar noziedzību, un tāpēc tika ieviestas normas Kriminālprocesa likumā (turpmāk KPL), kas atbilstu Eiropas standartiem, tas ir, jauns Kriminālprocesuāls institūts: “Speciālās izmeklēšanas darbības”, kurā pēc būtības tika saglabāti kriminālmeklēšanas pasākumi, bet mainīts šo pasākumu realizācijas mērķis. Raksta mērķis ir aktualizēt kriminālmeklēšanas pasākumu lomu Kriminālprocesā un norādīt uz problēmjautājumiem šo pasākumu realizācijā. Rakstā noteikti uzdevumi: izpētīt kriminālmeklēšanas pasākumu vēsturiskās attīstības ietekmi mūsdienu situācijā; veikt kriminālmeklēšanas pasākumu piemērošanas salīdzinošo analīzi ar KPL normām. Minētais norādīs uz problemātiku, kas saistīta ar kriminālmeklēšanā pielietoto pasākumu un KPL normu izpratni. Ņemot vērā kriminālmeklēšanas pasākumu un KPL ietverto nodaļu “Speciālās izmeklēšanas darbības” līdzību pēc būtības, autore vēlas norādīt, ka līdz ar KPL stāšanos spēkā 2005. gada 1. oktobrī, nav veikti šā jautājuma pētījumi un analizēta, praktiski, analogisko normu izpratnes problemātika, kas rada diskusiju jautājumā par cilvēktiesību ievērošanas aktualitāti. Raksta gaitā izdarīts secinājums, par kriminālmeklēšanas pasākumu un KPL normu izpratnes nodali, sakarā ar ieviesto normu mērķa atšķirību.

Atslēgas vārdi: kriminālmeklēšanas pasākumi, operatīvās darbības subjekti, speciālās izmeklēšanas darbības, izmeklēšanas darbības, cilvēktiesības.

“Kriminālmeklēšana, kā, galvenokārt, slēpti veiktu īpašu pasākumu sistēma, ir likumsakarīgi un vēsturiski neizbēgami izveidojusies noteiktu valsts institūciju darbības forma, kuras nepieciešamību nosaka noziedzības īpatnības, proti – tas, ka vairumu smagāko noziegumu izdara slēpti (latenti), bet bīstamākie noziedznieki cenšas slēpt pēdas un citus pierādījumus, kā arī aktīvi pretdarbojas policijas mēģinājumiem viņus atmaskot.” (Ievads kriminālmeklēšanā 2008).

Vēsturiski pirmās šāda veida darbību tiesiskās normas tika formulētas Krievijas impērijā izdevumā РУССКАЯ ПРАВДА – “памятник законодательства 11–12 вв., считающийся самым ранним из дошедших до

современных исследователей кодексом правовых норм раннесредневековой Руси.” (school-collection.edu.ru). Minētajā dokumentā ļoti sīki tika aprakstītas tādas darbības kā meklēšana un pēdu dzīšana. Meklēšana tika pielietota, galvenokārt, noziedznieka personības noskaidrošanai un zagto mantu atrašanai, bet otrs veids, noziedznieka meklēšanai un pārtveršanai, ja tas slēpjas. Turpmāk, laika periodā no 1866. gada līdz 1917. gadam, tika izveidots kriminālmeklēšanas dienests – Krievijas policijas dienests, kura tiešais pienākums bija atklāt visus kriminālnoziedzumus, veikt to izmeklēšanu, veikt noziedznieku meklēšanu un bezvēsts pazudusi personu meklēšanu. 1908. gada 6. jūlijā Krievijas impērijas Doms pieņēma likumu “Par kriminālmeklēšanas nodaļu organizāciju”. Vadoties pēc minētā likuma operatīvā-meklēšanas darbība kļuva par patstāvīgu tiesībsardzības iestāžu funkciju. 1910. gada 10. augustā Iekšlietu ministrija izdeva “Instrukciju visām meklēšanas nodaļām”. Vēsturiski kriminālmeklēšanai bija izveidojies fundamentāls raksturs un daudz normu ir saglabātas līdz šodienai. Kā pozitīva pieredze, instrukcijā tradīcijas tika izmantotas padomju laika kriminālmeklēšanā. Turpmākajā laika periodā – 1958. gadā, Padomju Savienības Republikās, arī Latvijā, kriminālmeklēšana tiek atzīta kā valstiska funkcija cīņai ar noziedzību (Оперативно-розыскная деятельность 2013). Analizējot šodienas situāciju ir pamats uzskatīt, ka kriminālmeklēšanas aktualitāte nav zaudējusi savu ietekmi tiesībsardzības iestāžu darbībā un aktīvi tiek piemērota, nav kardināli mainījies galvenais kriminālmeklēšanas mērķis – informācijas ieguve, veicot operatīvos pasākumus un citus specifiskus pasākumus, neskatoties uz laika pārmaiņām. Kā arī, tas fakts, ka kriminālmeklēšanu var veikt tikai nolūkā novērst un atklāt noziedzumus, meklēt noziedzniekus un pazudušās personas. “Kriminālmeklēšana ir ar likumiem un citiem normatīviem aktiem reglamentēta kriminālpolicijas, īpaši pilnvarotu amatpersonu operatīvās darbības, un citu pasākumu sistēma, ko, galvenokārt, veic slepeni nolūkā novērst, apzināt un atklāt noziedzīgus nodarījumus, atrast meklējamus noziedzniekus vai bezvēsts pazudušās personas” (Ievads kriminālmeklēšanā 2008). Kriminālmeklēšanas saturs atbilst pasākumiem, kas noteikti Operatīvās darbības likumā (turpmāk ODL), kā arī citi pasākumi, ko veic kriminālpolicijas darbinieki, un tieši: operatīvā izziņāšana; operatīvā novērošana (izsekošana); operatīvā apskate; operatīvā paraugu iegūšana un operatīvā izpēte; personas operatīvā aplūkošana; operatīvā iekļūšana; operatīvais eksperiments; kontrolētā piegāde; operatīvā detektīvdarbība; operatīvā korespondences kontrole; operatīvā personas pauštās vai uzglabātās informācijas satura iegūšana no tehniskajiem līdzekļiem;

operatīvā sarunu noklausīšanās; operatīvā publiski nepieejamas vietas videonovērošana (ODL 1993). Kā arī, tādi pasākumi kā: eventuālo liecinieku meklēšana; noziedznieka un krimināli atsavinātu mantu iespējamo atrašanās vietu apsekošana; noziedznieka vajāšana un pārtveršana; noziedznieka atrašanās rajona bloķēšana; slēpnis; kriminogēno objektu apsekošana; masu mediju publikāciju un interneta portālu izpēte un analīze (Ievads kriminālmeklēšanā 2008).

1990. gada 4. maijā tika pieņemta Deklarācija par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Dotā Deklarācija atjaunoja Latvijas Republikas suverenitāti, kas nozīmēja arī tiesību normu suverenitāti. Minētais liecināja par to, ka nepieciešamas jaunas tiesību normas, kas atbilstu tā laika prasībām, kā arī būtu efektīvas cīņai ar noziedzību jaunajos apstākļos. Kriminālprocesa kodekss, kurš Latvijā bija spēkā no 1961. gada, neatbilda jaunajam laikam un prasībām, tāpēc tika izveidotas vairākas darba grupas, kas uzsāka strādāt pie jaunā Kriminālprocesa likuma izstrādes, kurā viens no jautājumiem bija cilvēktiesību garantiju nodrošinājums, līdz ar ko minētajā likumā tika iestrādāts jauns tiesību institūts: speciālās izmeklēšanas darbības, kuru piemērošana jau atbilst kriminālprocesuālajam mērķim un uzdevumiem. "Speciālās izmeklēšanas darbības ir Latvijas kriminālprocesa likumā paredzētie pasākumi, kurus procesos par mazāk smagiem, smagiem, vai sevišķi smagiem noziegumiem, pamatojoties uz izmeklēšanas tiesneša vai prokurora lēmumu, veic tādējādi, ka tās objekts (persona ar vai pret kuru to dara) to nezina, nolūkā noskaidrot konkrētajā kriminālprocesā pierādāmos apstākļus, gadījumos, kad nevar izdarīt ar citu izmeklēšanas darbību palīdzību vai tas ir būtiski apgrūtināti" (A. Kavalieris 2003). Pamatojoties uz KPL 1. p. "Kriminālprocesa likuma mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu atšķirību. Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē." (KPL 2005). Kā arī, KPL 210. pants 1. daļa nosaka speciālo izmeklēšanas darbību veikšanas noteikumus: speciālās izmeklēšanas darbības veic, ja kriminālprocesā pierādāmo apstākļu noskaidrošanai ziņas par faktiem nepieciešams iegūt, neinformējot kriminālprocesā iesaistītās personas un tās personas, kuras varētu šīs ziņas sniegt (KPL 2005). Pēc autores domām, ļoti būtiski piemērojot šīs normas praktiskajā darbā ir izprast atšķirību starp kriminālprocesuālo un kriminālmeklēšanas mērķa realizāciju. Vizuāli šīs normas ir līdzīgas, bet to nozīme ir pat ļoti atšķirīga. Autore norāda uz problēmu, ka informācijas saņemšanai un procesuāla pierādījuma ieguvei ir dažāds tiesiskuma aspekts, kaut arī nereti tiek pielietoti

vieni un tie paši taktiskie paņēmieni, kas arī rada neizpratni tiesībsargājošo institūciju darbinieku vidū, nesaskatot atšķirības starp kriminālmeklēšanas pasākumiem un KPL normām. Iegūstot informāciju kriminālmeklēšanas pasākumu ceļā, tiesībsargājošo struktūru darbinieki minēto izmanto nozieguma atklāšanai vai novēršanai, šai informācijai nav pierādījuma spēks, tā nevar būt izmantota kriminālprocesā, bet var būt par pamatu turpmāko pierādījumu ieguvei, noformējot to atbilstoši ODL un instrukcijām, kas regulē šāda veida darbību. Savukārt, KPL iekļautās speciālās izmeklēšanas darbības ir izmantojamas kā konkrēts pierādījums, tām ir pierādījuma spēks un garantijas, ko sniedz KPL. Nereti, šī atšķirība nav saprotama un tāpēc, KPL ietvaros tiek iegūta informācija, nevis pierādījumi, kas, protams, ir pretrunā ar kriminālprocesuālajiem pamatprincipiem. Minētā neizpratne ir saskatāma arī akceptējot Augstākajā tiesā sevišķā veidā veicamos pasākumus, ja uzsākts kriminālprocess, kur nereti darbinieki saskaras ar problēmu, atteikumu pamatojoties uz ODL prasībām saņemt šo atļauju, jo tiesa uzskata, ka uzsākts ir kriminālprocess un minētos pasākumus var veikt arī procesuāla ceļā, kas, pēc autores uzskata, ir nepareizi, tieši saistībā ar mērķu atšķirību. Pamatojoties uz DDL 7. panta 3. daļu: "Operatīvās darbības pasākumi, kuru gaitā tiek būtiski aizskartas personu konstitucionālās tiesības, veicami sevišķajā veidā (ODL 1993). Jāatzīmē, ka ar sevišķā veidā veicamajiem pasākumiem persona netiks iepazīstināta, šo pasākumu mērķis nav pierādījums, bet informācijas ieguve, lai atklātu vai novērstu noziegumu, un tāpēc, likumdevējs ir nodrošinājis tiesisko aizsardzību, kā uzraugošo institūtu – Augstāko tiesu, kā arī nodrošinājis pilnu informācijas avota tiesisko aizsardzību, ko negarantē, kas nav kriminālprocesa uzdevums. Piemērojot speciālās izmeklēšanas darbības, protams, likumdevējs ir nodrošinājis, to piemērošanas aizsardzības mehānismu, bet nav norādīta informācijas avota aizsardzības garantija, tāpēc iegūt informāciju izmantojot KPL tiesiskos līdzekļus, būtu nepieņemami. Diemžēl, praksē tiek novēroti šādi gadījumi, KPL normas tiek izmantotas informācijas ieguvei, nevis pierādījuma, kā to paredz likums.

Bibliogrāfija

Normatīvie akti:

Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, pieņemta 1950. g. 04.11, ratificēta 1997. g. 27.06.

Kriminālprocesa likums, spēkā no 01.10.2005., likuma redakcijā stājas spēkā 01.10.2005.]

Operatīvās darbības likums. 16.12.1993., stājas spēkā no 13.01.1994.
Par Latvijas republikas neatkarības atjaunošanu. 21.08.1991.

Monogrāfijas (grāmatas un brošūras):

Kavalieris A.(2003) Speciālās izmeklēšanas darbības. Rīga (In Latvian).

Kavalieris A.(2007) Speciālo izmeklēšanas darbību izmantošanas taktika. Rīga (In Latvian).

Kavalieris A., L. Makans. (2008) Ievads kriminālmeklēšanā. Rīga (In Latvian).

Е.С. Дубоносов. (2013) «Оперативно – розыскная деятельность». Москва (In Russian).

Е.С. Дубоносов. (2002) «Основы “Оперативно – розыскной деятельности»». Москва (In Russian).

Роль Уголовно розыскных мероприятий в уголовном процессе

Резюме

Роль уголовно розыскных мероприятий в уголовно процессуальном законе. Одна из важнейших задач государства – реализация правовой защиты граждан, используя те законные средства, которые доступны соответственно времени, обеспечив неприкосновенность интересов, право на жизнь, имущество жителей. Одним из таких защитных механизмов представлен комплекс уголовно розыскных мероприятий, основной задачей которого является предупреждение и раскрытие преступлений. По истечению времени неизбежна необходимость нового подхода в борьбе с преступностью. Были введены в уголовно процессуальном законе новые правовые нормы, соответствующие европейским стандартам, то есть, новый институт уголовно процессуального права – специальные следственные действия. В указанных нормах, по сути, были сохранены уголовно розыскные мероприятия, но изменена цель реализации. Цель статьи – актуализация уголовно розыскных мероприятий в уголовно процессуальном законе и указ на проблематику в реализации данных мероприятий. Задача – исследование развития исторического влияния уголовно розыскных мероприятий на сегодняшнюю ситуацию и проведение сравнительного анализа в применении уголовно розыскных мероприятий и норм уголовно процессуального закона. Материал статьи укажет на проблематику связанную с мероприятиями, которые применяются в уголовно-розыскной деятельности и понятия норм Уголовно-процессуального закона.

Учитывая схожесть по существу урегулированных в Уголовно-процессуальном законе норм и мероприятий уголовно-розыскной деятельности, автор указывает на то, что после вступления в силу Уголовно-процессуального закона в 01.10.2005. не проводились исследования данного вопроса, а также не проводился анализ понятия проблематики сущности практически аналогичных норм, что приводит к дискуссиям по вопросам актуальности

защиты и соблюдения прав человека. В ходе проведения исследования автором сделан вывод о разделе понятий уголовно-процессуальных норм и мероприятий уголовно-розыскной деятельности, в связи с различными целями и задачами указанных норм.

Ключевые слова: Уголовно-розыскные мероприятия, субъекты оперативной деятельности, специальные следственные действия, права человека.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Aleksandrs BAIKOVŠ

Dr. iur., Daugavpils
Universitātes asociētais profesors
(Latvija)
aleks_baikov@inbox.lv

Ilga LEIKUMA

Mg. iur., Daugavpils
Universitāte (Latvija)
ilgu4uks@inbox.lv

Anita RUSKULE

Mg. iur. Daugavpils Universitāte
(Latvija)
anitaruskule@gmail.com

Inese BOLUŽA

Mg. iur. Daugavpils
Universitātes doktorante
(Latvija)
inese.boluza@gmail.com

Renāte FILA

Dr. iur., Daugavpils
Universitātes docente, Valsts
Policijas priekšnieka vietniece
(Latvija)
renatef@inbox.lv

Ilma ČEPĀNE

Dr. iur., Latvijas Universitātes
profesore, Saeimas deputāte
(Latvija)
Ilma.Cepane@saeima.lv

Дж. Б. АБЫЛҒАСЫМҰЛЫ

Доктор юридических наук,
профессор Казахского
Национального университета
им. аль-Фараби (Республика
Казахстан)
umina.umina.57@mail.ru

Irina GVELESIANI

Assoc. prof. of the Ivane
Javakishvili Tbilisi State
University (Georgia)
irina.gvelesiani@tsu.ge

Daina OSE

Dr. iur., Latvijas Universitāte
(Latvija)
daina.ose2010@gmail.com

Māris STIVRENIĒKS

Mg. iur., Daugavpils
Universitātes doktorants
(Latvija)
maris.stivrenieks@inbox.lv

Aldona KIPĀNE

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorante
(Latvija)
aldonakipane@inbox.lv

Valters BRIGMANIS

Mg. iur. Rīgas Stradiņa
universitātes doktorants
(Latvija)
Valters.Brigmanis@rsu.lv

Tatjana JURKEVIČA

Mg. iur., zvērināta advokāte,
Biznesa augstskolas "TURĪBA"
doktorante (Latvija)
advokatu.birojs@inbox.lv

Iveta ADIJĀNE

Mg. iur, Daugavpils
Universitātes doktorante
(Latvija)
iveta.adijane@inbox.lv

Jānis RADIONOVŠ

Dr. iur., Daugavpils
Universitātes docents (Latvija)
janrad@inbox.lv

Ivars ZARIŅŠ

Mg. iur., Biznesa augstskola
"TURĪBA" (Latvija)
ivars@orions.lv

Mārtiņš EGLĪTIS

Mg. iur., Biznesa augstskolas
"TURĪBA" doktorants (Latvija)
martins@tiesuizpilditajs.lv

Марина СУМБАРОВА

Dr. iur., асоц. профессор
Балтийской международной
академии (Латвия)
sumbarova.marina@inbox.lv

Владимир МИКУЦКИЙ

Mg. iur., Докторант латвийской
школы бизнеса «Turība»
(Латвия)
lawyer2005@inbox.lv

Jānis NEIMANIS

Dr. iur., асоц. професорs, Latvijas
Universitāte, Augstākā tiesa
(Latvija)
janis.neimanis@at.gov.lv

Andris PEŠUDOVS

Mg. iur., Rīgas Stradiņa
universitātes doktorants
(Latvija)
kohon@inbox.lv

Mārcis KRŪMIŅŠ

Mg. iur., Latvijas Universitāte
(Latvija)
marcis.krumins@su.lv

Aelita ZĪLE

Mg. iur. Rīgas Stradiņa
universitāte (Latvija)
aelita_ziile@inbox.lv

Jānis TEIVĀNS-TREINOVSKIS

Dr. iur., Daugavpils
Universitātes asociētais profesors
(Latvija)
janisteivans@inbox.lv

Edvīns ŠINCĀNS

Mg. iur., Mg. vad.,
Daugavpils Universitātes
doktorants (Latvija)
edvins0507@inbox.lv

Elina STANKEVIČA

Mg. iur., Biznesa augstskola
"TURĪBA" (Latvija)
estankevica@dalkia.lv

Ilze SOKOLOVSKA

Mg. iur., Valsts policijas
koledžas Tiesību katedras
lektore (Latvija)
Ilze.sokolovska@vp.gov.lv

AUTORIEM **VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM**

Raksta apjoms: 6–7 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*Win Word 2000/XP*); burtu lielums – 12 punkti. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsatrū angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem, sūtīt uz e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

Bibliogrāfiju (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voo Brazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitātes daudzveidība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matemātikā pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

Bibliogrāfija sakārtojama autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) **latīņu** alfabēta secībā.

FOR AUTHORS
GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using *Times New Roman* (*WinWord 2000/XP*); the size of letters 12. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article). Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tabeles, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

Bibliography (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologicheskoye vobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitātes daudzvalsība Zviedrijas latviešu dzīvēstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. Lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

Bibliography should be compiled in the **Roman alphabet's** order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

АВТОРАМ **ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНОЙ СТАТЬЕ**

Объём статьи: 6–7 стр. (формат А4).

Манускрипт статьи подаётся по электронной почте ikgadeja.konference@du.lv. При наборе текста использовать шрифт *Times New Roman* (WinWord 2000/XP); размер букв 12. Если используются специальные компьютерные программы, то они подаются вместе со статьёй.

Аннотация статьи: в начале статьи сразу после названия размещается информационная аннотация. В аннотации необходимо указать цель и задачи, сформулировать проблему исследования, показать новизну и привести главные выводы. Отдельным абзацем указываются ключевые слова (термины, которые раскрывают сущность вопросов, рассмотренных в статье). Необходим также перевод данных ключевых слов на язык, на котором написано резюме статьи.

Резюме статьи: для статей на латышском языке резюме подготавливается на английском или русском языке; к статьям на английском языке резюме подготавливается на латышском или русском языке; к статьям на русском языке резюме подготавливается на латышском или английском языке.

Язык статьи: литературный, терминологически точный. Если автор готовит статью на иностранном языке, то о редактировании языка должен заботиться сам автор, консультируясь у специалиста соответствующей отрасли социальных наук. *Статьи, в которых язык не будет соответствовать правилам правописания, не будут приниматься к рассмотрению и рецензированию.*

Научный аппарат статьи (ссылки и примечания, библиография, таблицы, схемы, диаграммы, графики и т.д.). Ссылки в тексте статьи оформляются по следующему образцу: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Примечания и пояснения размещаются в конце статьи. Таблицы, графики, схемы, диаграммы и другой иллюстративный материал оформляется, указывая источник материала, при необходимости указывая методику (расчёта, суммирования данных и т.д.) формирования таблиц, графиков, схем. Все материалы данного типа должны иметь порядковый номер и заголовок. Для материалов дол-

жна быть сделана электронная версия, которая подаётся в Редакцию на электронную почту ikgadeja.konference@du.lv

Библиография (список источников использованных в статье) составляется и оформляется в соответствии со следующими образцами:

Для монографий (книг и брошюр):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Для статей из сборников:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Yen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Для статей из журналов:

Bela, B. (1997) "Identitātes daudzumsība Zviedrijas latviešu dzīvēstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr. 5/6: 112–129.

Для статей из газет:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiķi pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Для материалов из интернета:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Библиография составляется по фамилиям авторов или названиям трудов (если автором является институция) в соответствии с **латинским** алфавитом.

Maketētājas: Vita Štotaka, Marina Stočka

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Parakstīts iespiešanai 2.10.2014. Pasūtījuma Nr. 46.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā «Saule» —
Saules iela 1/3, Daugavpils, LV-5400, Latvija.